

Liget

KÁLLAY GÉZA

Melyik Erasmus Kávéházban

Kállay Géza

MELYIK
ERASMUS KÁVÉHÁZBAN

Kiadja a Liget Műhely Alapítvány, 2021
Szerkesztő Levendel Júlia / Horgas Judit
A borítót René Margit tervezte
Tördelés: Károlyné Ór Erzsébet

ISBN 978-615-5419-73-7

A könyv megjelenését

a
Nemzeti Kulturális Alap
támogatta.

Tartalom

Jobbítsd szavaidat.....	5
Szóvá tett képzelet	29
Melyik Erasmus kávéházban	34
Dr. El Maht	49
A lélek jelenléte	79
Angela Holleto.....	97
Caleb sarka.....	147
A negyedik személy.....	188
Tragikus atmosféra	248
Ernest Black.....	329
A Bolond levelei Cordeliának.....	357

JOBBIÍTSD SZAVÁIDAT

Például nem szívesen mondanám azt: az a nyomtatott szó, hogy „semmi”, engem mindig arra a hangzásra emlékeztet, hogy „semmi”. – Inkább arról van szó, hogy a kimondott szavak olvasáskor mintegy besurrannak.

(Wittgenstein: Filozófiai vizsgálódások, § 165)

Előhang

Volt egyszer egy ember¹, aki kamaszkorában olvasta a tragédiát arról, miként jelent meg a trónteremben egy agg király, ahol három leánya az udvar figyelmének középpontjában várakozott rá; miként kérdezte meg őket, melyikük szereti a legjobban, hogy minél hatalmasabb földdarabot juttathasson nekik a birodalmából; hogyan engedelmeskedett neki a két nagyobbik, és hogyan makacsolta meg magát a legkisebb, Cordelia. Midőn idősebb lett maga is, és három leánya született, a történetet még nagyobb figyelemmel és csodálattal olvasta; mert az élet háromfelé osztotta, ami a kamasz képzeletében még szétválaszthatatlan egység volt. Minél öregebb lett; és minél nagyobbak lettek lányai, gondolatai annál gyakrabban szálltak vissza ehhez a tragédiához; lelkesedése mind hatalmasabb lett, és mind kevésbé értette a történetet. Végül mindennél fontosabb lett számára. Lelkének legfőbb kívánsága volt, bárcsak szereplője lehetne azoknak az események-

---

¹ Jelen fejezetet Søren Kierkegaard *Félelem és reszketés* c. esszéjének „Előhang”-ja ihlette; Ráczy Péter fordításából néhol szó szerint vettem át (Budapest: Európa, 1986, pp. 14–21). Felhasználtam még Vörösmarty Mihály *Lear*-és Arany János *Hamlet*-fordítását, sőt egy helyen a *Téli regéből* is idézek, Kosztolányi Dezső tolmácsolásában (*Shakespeare összes drámái*, IV, Színművek. Budapest, Európa, 1988, p. 695).

nek, bárcsak ott lehetne azon az órán, abban a percben, amikor Lear – hajlott háttal, magát mégis kihúzni igyekezve, izgatott, de szigorú ábrázattal, boldogan, ám mégis rejtőzködve, nyugtalanul, de mégis eltökélve – megjelenik a trónteremben. Azt kívánta, bárcsak úgy lehetne Lear, hogy a tragédia legmélyebb, legsötétebb rétegeibe szállva, azt az izmaiba, az ízületeibe, a vérébe költöztetve, megértse, mit vett az agg király. Nem arra vágyott, hogy tornyos koronája, bíbor palástja, aranyos trónszéke legyen, bár nem bánta volna ezt sem; még csak hatalmas birodalomra sem vágyott, amit szétosztogathatna lányai között – meglegedett volna azzal, ha tudja, *mit* adhat nekik. Nem vágyott rá, hogy lássa Britannia pompáját, a száz, szavát leső szolgát, hallja az ezüst fanfárok harsogását, a körülményes, ingadozó Glostert, a szókimondó, hűséges Kentet, az okos és a saját gondolataiban nála jobban olvasó Bolondot. Meglegedett volna egy pusztá képpel, amiben ő Lear, aki egy bizonyos órán – mindennap, minden órán – lányai elé lép. Arra áhítozott, hogy azáltal, hogy Lear lesz és lett, más legyen, mint Lear; azt kívánta, hogy egy bizonyos pillanatban – minden órában és percben – ő másképpen tegyen.

Ez az ember nem volt bölcselő, de minden arra ösztönözte, hogy tisztázza szerepét – a tragédiában és az életben egyaránt. Irigyelte Leart, amiért olyan erős akarata van, és szabadjára eresztheti az indulatait; rettegett Leartól, mert olyan erős akarata van, és szabadjára ereszti az indulatait. Szerette Leart, amiért hatalmas fájdalomában vihart kavart, és szembe mer nézni azzal, amit elkövetett; és rettegett Leartól, mert Lear attól rettegett, hogy lányait nem szereti egyformán, és mindent megtett, hogy szavak elől szavak mögé meneküljön.

Ez az ember egyik szerepe szerint „tudós írásmagyarázó” lett volna, ám hogy kamaszkorában megtanult angolul, még bonyolultabbá tette számára a történet megértését.

– Mondjuk hát: melyitek
 Szeret leginkább, hogy legfőbb kegyünket
 Érdem szerint adhassuk.

...

– S most örömünk
 – Végső, de nem utolsó –, te, kinek
 Ifjú szerelmeért Burgund teje
 S Frankhon bora versengve küzdenek,
 Mit szólsz te, hogy szerezz egy harmadot,
 Dúsabbat, mint testvéreidé? Beszélj!
 – Semmit, mylord.
 – Semmit?
 – Semmit.
 – Még egyszer szólj, a semmiből mi sem lesz.

Kora reggel volt, Lear idejében felkelt, hogy még egyszer alaposan megvizsgálja a térképet, amin előző este két egyenlő részre osztotta birodalmát. Gyönyörű, verőfényes hajnalra ébredt; a nap sugarai egy hatalmas, mahagónifa keretben lógó képet világítottak meg, melyen egy szépséges leány – majdnem gyermek – fehér ruhában nyújtja a kezét egy erősen negyvenes, de jó kiállású, szakállas férfinak, és láthatóan mond neki valamit. Az udvarban így is hívták a festményt: a beszélő kép.

Lear a nehéz pergamenre szerkesztett rajzot a kép alá tértette, és szemét a fehér ruhás alakra függesztve beszélni kezdett: „Elérkezett a pillanat, amikor alig van más vágyam, mint hogy kövessék a nem ismert tartományba, melyből nem tér meg utazó, és ahová te Cordelia születésekor költöztél. Nézd, két egyenlő részre osztottam a birodalmamat; a kígyó Goneril és a pondró Alban majd az északi népeket kormányozza, a majom Regan és a sakál Cornwall a déli

országrészeket kapja. Az egyiknek Goneril, a másiknak Cornwall lesz valódi uralkodója. Nem mondhatják, hogy ki semmiztem őket, és elég jól eligazgatják majd az országot, ne félj, ismerem őket. Cordeliáért Frankhon bora és Burgund teje verseng; itt lebzselnek már több hónapja, de a mi lányunkat egyik sem érdekli. Látom rajta, a szeméből – a te szemedből – olvasom ki, hogy csak velem akarja tölteni azt a néhány évet, ami még hátravan. Az éjjel nagyszerű ötletem támadt: megkérdezem őket, melyik szeret a legjobban. Ne riadozz: Goneril és Regan mindenre kaphatóak a földért, de Cordelia, a *mi* Cordeliánk azzal a szeretettel fog beszélni, amivel csak te tudtál szólni hozzám ezen a földön. Azt sem bánja, ha nem kap semmit sem, mert úgyis csak én vagyok neki fontos, keresztüllát a hivatalos ceremónián, visszautasítja a mocskos üzletet, az egész hókuszpókusz csupán a két nagyobbiknak meg az udvarnak számít. De ország-világ látja-hallja majd, hogy a birodalom, e semmi fejében megérdemlem Cordeliát, a mindent. Itt, ahol mindig szerettük egymást, fogunk éldélgélni, ezt a palotát megtartom magunknak, agg regéket mondunk, énekelünk, imádkozunk, nevetünk az arany lepkéken, távol minden hivataltól, vitától, veszekedéstől, mulatunk a kócos udvari népen... Közbeszólunk, hogy ki nyer, ki vesz, ki van benn vagy kinn, és rejtelmes arcot vágunk, mintha az istenek kémei volnánk... Ha ismerheted, te is őt szeretted volna a legjobban, olyan, mint te, szakasztott másod, most éppen úgy néz ki, mint amikor megismertelek... A két nagyobbik reám hasonlít, makacs, erőszakos népség, de Cordelia szíve a tiéd, ezért is neveztem el Cordeliának azon a reggelen... Ugye, nagyszerű tervet eszeltem ki, ugye, te is helyesled?”

De a hatalmas, majdnem életnagyságú kép nem szólt semmit, bár az ajka szólásra volt festve; csak nézett, mosolyogva a jó negyvenes, szakállas férfira, és talán a feje fölött is látott valamit, a messzi távolban. Lear azonban az utolsó

pillanatban, mielőtt Gloster kopogására felrezzent volna, mintha megmozdulni, sóhajtani látta volna. Gyorsan össze-csavarta a térképet és kisietett.

A trónteremben majdnem minden úgy történt, ahogy elképzelte. Alighogy döbrent csend támadt Goneril és Regan üresen kongó, de rajongást színlelő mondatai után, Cordelia odaszaladt hozzá, átölelte és olyan forró szavakat súgott a fülébe, hogy az öreg szeméből lassan megindult a könny. Cordeliának nem kellett semmi, sem föld, sem férj: csakis apjával akart maradni. De ahogy teltek az évek, a palota egyre komorabbnak és üresebbnek tűnt. Hol voltak az arany pillanatok, az agg regék, a kacagás? A lány egyre kelletlenebbül és gépiesebben ismételte reggelente, mennyire szereti apját, szépsége megkopott, szórakozottan, sápadtan járt-kelt a palotában. Haja egyre kócosabb lett, és öltözkését is elhanyagolta; későn kelt, vénkisasszonyosan sipítozott a száz szolgálval, apját is mind jobban kerülte, korán lefeküdt, állandó fejfájásról panaszkodott. Különös szokásokat is felvett: napjában legalább hússzor mosott kezet, éjjel pedig gyertyát ragadva bolyongott a hideg folyosókon. Lear megkeseredve és szomorúan halt meg, épp annak a napnak a reggelén, amelyen az egymással már régen háborúzó Alban és Cornwall valamelyik csapata porig rombolta a kastélyt és kardélre hányt mindenkit, még a riadt Cordeliát is.

*

Ha a gyermek felnő, az apa hagyja, hogy gyermekei a maguk életét éljék. Jó annak, aki egyformán tudja szeretni a gyermekeit, és sohasem kell megkérdeznie tőlük, mennyire szeretik őt.

Kora reggel volt és Lear izgatottan róta a királyi hálósoba hatalmas, sárkányt formáló köveit. Már tizedszer próbálta el, hogyan adja be az udvarnak, hogy mégsem két, hanem három részre osztja birodalmát. Gyűrögette a finom pergamenre rajzolt, most már az ő szemében hasznavehetetlen térképet, amit Kent gondos keze hetekkel azelőtt, mindenki egyetértésével rajzolt. Tegnap este még egy utolsó, parázs vitát folytatott vele és Glosterrel.

„Elment az eszed?!” – förmedt rá Kent, amikor még egyszer felvetette Cordeliával kapcsolatos terveit. „Még mindig nem érted, mylord – hebegett Gloster –, hogy Britannia meggyengült, Burgundia pedig háborúra készül? A francia szövetség úgy kell, mint egy falat kenyér! A franciák majd elállják a hozzánk vezető utat, kettős szövetségünkkel a Burgund nem mer ujjat húzni”. „Te csak házasodj, boldog Britannia! – fakadt ki Lear keserűen. – A legkisebbik lányom nem eladó. Akkor inkább a háború!” „Csillapodj, Sir – ugrott fel Kent is, Lear karjára téve a kezét. – Tudod, hogy én is mennyire szeretem Cordeliát. De az ő szíve is hajlik a Frank felé.” „Az ő szíve a mindig udvarias bálgúnár felé?” – Lear hatalmasat csapott botjával az asztalra. Kent komoly szemekkel pillantott uralkodójára: „Fejedelmi Lear, kit mint királyom tisztellek, szeretek atyám gyanánt, s mint gazdámát követek, hallgass meg, kérlek. Ha nem ismernélek, azt mondanám, megtévelyodtál! Nem tudom, melyik részt szántad Cordeliának, de őt is megkérdezheted...” „Természetesen a legszebbet, a középsőt” – süvöltött közbe Lear. „Egész Franciaország nem ér fel Britannia leggazdagabb, középső tájaival, az árnyas erdőkkel, a dús mezőkkel, a tágas legelőkkel, a bővizű folyamokkal. Ezt okvetlen Cordeliának kell megkapnia!” „De nem érted – százszor keresztülrágtuk már –, hogy akkor

akarva-akaratlan francia kézbe kerül, ingyen és bérmentve, a birodalom legszebb része?” – Gloster egy hatalmas zseb-kendővel törölgette lucskos szakállát. „Azonkívül, uram, ha elveszed a legjobb területeket Goneril és Regan részeitől, az ország kétharmada éhen gebed! Nincs jogalap, nem érted, mylord? Északon nincs más, csak pusztaság, dél meg csupa kő! Itthon is csak irigység lesz, meg háborúság, van már baj úgyis elég... ezek az utóbbi nap- és holdfogyatkozások...” „Fütyülök a holdra! Miért kellene Cordeliának egy jöttment idegenhez mennie? ... Miért nem jó neki valaki innen az udvarból... például a te Edgárod?” – csapott le Lear Glosterre. „De Sir, tudod, hogy én lennék a legboldogabb, keresztfiad mindig is szeretett téged, én meg már százszor elképzeltem, hogy áldom meg a frigyüket... de megint csak oda jutottunk, ahonnan elindultunk: a francia szövetség államérdek, legfőképpen a te érdeked... Goneril és Regan igen jól tudják a szövegüket, az imént mondtam fel velük utoljára, Cordeliának meg nem kell többet tennie, mint a Frankot megneveznie leendő férjeként! De hisz mindent százszor, ezerszer megbeszéltünk, itt a térkép, Kent csinálta...” „És mikor látom legközelebb a lányom? Vagy utazzak Franciaországba?” – sziszegte Lear. Gloster csak rimánkodni tudott: „Uram, uram, az istenekre kérünk, érts meg már minket!”. Majdnem sírt, és most tépegetni kezdte a szakállát. Kent nem szólt, csak lehorgasztott fejjel leroskadt az asztalhoz. Ezzel véget is ért a tanácskozás, Gloster valósággal menekült az ajtó felé, Kent még visszafordult és nyugtalanul fürkészte Lear arcát. Mi lesz holnap?

Mi lesz ma? Ha kell, botrány – gondolta Lear. Igenis három részt mond, és Cordeliát is megkérdezi, mennyire szereti őt. Valamivel nem számoltok – rázta Lear az öklét az ajtó felé –, azzal, hogy mi *beszélni* is tudunk! Minden szavunk, ha akarjuk, egy-egy varázsigé! Döbbsen álltok majd, és ti is azt

akarjátok, amit mi! Így lesz, így bizony! Hogy észak kopár, és hogy dél köves? Akkor majd az én szavaim nyomán sarjad ki a fű északon, majd az udvar elé varázsolt képeimen át látja mindenki dúsnak a pusztaságot... A szavak, igen, Cordelia szavai teremtik meg – hogy is mondta Gloster? – a „jogalapot”... Majd úgy intézik, hogy a lány minél több időt töltheszen itthon, az őt megillető részen... nemcsak a nyarat, hanem talán a tavaszt is... Felőle hozhatja a férjét, mit bánja ő, a fő dolog, hogy legalább valamennyit Cordeliával lehessen. Tél és ősszel majd vadászattal csapja agyon az időt...

Merengéséből Gloster kopogása ébresztette fel. Persze, hogy döbrent csönd lett, mikor a trónteremben odáig ért: „Tudnotok kell, / Hogy országunkat *három* részre osztók”, de királyi, teremtő szavainak bűvös hatása valóban nem hagyta cserben: a térképen egyszerre nem egy, hanem két vonal húzódott, Goneril és Regan szinte félálomban mondta fel a rég betanult szöveget. Ő meg a két első részt egyformán dicsérte, hazudott, mint a vízfolyás.

Ekkor következett Cordelia. *Mit* fog mondani? De szereti, a legjobban őt szereti, majd ez a szeretet diktálja neki... ahogy kell... Lear talán csak Cordelia születésekor remegett annyira, mint most: „Mit szólsz te, hogy szerezz egy harmadot, / Dússabbat, mint testvéreidé? Beszélj!”

És Cordelia beszélt.

Egy ércből szerkesztve nénéimmel én,
Méltónak tartom hozzájuk magam,
És úgy találom, igaz szívem szerint,
– Vagy ne legyen nevem Cordelia –,
Hogy ők saját érzelmeimnek adtak
Most nevet. Csakhogy még nem egészen,
Mivel imádatom felséged iránt
Minden egyéb örömmel hadba szállt.
Én, sir,
Jobban szeretlek, mint kimondható,

Hiszen a szó csak szó, vakok ecsetje,
Mely színeket szívesen pingál ott is,
Hol szív a képbe éltet nem lehel.
De én most szívem számhoz emelem,
Nyelvemre tettem belső titkaim.
Mondhatnám bátran, mint szeretlek én,
Szólhatnék éggel és a végtelennel,
Esküdhetnék a nap szent sugarára,
Hecate rejtelseire és az éjre,
A bolygók minden működésire,
Mik által élünk s lenni megszűnünk.
De nem mikéntjét valloam meg neked,
Annak, amelyhez minden szó kevés,
A lélegzet üres, sőt, amelynek
Szózatát akár a pusztá pandal
Visszaverheti. Én magát a dolgot
Mondom ki most, és nevezem nevén:
Apa, szeretlek.

Mindenki zokogott, még Goneril, Regan és Cornwall is. Lear magához ölelte Cordeliát, és kivonszolta a teremből; a megrökönyödött Frankot Kentnek kellett megnyugtattania, hogy azért esküvő is lesz, és még ne szedje a sátorfáját. Burgund tajtékozva rohant ki, „komédia, aljas komédia”, kiáltotta, de sem a lakodalom előtt, sem utána nem hallottak felőle. Cordelia és a Frank nászútját Franciaországban töltötte, hat hét után azonban elfoglalták az ország középső részét, és úgy tettek, mintha sohasem akarnának visszatérni a Frank Birodalomba.

Lear rögtön a tróntermi jelenet után különös változást észlelt magán, aminek a nagy örömben eleinte nem tulajdonított jelentőséget. Alig jött ki hang a torkán, úgy érezte, nehezen kipréselt szavai szétporladnak lába előtt, mint a föld. Igyekezett régi, harsogó hangját felemelni, de csupán valami motyogásféle hagyta el a száját, és bármit mondott, alig

figyeltek rá, legfeljebb szórakozottan bólogattak – rémülten kellett beismernie, hogy senki sem engedelmeskedik neki. Kecsehangon, nyöszörögve, önmagában kezdett hát beszélni, egy időre Dover melletti palotájába költözött, hátha a tengeri levegőn jobban lesz, de mire Cordelia hazajött és üzent érte, nem akart már sehová sem menni, csak ült, nap-hosszat érthetetlen szavakat makogva vagy a semmibe bámult. Lassan minden ereje elhagyta, Cordelia még egyszer meglátogatta, kérlelte, hívta, becézte, kedvesen beszélt hozzá, de Lear szemében a régi tűz többé soha nem gyulladt ki; lehet, hogy már meg sem ismerte a lányát. Ha Cordelia nem rendez neki fényes temetést, talán azt sem veszik észre, hogy meghalt.

*

Ha a gyermek felnő, felelős lesz szavaiért, ahogy az apának is tudnia kell, mit szabad kimondani és mit nem. Szerencsés az, akinek szavai még teremteni tudnak.

3

Kora reggel volt, és Lear vidáman kelt ki a baldachinos ágyból, bár amikor a nap sorsdöntő eseményeire gondolt, elfogta a szorongás. Épp a tükör előtt nézegette, hány fekete szál van még ősz szakállában, amikor koppanni hallotta a „tá-tá-ti” titkos jelet a hálószoza nehéz tölgyfaajtáján. Harsány „szabadja” után is a tükörben figyelte, hogyan válik mögötte – illetve vele szemben – láthatóvá a fehér ruhás, tengerkék szemű, barnás-szőke lány, és a csak egy hajszállal magasabb, vidám bohócsipkáját csörgető, nagy, barna szemekkel hunyorgó fiú, hogyan hajbókolnak, széles mozdulatokkal tessékelve előre egymást, és hogyan lépik át, egy-egy udvarias biccentés után, egyszerre a küszöböt. „Jó reggelt, felség, hogy

szolgál a kedves egészsége?”, kiáltották egyszerre, mélyen meghajoltak, és azután Lear csak a szemeket látta világítani; egy pár kéket és egy pár barnát.

Álltak, nézték egymást, nem szóltak semmit. Lear gyönyörködött bennük, „istenek, miért nem született ez a fiú törvényes házasságban, hercegnek?” – mormolta el magában, mint mindig, ha így kettesben látta őket. „De az anyja szép volt; jó multság volt összecsapnom egy fiút is...” Nem kínálta helyet őket, ő sem ült le, járkált fel és alá, azután hirtelen megállt és a Bolond felé fordult:

*Adjátok a térképet. Tudnotok kell,
Hogy országunkat három részre osztók („Az jól van, az, hogy
osztók, nagyon jól van” – szólt közbe a Bolond)
S erős szándékunk („Talán: szándokunk” – mondta Cordelia)
minden gondot és bajt
Lerázni agg korunkról („És szólni akkorunkról” – így a Bolond), általadván
Ifjabb erőknél („Az ifjuság fölülfordul, midőn bukásnak indul
az öreg” – szólt ismét a Bolond), míg magunk tehertől
Menten mászunk a sír felé („vagy: fölé” – így Cordelia; „menten elájulok” – így a Bolond)
Szóljatok, leányim,
Minthogy mi most le akarunk mondani („Nono” – mondta Cordelia)
A trón és az ország gondjairól
S jövedelmiről („Az mennyi?” – kérdezte a Bolond) Mondjuk hát:
(„Mindnyájan? Kórusban?” – érdeklődött Cordelia)
melyitek
Szeret leginkább, hogy legfőbb kegyünket
Érdem szerint adhassuk. („Ajaj! Ki kerüli akkor el a korbácsot?” – sóhajtott a Bolond). Goneril,
Elsőszülöttünk, szólj először.*

A Bolond erre drámai, már-már tragikus pózba vágta magát, száját szélesre nyitotta, barna szeme fennakadt, kezével a levegőt fűrészelte, és kellemetlen orrhangon rákezdett:

Én, sir,
Jobban szeretlek, mint kimondható,
De csak ha a tetted korodhoz is való,
Ha jól viselkedsz, és az vagy nekem,
Ahogy látlak: kezem nyaló ebem.
Ezért mondom: vénségben hibbant lelked
Olyanra vágyjon, ki még megnevelhet.
Az agg ember gyermekké lesz megint,
Kit lánya meg kellő szigorral int,
Ha csínyt tesz, dőzsöl, dőrén tékozol
Időt és pénzt, sőt sok tányért koszol.
Valld be, uram, tenmagad alkatát,
Elénk mindig is gyarlón rajzolád,
Festés sem használ, eltorzult a kép,
Nem fog rajta semmilyen színezék.
Ezért mondom – bár lábam térdepel –,
Engem csupán a földed érdekel.
És most szólok – ne mondd, hogy nem világos –,
Kastélyom szűk, és nem is túl lakályos.
Ott nem laknod tulajdon érdeked,
De Jupiter szorít neked helyet,
Imám esdekli felséged javát:
Az égben kapd meg méltó palotád.

A végére már nemcsak Learnek és Cordeliának, hanem a Bolondnak is csorgott a szeméből a könny, de Lear nevetőrohama hosszú köhögésbe fulladt, amitől mindhárman megijedtek. „Talán nem kellene...” – kezdte Cordelia, de Lear gyorsan ismét a Bolond felé fordult:

*Mit mond most második leányunk,
A drága Regan, Cornwall nője? („Jó nője?”, vetette közbe a Bolond) Szólj!*

És a Bolond másodszor is szólt, de arca, testtartása, gesztusai ezúttal inkább egy komédia hősnőjét idézték, bár hangja nem csengett sokkal kellemesebben, mint előbb:

Egy ércből szerkesztve nénémmel én
Szavát csupán tódítani szeretném,
Hiszen Athénban egykor Helena
Nem volt Demetriushoz olyan hű soha
Ahogyan én Gonerilt követem:
Övé szájam, övé lélegzetem.
Ó sir, makacsnak legjobb mester a baj,
Te meg makacs vagy s bajt keversz, hajaj!
Tudom, mit vettél ősz fejedbe most:
Hogy szerződést kötsz velünk, takarost,
Miénk a föld, és te majd úgy jössz-mész,
Ahogy füledbe suttogja az ész,
De füled éppúgy süketség zárta be,
Ahogyan elment a felséged esze.
Az én váramban sem lesz jó tanyád,
Öregkorodra legyenek az anyád?
Nem nyitunk neked sem korcsmát, se' bordélyt,
Ha beinnál, kint látod meg a zord éjt,
Talán kell is majd egy kiadós zápor,
Kimosdatni a sok-sok rossz szokásból.
Ha elkerülnéd a szelet s esőt,
Add ki a részem, épp a rám esőt,
Akkor szerződünk, lehetünk felek,
De emlékezz: vannak feltételek.

– Ez jó, fiú, ez nagyon jó – nyögte Lear, ahogy magához tért a fuldokló nevetésből. – Még jobb, mint a múltkor... Hú, épp ezt mondanák, ha volna bennük ennyi szellem, és a szájukat a szívükhöz tudnák emelni. Na, majd meglátjuk, hogy muzsikálnak egy fertályóra múlva.

És Lear most az egyre szomorúbb Cordeliához fordult:

*S most örömiink, – végső, de nem utolsó –,
Mit szólsz te, hogy szerezz egy harmadot,
Dúsabbat, mint testvéreidé? Beszélj!*

– Semmit, mylord – felelte komolyan Cordelia.

– Semmit?

– Semmit.

– Semmit... haha, nem is rossz, hisz ennyit ér minden, ha párizol a Nincs-csel, de ha azt mondtad: „semmi”, még mondtál valamit, azaz nem igaz, hogy nem mondtál semmit: ámbár „semmit”-mondó vagy, mégsem vagy semmitmondó. Hé, kis bolondom, ez semmi!

– Igen – mondta a Bolond –, mert hasonló a fizetetlen ügyvéd lélegzetéhez; mit sem adsz nekem érte. Semmi hasznát sem veszed a semminek, komám?

– Hogy vehetném, fiú, hisz a semmiből semmi sem lesz. *Ex nihilo nihil fit*. Vagy mégis?

– Miért van valami, mintsem inkább semmi?

– Mert a semmi nem lehet, mivel nincs. Ezért van inkább valami.

– De miért mondtad a semmiről, hogy ‘nem lehet’? Ha tényleg nincs, miről mondtad, hogy ‘nem lehet’?

– Te meg miért mondod róla, hogy ‘nincs’? Akkor lennie kell!

– Hát akkor a semmi is van?

– Igen, mert úgy van, hogy nincs. Éppen úgy van, hogy nincs.

– De akkor egyszerre van és nincs.

– Igen, a semmi: semmi, és mégis van.

– Jár-ke, észrevétlenül kószál.

– A semmi semmizik.

– Hagyjátok abba – szólalt meg csendesesen Cordelia.

– Elfáradtál? – Lear magához vonta Cordelia fejét.

– Jó, én is nevetek, ha kigúnyoljátok a testvéreimet – válaszolta Cordelia, és kibújt apja öleléséből –, de ma túlságosan messzire mentetek. És nem beszéltünk meg semmit.

– De, igen, épp azt beszéltük meg, hahaha, a semmit! Fog ez menni, mehetünk az államtanácsba, majd találj ki közben valamit... vagy semmit... hahaha...

– Apa, komolyan, én nem fogok mondani semmit...

– Az a jó, az a jó, gyerünk, kis bolondom: miért van valami, mintsem inkább semmi?

– Mert a semmi nem lehet, mivel nincs... – vágta rá a Bolond.

– Apa, hagyd abba, könyörgök, minden a feje tetején áll, itt a Frank, a Burgund, nem tudom, mit mondjak nekik... – Cordelia most már sírt.

– Semmit!

– Mi lesz az államtanácson, mit fog szólni Kent és Gloster?

– Reméljük: semmit! Hahaha!

– Megbeszélted velük a terveid? Tudják, mire készülsz?

– Egyet tudnak: semmit. És akkor már tudnak valamit. Mindent!

– Szólj neki te is – mondta Cordelia a Bolondnak –, nagyon nagy baj lesz!

A Bolond csak intett, hogy most úgysem lehet, és nem mondott semmit.

– Ugyan már, nem úgy ismerlek, mint aki nem találja fel magát – mondta Lear, miközben kifelé indult. – De ha tényleg nem jut semmi az eszedbe, hát ne mondj... – nem tudta befejezni, mert újra elővette a hosszú, fájdalmas köhögés. Az ajtóban feltűnt Kent, de Cordelia már neki sem szólhatott, indulniuk kellett a trónterembe.

Amíg Goneril és Regan beszélt, Lear szeméből ismét könnyet csalt az elfojtott nevetés. Nem mert másfelé nézni, nehogy tekintete találkozzon a Bolondéval, bár az mintha

eltűnt volna valamerre. De érezte, hogyan fagy meg körülötte a levegő, amikor Cordeliát szólította. A lány tényleg semmit nem mondott. Egyszerűen állt, mint aki megnémult, és nézett, nézett nagy kék szemével, mint reggel, mikor még a barna szempár is ott csillogott mellette.

Lear újra szólította. Semmi. Egy hang se. Sírás se. Nevetés se.

– Na jó – szólalt meg Lear, majdnem egy percnyi csönd után. – Tudom, hogy annyira szeretsz, hogy az már tényleg nem mondható ki, ahogy nővéred, Goneril mondta. Meg Regan is. Köszönöm, úgy veszem, hogy beszéltél. Elmehettek. – Ekkor nézett csak körbe, és szeme egy barna szempárral vilant össze.

A mindenkit felháborító államtanács után senkinek sem volt ideje Learnek szemrehányást tenni, mert futótűzként terjedt a hír, hogy Cordelia eltűnt. Lear őrvongva kerestette; őt is és a Bolondot, akinek éppúgy nyoma veszett. Minden erdőt átfésültetett, minden folyót és tavat kikotortatott, minden kútból kiszívatta a vizet, az utakat, sőt a határt is lezáratta. Hasztalan. Találtak egy öregembert, aki látni vélte őket, ahogy kézen fogva mennek egy hegyi ösvényen. Lear a legkisebb reményre jogosító hírért is fejedelmi díjat tűzött ki; végül három nap múlva egy nyomorú koldus, akinek szemei olyannak látszottak, mint két telihold és a haja horpocsos szarvakhoz volt hasonló, jelentette, hogy két, Cordeliához és a Bolondhoz hasonló alakra lett figyelmes, akik Dover környékén éppen egy sziklára igyekeztek felkapaszkodni. Lear, Kent és Gloster örült vágatában érkeztek Doverbe, de a horpocsos szarvún kívül senki nem látott semmit.

Lear csak fél év elteltével adta fel a keresést. Addigra már Goneril, Regan, Alban és Cornwall törődött az államügyekkel, és ez így is maradt. Úgy tűnt, Cordeliának és a Bolondnak örökre nyoma veszett. Legendák kaptak lábra: voltak, akik a yorkshire-i fenyéren látták őket kísérteni, kéz a kézben,

mások tudni vélték, hogy a spanyol királyhoz szerződtek el, mindketten udvari bolondnak, és hogy összeházasodtak: Leart a következő télen elvitte a köhögés, és a szemét lezáró Kentnek örök talány maradt, miért voltak ezek utolsó szavai: „vérfertőzés... bocsássatok meg... vérfertőzés”.

*

Még ha a gyermek felnőtt, akkor sem cselekedhet az apa semmit a háta mögött. Jó annak, akinek ifjúkori bűnei nem prédikáltatnak a háztetőkről!

4

Késő reggel volt, lucskos, szürke novemberi reggel. Lear elaludt, kapkodva öltözött, és csak mikor már kíséretével méltóságteljesen besétált a trónterembe, vette észre, hogy a térképet az asztalán felejtette. Leroskadt a trónra, suttogva előadta, hogy elfáradt, elege van az államügyekből, és megindító szavakkal kérte, gyermekei vegyék le róla a terheket, ahogy az ilyenkor illik. Majd felugrott, és harsány hangon kihirdette, hogy lemondása a trónról egyben a jogos örökség kiadását is jelenti, még most, életében, mert nem kívánja, hogy halála után marakodjanak a lányai. Az országot három egyenlő értékű részre osztotta; az első kettő a már férjezett Goneril és Regan jussa, a harmadik Cordeliáé, illetve leendő uráé; ez az utolsó tisztázatlan pont, mert két udvarló, a Frank és a Burgund fejedelem, egyforma hévvel verseng kezéért. Ellenben úgy van rendjén, ha Cordelia majd csak az örökösödési ceremónia után választ közöttük. Lear ismét leült, és ünnepélyesen felkérte mindhárom gyermekét, tegyenek bizonyosságot hűségükről: ha az egész udvar hallja, mennyire szeretik őt, nyugodtan mond le a koronáról, mert nem kell

attól tartania, hogy koldusként fogja tengetni utolsó napjait.
Hátradőlt, lehunyta a szemét, pihent.

Elsőként Goneril hangja csendült fel:

Én, sir,
*Jobban szeretlek, mint kimondható.
Drágább vagy előttem, mint szemem világa,
Tér és szabadság s minden, ami ritka,
Dús és becses. Szeretlek nem kevésbé
Egy épség-, kellem-, szépség- és becsület-
Áldotta életnél; mint valaha
Gyermek szeretett s imádva volt apa;
Szeretettel, melyhez a szó üres,
A lélegzet szegény. Szeretlek úgy,
Hogy annak módja és határa nincs.*

Lear már ott, hogy „szemem világa” felpillantott, és való-
sággal rátapasztotta szemét Gonerilre, majd elandalodva bó-
logatni kezdett, végül felugrott, és forrón átölelte. – Drága,
édes lányom, hát te tényleg szeretsz engem? – kiáltotta. –
Hogy is mondtad? Hogy volt az a tér és szabadság?

Goneril elismételte. Lear nevetett, sírt, ölelgette Gonerilt,
a trónra ültette, még egyszer elmondatta vele előlről az egé-
szet. Aztán ő maga is mondogatni kezdte, tánclépésben kö-
vetve a ritmust: „mint valaha gyermek szeretett s imádva
volt apa, hallod, Gloster? Hogy annak módja és határa nincs!
A birodalom részeinek van, de Goneril szeretetének nincs!”
Mindenki mosolygott, fészengett, de senki nem mert közbe-
szólni.

Lear hirtelen megállt az ugrándozásban, egészen közel
ment Reganhoz, a szemébe nézett, úgy várta, hogy megszó-
laljon. Regan pedig ezt mondta:

*Egy ércből szerkesztve nénémme én
Méltónak tartom hozzá magamat.
És úgy találom igaz szívem szerint,*

*Hogy ő saját érzelmeimet nevezte meg,
Csakhogy nem egészen: mert minden más örömmek,
Mit az érzékek legdúsabb tára nyújt,
Én ellenéül valloam magamat,
S csupán boldognak felséged iránti
Szeretetemben.*

– Méltó vagy! Méltó vagy! – kiáltotta Lear –, hallottátok: mit a dús érzékek tára nyújt! Ez szép! Ha túlzás, ha nem, szép! Ó istenek! Istenek! Nyolcvan évet kellett megélnem, hogy megtudjam, mennyire szerettek engem? Eddig miért nem mondtátok el soha így? – Lear a szemét törölgette. – Nyelvem nem elég beszédes és sima cél nélkül szólni, mert én, ami jót szándékozom, szó nélkül megteszem – mondta Goneril. – Mert telhetetlen nyelvem és szemem nincs, minek én örülök, és mi által gazdagabb vagyok – mondta Regan. Lear most őt kérte meg, üljön a trónra, azután mindkettő derekára fonta a kezét, és úgy ment oda az egyedül álldogáló Cordeliához.

*S most örömünk
– Végső, de nem utolsó –, te, kinek
Ifjú szerelmeért Burgund teje
S Frankhon bora versengve küzdenek,
Mit szólsz te, hogy szerezz egy harmadot,
Dúsabbat, mint testvéridé? Beszélj!*

– Semmit, mylord – hangzott Cordelia válasza.
– Semmit?
– Semmit.
– Még egyszer szólj; a semmiből mi sem lesz.
– Nem bírom tovább! – kiáltott Cordelia. – Feleségül megyek a Frankhoz! Akkor legalább nem kell a szeszélyeid szerint ugrálnom. Mégis mit gondolsz, ki vagyok én? A bolondod? A majmod? Magadból is azt csinálsz, nem veszed észre? Hagyjatok békén!

– Micsoda? Megvesztél? Megtébolyodtál? – sziszegte Lear.
– Ha a nővéreid el tudták mondani, mennyire szeretnek – hallottad! –, te is el tudod! Tessék! De úgy, hogy mindenki hallja!

De Cordelia csak a fejét rázta. – Nem mondok semmit! Semmit, érted, semmit! Elég volt!

– Elég volt? Nem mondasz semmit? Jól van! – lihegte Lear.
– Ezért még számolunk! De tudd meg, hogy most nagyon megbántottál. Ennyivel azért tartoznál nekem. Máskor ki tudod nyitni a szádat, csak most nem? Jegyezd meg, hogy egy apának legalább egyszer joga van olyat is kérni a gyermekétől, amit annak éppen nincs kedve teljesíteni. Majd te is meglátod, ha neked lesz gyereked. Természet, hallj meg engem! Ha akarnád, hogy szüljön valaha, haragból alkosd gyermekét, hogy éljen, természet csúfjaként, gyötrelmeképpen; szülője gondját, jótéteményét gúnnal és megvetéssel...

– Ne, felség, kérlek, ne – szólalt meg most szinte egyszerre Goneril és Regan. Alban, Cornwall, sőt Kent és Gloster is előbbre léptek.

– Jó, igazatok van, nem szólok semmit. De hátha mégis... még egy próbát... még egyszer és utoljára kérlek, Cordelia...

– Azt szeretném, sir – vágott közbe Cordelia –, ha józan eszeddel élnél, mellyel áldva vagy, s ha levetkeznéd ezeket a szeszélyeket, amelyek egészen kiforgatnak magadból.

– Ismer engem itt valaki? – nézett körbe Lear. – Hisz ez nem Lear! Így jár Lear, így beszél? Vagy emlékezete gyengül? Vagy látása? Alszom-e, vagy ébren vagyok? Ha! Ez nem így van. Hol van, aki megmondja, mi vagyok?

– Lear árnya – mondta csendesen Goneril.

– De csak ha így beszélsz – tette hozzá Regan.

– Szeretném tudni – folytatta Lear –, mert a felségnek, tudomásomnak, eszemnek tanúsága szerint azon állhitben

kellene lennem, hogy nem három, hanem csupán két lányom van. Neved, szép hölgy?

– Hagyd abba, sir – mondta Cordelia ingerülten. – E bámulás is mind azon szabású a többi tréfáddal. Szándékomat, kérlek, ne értsd félre, de amilyen tisztaság vagy, éppen olyan okosnak kéne lenned.

– Oktatni akarsz? Feleselni mersz? Agyonütlek! Vagy könnyörögjek neked? Drága lányom, én már öreg vagyok...

– Miért, mivel bántottalak meg? Az a baj, hogy én másképpen képzeltem el ezt a maszkabált? Miért nem dönthetem el, mit akarok és mit nem? Nem vagyok a szolgád, sem a kis bolondod, felnőttem, ahogy a nővéreim. Nem gondolhatjuk mindenről ugyanazt, de inkább tiszteljük egymásban, ahol különbözünk. Ez sértés? Nem mindig bántalom, amit a méltatlankodás annak hisz és a téboly úgy nevez – mondta Cordelia, és elfordult.

– Téboly? Az! Az! Tőlem egy sírhelynyi földet se kapsz! Tarkodj a szobádba! Harapós szuka! Olyan bosszút állok rajtad, hogy a világ – olyat teszek, amiket, még nem tudom, de amiken megrémül a föld. Azt hiszed, hogy sírni fogok? Én nem sírok, bár elég okom van sírni...

– Jó uram, elég volt – szólt közbe határozottan Goneril.

– Nyugodj meg, drága felség, nagyon felizgatod magad – mondta Regan. Cornwall és Alban is Lear mellé lépett.

– Goneril, Regan és te, drága Alban és Cornwall, kiket fiaimként szeretek, a ti kedvetekért, de csakis a ti kedvetekért... jaj, nem érzem jól magam, itt szúr, itt a szívem táján..., jaj nekem, szívem, lázadó szívem...

– Ül le, felség – mondta Goneril.

– Ide a trónszékre – ajánlotta Regan.

Alban, Cornwall, Kent és Gloster jobbról-balról támogatták Leart.

– Te meg ne ingereld tovább apánkat; azt akarod, hogy itt haljon meg? – fordult Goneril Cordeliához.

– Azt szeretnéd, ha megütné a guta? – kérdezte Regan.

– Hagyjátok, ne is lássam – sóhajtott Lear –, majd küld egy koszorút a temetésemre... de semmit se kap... úgy éljek, semmit...

Ekkor azonban előlépett a Frank fejedelem:

*Gyönyörű Cordelia,
Ki szegényül legdúsabb vagy, elhagyottan
Téged s erényid elfoglallak itt,
Szabadjon fölvennem, amit eldobának.
Ó, istenek! istenek! mily különös,
Hogy a hidegség, mely téged lenéz,
Szerelmem lángzó tiszteletre gyújtja.
Jegydíjitalan lányod, király, kit a sors
Hozzám vetett, királyném lesz, királyné
Népem s a szép Frankhon felett, vizes
Burgund valamennyi hercege képtelen
Megvenni tőlem e dicsértelen,
De drága hölgyet. Szép Cordelia!
Végý búcsút tőlök, ámbár nem szerettek.
A vesztes ittért jobb másholt nyeresz.*

Lear felállt, és szembefordult a Frankkal:

*Vidd őt, király, legyen tied, nekünk
Nem lányunk és ne is jöjjön soha
Többé szemünk elé.*

Lassan megindult az ajtó felé; nem nézett vissza. Goneril és Regan gyorsan csatlakoztak hozzá, nyomukban Albannal és Cornwallal. Gloster intett: megszólaltak a harsonák.

Cordelia még aznap délután elutazott a Frankkal. Lear az első hónapot Gonerilnél, a következőt Regannál töltötte, s ez így ment egy évig, amíg a két lány úgy nem döntött, hogy összeköltöznek, Lear régi palotájába. Ez egyszerűbb és

olcsóbb is volt; Cornwall és Alban amúgy is mindig együtt voltak, hol itt, hol ott, és most vége lett a fáradságos és költséges utazgatásoknak; reggelente mindent töviről-hegyire megbeszéltek, és nemcsak Goneril és Regan tanácsát kérték ki, hanem általában Kentét és Glosterét is. Sorra elrendezték a legnehezebb ügyeket: megállapodtak, hogy a trónt majd az első születendő fiúgyermek örökli, bármelyiküknek is kedvezzen a szerencse, és annak nagykorúságáig ők mint régensek uralkodnak.

Először Goneril szült, de az leány volt; nem sokkal rá azonban Regan szép, egészséges fiúgyermeknek adott életet, akit közös megegyezéssel Learnek kereszteltek. Ahogy II. Lear megérkezett, nagyapja felhagyott a rendszeres vadászattal, ami addig majdnem teljesen kitöltötte az életét. Az előző nyáron amúgy is nagybeteg volt; túl messzire merészkedett az erdőben, valahogy elszakadt száz kísérijétől, és kint érte egy szörnyű zivatar. Bőrig ázva, dideregve, hajnalban került haza, lányai rögtön ágyba fektették, orvost hívtak, éjjel felváltva virrasztottak mellette. Lázálmában Cordeliát hívta, Goneril rögtön gyorsfutárt küldött Párizsba, bár azóta nem hallottak hűguk felől, hogy az elhagyta Britanniát. De Cordelia és a Frank nem voltak otthon; épp a spanyol udvarban vendégeskedtek, és hazatérésük időpontjáról semmi bizonyosat nem lehetett tudni.

Lear, ha lassan is, de felépült; első gondolata ismét a vadászat volt, azonban már csak kisebb portyákra futotta erejéből. De lányai sohasem feküdtek le, amíg haza nem érkezett, meleg vacsorával várták, őt éppúgy, mint a száz szolgát. Lear kedvenc ételeit főzték, hagyták, hogy – módjával – bort is igyon. Lear jól érezte magát, egyre többet játszott a kis trónörökössel, csak néha sóhajtozott, és akkor mindenki tudta, hogy Cordeliára gondol. De nem írt, nem üzent neki, és a két idősebbik lány sem igyekezett felújítani a kapcsolatot.

Annál jobban megörültek, amikor Lear betegsége után néhány hónappal csomag érkezett Franciaországból. Külön futár hozta, egy pár első osztályú solymászkesztyű volt benne, és két gyönyörű ruha Gonerilnek és Regannak, a legutolsó párizsi divat szerint. Ettől kezdve elég rendszeresen jártak a küldemények Franciaország és Britannia között, de levél soha. Legfeljebb egy-egy sor: „Talán hasznát veszitek... Szerencse veletek... Cordelia”. Más semmi.

Cordelia csupán Lear temetésére tért vissza Britanniába. Hatalmas koszorút hozott; férje karjára támaszkodva, megindultan állt a ravatal mellett, és nézte apja hatalmas, fehér szakállát és lezárt szemét. Lesoványodott, a Frank pedig különösen is megöregedett, már több ősz hajszála volt, mint fekete, és még mindig nem volt gyermekük. Ettől Goneril és Regan kicsit megnyugodtak, mert nem szerettek volna egy örökösödési perpatvart. II. Lear ekkor már majdnem tízéves volt és keservesen siratta öreg játszótársát.

*

Mire a gyermek megnő, tudnia kell, mennyivel tartozik szüleinek, és mennyit ad tovább tulajdon gyermekének. Boldog az apa, aki ezt meg tudta tanítani, és még boldogabb, ha békés öregség jut neki osztályrészül.

SZÓVÁ TETT KÉPZELET

„Lelkének legfőbb kívánsága volt, bárcsak szereplője lehetne azoknak az eseményeknek, bárcsak ott lehetne azon az órán, abban a percben, amikor Lear .... megjelenik a trónteremben. ...Megelégedett volna egy pusztá képpel, amiben ő Lear” – ezt írtam Jobbítsd szavaidat című, talán már novellának nevezhető első „szépirodalmi” művem elején, eredetileg 2000 augusztusában. Ez az írás bevallottan Kierkegaard hatása alatt keletkezett; azt a felépítést követi és azt a szóhasználatot tekinti példaképének, amellyel a filozófus az Ábrahám-történetet „mondja újra”, „számlálja vissza” Félelem és reszketés című esszéje elején. A „szépirodalmi” jelző természetesen nem lehet önmeghatározás, legkevésbé önminősítés: a jelentés az olvasóban fogan – ha fogan – és kel életre; a ma olyan sokat emlegetett „befogadó”, sokkal szebb szóval a Másik dönt, mit minek tekint, mit miként utasít vagy fogad el. A „szépirodalmi” itt azt jelenti, az előző írás és a most következő novellasorozat – szándéka szerint – mi nem: nem drámaelemző esszé, nem „irodalomtörténeti” vagy irodalom és filozófia viszonyát elsősorban fogalmi nyelven vizsgáló tanulmány. A „Lear-novellában” közel hét évvel ezelőtt akarva-akaratlan másfajta szerepet is kiosztottam magamra, mint a tanulmányíróét: „bárcsak szereplője lehetne azoknak az eseményeknek”. Most sem kétséges számomra, hogy amennyiben egy „fogalmi” esszében vagy tanulmányban tárgyalt kérdést nem tudok az életemre vonatkoztatni, abból kinövesztetni, és így az olvasó elé tárni, nem számíthatok erőre és hitelre már önmagam előtt sem. Ez a „szépirodalomra” is messzemenőig igaz marad, de a „szépírás” mégis más, különösen, mert az ebben a kötetben olvasható „fiktív történetekben” több irodalmi mű, amelyről tanulmányokat, sőt könyvet is írtam, amit sokszor tanítottam – például a Lear, a Hamlet, az Othello –, ismét középpontban áll; vágyaim szerint újra meg elevenedik, újrarájtszódik és más életet él.

Hogy más életet, és hogy valóban életet: természetesen ez minden novella legfőbb tétje. Kétségtelen, hogy óvatosan sok mindent távolítottam: a novellák külföldön játszódnak és „értelmiségi” környezetben; egyetemi hallgatók és oktatók beszélgetnek, töprengenek, majd találják magukat egy általuk jól ismert történet közepében. De nekem épp itt nyújtott kezet irodalom és élet; mint volt egyetemi hallgató, majd oktató arra voltam kíváncsi, mi lenne, ha nemcsak az életemre vonatkoztatnám, amit olvasok, hanem a történet egyik szereplőjeként át is élhetném – annyira közvetlenül, amennyire csak lehet –, amit a papíron látok, amiről képernyőn-papíron „értekezem”, vagy egy előadóteremben, szemináriumi szobában beszéllek egy-egy művet értelmezve több mint húsz esztendeje. Kapóra jött Remko, aki feltalálta a Szövegbe Helyező Szerkezetet, és ezzel nemcsak az olvasás tétjét emelte az átlagosnál jóval magasabbra, hanem lehetővé tette, hogy a szerkezet mindenkor használója megfigyelője, vagy akár aktív szereplője, sőt, társszerzője, „átírója” lehessen bizonyos eseményeknek. Az egyes szám első személyű „szerző” az itt következő novellákban tehát úgy tanulja – mint egy „fejlődésregényben” – az „író” szerepét, hogy közben „társszerzője” lesz néhány nagy klasszikusnak: Shakespeare-nek, Camus-nek, Ovidiusnak, Poe-nak, Tolsztojnak, sőt, egy alkalommal egy filozófusnak, Ludwig Wittgensteinnek is. Lehet, hogy valaki ezt „szentségtörésnek” véli, s én védekezhetnék bizonyos „posztmodern” eljárásokkal, ahol az ilyesmi – „intertextualitás” és egyéb neveken – bevett gyakorlat, ám mégsem teszem, mert épp annak a felelősségét nem szeretném elhárítani, hogy a novellák – a kalandok mellett – a klasszikus művek számomra nagyon fontos olvasatai is egyben, és attól, hogy valaki – Remko szavaival – „belehuppan” egy történetbe, még nagyobb és közvetlenebb lesz ez a felelősség. Aki egy történetben részt vesz, sőt belőle részt vesz ki, aki olvasóból szereplő vagy egyenesen „társszerző” lesz, annak magának kell „kitalálnia”, akkor és ott, az őt éppen körülvevő helyzetnek megfelelően, mit mond, tesz és gondol. Igaz, hogy a növekvő felelősségért nagyobb szabadságot kap

cserébe: persze egy művön keresztül, de egy másik műbe hatolhat, „dűthet-boríthat”, ám talán még leplezetlenebbül látja meg, ki is ő, ha szembesül a végeredménnyel. A Szövegbe Helyező Szerkezetben nemcsak hallgatjuk a mesét, nézzük a darabot, hanem a mesébe, a színpadra állunk, és egy szereplő bőrébe bújva vagy egy új szereplőt alakítva „megváltoztatjuk a történetet”, sőt talán magát a már megírt „történelmet” is. Ennek kezdetleges formája annak a bizonyos nézőnek az esete – a színházi folklór szinte minden országban számon tartja, rendszerint katonatisztként –, aki az Othello ötödik felvonásában, amikor Othello éppen Desdemona meggyilkolására készül, felugrik a színpadra, becsületes párbajra hívja a velenceiek zsoldjában álló mór tábornokot, „szavatolja a hölgy ártatlanságát”, és szavainak kardjával is hajlandó nyomatékot adni. Persze, mosolygunk rajta: „szegény, nem tudja, hogy színházban van, és ez az egész fikció: ezt a szomorú történetet – valószínűleg – egy William Shakespeare nevű költő-drámaíró írta, feltehetően 1603 karácsonya körül, nyomtatásban megjelent 1622-ben Quarto formátumban, majd az 1623-as első Főlióban, később számtalan kiadásban, lefordították magyarra, és most, ebben és ebben a színházban X rendezésében előadja Y, Z stb. Othellót egy színész alakítja, ez nem Othello, a színész őt csak megeleveníti”. De az egyszeri katonatiszt talán mégsem olyan bolond, mint első pillantásra gondoljuk: az eseményeket az életére vonatkoztatja, hiszen Othellóban rögtön a „kollégát” látja, és nemcsak az ő világába ugrik, hanem Othellót is be akarja vonni a sajátjába, és legfőképpen: részt követel magának az eseményekben. Ez a novellák legfontosabb kérdése: mit jelent részt kérni és venni egy történetben, valamit-valakit megeleveníteni, eredetileg olvasóként, tanárként, most viszont „íróként”, „társzerzőként”? Az Othellóról, sőt Othellóról sok okosat mondhatunk, de mi történik, ha Othellóként kell megjelenünk, ha már nem a karakterről beszélünk, hanem a karaktert belülről jelen-ítjük meg?

Talán: másképp élhetünk, mint eddig tettük, és olyan eseményeknek, gondolatoknak, érzéseknek is részesei lehetünk,

amelyekről – alvás közben vagy éberén – csak álmodunk, amelyeket nem merünk követni életünk egyre sűrűbb bonyodalmai között. A friss, eleven történés az időnként megengedhető, kellemes szalon-spicc erejéig intoxikálhat, feloldhat bizonyos gátlásokat. Sajnos, szó sincs arról, hogy ezzel „minden megoldódna”, hogy végre megérténénk, miről szól Shakespeare Othellója: ha egy történet értelmezésének nézőpontját kívülről belülré helyezzük, sok gondunk – felelősségünkkel együtt – csak szaporodik. Ezért is távolítanak itt a novellák külföldi, rövidítésekkel jelzett vagy „kitalált” helyszínekkel, személynevekkel, ezért kell legfőképpen a szerzőnek tudatosítania magában, hogy a fikció maga is fikcióban fogan és bontakozik ki: nem lehet, de nem is szabad, épp a megértés és az élvezet, az öröm érdekében, egy szereplővel „teljesen” azonosulni. Ha nincs távolság, az átélés maga rombolja le a hidat az átélt figura és az átélő élete között; akkor a nagy kísérletből menekülés lesz saját életünk-től: a fikciótól nem spiccesek leszünk, hanem részegen beleveszünk valami fantáziába. Igen, a Szövegbe Helyező Szerkezet veszedelmes is. A színházban a néző és a szereplő ugyanazt az időt éli át, de külön-külön térben marad: még ha egészen közel is ülünk a színészekhez, egy láthatatlan, de kérlelhetetlen vonal jelzi, meddig tart a színpad és hol kezdődik a nézőtér, ahhoz a varázskörhöz hasonlóan, amelyet a vészbanyák rajzolnak a Macbeth elején. Paradox módon ez a távolság legalább annyira fontos az átéléshez, mint a közelség, a közvetlenség és a részvétel. S ha épp a varázskör átlépése a cél, a távolságnak más formában, de szintén reinkarnálnia kell. A paradoxont, vagyis hogy „egyszerre kell kívül és belül lenniünk”, könnyű kimondani, ahogy azt is, hogy egy esszében vagy tanulmányban nagyobb hangsúly esik a „kívülré”, míg egy novellában a „belülré”. Tudom, hogy az esszében szintén elengedhetetlen a mindennapi élet-vonatkozás, miközben a novellákban is újra meg újra visszatérnek a „reflexív”, „fogalmi” szakaszok, amikor a szereplők az események sodrásában azt próbálják megérteni, hol is vannak tulajdonképpen. De a legérdekesebb és legfontosabb kérdésre: mi az

arány a „kint” és „bent” között, nem tudom a választ. Ezért központi kérdése minden novellának valóság és fikció viszonya, ezért igyekszem itt – most persze „fogalmi” nyelven – a Szövegbe Helyező Szerkezetet olyan műszerként meghatározni, amelyen fikció és valóság arányát próbálom – a szereplőkkel együtt – beállítani, kalibrálni, mérni, de mindvégig azért, hogy megtudjam: ki voltam, vagyok és – legfőképpen – ki lehetek még.

MELYIK ERASMUS KÁVÉHÁZBAN

Akkoriban filozófiát hallgattam a híres flamand kisváros, L. 1425-ben alapított egyetemén. A XIII. Leó pápáról elnevezett kollégiumban volt egy szép, kertre néző szobám, de csak esteimet töltöttem itt, egyébként a különböző, impozáns könyvtárakban ültem, és szinte válogatás nélkül faltam a könyveket, vagy a tekintélyes professzorok óráit hallgattam, akiktől ösztöndíjam alatt annyit igyekeztem tanulni, amennyit csak lehetett. L. egyetemén mindennek megadják a módját, és az órákat, de még az épületeket és az utcákat is valami izgalmas és ünnepélyes levegő tölti be. Mintha mindig december 24-e délutánja volna, mikor már áll a feldíszített fenyőfa, a vacsora is kész, de még mindenki készülődik, titokzatos arccal jön-megy, és csak néhány óra választ el attól, hogy karácsony legyen.

Tulajdonképpen magányosan éltem, mégsem éreztem egyedül magam. Fő társaságomat a könyvek képezték, s a végtelennek tűnő délutánokon, amikor az egyetemi könyvtár hatalmas olvasótermének asztalainál szinte mindenütt szanaszét heverő kötetek fölé hajló fejeket lehetett látni, vagy este, mikor magamra csuktam az ajtót, és kolostori csend borult rám, úgy éreztem, a nyomtatott lapok kimozdítanak helyemről, felemelkedem, és beleméremülök a szemem előtt felkavarodó világba, akár Kant esztétikai írásait olvasom, akár Shakespeare *Macbeth*-jét, akár Stephen Hawking könyvét az időről. A filozófia mellett ugyanis rákaptam az irodalomra és a fizikára is, és elhatároztam, hogy a licenciátushoz szükséges dolgozatomat az időről fogom írni J. V. V.-nél, a metafizika professzoránál.

Azért semmiképpen sem szerettem volna a mizantróp szerepében tetszelegni; órák előtt vagy után váltottam néhány szót hallgatótársaimmal, akik a világ minden tájáról

sereglettek L-be, és esténként néha betértem a Filozófiai Intézet közvetlen közelében lévő Erasmus kávéházba. A sör itt ugyanis kiváló és sokféle; azt mondják, az év minden napjára jut egy-egy külön fajta, és szombat esténként néha én is megengedtem magamnak egy Leffét vagy Buelekét, amit a bárpultnál kortyoltam el. Egy ilyen sörözés alkalmával ismerkedtem meg egy Remko Van der Berghe nevű negyedéves hallgatóval, aki nemcsak minden iránt érdeklődött, mint jómagam, hanem az L-ben lévő Collegium Hungaricumban magyarórákat is vett az idős igazgatótól, és örült, hogy van valaki, akivel gyakorolhatja ezt a szerinte „szép, egzotikus nyelvet”. Bár még egy dédmamája sem akadt, aki magyar lett volna, szinte akcentus nélkül és igen választékosan beszélt anyanyelvemet, és ebben éppúgy törekedett a tökéletességre, mint minden egyébben. Pedig a fizika mellett, amit az egyetemen hallgatott, jártas volt a héber és görög filológiában, kitűnően beszélt németül, angolul és franciául, nyaranta földméréssel kereste meg a következő év kollégiumi díját, és saját korcsoportjában maratoni futóbajnok lett. A repülőzés és az ejtőernyős ugrás már csak hobbi volt nála.

Remko a velem folytatott beszélgetések után felbukkant J. V. V. óráin is, és olyan okos kérdéseket tett fel, hogy sokszor az óra második fele a neki adott válaszokkal telt. Futóbajnoki minőségében ő figyelmeztetett, hogy az olvasás mellett gondoljak a testmozgásra is. Védekeztem, hogy mint L-ben mindenki, én is biciklin vagy gyalog járok, de letorkolt, hogy ez nem elegendő. Mindennap reggel hét órakor becsengetett, és el kellett kerekednem vele – hogy élvezte anyanyelvem sok „e” hangját! – az Arenberg parkba futni. Eleinte nagyon keservesen ment, hamar kifulladtam, de azután megtanított beosztani a levegőt, így egyre nagyobb köröket írtam le, és tavaszra az egész parkot meg tudtam kerülni – lassan, de

szisztematikusan. Remko persze mindenütt jóval előttem járt, és legalább kétszer annyit futott, mint én.

Már május felé járt az idő, és idegeinket először rezegtette meg a közelgő vizsgák izgalma, amikor az egyik metafizika-előadás után, amely szerdán 5 és 7 között volt, Remko arra kért, hogy másnap délután keressem fel a Husserl Archívumban. Tudtam, hogy sok egyéb mellett asszisztensi állása van ott – többekkel együtt neki is az volt a feladata, hogy Husserl gyorsírással készített, igen nehezen olvasható jegyzeteit folyóírássra tegye át, természetesen egy szövegszerkesztő segítségével. Remkónál alkalmasabb embert nemigen találhattak; rejtvényfejtő kedvét, kivételes nyelvérzékét, kiváló német nyelvtudását és általános alaposságát egyszerre kamatoztathatta, nemkülönben a matematikában való jártasságát, hiszen nem szabad elfelejtenünk, hogy Husserl matematikusként kezdte filozófiai pályáját. Remko még arra is megkért, hogy feltétlenül hozzak magammal minden magyar nyelvű könyvet, ami csak L.-ben nálam van. Talán kölcsön akar kérni valamit? – töprengtem. De minek ennek ekkora feneket keríteni? Többet azonban nem volt hajlandó elárulni; arra kért még, hogy legyenek pontos.

Bár már jártam korábban a Husserl Archívumban, megilletődve léptem be. Ösztönösen jobb felé fordultam, itt áll ugyanis, fenyegető hatalmasságában a két világosbarna páncélszekrény, amelyekben Husserl kéziratait őrzik. Tudtam, hogy egy bátor fiatal pap mentette meg a lapokat az elégetéstől, még a náci Németországban, és hozta át L.-be; bár a feldolgozás már a második világháború után megkezdődött, még mindig sok anyag volt hátra. Hosszú időbe került, míg megfejtették a szinte titkos kódnak minősülő gyorsírást, és úrrá lettek a hihetetlenül nagy anyagon. Mert Husserl úgy gondolkodott, hogy szüntelenül írt, újra meg újra visszatérve az alapokhoz, hogy a jelenségek lényegéhez jusson el, hogy

megértse, mi az idő... Rádöbbsentem, hogy aligha hagyhatom ki Husserlt készülő dolgozatomból.

Merengésemből Remko rezzentett fel, aki kedvesen üdvözölt, udvariasan megköszönte, hogy eljöttem, hogy pontos voltam, asztalához tessékelt az akkor már néptelen emeleti szobában, és egy kényelmes fotelre mutatott a saját széke mellett. Leültem és várakozásteljesen néztem rá. Remko pici kulcsot vett elő, kinyitott egy fiókot, és akkora ezüstös tárgyat emelt ki, mint egy nagyobb mobiltelefon. Igen, leginkább egy mobiltelefonhoz hasonlított ez az érdekes, finoman megmunkált szerkezet: a legszembetűnőbb a mélykék képernyőféle volt rajta, a képernyő alatt pedig több sorban gombok sorakoztak az ABC betűivel.

– Tetszik? – kérdezte, természetesen magyarul. – E szerkezet nevének magyar rövidítése az lehetne: SZHSZ, azaz Szövegbe Helyező Szerkezet. Most még nem untatlak a részletekkel. A lényeg, hogy minden eddigi ismeretemet felhasználtam elkészítéséhez. Én már többször kipróbáltam, de szeretném tudni, más számára is úgy működik-e, mint nekem.

– Igazán? – kérdeztem zavartan. Nem értettem semmit.

– Persze, nem értesz még semmit – mondta. – Nemcsak azért kérlek meg, hogy te is kipróbáld, mert barátok lettünk, hanem mert tudom, hogy sokat és szívesen olvasol. Ez feltétlenül szükségesnek tűnik. Azonkívül nekem magyarul nem működött; lehet, hogy neked engedelmeskedik így is. Elhoztad a magyar könyveidet?

– Itt nincs nálam sok magyar könyv – szabadkoztam. – Csak azokat hoztam el Magyarországról, amiket ideutazásomkor éppen olvastam, s ezek is fordítások: Edgar Allan Poe összes novellái, egy Tolsztoj-elbeszéléskötet, és van nálam egy magyar nyelvű Biblia is. De nem haragszol, ha megkérdem, mi ez az egész?

– A Szövegbe Helyező Szerkezet a képzelet felélénkítésével legyőzi az időt – mondta Remko ünnepélyesen. Két, igen vékony zsinórt húzott elő a szerkezetből. Először azt hittem, fülhallgatók, de két kis tapadókorongban végződtek.

– Ezeket a két halántékra kell helyezni, magát a készüléket pedig arra a szövegre, amelybe be akarsz jutni. Kiválasztasz egy művet, felütöd valahol, ha akarod, találomra; ráteszed a készüléket, beírod a szerzőt és a címet, és abban a világban találsz magad, amit a szerző teremtett. Az események közepébe huppansz, s ott már te választhatod meg – legalábbis nekem így működött –, hogy pusztán néző, megfigyelő maradsz-e, vagy beavatkozol abba, ami körülöttesz történi. A legérdekesebb, hogy a történeten belül belebújhatsz az egyik szereplő bőrébe is... azonosulhatsz vele... azt hiszem, ez a magyar kifejezés...

Szótlanul és izgatottan bólintottam.

– ... vagy olyan szereplővé is válhatsz, aki az eredeti műben nem jelenik meg. Ott, helyben átírhatsz...

– Hihetetlen! – kiáltottam.

– Pedig épp ez az – mondta Remko. – Az egyetlen feltétel, hogy az akaratoddal felfüggeszd a kételkedésedet. Persze, nem annyira a szerkezetben kell hinned, hanem abban, hogy a szöveg befogad, hogy részt vehetsz abban, amit a szavak és mondatok leírnak.

– De hogyan jöttél vissza? – kérdeztem. Álmélkodásomba ekkor már szorongás is vegyült.

– A vállalkozás bizonyosan nem veszélytelen – válaszolt komolyan Remko. – Őszintén szólva nem tudom, mi történik, ha valaki például olyan szereplővel azonosul, aki a történet szerint meghal. Annyi bizonyos, hogy a visszatéréshez erősen arra kell gondolnod: ez az egész csak szöveg, amihez neked semmi közöd, hiszen nem valóság, hanem merő kitalálás, tulajdonképpen hazugság elejétől végig. Akkor bizonyosan

visszakerülsz ebbe a világba. De most itt vagyok én is, és egy idő után majd egyszerűen kikapcsolom a gépet.

– És ha éppen emiatt maradok örökre a másik világban? – kérdeztem. Különös, akkor egy pillanatra sem merült fel bennem, hogy Remko esetleg tréfál, vagy mindez merő képzelgés, netán egy zavarodott elme játéka. Olyan komolyan és meggyőzően beszélt, mint mindig. Közben bekapcsolta a készüléket, amely rövid zizegés után rezgett egy keveset, a mélykék, piciny képernyő élni kezdett, de csak egy vízszintes vonal jelent meg rajta.

– Nem kell kipróbálnod, ha nem akarod – mondta Remko némi megvetéssel, mint aki több merészséget és lelkesedést várt tőlem. – Én viszont megint kipróbálnám, a te magyar szövegeiddel.

– Nem, szívesen kipróbálom én is! – kiáltottam, mert úrrá lett rajtam a kíváncsiság. Mit tudhat ez a szerkezet, amire én nem vagyok képes a képzeletemmel?

Remko szótlanul bólintott, kezembe adta a zsinórokat és én rányomtam a tapadókorongokat a bal és a jobb halántékomra. Azután elvette tőlem Poe novelláskötetét, taláломra felütötte, előrelapozott, megnézte a címet – a keze feje eltakarta, mi az –, gondosan beírta a szerző nevével a gépbe, majd felém fordult.

– Először csak néhány percig hagylak bent, mert az is lehet, annyira belemerülsz a másik világba, hogy nem leszel képes azt gondolni: mindez merő képzelet. Fogalmam sincs ugyanis, odaát hogyan múlik az idő, hiszen a gép épp ezt hivatott legyőzni. Egyébként Husserl egyik kézírata adta a kulcsot a kezembe ehhez a konstrukcióhoz, attól kezdve már csak a matematikára és a fizikára kellett koncentrálnom, lefordítanom a nagy megvilágosodást először matematikai nyelvre, azután az anyagban megkeresni ennek a megfelelőjét. De erről majd később...

– Ez mindent tud – gondoltam, és elismerően néztem Remkóra. Ismeri az anyagtalan és az anyagi dolgok belső titkát – hogy miképpen függenek össze. Ez volna az idő? És nem az ilyen embert hívják zseninek? Aki számára megszólal az anyag, és hallja, amint a matéria hívja a neki megfelelő szellemi-lelki társat? J. V. V. professzorunk szerint a zseni fele tehetség, a másik fele bátorság... talán a sok közül a *kellő* összefüggéseket kell látni... ez a fontos...

– Felkészültél? – Remko úgy tette fel a kérdést, mintha első ejtőernyős ugrásomra készítene fel.

Szóltalanul bólintottam. Nem volt semmi átmenet. Sem surrogás, sem fények, semmi. Csodálatos hirtelenséggel tért vissza tudatomba a mozgás és a hang, dobogó szívem viharos mozgása s a dobogásnak hangja fülemben. Akkor szünet, és minden eltűnik. Aztán megint hang, s mozgás és érintés csiklandó érzése, mely átfut testemen. Aztán: a lét puszta tudata, minden legcsekélyebb gondolat nélkül – és ez az állapot soká tart. Aztán: a gondolat – egészen hirtelen – és a rémület borzalma; a komoly törekvés, hogy megértsem igazi helyzetemet. Aztán: erős vágy, visszacsúszni az érzéketlenségbe. Aztán: rohamos újjáéledése az eszméletnek, sikeres erőfeszítéssel egy mozdulat felé. És most teljes visszaemlékezés: a kihallgatás, a bírák, a fekete kárpitok, az ítélet, rosszüllétem, az ájulás... Mindeddig még szememet nem nyitottam ki... hol vagyok és mi vagyok? Az ítéletet kimondták, s nekem úgy tetszett, hogy azóta nagyon, nagyon hosszú idő telt el. Mégis egy pillanatig sem gondoltam magamat szó szerint halottnak. Ilyen föltevés – bármit mondjanak is a regényírók – teljességgel összeférhetetlen a valóságos létezéssel; de hol lehettem és milyen állapotban? Nem sokáig töprenghettem, mert egyszerre sokkal magasabban voltam, mint eddig, s egy cellafélét láttam magam alatt, amit valami vad, kénes fény világított meg. A cella ércfalainak egész felületét durván bepacsomagolták mindazon utálatos és visszataszító festészeti motívumokkal, amelyek a szerzetesek síri babonáinak köszönik létüket.

Alattam pedig, egy fapriccsen csapzott, fekete hajú, igen sovány ember feküdt, keskeny, lefelé görbülő fekete bajusszal, arca betegesen sápadt volt és beesett, szemében a rettegés és a kétségbeesés vad tüze lobogott, de ajka szüntelenül járt, talán valami imát mormolt, vagy teljes erejéből gondolkodott. Tetőtől talpig durva darócruhába volt bújtatva, testét pedig erős szíjak rögzítették az alacsony faállványhoz, amin feküdt. Most mereven rám szegezte a tekintetét, ami nem volt könnyű, mert éppen a feje fölött voltam. Ösztönösen körülpillantottam, s rádöbrentem, hogy hosszú bronzrúdon függök, mely a cella plafonjához van erősítve; értáblák sokasága közül mozgat egy láthatatlan erő lefelé, s miközben igen lassan, de biztosan lefelé ereszkedem, ide-oda lengek, egyre szélesebb kilengésekkel. Ekkor vettem észre, hogy a kezemben is tartok valamit; először azt hittem, kasza, de ennél sokkal szörnyűbb dolgot láttam: tulajdonképpen egy inga volt, ez lengetett, illetve ezt lengettem én, s ettől ingott jobbra-balra az egész testem is, és bár az inga hatalmas volt és súlyos, mégis elbírtam. A pontos méretét felülről lehetetlen volt megállapítani, csak annyit láttam, hogy a valószínűleg félhold alakú alsó része két szarvban végződik, és hogy a lent fekvő, összeszíjazott ember akkor néz a legrémültebben, amikor a félhold aljára mered. A legfélelmetesebb azonban az az ütemes, szüntelenül sziszegő hang volt, amit én, illetve az inga mozgása okozott, amint lengve szeltük a levegőt. Lehetetlen volt megfordítani az ingát, hogy megnézzem, pontosan mi borzasztja el a lent moccanni sem bíró szerencsétlent, de ekkor különös hangot hallottam – tisztán csengett a sziszegés közepette is:

– Míg ön földet ér, ez az emberi korcs odalent, ez a vakmerő renitens a halálfélelem minden poklát megjárja, és itt a vég; a borotvakés elmetszi a szívét!

– Hihetetlen – gondoltam. – Kinek a hangját hallom? Hogyan bírhatom el ezt az ingát? És miféle gyilkos leszek én itt?

Ebben a pillanatban ismét a fotelben ültem, a Husserl Archívumban, és Remko érdeklődéssel fürkészte az arcom. A két kis halántéktapadó lepattant a fejemről, s az ölembe esett.

– Milyen volt? – érdeklődött mohón.

– Szörnyű – mondtam –, de való igaz, ott voltam a cellában, éreztem a nyirkos, dohos levegőt, láttam a síkos padlót, az iszonyú, kénes fényben vibráló szörnyalakokat a falakon. Nem mondtad, hogy a *Kút és az ingánál* nyitottad ki a könyvet, de ezt hamar felismertem. De nagyon különös volt, mert először én voltam az áldozat, világosan éreztem, hogy a földön fekszem, hogy lassan eszmélek, azután pedig hirtelen a plafonból lógtam ki, kezemben a rettenetes ingával...

– Igen, ezek szerint most a legjobban az idő foglalkoztat téged – bólintott Remko, mint aki csupán a megerősítését várta annak a tudományos eredménynek, amit régen sejtett –, te voltál a vén Idő festett alakja, azzal azonosultál, aki most a leginkább te vagy. Igaz, közben én is lapozgattam a szövegben, nem akartam, hogy én legyek Lazalle tábornok, aki végül kiment az inkvizíció karjaiból.

– De nem én választottam meg, ki akarok lenni. Viszont olyan szózatot is hallottam, ami nincs Poe szövegében: „Míg ön földet ér, ez az ember a pokol legszörnyűbb kínjaiban vergődik” – valami ilyesmit.

– Az én tapasztalatom szerint át lehet írni a történetet – bólintott Remko –, de az nem világos még előttem, kire milyen elv szerint osztódnak odabent a szerepek. Az bizonyosnak tűnik, hogy valamiféle társszerzője leszel az eseményeknek.

– Én akartam volna ezt a mondatot? – hitetlenkedtem. – Az azonban biztosan igaz, hogy akkor kerültem vissza, amikor kételkedni kezdtem, vajon elbírom-e az ingát, és amikor

megijedtem, hogy esetleg gyilkos leszek. Ott nem úgy tűnt, hogy mindez csak a képzelet játéka...

– Talán nem is az – mondta Remko titokzatosan. – Végül is nem azt mondta-e J. V. V. professzor is, hogy minden létezik, csak éppen a pontos *létmódjával* nem vagyunk tisztában? Sohasem a *mi* az érdekes, hanem a *hogyan*.

– És az is érdekes, hogy még ennek a beillesztett mondatnak is volt valami köze az időhöz. *Míg* földet ér...

– Ha már az időről van szó, közben szépen beesteledett – mondta Remko. Átmehetnénk az Erasmusba egy sörre...

– Nem, ne még! – kiáltottam, mint a gyermek, aki soha nem sejtett meglepetést kap karácsonyra és egész éjjel fent akar maradni, hogy játsszon vele – egészen fantasztikus ez a szerkezet. Hadd menjek vissza! A patkányokból és a kútból nem is láttam semmit.

– Inkább valami mással csinálunk újabb próbát – mondta Remko, mintha előre adott forgatókönyv szerint intézné a nap hátra lévő részét. – De előre mondom, hogy ez a kirándulás egészen rövid lesz! – tette hozzá szigorúan.

Elvette tőlem a Tolsztoj-könyvet, én gyorsan felerősítettem a halántékhallgatót. Most sem mondta meg, melyik történetre esett a választása.

Hatalmas sátorban feküdtem, de láttam magamat is, ahogy nagy párnákon álmatlanul forgolódom, azután felkelek, mert odakint a sátor előtt hangos hahotázást hallok. Kimegyek, és látom: a baskír sztarsina ül ott, fején a rókaprémes sapkája, épp úgy néz ki, mint délután, amikor azt mondta, hogy ő, a baskírok vezetője annyi földet ad nekem ezer rubelért, amennyit körbe tudok járni egy nap alatt. Most is megmozdult bennem valami, mint délután, amikor a földről volt szó: valami rettenetes éhség, hogy majd én egész birodalmat szerzek itt magamnak. De most odamentem a sztarsinához, hogy megkérdezzem: min nevet? Akkor egyszerre

úgy láttam, nem is a sztarsina az, *hanem a múltkori kereskedő, aki betért hozzám és a baskírföldről regélt... És abban a pillanatban már nem is a kereskedő az, hanem az a paraszt, aki még a régi helyén a Volga mellől jött fel, és útjában megszállt nálam. És amint ismét meg akartam őt szólítani, hát látom, hogy nem is a paraszt az, hanem maga az ördög, aki szarvasan, patásan előttem ül, és hahotázik. „Mit nevet?” – förmedek rá, de most megint a sztarsina az, és a nap első sugarai épp a rókaprémjét világítják meg. „Föld... föld...” – nyögi fulladozva a sztarsina – „sokat kell ahhoz magának futnia, míg megtudja, mennyi földet ér egy ember! Hahaha! Huhuhu! Földet akar... míg maga földet ér...” „Igen, földet akarok” – mordulok rá dühösen. – „Egész életemben a földet túrtam, most gazdag akarok lenni... legalább ötven gyeszjatyina földet, béreseket akarok, lovakat, ökröket, szép házat...” „Gazdag?” – a rókaprémes fickó szeméből csorog a könny – „maga, ahogy elnézem, épp három rőfnyi földet ér...” „Elment az esze?” – kiáltom. „Három rőföt egy hangya is be tud járni egy nap alatt...” De a sztarsina csak nevet és egy mezítlábas emberre mutat, aki előtte fekszik, ingben, gatyában, az arca fehér ... Most futok, futnom kell, a nap a látóhatár peremén jár, szemem előtt vörös karikák táncolnak, a szájam kiszáradt, az ingem facsaró víz, a *mellem úgy dolgozik, mint a kovács fújtatója, a szívem úgy dobog, mintha kalapáccsal vernék, a lábam úgy roskadozik, mintha nem is az enyém volna.* Ez nem az Arenberg park, nem a reggeli futás, hol van Remko?...*

– Itt vagyok – mondja Remko ezúttal kicsit izgatottan, előrehajolva a székén. – Jól vagy? Most kikapcsoltam a gépet, annyira járt kezed-lábad...

Még mindig ziháltam a nagy futástól, alig tudtam szóhoz jutni.

– Miért éppen a *Mennyi föld kell az embernek?* című novellánál nyitottad ki?

– Jó kérdés – bólintott Remko –, különösen, hogy az Arenberg parkot emlegetted, mikor a képzeleteddel még félig a másik világban voltál, ott pedig futni szoktunk. Tehát vagy ösztönösen találtam rá megint valami olyasmire, ami foglalkoztat téged, vagy valahogyan az én képzeletemet vagy tudatomat is vezeti a gép... a dolgok kihívják egymást... mindennek össze kell függnie...

– Ha most magunk is egy novellában ülnénk – mondtam elgondolkozva –, az írónak a novella elején biztosan emlétenie kellene az Arenberg parkot, hogy a dolgok úgy fűggenek össze, ahogy mondd. De hát ez nem novella, hanem a valóság... Ha hihetetlen is, az. Hiszen körülvesz bennünket a Husserl Archívum, tőlünk néhány lépésnyire már gyülekeznek a diákok az esti sörözésre az Erasmus kávéházban, ezek mind léteznek...

– De ha egy *novellában* léteznek, akkor úgy léteznek-e, mint a valóságban? Nem úgy van-e, hogy a pusztá fikciónak nevezett világ őket is teljesen átváltoztatja? Az az Erasmus kávéház nem ez az Erasmus kávéház, ahogy jó kérdés, ugyanaz-e az Erasmus kávéház, ha benne ülsz, vagy ha itt épp elképzeled, hogy benne ülsz... Ahogy Kant mondja: harminc tallér a zsebemben más, mint *elképzelni* harminc tallért a zsebemben...

– Kétségtelenül, de az Erasmus kávéház akkor is más, ha te látod, vagy ha én, holott együtt lépünk be.

– Pontosan erről beszél Husserl is, bár tagadhatatlan, hogy megértjük egymást: a Husserl Archívumban beszéltük meg a randevút, és bár bizonyosan mást jelent neked, mint nekem, mégsem mentél máshová, nem értettük félre egymást...

– Akkor menjünk az Erasmus kávéházba, akármennyire is különbözik róla a tudatunk?

– Különbözik is, meg nem is – mondta Remko –, de most én mondom, hogy még ne. Nagyon szívesen tennék próbát a magyar Bibliáddal is. Bár nem tudom, kit írok be szerzőnek... Válaszd meg te, hova akarsz menni. A Paradicsomba, ahhoz a híres fához? Vagy akarod látni az égő csipkebokrot? Vagy meg akarod lesni Dáviddal Betshabét? Vagy Salamon király pompáját vennéd szemügyre? Netán elmennél egy másik kertbe, amit Getsemánénak hívnak?

– Nem, nem... ezeket hagyjuk későbbre. Ha már ennyire az idő játssza a főszerepet, az ingával és a lebukó nappal, mi lenne, ha próbát tennék az idők végezetével?

– Jó – bólintott Remko, mintha az apokalipszis lovasai mindennap velünk nyargalnának az Arenberg parkban. – Már írom is a szerzőhöz: „János”, a címhez pedig: „Jelenések-ről”. Remélem, ez elég lesz...

– Várj! – kiáltottam –, nem merem! Mi lesz, ha valamit beleteszek a szövegbe? Maga János mondja a könyve végén: „ha valaki ezekhez hozzátesz, e könyvben megírt csapásokat veti Isten arra”.

– Megértem, ha rettegsz – bólintott Remko. – Egyre veszedelmesebbnek tűnik ez a szerkezet. De talán inkább a már előre elképzelt látványtól ijedtél meg, ha ilyen jól ismered a szöveget; félsz a hét mennydörgéstől, a sárkánytól, amellyel Mihály arkangyal viaskodik, a tengerből jövő hétfejű és a földből jövő kétszarvú vadállattól, a hamis prófétától...

– Hagyd abba! – kiáltottam –, döntöttem: nem megyek! Már pusztán a szavaidtól látom őket, vagy ennek a gépnek van még így is valami kisugárzása... Hallom a trombitaszót, látom az angyalt, amint fennszóval kiáltja: „Míg föld e tér, a Sátán diadalmaskodik rajta, de a Sátán levettetik, és lesz új ég és új föld...”

– Várj, várj – vágott közbe Remko –, ez, hogy „Míg föld e tér” sehol sincs benne... Hanem mintha ezt a mondatot, ha

nem is így, emlegetted volna, mikor visszajöttél a *Kút és az ingából*.

– Igen, igen – mondtam izgatottan, csak ott úgy hangzott: „Míg földet ér...” sőt! – most már felugrottam a fotelból – Tolsztoj elbeszélésében is benne volt, ott maga az ördög mondta, csak ott arra vonatkozott, hogy mennyi földet érek én...!

– Milyen gazdag is a te nyelved – bólintott Remko. – Ennek is biztosan van valami oka – folytatta, miközben szép csendesesen elcsomagolta a szerkezetet és bezárta a fiókot. – Hogy miért bukkant fel épp ez a mondat mindhárom alkalommal – morfondírozott tovább –, felettébb különös. Még sokat kell gondolkoznom rajta, amíg megfejem. De hogy ez a gép létezik, egyelőre maradjon a mi titkunk. Megígéred?

Szóltanul nyújtottam a kezemet. Megszorította, és néhány perc múlva ugyanolyan vidáman beszélgetett a többiekkel az Erasmus kávéházban, mintha mi sem történt volna. Én viszont erősen a hónom alá szorítottam a könyveimet, mintha attól félnék, kiugrik belőlük valaki, és szorongva néztem körül, mert nem szerettem volna, ha egy sovány, fekete bajszos, sápadt emberrel találkozom, vagy ha a pultnál egy rókaprém-sapkás fickó tölti ki a sörömet. De semmi ilyen nem történt. Este 11 körül Remko és én együtt indultunk hazafelé, a sarkon udvariasan, mint mindig, elkészönt tőlem, és fűrgé lépteivel hamar eltűnt az utca sötétjében.

Másnap azonban Remkónak nyoma veszett. Nem jött értem, hogy együtt fussunk az Arenberg parkban, a Husserl Archívumba se ment be, hiába érdeklődtem felőle, az Erasmus kávéházban sem tudtak róla, és hallgatótársaimat is hiába faggattam. Üzenetet, levelet, semmit sem hagyott.

Melyik könyv lapjain, melyik írásban, melyik novellában bujkálsz, barátom? Pedig hogy örülnél a licenciátusi

dolgozatomnak, amelyet az idő és a képzelet összefüggéséről írtam, elsősorban Husserl filozófiája alapján.

DR. EL MAHT

Akkoriban filozófiát tanítottam az angol kisváros, St. A. egyetemén. Mindez roppant hirtelen történt, rögtön azután, hogy megvédtem a licenciátushoz szükséges dolgozatomat, amelyet Husserl filozófiája alapján írtam az időről és a képzeletről a belgiumi L. Filozófiai Intézetében. A védést követő szerény fogadás vége felé odasietett hozzám J. V. V., dolgozatom témavezetője, a metafizika professzora, kedves határozottsággal kitessékelt a beszélgetők gyűrijéből, és feltuszkolt a számtalan apró lépcsőn, amin toronyszobájába jutottunk – a Husserl Archívummal szembeni magas épületben. Íróasztalának másik oldalán leültetett, és szótlanul egy papírlapot tett elé, amelyen látszott, hogy az internetről töltötték le.

Állásajánlat volt St. A. egyetemére, a filozófia tanszékre. A szöveg először nagy tisztelettel emlékezett meg egy hirtelen elhunyt, igen híres professzorról – neve többször előfordult az én dolgozatomban is –, és tudatta, hogy amíg méltó utódot nem találnak, két ideiglenes helyettesel kívánják betölteni a státuszát. Valójában tehát két állást hirdettek, fél fizetéssel, de fél óraszámmal: az egyik helyettes feladata egy előadás és egy szeminárium vezetése volt Husserlről és Heideggerről, a másiké ugyanez, de az egzisztencializmus tárgykörében; itt Kierkegaard, Sartre és Camus neve szerepelt. Ezek voltak az elhalt professzor legfontosabb kutatási területei, ráadásul Angliában ma is ritkaságszámba megy, hogy valaki ennyire otthon legyen a nem-analitikus, kontinentális filozófiában. A hirdetés vége még egyszer hangsúlyozta, hogy valóban helyettesítésről van szó, és a két egyéves szerződés semmilyen körülmények között nem hosszabbítható meg.

Elég volt ránézni J. V. V.-re, hogy tudja, mit akarok kérdezni. Licenciátusi dolgozatom nagyon jól sikerült, kezdte, és természetesen nagyon szívesen lesz doktori disszertációm

témavezetője is, de nem ártana tanítási gyakorlatot szerez-nem. A felajánlott összeg megfelel egy tanársegédi fizetés-nek, az óraszám nem magas, és a disszertációmát akár már ott, St. A.-ban elkezdhetem. És bár L.-ben filozófiából minden szinten van angol nyelvű program, asszisztensi vagy tanár-segédi állás inkább a flamand anyanyelvűeknek akad, és én flamandul még nem tudnék órát tartani.

Hátrádóltem a kényelmes fotelben – olyan volt, mint a Husserl Archívumban. Akaratlanul is Remkóra gondoltam, akivel olyan jól meg tudnám ezt beszélni, ha itt lenne. De Remko, az egyetlen igazi barátom L.-ben, egy évvel ezelőtt eltűnt; feltehetően abban a Szövegbe Helyező Szerkezetben veszett nyoma, amit ő talált fel, s amit egyszer én is kipróbál-hattam, éppen a Husserl Archívumban.

Angliában csak egyszer töltöttem hosszabb időt, egy nyá-ron, amikor nagybátyám még élt, és befizetett egy teljes nyári egyetemi programra Cambridge-ben. Hirtelen vágyam támadt az ország után, ahol mindenki angolul beszél. Már Cambridge-ben azt éreztem, hogy hatalmas nyelvleckébe csöppentem, ahol az emberek csupán az én kedvemért beszé-lik azt a nyelvet – ráadásul az anyanyelv irigylésre méltó könnyedségével –, amit én gyermekkorom óta iskolában igyekeztem megtanulni. És az egyik állásajánlat kétségtelen-ül a közvetlen témámba vágott.

A hangom mégis bizonytalanul csengett, amikor végre ki-mondtam, hogy nagyon köszönöm, akkor beadnám a pályá-zatomat. J. V. V. összecsapta, majd összedörzsölte a kezét, mintha kétségeimet akarná eloszlatni, kihúzott egy fiókot és átnyújtotta saját és egy kollegája ajánlólevelét, lelkesen ma-gyarázva: annyira bízott igenlő válaszómban, hogy mindent igyekezett alaposan előkészíteni. Szavamat vette, hogy már másnap elkészítem és postára adom a pályázatomat, aztán ugyanolyan hevesen, mint ahogy szobájába terelt, az ajtó felé

tessékelt, hangot adva reményének, hogy talán az ünnepség végére maradt egy-egy pohár sör, amit megihatunk vállalkozásom sikerére, amihez szerinte a legkisebb kétség sem férhet.

Mint oly gyakran, neki lett igaza, és így szeptember végén az éjszakai hajón ültem – ez volt a legolcsóbb –, ami Ostendéből Doverbe tartott a meglehetősen viharos csatornán. Mégis minden a legnagyobb rendben lett volna, ha nem éppen egy vasárnapot nézek ki az utazásra. A vasárnap ugyanis Nagy-Britanniában a vasutassztrájkok napja, és amikor hatalmas késéssel Doverből Londonba érkeztem, rémülten láttam, hogy biztosan lekésem a csatlakozást, mert csak egyetlen pénztár volt nyitva, és előtte természetesen hatalmas sor kígyózott. Kétségbeesett lépésre szántam el magam, szinte nem is hittem, hogy ez én vagyok. A sor elején magas, sovány, szőke, hosszú hajú, bájos lány állt – egyetemi hallgatónak néztem –, odaléptem hozzá, és megkérdeztem, hová utazik. Megdöbönt tekintetét látva észbe kaptam, hogy ez itt különösen is gyanús toladodásnak tűnhet – az angolok önmaguk határainál talán csak birtokaik határait védik jobban –, és gyorsan elmagyaráztam, hogy magyar egyetemi hallgató vagyok, eltévedtem, és alig ismerem az országot. Végigmért, valami szomorú mosolyféle jelent meg az arcán, de a pénztárlak felé fordult, mert már ő következett. Meglepetésemre St. A. várost nevezte meg úti célként, de mikor mellé léptem, és sietve beszóltam: „kettőt kérünk”, szótlánul elvette tőlem az előre kiszámított összeget, átvette a két jegyet, az egyiket a kezembe nyomta, biccentett, és eltűnt a kavarodásban.

A vonatajtók csukódása előtt egy másodperccel ugrottam be az utolsó kocsiba, ami olyan zsúfolt volt, hogy sok csomagommal – J. V. V.-nél csak könyveim töredékét hagytam – meg sem kíséreltem, hogy a lányt megkeressem. Alaposan megizzadtam, és épp eleget vesződtem a koffereimmel

Manchesterben, ahol megszólalt a hangosbeszélő, hogy mindenki szálljon le, mert a vonat a sztrájk miatt nem megy tovább. Mint megtudtam, ez lett volna az utolsó vonat St. A.-ba. Kicipelkedtem a buszpályaudvarra, sötét volt már, és hűvös szél csapta arcomba a vigasztalanul hulló esőt. Ide-oda kóvályogtam, hamar kiderült, hogy már busz sincs, mert a buszsofőrök is szolidárisak a vasutassztrájkkal. Mérgelődtem a jól működő angol szakszervezeteken, de eközben a pályaudvarral átellenben észrevettem egy magányosan álldogáló taxit.

Odahurcolkodtam, udvariasan köszöntem, a sofőr – kövér, apró termetű, szeplős emberke – lecsavarta az ablakot. Elmagyaráztam, hogy nekem másnap reggel a st. a.-i egyetem dékánjánál kell jelentkeznem, mert egy évre oda megyek tanítani. Kipattant az autóból, könyvekkel teli koffereimet könnyedén behajigálta a kocsiba, közben körülményesen elmagyarázta, hogy hosszabb távolságra fix tarifa van, és a visszautat is meg kell fizetni, de rám való tekintettel az utóbit elengedi. Majd megoldja valahogy, ne aggódjak. Hamarosan bambán ültem mögötte, a sofőrülés és az utastér közötti ablakot kinyitotta, és szakadatlanul beszélt, még akkor is, amikor már az egysávos vidéki úton kanyarogtunk St. A. felé. Elmesélte, hogy a taxizást nemrég kezdte, azelőtt sírásó volt, bár eredetileg cirkuszi bohóc szeretett volna lenni, mint az apja, de érezte, hogy sohasem lesz képes felnőni apja művészetéhez. A sírásás lenézett, amolyan „ide veled, ásó” foglalkozásnak tűnik, de nem régimódi, hanem egyszerűen az egyik legősibb mesterség: valójában nincs olyan régi nemesember, mint a kertész, az árkoló meg a sírásó. Eszembe sem jutott vitatkozni vele, még akkor sem, amikor azt fejtegette, hogy senki, még a kőműves vagy az ács sem csinál olyan tartós lakást senkinek, mint a sírásó. A temetőben pedig mindig történik valami érdekes, ahogy a taxiban is sok különös

fickóval el lehet beszélgetni; például mindig érdekelte, mit mond a pap, ha öngyilkost temetnek. Feltéve persze, hogy ilyenkor van egyáltalán pap. Ha van, a legtöbb mellébeszél, próbálja balesetnek feltüntetni a halálesetet, kiváltképp, ha katolikus, hogy beszentelhesse a megboldogultat. Pedig abból, amit elmond, általában mégis nyilvánvaló, hogy öngyilkosság történt. Mert mit mond a pap? Ha, tegyük fel, találnak egy vízi hullát. Jó, van nyomozás, miegymás, de azt a pap sem tudja eltagadni, hogy a szerencsétlen valahogy a vízbe került. „Mármost itt a víz – mutatott a szélvédőre –, én meg itt vagyok, mint leendő vízi hulla, és hacsak nem a víz jött hozzám, vagy nem taszítottak bele, akkor, uram, mi a harmadik lehetőség, mondja meg nekem?”

Meg se próbáltam, de szerencsére megérkeztünk St. A.-ba, s én előrenyújtottam azt a cédulát, amelyen a cím volt, ahol lakni készültem – e-mailben leveleztem le egy bizonyos Mrs. C.-vel, aki a szobán kívül reggelit is adott. Némi keresgélés után befordultunk egy kis utcába, ahol szép, de egyforma házak sorakoztak, a szokásos angol elő- és hátsókerttel. Az izgómozgó emberke kidobálta koffereimet az út szélére, én fizettem, ő jó éjszakát kívánt, s egy pillanat múlva egyedül álltam Anglia közepén egy kihalt mellékutcában.

Régimódi kopogtató volt az ajtón, ezzel zörgettem; az ajtó szinte azonnal kinyílt. Magas, méltóságteljes hölgy állt a küszöbön, őszbe forduló barna, hosszú haját hátul összefogta, majdnem bokáig érő szoknyájához jól illő blúzt és kosztümkabátot viselt, jobb kezében hosszú szipkát tartott, amelynek végén félig szívott, aranygyűrűs cigaretta füstölgött. Bár korát ötven és hatvan közé tettem, még mindig árasztott valamit, ami egy nőt roppant vonzóvá és érdekessé tesz. A 20. század elejének értelmiségi angol szalonhölgyeit képzeltem ilyennek, s ez az érzésem csak erősödött, mikor mély, kissé ünnepélyes hangját meghallottam.

– Már vártam. Jól utazott?

Első angol mondataimat meghallva elégedetten bólintott, mint aki rég sejtett eredményt nyugtáz, s egyenesen az emeleten lévő szobámba vezetett. A szűk lépcsőn nehéz volt egyszerre felcipekednem, de hátra se pillantott, mikor az egyik kofferem nagyot koppant a fényes padlón. Leendő lakhelyem a fürdőszobával szemben volt, az utcára nézett, nem volt túlságosan nagy, de kényelmes, már-már ódon bútorokkal berendezett, és igazán minden igényt kielégített. Mrs. C. csak az arcomat fürkészte, majd közölte, hogy fél óra múlva vár az ebédlőben vacsorára, ami hideg sült lesz fehér borral.

Nedves ruháimat szárazra cseréltem, és annyira szalonképessé téve magam, amennyire tudtam, lementem az ebédlőbe, ahol ugyanaz a nyugalom és rend fogadott, mint minden más szobában, amely látható volt. A súlyos asztalt csupán két személyre terítette, egymással szemben, de nem a két végén, hanem a közepénél. Mrs. C. ülve várt rám, szótlanul tette tányéromra az ételt, és csak amikor már némán egymásra emeltük borospoharainkat és az evéshez láttunk, kezdett beszélni.

A hosszú, szinte egyetlen falat nélkül töltött nap után nagyon éhes voltam, úgyhogy nemigen szóltam közbe, de nem is lett volna rá alkalom. Csak bólogattam, a kitűnő hideg sülttől és a bortól elernyedtem, s mint messze zengő harangzúgást hallgattam a hölgy szépen tagolt, arányosan szerkesztett mondatait. Akaratlanul a régi Linguaphon lemez jutott eszembe, amiről még édesapám tanult angolul, s amit, 76-os fordulatszámon, nekem is szívesen lejátszott. „At the dinner table. The host sat on one end, the hostess on the other end”.

Mrs. C. arról beszélt, mennyire örül, hogy új lakója van. Mert mióta másodszor is özvegyen maradt, rászakadt a magány. Azért is adja ki a szobát ilyen olcsón, mert nem a pénzre van szüksége, hanem hogy valaki meghallgassa, hogy

valakivel néhány emberi szót válthasson. A könyvek, a lemezek, a televízió csak ideig-óráig tudják lekötni; az utóbbit amúgy is keveset nézi – csak ha valami izgalmas színházi előadást közvetítenek. Mindkét férje hirtelen, tragikus körülmények között halt meg, és mindketten itt tanítottak az egyetemen. Ráadásul, akármilyen különös és hihetetlen, testvérek voltak: első férje, H., akit mindenki szeretett, és irodalmat tanított, életének utolsó öt évében a dékáni tisztséget is betöltötte. Otthon érte a halál: egyszer ebéd után lefeküdt egy félórára, és sohasem ébredt fel többé. Különös módon H. öccse, C. is épp a házban volt akkor – ő és C. csendesen beszélgettek, épp itt, az ebédlőben. Ő olyan sokkos állapotba került, hogy a temetés és a hagyaték körül is mindent C. intézett – végrendelet sem volt. C., aki büntetőjogot adott elő, sohasem nősült meg, gyakran járt hozzájuk, ő mindig kedvelte. Jóval fiatalabb volt a bátyjánál, és talán emiatt voltak annyira különbözőek. H. elmélyült, befelé forduló, roppant alapos ember volt, minden szava-tette maga a józan megfontoltság. C. nyughatatlanabb természetet örökölt, mindennap új ötletekkel hozakodott elő, szerette a késhegyig menő vitákat, szinte habzsolta az életet.

– Mért is mondom el ezt Önnek? – nézett a szemembe –, hiszen alig egy órája ismerjük egymást. Tudom, hogy ez itt nem szokás. A híres angol tartózkodás, ugye? Talán mert már régóta kikívánczik belőlem, és még soha senkinek nem tudtam így elmondani. Ilyen egyszerűen, őszintén, keresetlenül. A sógorom két hónappal a temetés után megkérte a kezemet. Azt mondta, mindig is szerelmes volt belém, ezért nem nősült meg, de a bátyja miatt nem mert hozzám másképp közeledni, mint jó barátához. Egy-egy kézszorításon, rokoni csókon kívül valóban nem volt közöttünk semmi. Mint sógornőjének gyakran hozott ajándékokat, néha nagyon drágákat is, de ezt a férjem sem vette rossz néven. Nem volt

féltékeny, vagy legalábbis nem mutatta, inkább örült, hogy öccsét én is mindig szívesen fogadom. És valahogy mégsem ért váratlanul a házassági ajánlat. Igen, az igaz, hogy nagy ritkán eljátszottam a gondolattal, mi lenne, ha az ő felesége lennék. De ennél semmi több. És...

Itt megállt, lehajtotta a fejét. Csak néhány perc múlva, de egyre szenvedélyesebben folytatta.

– Első férjemmel volt egy fiunk. Mikor a férjem meghalt, nagy gyerek volt már. De sohasem szerette a nagybátyját. Nem túlzás azt mondani, hogy gyűlölte. Ha megjelent, a gyerekek már kiskorában is a szobájába akart menni, nem állhatta, ha a térdére ültette, nem volt hajlandó játszani vele, hiába hozta neki a legdrágább játékokat; leginkább azt utálta, ha azt mondta neki, „kisfiam”. „Te nem vagy az apám, ő az apám”, és olyankor férjemre mutatott, ő, hányszor hallottuk ezt tőle. Igyekeztük jobb belátásra bírni, bizonygattuk, hogy a sógorom már csak azért is nagyon ragaszkodik hozzá, mert neki nincs családja. Minden erőfeszítésünk hasztalan volt. Később, ahogy egyre nagyobb lett, nem vette komolyan a sógoromat, mindenén gúnyolódott, amit mondott, kicsavarta a szavait, majd éppen olyan hevesen, mint a nagybátyja szokott, vitatkozni kezdett vele, s ilyenkor mindig az apja véleményét visszhangozta. Minden kamaszos lázadását a nagybátyján vezette le. Mi alig tudtunk beleszólni a viharos szócsatákba, ilyenkor szinte kikapcsoltak bennünket, és sokszor végződtek úgy a viták, hogy a fiam felugrott az asztaltól, és ránk csapta az ajtót. A férjemmel roppant kínban voltunk, bocsánatot kértünk, de a sógorom csak mosolygott, ilyenkor mindig mosolygott, legyintett, hagyjátok, így lesz belőle igazi férfi, aki érvényesíteni tudja az akaratát, „Ti állandóan babusgatjátok, lányosra nevelitek, én faragok belőle kemény férfit” – igen, így mondta. Várható volt, hogy ha igent mondok férjem öccsének, végképp elveszítem a fiamat. Így is lett.

Már régen el kellett volna költöznie, hiszen felnőtt volt. Biztos vagyok benne, hogy nem miattam, hanem az apja miatt maradt ilyen sokáig itt. Abban a szobában lakott, amiben Ön fog.

Megborzongtam.

– Haragszik rám? – kérdezte Mrs. C. ismét a szemembe nézve. – Kérem, ne haragudjon. Az az igazság, és ezt a fiam is megérezte, hogy beleszerettem a sógoromba. Talán mikor a férjemet eltemettük, talán már régebben, vagy még régebben. Tudtam, hogy nem volna szabad. Tudtam, hogy ellen kellene állnom. Mostantól özvegynek lenni, feketében járni, várni legalább egy évet, meggondolni, csak a fiamnak élni. De nem tudtam. Pedig az első férjemet is nagyon szerettem, de ő más volt. Ahogy mondtam, az egyik volt a biztonság, a kiszámíthatóság, s közben mintha mindig az elmúlás venné körül; a másik volt az élet, a történés, a hirtelen esemény, a nem várt fordulat. És nem bántam meg, hogy hozzámentem. De második férjemmel csak néhány hónapig élhettem együtt. Ő is meghalt... Well – állt fel Mrs. C. –, ön bizonyára nagyon fáradt. – A hangja most megint dallamos ünnepélyességgel csengett. – Még bizonyára ki sem csomagolt. Legközelebb majd többet mesélek a fiamról és a második férjemről is. De csak ha akarja. És bocsásson meg, ha túl személyesre sikerült a bemutatkozás. Ígérem, nem leszek terhére. De ha mégis máshol szeretne lakni...

Én is felálltam. Többször belevörösödtem a mondókámba; arról hebegtem összevissza, hogy története mennyire megindító, hogy nekem minden angol beszéd hasznomra van, hogy milyen kevés időt töltöttem anyanyelveik között, és hogy a szoba árát nagyon méltányosnak találom. Arra jó volt, hogy közben Mrs. C. visszanyerje méltóságát teljes önmagát, kedvesen bólogatott minden szavamra, azt mondta, a

mosogatást csak bízom rá, holnap fél 8-kor vár idelelt a reggelivel, és jó éjszakát kívánt.

A kényelmes ágyban elhelyezkedve megpróbáltam végiggondolni a nap eseményeit, de túl fáradt voltam. Félálomban járkálást véltem hallani odalentről, talán még távoli beszédet is, de aztán mély álomba zuhantam. Korán és kipihenve ébredtem, bőven volt időm a kicsomagolásra, kintről gyönyörű őszi reggel köszöntött, a felhők eltűntek, sütött a nap – nagy ritkaság erre felé. Reggeli közben Mrs. C. annyira nem tett semmiféle utalást az előző estére, hogy kezdtem azt hinni, talán álmodtam az egészet. Főleg azzal volt elfoglalva, hogy kedvem szerint készítse el a tojást, a pirítóst, hogy elég erős legyen a tea, majd részletesen útbaigazított az egyetem felé, ami gyalog húsz-harminc percre volt a házától.

Papírjaimat magamhoz vettem, és elindultam a napsütötte utcákon. Mindenütt rend, tisztaság, komoly, de barátságos tekintetű emberek, szépen karbantartott házak, virágoskertek. Mennyire más volt, mint a szintén régi, de sokkal zegzugosabb, titokzatos, mindig ünnepi hangulatú L.! Hamarosan a kis folyóhoz értem, ami kettészelte a várost – a partra a gyakori áradások miatt nem építettek házakat, mindkét oldalon egy-egy végeláthatatlan park húzódott. A számtalan kőhíd egyikén mentem át, a víz kékeszöld volt, tiszta, lassú folyású. Innen már nem volt messze az 1599-ben alapított egyetem, egy hatalmas, körülkerített park közepén, ahol a régi és az új épületek meglepő harmóniában váltották egymást. A park hullámozott a beiratkozásra érkező hallgatóktól, sokan a fűvön ültek, új órarendjeik fölött összehajolva.

A dékán szobája az egyik legrégebbi épület első emeletén volt, a lépcsőházon és a folyosókon látszott, hogy a hajdani építők még nem spóroltak a helyvel. Pontosan fél 10-kor bekopogtam az ajtón. Egy titkárféle fogadott, felállt, kezét ráztunk, ő fiatalos közvetlenséggel csak a keresztnévét mondta

meg: Rajnáldnak hívták. Hozzátette, hogy a dékán úr már vár, és a jobb oldali ajtóra mutatott.

Kellemes, tágas, világos szoba volt a dékáné, inkább dolgozószoba, mint iroda. P. professzorként mutatkozott be; hatvan körüli, középtermetű, enyhén kopaszodó, zömök, őszes ember, jól ápolt körszakála is fehér. Az arcát tanulmányozva nem sokat tudtam kiolvasni belőle. Amíg üdvözölt, végigfutott a papírjaimon – pályázatom dossziéja ott feküdt előtte –, és néhány kérdést tett fel eddigi tanulmányaimat illetően. Nem tudtam megállapítani, hogy kedves, fontoskodó, izgága vén bolonddal, vagy kifogástalan, szigorú hivatalnokkal állok-e szemben, aki mindent számon tart, mindent megjegyez, mindent tudni akar, és akár a legnagyobb óvatosság is indokolt vele szemben. Azt mondta, a társadalomtudományi tanszéken tanít, de jól ismeri a filozófusokat: a hirtelen elhunyt professzor óriási veszteség az egyetemnek.

– Sokan miatta jöttek ide tanulni. Persze magának ehhez semmi köze, nem akarom növelni a felelősségét. De a hallgatói, akik bálványozták, még itt vannak; akaratlanul is hozzá fogják mérni önt. Az egyetemet az utóbbi időben rengeteg csapás érte, nemrég még két professzor halálozott el, az egyik az irodalmi, a másik a jogi tanszéken – á, hallott róla? A szállásadójától? Mrs. C.? Hogy van most? Nem viselheti könnyen a kettős özvegységet. Mindkét férje remek ember volt, jól ismertem őket, amennyire tőlem telt, tanácsaimmal már régen igyekeztem segíteni nekik. Az elmúlt év nagyon nehéz volt, én lettem a dékán, egyben egyikük utódja – tragikus história, ugyebár? –, de az egyetemen végre rend lett, minden a régi kerékvágásba zökkent. Mert a rend a legfontosabb, kedves fiatal kollégám, a rend. Az ember ne essék túlzásokba. Mindig az arany középút, nem kell a hallgatókat lehetetlen feladatok elé állítani – Önnek még nincs igazi tanítási tapasztalata, nemde? –, ám ami a félév elején a határozottan

körvonalazott követelmény, azt kíméletlenül be kell vasalni. Egyensúly, uram, mindig józanul kimért és következetesen érvényesített egyensúly, hagyomány és minőség, méltón a nagy elődökhöz, de előre tekintve, a jövő felé. Ez az én elvem, s minden szerénytelenség nélkül mondhatom, az utóbbi időben mindig bevált. Ne ítélkezzünk elhamarkodottan, de mondjuk ki bátran véleményünket. Csak semmi szélsőség, semmi túlzás, ki mint vet, úgy arat. És aki szelet vet, mint itt régebben oly sokan, vihart arat. Úgy van ez, mint a pénzkölcsön, talán nem veszi rossz néven, ha épp ezt a példát hozom fel. Az ember őrizze meg függetlenségét. Ahogy nem bölcs dolog kölcsönt felvenni, de adni sem, úgy diktálja a józan ész, hogy ne legyünk feleslegesen gyanakvóak, de ne bízzunk meg mindenkiben látatlanul, kellő próba és bizonyíték híján. Előre kell néznünk, a jövőt kell mérlegre tennünk, s akkor semmi baj nem lesz. Mit mondhatnék még, általános jó tanácsként az év elején? Legyen az, aki, vagyis legyen hű önmagához, ez a titka mindennek. De kell-e ezt annak mondanom, aki Heideggert fog tanítani? Ahogy látom, önnek nem lesz nehéz, és az ajánlólevelek alapján bátran elmondható, hogy kétségtelenül remekül meg fogja állni a helyét. Nem lesz könnyű sem, de már csak úgy van berendezve ez a világ, hogy bajok, gondok mindig adódnak. Akkor szép az élet, ha zajlik. Ezt mondogatom mindig a lányomnak is, mert van egy lányom, ő is itt tanul, ezen az egyetemen, épp filozófiát. Majd szólok neki, hogy vegye fel az ön óráit. És ha nem veszi rossz néven, majd beülök egy-egy előadására és szemináriumára. Nem ellenőrizni akarom, csak több szem többet lát. Lehet, hogy adhatok néhány jó tanácsot. És ha segítségre van szüksége, mindig forduljon hozzám bizalommal. Az órarendje rendben van, rátettük a fizetési listára is, a jövő hét folyamán ugorjon be aláírni a szerződését. Sajnos, csak egy évre tudjuk

nyújtani, de ezt tudja, ugyebár, köszönöm, ha volna esetleg kérdése...?

Egyetlen kérdés fúrta igazán az oldalamat: ki lehet, aki a másik félállást elnyerte, és egzisztencializmust fog tanítani?

– Á, még nem találkozott vele? Persze, persze, hiszen csak tegnap este érkezett. Alkalma lesz megismerni, talán már itt is van, mert 10-re rendeltem be. A neve Dr. El Maht, s milyen érdekes, ő sem angol, hanem Dániából érkezett, bár német egyetemen szerzett fokozatot. Legalább lesz végre valaki, aki Kierkegaard-t az anyanyelvén is tudja olvasni. Persze Camus és Sartre miatt egy franciát is felvehettem volna, de a másik pályázóról kiderült, hogy csak a neve francia – valami Fort-D’Ambras, ha jól emlékszem – valójában norvég. Bár az El Maht is olyan, mint egy spanyol és egy német név keveréke, nem igaz? Ki gondolná, hogy dán a viselője? A skandináv filozófia kétségkívül szerencsésen előretört szerte a világban, gondoljunk akár Wittgenstein utódjára Cambridge-ben, Georg Henrik Von Wrightre, vagy Jaakko Hintikka-ra a Bostoni Egyetemen, de nálunk ma már az Európai Unió áldásos hatása érvényesül igazán, hiszen lám a belgák, illetve a magyarok is...

Ebben a pillanatban udvarias, de határozott kopogás hallatszott az ajtó felől. P. hangos „tessék”-jére egy körülbelül velem egykorú fiatalember lépett be.

Talpig feketében volt, magas nyakú pulóvere még jobban kiemelte arcának meglepő sápadtságát és enyhén göndör, rendetlen, hirtelenszőke haját. Ha valaha találkoztam valakivel, aki azonnal föltűnt és rögtön rokonszenves volt nekem, az El Maht volt. Akkor sem tudtam, és most sem tudok jobb szót találni rá, mint hogy az egész ember felajzott íj benyomását keltette, mint akinek minden izmát, inát, porcikáját rugós keményre edzette valami végtelen vágó, valami soha meg nem szűnő várakozás. De a legfeltűnőbb a sápadt arcból világító, delejes, mélykék szempár volt, ami élesen villant arcról

arcra és tárgyról tárgyra, azonban ahogy tekintetünk találkozott, szinte lehetetlen volt kivonnom magam a hatása alól. A száj két sarka enyhén lefelé görbült, mintha gúnyosan nyugtázná mindent, amit az ész egy villanással mér fel, de az arc egyszerre felderült, és először láttam a végtelenül megnyerő, lefegyverző mosolyt, amelytől minden feszültség feloldódott bennem, és legszívesebben azonnal odasiettem volna hozzá, hogy kezet szorítsak vele, és kérdésekkel ostromoljam.

P. professzoron is látszott, hogy meghökken; éreztem, hogy velem már végzett, és minden figyelmét a frissen érkezett köti le. Mivel El Maht egy kurta üdvözlés után szintén elfordult tőlem, biccentettem, és kioldalogtam a szobából. Azzal vigasztaltam magam, hogy még rengeteg időm lesz összeismerkedni és beszélgetni vele.

A híre azonban sokkal hamarabb elérkezett hozzám, mintsem találkozhattunk volna. Az első tanszéki értekezletre nem jött el, a kari ismerkedési estre sem, nekem pedig rengeteget kellett készülnöm az óráimra, állandóan a könyvtárban ültem, vagy Mrs. C. emeleti szobájában bújtam a jegyzeteimet, szállasadónőmet is csak reggelente láttam. Dobogó szívvel léptem be, hogy megtartsam az első szemináriumot. A hosszú asztal körül ülő tizenöt hallgató között először azt a lányt pillantottam meg, aki Londonban jegyet vett nekem. Ahogy sorban mindenki mondott magáról valamit, és a lányra került a sor, mindketten zavarba jöttünk. O.-ként mutatkozott be, és valahogy az is kiderült, hogy ő a dékán leánya. Én bátran azt mondtam, már most is nagy hálával tartozom neki, s mikor a többiek kérdően néztek rám, hozzátettem: ahogy mindenkinek, aki eljött és felvette az órámat. Röviden elmondtam, mivel foglalkozunk majd a félév során, az első referátumot Husserlről éppen O. vállalta.

Az óra végén úgy intéztem, hogy tudjak vele néhány szót váltani négyszemközt. Amikor a folyosón kettesben marad-

tunk, és én akadozva még egyszer köszönetet mondtam neki, csak könnyedén bólintott, láttam rajta, hogy menni szeretne, szórakozottan babrált hófehér széldzsekijének cipzárjával, feszélyezte a pillanat bizalmassága. Pedig szívesen megkérdeztem volna tőle, mi érdeklí igazán, mik a tervei, hogy tovább nézhessem magas homlokát, kissé riadt, kékeszöld szemét, amely úgy csillogott, mint a folyó, amelynek öreg hídján most már mindennap átkeltem az egyetemre menet. És a hangja is távoli vizek szelíd csobogását idézte fel bennem; ha a szemébe néztem, úgy éreztem, lassan lebegek a víz tetején, messziről halk énekszót hoz a szél, és én elragadtatva nézem, ahogy a part szélén karcsú nádszálak inganak.

A következő héten azonban minden másképp történt, mint elterveztem. A keddi bevezető előadásom elég jól sikerült, de mikor szerda délután viszontláttam szemináriumi hallgatóimat, rendkívüli izgalomban találtam őket. O.-t kérdeztem, mi történt. Elmondta, hogy épp most jöttek ki El Maht tanár úr órájáról, és mindenki egyetért azzal, hogy ezen az egyetemen még soha senkit sem hallottak így filozófiáról beszélni. Kérdésemre, hogy mi volt a téma, többen egymás szavába vágva magyarázták, hogy épp ez volt a csodálatos: a tanár úr azzal kezdte, hogy Sartre és Camus kapcsán az öngyilkosság kérdéséről fog beszélni, de hamarosan felkiáltott, mintha önmagát utasítaná rendre, hogy mindaz, amit eddig elmondott, csupán szavak halott füzére, mintha a nyelv már eleve öngyilkosságot követett volna el, s hogy egy filozófiai kérdésről csak úgy érdemes beszélni, ha elevenünkbe vágó, közvetlenül átél, tapintható tapasztalatként tárul elénk, még ha természetünk szerint azonnal elrejtőznénk is a kérdés zaklató személyessége elől.

– De nem azt mondta, hogy öngyilkossá kell lennünk ahhoz, hogy megtudjuk, mi az öngyilkosság – mondta O.

– Nem, épp hogy úgy kezdte, hogy ilyen formában a kérdést rosszul tesszük fel – tódította egy hosszú hajú fiú.

– Úgy kezdte, hogy valójában az öngyilkosság maga a lét vagy nemlét kérdése – vette vissza a szót O.

– És hogy ezeknek kell megfelelő tartalmat adni, hogy közelebb juthassunk a kérdés velejéhez, de ez csak valami teljesen mindennapi tapasztalaton keresztül lehetséges. A lét és nemlét még túl általános – magyarázta egy szemüveges lány.

– Azt is mondta, hogy az alapparadoxon... – kezdte a hosszú hajú, de többen lehurrogták, hogy a paradoxon szót nem használta.

– Mindegy, hogy használta-e. Szóval a feszültség ott van, hogy hogyan viszonyul a hétköznapi tapasztalat a tudathoz. Mert a tudaton vagy a lelkiismereten fordul meg minden.

– A kettő nem ugyanaz – szólt közbe egy kockás inges fiú, aki az első órán úgy mutatkozott be, mint akit az analitikus filozófia és a fenomenológia összebékítése érdekel –, így elvész a különbség lételmélet és etika között.

– De hiszen ennek eltüntetése volt a fő cél – vágott közbe a hosszú hajú –, mert végül is maga a tett a kérdés, hogy például ott állok a hídon, és a vízbe ugrom-e, vagy hasba szúrom-e magam egy törrel?

– Ezt sokkal szebben mondta – szólalt meg lágyan O. –, ezt nem írtam le pontosan, de emlékezetem szerint úgy fogalmazott, hogy elvégezhetem-e mindazt, ami a lelkemet bántja egy pusztá törrel?

– Akkor a tudat a lélek? – vetette közbe a kockás inges.

– Nem a szavakon kell lovagolni – mondta a szemüveges lány –, azt hiszem, itt valójában Locke argumentumára utalt, mert azt a kérdést is felvetette, mi van, ha a tudat még álmában sem pihen, és Locke az, aki Descartes-ot cáfolva kérdezi, vajon gondolkodom-e, ha alszom.

– Hogy jön ide Locke? – kiáltott türelmetlenül a hosszú hajú. – Az alvás metaforaként szerepelt, mint a halál metaforája.

– Épp Locke mondta, hogy a metaforák mennyire félrevehetik a filozófia nyelvét – vágott vissza a szemüveges –, de igenis egyenesen Descartes álom-argumentumából vezette le, menyire megcsalhat a tudat.

– Megcsalni olyannyira megcsalhat, hogy a tudat miatt mondunk le a cselekvésről – mondta halkán O. –, ezt is nagyon szépen mondta, úgy, hogy a gondolat az elszántság természetes színét halványra betegíti. Tessék, itt a jegyzetem, ezt leírtam... – tolta füzetét a többiek elé.

– Nem a szóvirágok fontosak – mondta a kockás inges –, most a cselekvést úgy értsem, hogy minden cselekvésről lemondunk, vagy csak az öngyilkosságról mint a cselekvés egyik fajtájáról?

– Persze, hogy minden cselekvésre vonatkozik – magyarázta a hosszú hajú –, ezért kezdte úgy, hogy a lét és nemlét kérdése ez. A lehető legáltalánosabban. De a lényeg szerintem mégiscsak az, hogy rosszul kérdeztünk. Mert a lét felől hogyan tudnék dönteni a nemlétről? Én mindenestül a létbe vagyok vetve, mint – és itt felém fordult – a tanár úr mondta az előadásában Heidegger kapcsán, és nem tudok egy kicsit nem létezni, hogy azután egy harmadik nézőpontból dönthessek, mi jobb: lenni vagy nem lenni. De talán épp úgy értette, s itt akár Sartre-hoz is kapcsolódhatnánk, hogy előre kell szaladnunk a halálunk, a nemlét, a semmi felé, hogy igazán értékelhessük a létet.

– Annál sokkal pesszimistább volt a konklúzió – vélte a szemüveges lány –, mert itt a halál nem mint valami fenomenológiai, metodológiai gondolkísérlet jelent meg, hanem mint a teljes, személyes vég, és azt a világot is, amit a halál helyett az egzisztencialista „mégis” erejével választunk,

valami undok és unott mocsárnak, vagy gyomos kertnek rajzolta meg, amiben az ember pusztán elviseli, hogy az átlag-emberek nap mint nap megalázzák...

– Igen, itt nagyon konkrét példákat hozott, ezt el kell ismerni – mondta a kockás inges –, hogy képzeljük el, amint beiratkozáskor a tanulmányi osztály előtt állunk, belekötnék mindenbe, hogy mit hogyan töltöttünk ki, packázik velünk a hivatal...

– Az nem arra vonatkozott – torkolta le a hosszú hajú –, hanem hogy nem kaphat senki olyan kis hivatalt, hogy vissza ne éljen vele.

– Miért, a packázás nem visszaélés?

– A kor gúnycsapásait, zsarnok bosszúját, gőgös ember dölyfét, utált szerelme kínját – olvasta jegyzeteiből O., de a hangja elcsuklott.

Úgy éreztem, ideje közbelépnem, mert nem szerettem volna, ha túlzottan személyessé válik a beszélgetés, és mi tagadás, bántott, hogy nem az én előadásomról, hanem El Mahtéról beszélgetnek ilyen lelkesen, s hogy csak a hosszú hajú fiú próbálta a tőlem tanultakat felhasználni a vitában. Azt mondtam, engem is érdekel, amit a kollégám mondott, s hogy házi feladatként mindenki írja le, amit megértett, és persze biztos lesz alkalom El Maht tanár úr szemináriumán mindezt megbeszélni. Rátértünk O. beszámolójára Husserl időértelmezéséről, de a jó hangulat és az élénk beszélgetés odalett, és az óra végén mindenki kedvetlenül távozott, O. különösen, hiába dicsértem agyba-főbe a referátumát.

A következő héten elhatároztam, hogy órám előtt beülök El Maht előadására. Akkor, üsse kő, megint lehet róla szó az én szemináriumomon, de legalább én is tudom, pontosan mi hangzott el. Mire öt perccel az óra előtt a teremhez értem, alig láttam az ajtót a tolongástól. A hatalmas előadó ablakmélyedéseiben is ültek, a fal mellett is sokan szorongtak, sőt,

néhányan a tanári asztal és a tábla előtti dobogó két oldalán is álltak. Megint O. segített, aki a második sor közepén ült, de mellette, csodák csodája, volt még egy szabad hely. Ahogy meglátott, integetett, hogy üljek oda, s én valahogy odavergődtem hozzá. Jólesett mellette ülnöm.

A tábla két oldalán egy-egy ajtó volt, El Maht a bal oldalin lépett be, de jó tíz perc késéssel. Hangosan csapta be az ajtót, a dobogó dübörgött. El Maht egy könyvet szorongatott, egy híres amerikai filozófus, R. R. nemrég megjelent munkáját, amiről akkor széltében-hosszában beszéltek. A könyvet undorral az asztalra dobta, a hangos csattanástól egyszerre csend lett.

– Késtem, bocsánat – nézett ránk azzal a bizonyos lefegyverző, kedves mosollyal, aztán elkomorult, mélykék szeme fürkészve járt körbe-körbe, s csak akkor nyugodott meg, amikor meglátta O.-t. Persze engem is észre kellett vennie, de úgy láttam, ügyet sem vet rám. A könyvért nyúlt, és felmutatta:

– Olvasta valaki? R. R., a filozófia és a természet kapcsoláról.

Sokan feltették a kezüket.

– Tudják mi ez? Szó, szó, szó. Vagy annál is kevesebb. Fecsegség, a heideggeri *Gerede*, és ez kelt ma szenzációt. Tudják, mit mond a szerző, a nagyra becsült R.? Hogy a filozófusok több ezer éve próbálják meglegelni az igazságot, de mivel a mai napig sem találták meg, nem is érdemes keresni. A jellegzetes r.-i vállrándítás, ez már csak így van, érzük be a részeredményekkel, amelyekről majd szintúgy be fog bizonyosodni, hogy egyik sem tartható. És a szerző ráadásul Heideggerre hivatkozik! De ha az igazság keresésével felhagyunk, akkor akár haza is mehetünk, mert nincs értelme semminek. Pedig nincs más baj, mint hogy R. kategóriákban gondolkodik, olyan rendet óhajt, mint itt van. Nem, nem ebben az előadóteremben, itt most már hála istennek nincs igazi rend, hanem

ebben a városban, ezen az egyetemen. Nem vették észre? Hogy itt mindennek megvan a helye, a házak takarosak, a hátsó kertekben szépen terem a tök és a káposzta, az előkertekben illatoznak a virágok. A parkokban gondos kezek nyírták rövidre a pázsitot, a folyó szabályosan, az emberi terv szerint kanyarog, St. A. lakosainak még a beszéde is arányos, tagolt, és minden túlzás nélküli. Reggel kimennek kicsiny dobozaikból, egy másik dobozba térnek, mint a felhúzott masinák, ott szépen elvégzik a dolgukat, délután ismét kis dobozaikba húzódnak vissza, ahol esznek, isznak, alusznak, talán szeretkeznek is, de mit ér, ha ez is rugóra jár? Mi az ember, ha drága idején vett fő java alvás, evés csak? Nem több, mint barom. Nem tanulták meg, hogy az ember egy csigaházban is ellakhat. Nem értik? Szakítsanak nyugodtan félbe, ha nem értik. Az ember a legnyomorúságosabb odúban is otthon lehet, és a leggyönyörűbb királyi palota, sőt egy egész ország is szűk börtönnek tűnhet neki. Ha az ember nem előre gyártott kategóriákban gondolkodik, rádöbben, mennyivel több dolog van földön és égen, mintsem bölcsselete – s ezen értsük most a filozófiát – álmodni képes.

– Megint az álom-argumentummal jön – suttogetta mögöttem valaki. Hátrafordultam; a szemüveges lány volt.

– Pedig valójában milyen remekmű az ember – folytatta El Maht átszellemülten –, nem óramű, hanem remekmű. Milyen nemes az értelme! Milyen határtalan a tehetsége! Alakja, mozdulata milyen kifejező és bámulatos!

– Megint a szóvirágok – hallottam balról halkan, és nem kellett odafordulnom, hogy tudjam, az analitikus tanítványom szólt.

– És az egyetem – hallatszott a tábla felől a szózat –, itt is kicsiny tanári szobákba zárkózik mindenki, megvan a rendje, mikor tartson órát, mikor fogadja a hallgatóit, mikor publikáljon és mennyit, mikor menjen konferenciára és melyikre;

természetesen olyanra, ami a szakterületébe vág, de mi az, hogy szakterület? Ki minek a szakértője? A létnek, a tudásnak, a jónak, a szépnek, az igazságnak? De a lét, a tudás, a jó, a szép, és az igazság nem kategóriák, hölgyeim és uraim, hanem maga az élet. Az emberi, és nem állati lét. Ezek az úgynevezett szakemberek, akik a poszt és a megélhetés, igen, a poszt és a koszt kedvéért ipart csináltak a filozófiából, egy konferencián szépen elmondják a magukét, a többiek udvariasan végighallgatják, mindenkinek tapsolnak, mert vagy mindenki ugyanazt gondolja, vagy nem meri elmondani, ha más a véleménye, mert félti a pozícióját, hogy jövőre nem hívják meg egy vendégegyetemre, hogy a névtelen lektor, aki ott ül valahol a hallgatóságban, nem ajánlja a könyvét publikálásra egyetlen rangos kiadónál sem, hogy nem lesz belőle negyvenes évei derekára professzor. Mindenki azt mondja, amit hallani akarnak tőle, azt ismételteti, amiről előre felmérte, hogy ez az elvárás. Hát ez a nyelv gyilkossága, amiről a múltkor beszéltem maguknak, ami abból következik, ahogyan élünk, az életünk előre szabott formáiból, de minthogy ez tőlünk függ, és mi hoztuk magunkra, inkább öngyilkosságról kellene beszélnem.

Középen valaki feltette a kezét.

– De tanár úr, amit elmondott, az praktikus keret, ami nélkül élni, tanulni és tanítani lehetetlen volna. Ha nincs valamiféle rend, akkor káosz lesz és anarchia.

– Valamiféle rend – ismételte gúnyosan El Maht. – Épp az a kérdés, hogy miféle. Mert ha a rend, nem látványosan, de szívósan megöli a szót, ami maga a lélek, akkor még az anarchia is jobb. De nem a rendetlenség mellett érvelek, hanem amellet, hogy keljenek életre a szavak, hogy hagyjuk, a jelentések vigyék ezer irányba a gondolatainkat, és ne fogalmaink kész sémái szerint regulázzuk őket. Arra lenne szükség, hogy magukat a dolgokat keltsük életre.

– Bocsánat – szólt közbe egy másik hallgató most elől –, de a posztmodern filozófia bebizonyította, hogy a jelentések csak igen limitált értelemben kapcsolódnak a nyelven kívüli dolgokhoz, azaz a posztmodern filozófusok, például R. R. is, rendre megkérdőjelezik a referencialitást, tehát szerintük minden jel csak önmagára utal.

– Szóval csak jelek végeláthatatlan sora van? – kérdezte El Maht komolyan. – A nyelv csak önmagára utal? Ott, kívül, nem utalhat semmire, mert nincs is ott semmi? – Hirtelen leguggolt, benézett a tanári asztal alá, majd rémült arckifejezéssel felemelkedett és hangosan elkiáltotta magát: – Tűz van!

Ijedt moraj futott végig a termen, ketten felsikoltottak, többen felugrottak.

– Üljenek vissza nyugodtan – mondta El Maht mosolyogva. – Nincs tűz, csak meg akartam mutatni, valóban a semmire utalnak-e a szavak.

A zúgás még nagyobb lett, sokan nevettek, egy-egy megkönnyebbült sóhajt is hallani lehetett, mások azt morogták körülöttem, hogy az ilyesmivel nem szabad tréfálni, ketten ki is mentek. El Maht megvárta, míg a terem lecsendesedik, aztán megadta a szót az előbb a posztmodern filozófia mellett érvelő fiúnak, aki nagyon jelentkezett.

– Tanár úr, a példa épp azt bizonyítja, amit mondtam. Csak azt *hittük*, hogy tűz van, azaz a tűz éppen hogy csak nyelvileg létezett, úgy *látszott*, hogy tűz van.

– Látszott? – kérdezett vissza El Maht. – Valóban az volt, látszik-ot nem ismerek. Ha a tűz szó nem jelölne semmi valóságosat, vajon miért estek annyian pánikba? De vegyünk egy másik példát, amelynek nyomán többek között kisarjadt a posztmodern gondolat, ez talán jobban meggyőzi. Ha maga színházba megy, és alakokat lát mozogni a színpadon, ezek valóságosak? Persze, erre az a szokásos válasz, hogy legfel-

jebb a képzelet számára azok, mert a színházban a színház konvenciói szerint gondolkodunk, és magunk mögött hagyjuk a hétköznapi világot, amelynek szempontjából egy-egy drámai alak fikció. De nem lehetséges-e, hogy egy dráma szereplője a hétköznapi világ felől nézve, az önöket itt és most körülvevő mindennapiság szemszögéből is valóságos? Amikor egy színész költeményben, álom-indulatban a szerepéhez töri a lelkét, nem sápad-e bele, nem ül-e könny a szemében, rémület a vonásain, nem törik-e meg a hangja? Ez volna a fikció, ez, amint a színész könnyárba fojtja a színpadot, és irtóztató beszéddel megrepeszti a nézők fülét? Épp hogy a színpadi figura egész valója kíséri azt a képzetet, amit az író megalkotott, már nincs különbség szerep és színész között, mert valóságos könnyeivel és sápadtságával megelevenítette, megalkotta, ami azelőtt nem létezett. Ez a valóság. És az is, hogy ennek hatására a közönségben a közönyös ember zavarba esik, akinek jó a lelkiismerete, elképed, és a bűnös talán meg is őrül.

– Ez a képzelet és a valóság teljes összezavarása – szólt felháborodottan analitikus tanítványom, meglehetősen tiszteltlenül, mert még a kezét sem tette fel. – Mi dönt a valóság felől? Nem a gondolkodás? Nem a tanár úr mondta a múlt órán, hogy nincs a világban se jó, se rossz, csak a gondolkodásunk teszi azzá? És akkor hol a valóság, és hol a stabil igazság, aminek a hiánya miatt R. R. könyvét kritizálta?

– Akkor nem fogalmaztam elég pontosan – mondta El Maht elgondolkodva. – Amit ostromoztam, az a vállrándító lemondás az igazság kereséséről és megtalálásáról. De nincs egyetlen igazság, amit a másakra rátukmálhatnánk, az kinek-kinek a maga számára ölt testet, de nem akkor, ha a valóságot és a fikciót előzőleg gondosan szétválasztottuk, hanem ha a szó, jöjjön bárhonnan is, megelevenedik, méghozzá olyan erővel, amely az ember egész valóját rázza meg.

Ekkor gyors és erős kopogtatás után felpattant az előadó oldalsó ajtaja. Mindenki odanézett: P., a dékán lépett a terembe.

– Nagyon sajnálom, hogy félbe kell szakítanom az előadást – mondta P. professzor, és hangjában egyszerre vibrált a kaján öröm és a mézesmázos kedvesség –, de sajnos nem várhatom meg, míg befejezi. Legyen szíves, jöjjön velem a dékáni hivatalba.

Előadónk úgy nézett rá, hogy le kellett sütnie a szemét. Pedig El Maht nem szólt semmit; némán összeszedte a holmiját és P.-t követve kiment a teremből. Csak egyetlen pillanatra tekintett hátra, valószínűleg nem engem, hanem O.-t kereste a szemével.

Mondanom sem kell, hogy a szemináriumom aznap délután szörnyen sikerült. Néhányan el sem jöttek, többek között O. is eltűnt, és a hosszú hajú fiú, akinek végre megtanultam a nevét – ritka neve volt: Horatio –, hiába tartott nagyszerű referátumot, senkinek sem járt az esze Husserl *Kartéziánus meditációin*. Magam is türelmetlen voltam, és az órát egy kicsit előbb fejeztem be, mert mindenképpen szerettem volna El Mahttal beszélni, és reméltem, hogy még az épületben lesz.

Tanári szobájának ajtaja félig nyitva volt, de őt nem láttam sehol, csak dobozokat félig megrakva könyvvel. Tanácsalantul tébláboltam, majd az íróasztalához léptem, amin nyitott töltőtoll és egy papírlap hevert – akaratlanul is beleolvastam. Verskezdemény, angol nyelven. Címe nem volt, első sora így hangzott: *For you have made my fancies utter, dear*, és minden sort valahogy első olvasásra megjegyeztem. El Maht töredékét itt a magam fordításában közlöm, nem annyira az eredeti szöveghez, mint inkább ahhoz hűségesen, amilyenek az elmúlt néhány hétben szerzőjét megismertem:

Képzeletem miattad tettem szóvá,
De szóval a kép vajon mit tehet?
Embervoltom hogyan írhatnám jóvá?
Hogy képeimre teszem képedet?
Hogy képtelenül ... szemedben
Nézzem: sok ember ámul, képed el,
Ha megtudja, ki vagy a szememben...?
Szemérmetlenül vettem képed el.

A második strófa még hevenyészettebb volt:

Nem rang nem kor nem apád atyám nem nem
Nem sors nem végzet nem nem (dehogynem!)
Téged, engem így teremtett az Isten.
Ilyen egyszerű, szép Ophélia...
... Zubolytól is kitelt egy fél IA.

Emlékszem, hogy a központosítás több helyen hiányzott, és az ötödik sorban helyet hagyott ki egy jelzőnek – talán a szem színének? De akkor meghallottam, hogy valaki közeledik; gyorsan elléptem az íróasztal mellől, és amint El Mahtot megláttam, azonnal beszélni kezdtem:

– Bocsánat, csak azért jöttem, hogy gratuláljak a remek előadáshoz. Remélem, a dékán nem mondott semmi kellemtelent.

– Ugyan – mondta El Maht, először az íróasztalra, majd leplezetlen megvetéssel rám villantva szemét –, azt hittem, te nem tartozol azok közé, akik nem azt mondják, amit gondolnak. Az előadás borzalmasan sikerült, a dékán pedig úgynevezett megrovásban részesített, mert jelentették neki – két hallgató, R. és G. –, hogy az óráimat arra használok fel, hogy feleslegesen keltsek pánikot, és jelen nem lévő, nagytekinélyű filozófusok gondolatait diszkreditáljam ahelyett, hogy Sartre-ról és Camus-ről beszélnék. Pedig nem én terjesztek rémhírt; a rémhír P. maga, és egész társasága.

– Nagyon sajnálom – mondtam –, épp azt akartam elmondani, mennyire eredeti, amit mondtál. Illetve, egy helyen már, mint valószínűleg szinte mindenki, olvastam ehhez hasonló gondolatokat.

– Csak nem Shakespeare *Hamletjében*? – kérdezte gúnyosan El Maht. – Itt két hete mindenki az én szavaimra hivatkozik, és senki sem jött rá, valójában honnan idézek?

Bár nem kínált helytel, muszáj volt leülnöm egy öblös karshébe, ami az íróasztalával szemben állt. Az arcom égett, mintha szégyellném magam, a torkom kiszáradt, enyhén forgott velem a világ. Egy pillanatra megint a londoni jegypénztár előtt álltam, aztán a taxiban ültem, utána Mrs. C. asztalánál, majd a dékáni hivatalban, végül El Maht előadásán. A szobában csak a szívem lüktetését lehetett hallani.

– Rendben, ha te nem mondod ki – nézett rám El Maht ezúttal a kedves, lefegyverző mosolyával –, akkor kimondom helyetted én. Ha azt kérdezed, én vagyok-e Hamlet, akkor azt mondom, igen is meg nem is. Mindenkinek annyira vagyok, amennyit már ismer belőlem, illetve amennyit belőlem fogadni és elfogadni tud. De ez, azt hiszem, mindenkire érvényes, nem csak rám. Van olyan, hogy egy történet tere több helyen rávetül arra, amit itt többen valóságnak szeretnek nevezni. De mindenkinek másképp, és más-más erővel, kinek-kinek ismeretei, vágyai, ha tetszik, a saját létezése és valósága szerint.

– De te mégiscsak egy ember képzeletének szülötte vagy, aki egyszer tollal és tintával pergamenlapokra írta, amit mondasz, teszel és amit mások mondanak rólad – szakadt ki belőlem végre, amit tényleg gondolok.

– Toll, tinta, pergamen? Nagyot csalódnék benned, ha komolyan venném, amit most mondasz. Csak nem képzeled, hogy ezekben létezik valaki? Ez olyan, mintha azt mondanám, az ember egy iromány – az útlevele, vagy akár egy verse

– *fizikai* mivoltában létezik, holott az megint csak holt dolog: alak, forma, vonal- és festék-egyveleg. És külön csodálom, hogy az mondja ezt, aki már kipróbálta a Szövegbe Helyező Szerkezetet.

– Te találkoztál Remkóval odaát? – kérdeztem mohón. – Él? Jól van?

– Hogy él-e? Lehet, hogy egy kicsit még inkább él, mint te. Igen, egyszer felbukkant egy másik világomban is, ahogy te nevezed. De nem a jegypénztárnál találkozott O.-val, hanem amikor Ophélia vissza akarta nekem adni néhány emlékemet, nem taxiban ült, hanem állt velem a tárt sírok szélén, és ott beszélgetett a sírásókkal, nem Mrs. C. asztalánál ült, hanem hallgatta, amint anyámat oktatom ki a hálósobájában, nem P. irodájában tett tisztelegő látogatást, hanem jól derült azon, hogyan űzők csúfot a bolond Poloniusból. Ha a dolog – nevezük Szövegbe Helyező Szerkezetnek – innen odafelé működött, miért ne működhetne visszafelé?

– Nektek ott megengedik, hogy más alakban ide jöjjetek? – kérdeztem döbbenten.

– Látom, hogy te sem értetted meg, amit az előadáson mondtam. Még mindig azt hiszed, valójában holtak vagyunk, akik néha kimenőt kapnak a nem ismert tartományból, amit ti szerettek „irodalomnak” vagy „fikciónak” nevezni, és ahonnan csak – mondjuk így – a „képzelet szárnyán” térhet meg utazó. De nézd meg, itt állok előtted, látsz, hallasz, kezet szoríthatsz velem. Kell ennél több valóság neked vagy bárki-nek? Nem működik hibátlanul a híres pozitivisták verifikáció, nincsen elég evidencia? És ez a történet, ami körülvesz és most történik veled, ez is fikció? Amit te most egyes szám első személyben élsz át? Vagy abban is kételkedsz, hogy te magad létezel?

– Akkor a szállásadónőm lenne az anyád? De az ő szavai-ból úgy tűnt, te itt nőttél fel a városban, holott mindenki úgy

tudja, frissen érkeztl Dániából. Abból, amit elmondott, az következne, hogy az első férje volt az apád, vagyis az öreg Hamlet, és a második férje Claudius. De ő is meghalt, és akkor... akkor úgy halt meg, hogy te megölted? Arról nem is beszélve, hogy hogyan élhet az anyád, ha ivott a mérgezett pohárból? És hogyan élhet Polonius, aki most a dékán, amikor te előbb ölted meg, mint Claudius? Milyen sorrendben követik itt egymást az események? Mikor léptem be az időtökbe?

– Tessék – mondta Hamlet keserűen –, íme, egy értelmese nek tűnő ember, akit itt többre becsültem mindenkinél, aki ráadásul időfenomenológiáról ad elő, és ő sem érti! Nincs több idő, egy idő van, és nincs több valóság vagy igazság sem, csak egy, és ez mind benned, bennem, és mindannyiunkban van. *Hic et ubique*, mint egy Szellem. Csak helyet váltunk. Igen, a valóság egy, csupán a történetek különböznek egymástól, nevezzük színpadoknak ezeket, amelyekre fellépünk, ki ekkor, ki akkor; ki itt, ki ott kapcsolódik be az események fonalába. A történetek át- meg átszövik egymást, egyszerre több történetben is jelen vagyunk, de ezek is mind mi vagyunk ott, ahol nincs különbség álom, képzelet, igazság és valóság között. Mert épp úgy vagyunk, ahogy álmaink és valóságunk.

– Akkor te most fogod megölni a dékánt? – igyekeztem logikusan levonni a következtetéseket. – Isten ments!

– Mi tagadás, szívesen megtenném – mondta tűnődve Hamlet –, de itt nem kárpit mögül hallgatózik, nem is járt anyám szobájában, hanem besúgóí vannak: a titkára, a régen bevált Rajnáld, és két hallgató, Rosencrantz és Guildenstern. Azt hiszed, nem ismertem fel őket rögtön? Ne félj, a történetek ismétlődnek, de mindig másképp. Egy-egy történet körülbelül annyira hasonlít egymáshoz, illetve különbözik egymástól, mint a két név: Hamlet és El Maht. De az utóbbival Poloniust, legalábbis egy időre, sikerült megtévesztenem. ő

viszont Fortinbrast iktatta ki, talán tudtán kívül, talán akaratlanul. És a fia, Laertes sem jött még meg, aki egyébként Párizsban tanul, a Sorbonne-on.

Lázasan igyekeztem eligazodni Hamlet szavain, több hézagot és csúsztatást éreztem abban, amit mondott, de hiába próbáltam biztosabb fogódzót találni, újra meg újra összeza-varodtam.

– Tudod – mondta Hamlet –, talán az a baj, hogy egyetlen történettel akarsz mérni, s azt mindenáron rá akarod erőltetni arra, amit valóságnak mondasz. Pedig egy másik történetben például Amlethnek hívtak, a gyermekkorom is meg-elevenedett, amikor őrültséget színelve, magamat sárral és mocsokkal bekenve szüntelenül horgas végű botokat faragtam, hogy teljék az idő, és elérkezzen a pillanat, amikor végre bosszút állhatok Feng nevű nagybátyámon, mert fényes nappal megölte az apámat, Horwendil királyt. Ezt így Saxo Grammaticus írta meg, de meg kell mondjam, utáltam a botfaragást. Shakespeare-é sokkal izgalmasabb történet.

– És ez a mostani? – szaladt ki a számon.

Hamlet kedvesen mosolygott.

– Ez sem rossz, neked talán érdekesebb, mert te is benne vagy. De ne vedd rossz néven, ha azt mondom: azért Shakespeare-é még mindig sokkal jobb.

– Akkor is, ha ott meghaltál? – kérdeztem harciasan.

– Ne kezdjük újra – kedvetlenedett el Hamlet. – Már csak azért sem, mert ez a jelenlegi történet is hamarosan véget ér. Már pakolom a könyveimet, és holnap elutazom; Polonius miatt úgysem volna itt sokáig maradásom.

– És Ophélia? – kiáltottam. – Talán ölje magát a zöldes-kék vizű folyóba, ha most is itt hagyod?

– Őt nagyon sajnálom, mert szeretem – mondta Hamlet az íróasztal felé pillantva. – De jó az, ha egy tanár a tanítványával kezd viszonyt? És nyilvánvaló, hogy én mindenkire min-

dig veszélyes vagyok. Egyébként nem hiszem, hogy Ophélia öngyilkos lenne. Majd elkezdi járni például Horatióval, azzal a hosszú hajú fiúval. Téged is kedvel.

Ophélia valóban Horatiót választotta. Mrs. C. pedig harmadszor is férjhez ment, ezúttal P.-hez, a dékánhoz, aki már régóta özvegy volt. Ez utóbbit útban L. felé tudtam meg; a hajón bekapcsoltam a laptopomat, hogy megnézzem az e-mailjeimet, és az egyik üzenet éppen Horatiótól jött, még az esküvő napját is tudatta velem. De ez volt az utolsó e-mailje; hogy jár-e még Ophéliával és mi van velük, nem tudom. Hamlet a beszélgetésünket követő napon valóban eltűnt; Polonius sebtében Fortinbrast, azaz Fort-D'Anbras-t vette fel helyette, és bár Hamlet nyomába sem lépett, azt a mindenki számára azonnal föltűnő, egészen kivételes embert, akinek röpké két hét is elég volt, hogy felforgassa az egyetem nyugalját, hamar elfelejtették a hallgatók. Én összeszorított fogakkal végigcsináltam az első félét, a második valamivel könnyebben ment, de St. A.-ban a kedvetlenségem és a zavarodottságom sohasem múlt el teljesen. Hiányzott L., és nagyon vártam, hogy viszontlássam.

Ahogy Ostendében kiszálltam, azt hittem, káprázik a szemem, vagy álmodom. A kijáratnál Remko állt, és messziről integetett felém.

A LÉLEK JELENLÉTE

„Nem léptünk túl létünk határán, de jobban ismerjük.” A mondat második fele vitatható, az első egyenesen megdöbentő. Még akkor is, ha a folytatás „létünk határát” úgy próbálja értelmezni, mint „ellentmondásban élést”, „végtelen szorongást”, „igazságtalan világot”, „a [20.] század nyomorúságát”. Mert Camus kijelentése azt sejteti: *még* nem léptünk túl létünk határán, de egyszer, valamikor, túllépünk rajta. De hogyan képzeljük el „létünket”? Mint az emberi életet, amelynek határa a halál? Mint társadalmi-történelmi létet, amelyben – az emberi sors megismerésének „szakadatlan előre haladása” során, vagy után – egyszer csak megszűnik az igazságtalanság és a nyomorúság? A megismerés, az emberi tudat fejlődése jelentené a lét megismerését?

Eddig jutottam Albert Camus-ról szóló tanulmányomban – akkoriban ugyanis róla írtam egy folyóirat számára. A lapotomat kivételesen nem a már otthonommá lett XIII. Leóról elnevezett kollégiumban, hanem a Filozófiai Intézetben kapcsoltam be; J. V. V.-nek, a metafizika professzorának tanári szobája mellett lett egy kis meghitt zugom abban a magas, toronyszerű épületben, ami közvetlenül a Husserl Archivummal szemben helyezkedik el. St. A.-beli kalandjaim után L.-be visszatérve ugyanis egy vaskos boríték várt, amelyből örömmel értesültem, hogy megkaptam a Ph.D. ösztöndíjat. Mondanom sem kell, J. V. V. milyen örömmel gratulált, de különös volt, hogy nem kérdezett St. A. felől, igaz, én sem szívesen idéztem fel az ott töltött, végeredményben igen keserves évet. Amúgy is csak futólag tudtam beszélni vele, mert hamarosan elutazott Izland szigetére, hogy ott tanítson a nyári egyetemen.

Remkót már akkor faggattam, hol volt és mit csinált az elmúlt több mint egy évben, amikor a hajóállomáson

beszálltam az autójába, de mosolyogva csak annyit mondott, először inkább köszönjem meg, hogy kijött eléem Ostendébe, és így sokkal kényelmesebben juthatok haza L.-be. Igen, ő is úgy beszélt már L.-ről, mint az otthonomról. De még akkor sem volt hajlandó elárulni semmit magáról, vagy a Szövegbe Helyező Szerkezet további sorsáról, amikor már a régi, két-sávós 5. számú főúton haladtunk L. felé – Remko ezt választotta az autópálya helyett.

Nagyon örültem Remkónak, de elég volt néhány szót váltanom vele, hogy aggódó borzongással figyeljem viselkedését. Néha egy-egy mondat közepén elmélázott, majd valami egész másról beszélt; tétován néhány szót tett egymás mellé, hirtelen hosszú időre elhallgatott, aztán bocsánatot kért viselkedéséért; ekkor megint a figyelmes, udvarias, mosolygós, de mindig tartózkodó, kissé ünnepélyes Remko lett belőle. Mintha ismét El Mahttal ültem volna szemtől szemben, és egyszerre lennék valamin kívül és belül. Amikor egyikünk megtörte a csendet, akaratlanul is három úszó jelent meg a szemem előtt; láttam, ahogy a mélykék, csillogó tengervízben egyenletesen tempóznak egy vakítóan fehér bója felé, a lábukkal szinte átkulcsolják a tengert, a bóját sorban megke-rülik, és az bólogatva, táncolva, ingva, ide-oda hajladozva ár-ván ott marad, de mintha úszna, haladna a víz tetején, és nem látszik, hogy a felszín alatt hosszú, erős, a tengerfenék mé-lyére ásott lánc rejtőzik és tartja fogva, elszakíthatatlanul.

Rossz érzéseimet azzal igyekeztem elhessegetni, hogy Remko talán elfelejtett magyarul, pedig régen nagyszerűen, szinte akcentus nélkül beszélt anyanyelvemet. Viselkedése több volt szórakozottságnál; mintha ott ülne mellettem, a vo-lánt tekergetve, majd hirtelen eltűnne mellőlem, és roppant öreg Facel-Vega autója magától menne tovább. Néhány ka-nyarban jó esélyünk volt rá, hogy a kocsi megpördül, nyíl-egyenesen letér az útról és egy fának ütközik; már láttam,

amint egy másik fáról visszapattanunk, és az autó összevisz-sza, élettelen, ostoba romhalmazként áll az út közepén. Nincs abszurdabb, mint autóbalesetben meghalni.

Nagyot sóhajtottam, mikor megálltunk a XIII. Leó kollégium előtt. Remko segített felcipelni csomagjaimat a szobámba, de mikor megkértem, maradjon még egy kicsit, azt mondta, sok dolga van, de holnap ülünk be az Erasmus kávéházba, akkor majd jól kibeszélgetjük magunkat. Mit volt mit tenni, szomorúan kezét ráztam vele, de az ajtóból mégis visszafordult, és leroskadt egy székre. Ne haragudjak, kezdte, továbbra is a legjobb barátai között tart számon L.-ben, de az elmúlt évről nem tud beszélni, persze nem is a múlt fontos, hanem a jelen és a jövő, és az utóbbi időben valami különös idegenszerűséget érez magában.

– Miért nem beszélsz? Te eddig a Szövegbe Helyező Szerkesztben voltál? Hol voltál? Mikor jöttél vissza? – kérdeztem türelmetlenül, már-már durván.

Elhárító kézmozdulatot tett. Majd így folytatta:

– Gondoltál már arra, mennyire kifejező a francia *l'étranger* szó?

Tudtam, hogy Remko anyanyelvén, a flamandon kívül kiválóan beszél franciául, németül és angolul – néha a magyar helyett angolul beszélgettünk –, és hogy foglalkozott görög és héber filológiával is. De nem értettem, hogy a *l'étranger* hogy jön ide.

– A *l'étranger* az *étrange* melléknévből származik – töprengett tovább, inkább önmagának –, az *étrange* körülbelül azt jelentheti: rendkívüli, nem-megszokott, abnormális, tudatlan, műveletlen, járatlan, öntudatlan, nemtörődöm, mit sem sejtő, közönyös, sőt, földönkívüli. Talán még az abszurd jelentéséhez is közel áll. Kivételesen nem néztem utána, de nem csodálkoznék, ha a *l'étranger* úgy épülne fel, hogy benne van az *être*, a létige és az a szó, hogy *trancher*, ami azt jelenti:

valamit levág, illetve felszeletel, rövidre vág, elválaszt, befejez, lezár. Akkor az *l'étranger* még kifejezőbb lenne a lelkiállapotomra. Mert a te szép nyelveden a főnév nemcsak idegent vagy külföldit jelent, hanem azt is, hogy különös, ismeretlen, furcsa, nem-fontos, oda-nem tartozó, kapcsolatban nem levő, külső, kívülálló, távol álló, a kérdéshez nem tartozó, a tárgyat nem érintő, irreleváns. Vagyis olyanokra is alkalmazzák, akik nem tartoznak senkihez és semmihez, akik egyszerűen nem a részei valaminek – a nem idetartozókra. De még érdekesebb, ha azt jelenti: az elválasztott, valamiről levágott létben lenni.

– Annyi bizonyos, hogy mit sem sejtő vagyok abban a kérdésben, hogy mindez milyen kapcsolatban van bármivel is – próbáltam tréfára venni a dolgot –, a magyar nyelvben viszont biztos nem vagy járatlan vagy tudatlan.

– Úgy érzem, valaki elvon engem az ügyeimtől – folytatta Remko nagyon komolyan, és mintha ott se lennék. – Talán említettem, hogy visszavettek a Husserl Archívumba, és nem is faggatóztak annyit, mint te. Veled ellentétben mintha észre sem vették volna, hogy közben eltelt egy év. Sőt, B. professzor, az Archívum igazgatója értetlenül meredt rám, mikor bementem hozzá, és azt kérdeztem, visszajöhetek-e. Szúrósan végigmért, mintha azt gondolná, meghibbantam, de aztán felnevetett, és azzal intézte el a dolgot, hogy „aki sohasem ment el, azt miért kellene visszavenni?”. Kedvesen hátba vágott, és szigorúan rám szólt, hogy takarodjak vissza az asztalomhoz dolgozni. Odaültem és minden pontosan úgy állt rajta, mint egy éve. De – nem tudom jobban megfogalmazni – olyan volt, mintha valaki már ülne a székemen. Ez a valaki bizonyos értelemben semmivé tesz, és ő telepszik az én helyemre. De mégsem teljesen negatív figura. Inkább olyan, aki mindig azt mondja, ami van. Nem hazudik sem magának, sem másnak. Ennek minden szépségével és borzalmával együtt.

Csak a napfényen áll, de úgy, hogy nem vet árnyékot. Így pedig nem lehet élni.

Aggodalmam pánikká változott. De igyekeztem lehiggadni, és nagyon csöndesen próbáltam beszélni.

– Remko, kérlek, figyelj most egy kicsit rám, és ne térj ki a kérdéseim elől. Hol van most a Szövegbe Helyező Szerkezet? Amikor utoljára láttam, nálad volt, és arra is emlékszem, hogy a fiókodba zártad. Másnap kivetted? Azzal utazgattál? Kérlek, gondolkozz! Neked az sohasem esett nehezedre.

– Pontosan nem tudom megmondani, mi történt – mondta Remko, de még mindig tűnődve, mintha mindegy volna neki, mi zajlik körülötte. – A Szerkezet egyébként itt van nálam.

Ezt olyan magától értetődően mondta, mintha most beszél-nénk róla először.

– Hol, hol? – kérdeztem mohón.

Remko a bal oldali zubbonyzsebébe nyúlt, azután a jobb oldaliba, majd a nadrágzsebeiben kotorászott. Nem rémülten, ahogy valami nagyon fontosat keresünk, inkább ráérősen, majdnem közönyösen. De csak egy kulcsköteg, egy levél-tárca, egy mobiltelefon és egy kevés aprópénz került elő, egyébként nem volt nála semmi.

– Érdekes, pedig Oránban mintha még nálam lett volna – vonogatta a vállát. – Talán elhagytam valahol...

Mindezt úgy mondta, mintha egy csomag papír zsebkendő-t vesztett volna el.

– Mit mondtál? Hol volt még nálad?

– Ostendében, mikor vártalak – mondta Remko nyugodtan.

– Az előbb mintha mást mondtál volna. De ugye, nem mondod komolyan, hogy a remek találmányod elveszett? – kérdeztem kétségbeesetten.

– Majd meglesz valahol. Vagy csinálok másikat – mondta tompán Remko. – Neked ez ilyen fontos volt?

– Én azt hittem, neked fontos – mondtam, most megint roppant izgatottan. – Nekem El Maht St. A.-ban azt mondta, hogy találkozott veled az ő eredeti világában. És hogy onnan ide, innen oda lehet utazni, gondolom, a te géped segítségével. Képzeld, El Maht valójában Hamlet volt! Találkoztam Hamlettel!

– Így is van, ha ezt mondta. De ne haragudj, most már végképp mennem kell. Holnap majd felhívlak.

Hiába kérleltem, hogy maradjon, vagy hogy vele mehessek; csak abba egyezett bele, hogy a kapuig kísérjem. Kértem, vigyázzon vezetés közben, és pihenje ki magát, biztos nagyon fáradt. Őszintén aggódtam érte, de a legrosszabb az volt, hogy erről semmiképpen sem volt hajlandó tudomást venni; nem tudtam mit tenni, mert megmakacsolta magát, és azt mondta, most mindent egyedül kell végiggondolnia. Utolsó ütkártyaként felajánlottam, hogy megint fussunk rendszeren az Aremberg parkban, de ezt is azzal hárította el, hogy majd megbeszéljük, ha találkozunk. De másnap nem hívott fel, a mobilszámát pedig nem adta meg.

Délután elmentem az Erasmus kávéházba, bár a hőség L.-ben egyre nőtt, reggel a rádió százéves rekordok megdőléséről beszélt. A pincérek nagy örömmel üdvözöltek, máris hozták volna a sörömet, de én rögtön Remko felől kérdezősködtem.

– Ott ül a ti asztalotoknál – mondta az egyik pincér, hátrafordulva. De nem volt ott senki, és az asztalon sem volt kávéscsésze vagy söröspohár. Úgy állt minden, ahogy reggel a vendégek számára előkészítették.

– Nem értem – hebegte a pincér.

Többen is megerősítették, hogy Remko még egy perccel azelőtt ott volt.

Gyorsan elköszöntem tőlük, és berohantam a Husserl Archívumba, hiszen nem volt messze. Az előtérben a kényelmes fotelek egyikében fiatal lány ült és cigarettázott.

– A barátját keresi? – kérdezte mosolyogva. – Még bent van, dolgozik.

Megkönnyebbülve léptem be, de rögtön újra elszorult a szívem, mert a szobában, ahol a két hatalmas páncélszekrény áll Husserl kézirataival, senkit sem láttam. Az ablakok gondosan elfüggönyözve, mégis roppant fülledtség ülte meg a levegőt. A számítógépek képernyői szürkén és bután meredtek rám. Kirohantam, és követeltem, hogy a lány azonnal jöjjön be. Értetlenül pillantott fel, talán ijedten is. Közben eszembe villant, hogy valószínűleg már csak mi ketten vagyunk az egész épületben. De ő készségesen elnyomta a cigarettáját és odajött az ajtóhoz.

– Nahát – kukkantott be –, pedig meg mertem volna esküdni, hogy az előbb őt láttam bemenni. Vagy nem ő volt? Akkor ki? Lehet, hogy kiment közben? De azt biztos észrevettem volna, mert már elég régen itt ülök. Először mobiloztam a barátomnak, aztán meg rágyújtottam, mert bent nem szabad. Nem tudom, hová tűnhetett.

Igyekeztem lehiggadni, és arra kértem, legyen szíves gondolkozzon, mikor látta Remkót utoljára. De többet nem tudott mondani. Megköszöntem a szívességét és bocsánatot kértem heves viselkedésemért.

– Semmi baj – mondta kedvesen. – Még be sem mutatkoztam, Marie-nak hívnak, egy hónapja kerültem ide, B. professzor úr titkárnője vagyok.

Elvörösödtem, és én is megmondtam a nevemet. Kezet fogtunk, és ő tűnődve rám nézett.

– Nem maga J. V. V. professzor úr asszisztense? Már többször láttam Remkóval. Hallom, milyen jól sikerült a licenciá-

tusi dolgozata, és hogy elnyerte a Ph.D. ösztöndíjat. Őszintén gratulálok.

– Köszönöm – mondtam. – Az ösztöndíj itt várt rám, mikor visszajöttem L.-be. Mert egy évig nem voltam itthon, St. A.-ban tanítottam.

De megint különös érzés fogott el, mert ahogy St. A. szóba került, mondataim a magam számára sem csengtek valami meggyőzően. És akaratlanul is megint elvörösödtem, mintha hazugságon kaptak volna. Vagy talán a tompa melegtől, ami szinte rezgett a levegőben?

– Nem tudtam, hogy Angliában volt – mondta Marie –, de nem számít, mert, mint mondtam, én csak nemrég jöttem ide. Ne aggódjon a barátjáért. Mindennap bejön dolgozni. Holnap is biztos itt lesz.

Szörnyű gyanú ébredt bennem. Olyan szörnyű, hogy le kellett ülnöm az egyik fotelbe.

– Talán rosszul van? – kérdezte Marie, és most rajta volt az aggodás sora. – Hozzak egy pohár vizet? Nagy a hőség...

– Inkább legyen szíves, adjon egy cigarettát.

Készségesen nyújtotta felém a dobozt, és én rágyújtottam, bár az utóbbi időben igyekeztem végképp leszokni a dohányzásról. Ő is rágyújtott. Egy kicsit néztük egymást – valószínűleg a szokatlan meleg miatt szép piros és fehér csíkos nyári ruhában volt, a lábán bőrszandál. A ruha mögött sejteni lehetett, hogy barátjának, akivel az imént mobilozott, jó ízlése van. Az alkonyi fényben napbarnított arca szinte világított. Enyhén hullámos és kissé kócos, éjfékete haja a válláig omlott. De a legcsodálatosabb a szeme volt; úgy ragyogott, mintha szentjánosbogár gyújtott volna lámpást benne.

Megköszörültem a torkomat.

– Ne haragudjon – mondtam csendesesen –, ha most olyan kérdést teszek fel, ami esetleg nagyon ostobán hangzik. Lenne szíves megmondani, hol volt Remko az elmúlt évben?

– Én csak egy hónapja vagyok itt – ismételte a lány, nagy türelemmel. – De azóta mindennap láttam.

Örvénylett velem a szoba. Lehet, hogy Remko sokkal hamarabb L.-ben volt, mint én, nyugtattam magamat. Hiszen azt sem kérdeztem meg tőle, pontosan mikor jött meg, akárhonnan is. De mit jelentsen, amit az Archívumba való különös visszavételéről mondott? Határozottan emlékeztem, hogy egyéves távollétről beszélt. És ami akkor jutott eszembe, olyan izgalommal töltött el, hogy remegett a kezemben a cigaretta. Gyorsan el is nyomtam, nehogy Marie észrevegye. Mi ez a furcsaság, ami megérkezésem óta körülvesz? Igaz, a pincérek örültek nekem, de most feltűnt, hogy nem úgy üdvözöltek, mintha egy évig nem láttak volna. Persze, kapkodtam, siettem ... éppúgy, ahogy izlandi útja előtt J. V. V. ... aki nem kérdezte meg, milyen volt St. A.-ban! De hát ő küldött oda, az ő ötlete volt, ő írta az egyik ajánlólevelet! Mit csináljak? Hívjam fel Izlandon – a szállodai és az egyetemi száma is megvolt – és kérdezzem meg? De miről? „Professzor úr, lenne szíves megmondani, hol voltam az utóbbi egy évben?” Kínosan nevettem.

Marie persze nem értette, min nevetek, de csendesen megjegyezte, most már mennie kell, az Archívumot is be kell zárnia és be kell kapcsolnia a biztonsági berendezéseket. A barátja pedig türelmetlenül várja. Egy kicsit magamhoz tértem, még egyszer megköszöntem a segítségét, nem mertem megkérdezni, hol várja a barátja, nehogy azt kelljen hallanom, az Erasmus kávéházban.

„Ördögi masina!” – morogtam magamban kicsiny egyetemi szobám felé kettisével véve a lépcsőfokokat. Zaklatott és ideges voltam, mégis úgy döntöttem, hogy itt, a Filozófiai Intézetben belekezek a Camus-ről szóló tanulmányomba. A határidő, mint általában, régen a körmömre égett, s ilyenkor persze átkoztam magam, miért nem kezdtem neki jóval

előbb. Még hozzá egy hosszú, átfogó értekezést terveztem; a széprózaírók középpontjába a *Közönyt* és *A pestist* akartam állítani, a filozófiai esszék természetesen a *Sziszüphosz* köré csoportosultak volna, de még a drámákat is be akartam venni; Camus és a színház elfelejtett fejezet, pedig már fiatalon, Oránban is milyen fontos volt neki!

„Orán”, töprengtem tovább magamban, „hol is hallottam mostanában *A pestis* színhelyének nevét?” Egyszer jó volna nem rémült izgalomban, hanem kényelmesen írogatni. „Ez az oka mindennek”, korholtam magam, miközben a laptop-hoz léptem. Be kellett valljam, hogy minden izgalom és engem körülvevő titok ellenére örültem, hogy felkérést kaptam a tanulmányra, bár az is felöltött bennem, talán azért vállaltam el, mert akaratlanul is El Mahttal akartam versengeni. Hiszen St. A.-ban Camus az ő témái közé tartozott ...

Itt azonban gondolataim hirtelen megszakadtak, a kezem megállt a levegőben. Döbbenet láttam, hogy a gép már be van kapcsolva, és babrálásomra, ahogy kell, a képernyő lassan kivilágosodik. „'Nem léptünk túl létünk határán, de jobban ismerjük.' A mondat második fele vitatható, az első egyenesen megdöbbenő...”, olvastam. Egy teljes bekezdés. Még csiszolni kell rajta... gondoltam, de...

Megint le kellett ülnöm. Ezt én írtam volna? De mikor és hol? Csakis itt lehetett, mert határozottan emlékeztem, a laptopomat nem vittem haza a kollégiumi szobámba. Akkor viszont...

Ebben a pillanatban megszólalt a telefon. Valósággal leléptem a kagylót a készülékről. – Halló!

– Valami baj van? – hallottam Remko hangját. Legalább él, megvan! Mégis idegesen hadartam:

– Hol voltál? Muszáj beszélnünk. Semmit sem értek. Egy tanulmányt akarok írni Camus-ról, de már elkezdtem anélkül, hogy tudtam volna róla. Ezenkívül lehet, hogy nem is

voltam St. A-ban, és az elmúlt évben te sem hagytad el L.-t. Nekünk eltelt egy év, másnak nem. Vagy megbolondultam, vagy abból, ami az elmúlt egy évben történt, valamit biztosan álmodtam, csak azt nem tudom, mit és miért olyan erővel, mintha valóság volna.

A vonal végén csend lett.

– Remko! – kiáltottam a kagylóba. – Ott vagy?

– Itt vagyok, ne kiabálj. Azt hiszem, értem, mi történt ve-lünk, de ezt a telefonba nem tudom elmesélni. Annyit máris mondhatok, hogy akármikor is kezdte a tanulmányodnak, az ilyesmit az ember jóval előbb írja, mintsem tudatában lenne. Lehet, ezt túl bonyolultan mondtam, de számítsd hozzá, hogy a magyar mégsem az anyanyelvem.

– Azért legalább mondj valamit a...

– Jó, odamegyek.

– Köszönöm. Tudsz most rögtön jönni? Az intézeti szo-bában vagyok, fönn a másodikon, J. V. V. szobája mellett.

– Máris ott vagyok.

Gyanúsán hamar toppant be, de jóval izgatottabb voltam, semhogy elemezzessem, mennyi idő telt el a telefonbeszél-getésünk óta. Gyorsan levettem a számtalan Camus-kötetet arról a kényelmes fotelről, ami íróasztali székem mellett ki-csiny szobám egyetlen ülőalkalmatosságaként szolgált, és Remko beletelepedett. Örömmel állapítottam meg, hogy szeme a régi fénnyel csillog.

– Tudod – kezdte élénken –, jól sejtettem, hogy a Szövegbe Helyező Szerkezetnek nemcsak akkor van hatása, amikor a két kis tapadókorongját a halántékunkra tesszük, beírunk egy címet, és a szövegbe mintegy behuppanunk – ugye, ez a helyes kifejezés, hogy huppanunk? –, hanem van valami ki-sugárzása is. Még bekapcsolni sem kell, sőt, még az sem szük-séges, hogy nálad legyen; elég, ha gondolsz rá, és hiszel benne, hogy van. És aki valóban hisz abban, amit hisz, az

legfőképp képzelőerejének tehetségét bizonyítja. Ahogy mindig is sejtettem, a szerkezet az idő legyőzésével élénkíti fel a képzeletet, de ez, úgy tetszik, azzal jár, hogy a különböző események és cselekmények keverednek egymással.

– Valami ilyesmit mondott El Maht is ...

– Igen, Hamlet nagyon okos, rajtad kívül én is vele tudtam a legjobban beszélgetni erről. És mi sem bizonyítja jobban a feltevésemet, mint hogy amikor találkoztam vele, ő már ismert téged, és hivatkozott St. A.-beli kalandjaitokra, ahogy engem is ismert, mikor veled beszélt. Ha az idő felől közelítünk, valami olyasmit kellene mondanom, hogy az időhatárok fellazulnak, vagy hogy különböző idősíkjaink egymásba tolulnak. De azt hiszem, ez így nem pontos. Mert idő, szigorú értelemben nincs; az események nem valamilyen már meglévő, üres időszakba kerülnek. Mert milyen értelemben is beszélhetnénk itt bármiféle „már meglévőről”? A „már meglévő” azt sugallná, hogy – már – határozott elképzelésekkel rendelkezünk éppen az időről, mintegy megelőlegezzük a fogalmát, holott épphogy nem akartuk eldönteni, mi az. Nem, inkább az események, a cselekmények teremtik a maguk idejét, éppen annyit, amennyire szükségük van. Mint mikor tésztát gyúrunk és azt kérdezzük: „mennyi liszt kell bele?”, és a válasz az, hogy „amennyit felvesz”.

– Nem tudtam, hogy a konyhában is otthonosan mozogsz.

– Azt majd máskor mesélem el, hol mozogtam otthonosan egy konyhában. Most az a fontos, hogy az események keverednek, és rajtuk keresztül az úgynevezett „idők” is. És a híres-nevezetes valóság is úgy működik, mint az idő: azt egy-egy esemény elemi ereje teremti.

– Hát nem mitőlünk függ, mit fogadunk el valóságnak és mit látszatnak?

Remko elgondolkozott.

– Ez így megint nem pontos. Bennem is csak nemrégiben tudatosult igazán, hogy egy-egy esemény elválaszthatatlan a személyiségünktől. Vagyis nem úgy kell elképzelnünk, hogy vagyunk mi, határozott körvonalakkal rendelkező, különálló egyedek, és vannak az események, amelyek hatnak ránk. Nem, az esemény általunk van, és az esemény által vagyunk mi, vagyis esemény és személyiség mindig egyenesen arányosak. Ezt akkor értettem meg, amikor megérkezésedkor valamilyen okból azonosulnom kellett a *L'étranger* egyes szám első személyű hőisével, Meursault-val. Nálatok mi a cím fordítása?

– Közöny. De akkor azért voltál ilyen furcsa, mikor értem jöttél?

– Nincs kizárva – bólintott Remko.

– De miért éppen Meursault-val?

– Lehet, hogy te tehetsz róla. Egyébként tudad, hogy Meursault neve a *murtre*, azaz gyilkosság, és a *mort*, halál névből tevődik össze? És nem tévesztendő össze a Mersault névvel, amelynek viselője a *Boldog halál* hőse. Ő tengerből és napsütésből van, minden árnyéka és sötétsége ellenére, mert *mer*: az tenger és *soleil*: napsütés.

– Látom, változatlanul etimologizáló hangulatban vagy. De miért épp Meursault?

– Mert már a megérkezésedkor benned motoszkált mindenféle Camus-tól és Camus-ről, és azt hiszem – ha megengedsz a te nyelveden egy szójátékot –, ez nem kamu. Lehet, hogy képek derengtek előtted, a műveiből, vagy akár az életeből, és a Szövegbe Helyező Szerkezeten keresztül ez valahogy átsugárzott rám, de talán a laptopodra is. Az ő világa a tiédbe és az enyémbé szövődött, de – és, azt hiszem, ez az igazán titokzatos dolog – a tiéd és az enyém az övébe is.

Látta, hogy közbe akarok vágni, de leintett.

– Ha nincs idő, ez igenis lehetséges. Akármilyen különös, nemcsak nekünk van szükségünk szerzőkre és arra, amit

általuk teremtetett világoknak szoktunk hívni, hanem nekik is szükségük van ránk. Mert valójában mi vagyunk az úgynevezett hőseik.

– Hajaj – fohászkodtam –, ezt alaposan végig kell gondolnom, míg pontosan megértem. – De akkor hol voltunk egy évig?

– Természetesen mindenki ott, ahol érzékeli magát és ahol mások hajlandók érzékelni – válaszolta Remko nagy magától értetődőséggel. – A jelen pillanatban azonban két dolog bonyolítja a dolgot, legalábbis ahogy én látom. Egyrészt Camus hősei mindig a létük, sőt a lét szélein járnak. Csak az egyik a Semmi meredélye mellett egyensúlyoz, mint Meursault, a másik a lázadást választja, és azt vizsgálja, meddig tartható fenn a létezés, mint Rieux, *A pestis* orvosa. De ő sem kérdezi, mindez mire való. Mert nem fogad el semmiféle választ, legalábbis emberi nyelven nem, arra a kérdésre, miért vagyunk, így transzcendens vagy metafizikus magyarázatokat sem. Legfeljebb az égtől, a tengertől, a naptól, a fáktól vár valami jelet. Egyszerűen teszi a dolgát, és ha él még, holnap is ezt fogja tenni.

– Nagyon szép, már-már költői. De ne felejtsd el, hogy ez mégiscsak a Metafizika Tanszék és J. V. V. szobája mellett ülünk, ráadásul szemben a Husserl Archívummal. Én azt akartam a tanulmányomban kifejtetni, hogy Camus-ben rengeteg metafizika van. Végül is Szent Ágostonról és Plótinoszról írta a doktori disszertációját.

– De a tragédia értelmét és az életöröm okait egyszerre keresi bennük. Úgy kellett volna fogalmaznom, hogy hagyományos vagy dogmatikus metafizika nincs benne. Az ő metafizikája a tengeré, a sós vízé, ami öleli a meztelen testeket, a napsütésé, a platán-, pálma-, bambusz- és eukaliptuszfák árnyékáé, a lányok ringó csípőjéé, a melegtől felhasadó sárgadinnyéé, a fülledt, lefüggönyözött szobáké, a

zsíros sparhelteké, amin még ott áll a délről maradt hideg hurka, amit legyek donganak körül, az utcai csatornaszagé, a fokhagyma, az olajban sült paprika bűzéé. Mert mindenben a lét határait látja, és tudja, hogy a bűz éppúgy kitölti, mint az illat. Vagyis az ő metafizikája a hétköznapié, ami persze Algéria miatt nekem néha egzotikus is. Nála a mindig jelen lévő halál is hétköznapi, mert nemcsak a haldoklóban van jelen, hanem abban a különbségben is, ami a járdaszélen felpattogzott kátrány ragadós sötétje és a halottaskocsi fényes lakkja között van. Sokkal közelebb áll például Wittgensteinhez, mint a te Husserledhez. Egyéb-ként Wittgenstein és Camus másban is rokon lelkek: mindketten nagyon szerették a mozit. És Szent Ágoston *Vallomásait*. Meg Dosztojevszkijt. Jó lett volna, ha egyszer találkoznak, Camus is egész jól beszélt angolul.

– Husserlhez igenis közel áll. Ha tudni akarod, a kései Husserl...

– Jó, ez most még nem a doktori szigorlatod. De nézzük a másik bonyolító tényezőt. Ez épp a lét határain járó személyiség felépítése, amelynek nézőpontját, a világtól és a többi embertől való távolságát Camus szó szerint a nyelvtani személyekre, elsősorban az *én-ő* kettőseire fordítja le. Valaki fizikailag jelen lehet, miközben valójában nincs ott, és ott lehet valahol, bár a teste másutt van. Mert minden a jelenlétén múlik, ahogy a te szép nyelved mondja: a lélek jelenlétén.

– A lélekjelenlétén?

– Hogy a lélek ott van-e, mikor a test úszik a tengerben, buszra ül, a kutyáját keresi, vagy éppen meghúzza egy pisztoly ravaszát. Vagy gondolj arra, miért írja Rieux doktor harmadik személyben az egész történetét, és miért érzi szükségét, hogy a regénye végén bevallja, mindennek ő a szerzője. Add csak ide *A pestist*!

Felvettem a padlón heverő könyvet; Remko az elején ütötte fel.

– Ez persze a magyar fordítás – szabadkoztam.

– Nem baj. Ide nézz. „Április 16-ának reggelén Bernard Rieux doktor kilépett dolgozószobájából, s a lépcsőforduló közepén dőglött patkányba botlott.” Aztán nézd tovább! – Remko ide-oda lapozgatott – „Muszáj – felelte Rieux” ... „Rieux pedig mintha félálomban lett volna” ... „Rieux azt gondolta”. És így tovább. Egy mindentudó elbeszélő mondja el az eseményeket, aki Rieux tetteiről és mondatairól éppúgy beszámol, mint belső gondolatairól és érzéseiről. Most ezt hallgasd meg – Remko a könyv végére lapozott –, igen..., itt van. „Végéhez közeledik a krónika. Ideje, hogy Bernard Rieux doktor bevallja, hogy ő a szerzője.” Persze indokolja ezt a különös eljárást; a tárgyilagosságot, a tartózkodást, a szemtanú hitelességét említi. Amikor először idáig jutottam, rögtön előről kezdtem a könyvet: kíváncsi voltam, vajon olyan tartózkodó és tárgyilagos volt-e végig, mint állítja. Nincs-e már korábban valami jele, hogy ő az elbeszélő? Nem szólta-e el magát? Aztán visszafelé is elolvastam, hátulról előre. Lenyűgözött, ahogy a kívülről, mintegy a mindenhatóságból harmadik személyben szóló ő találkozik egy egyes szám első személyű én-nel. De akkor ki az az én? Mintha Wittgensteint hallanám: „Az, hogy a világom az én világom, abban mutatkozik meg, hogy a nyelv határai az én világom határai is. Én vagyok az én világom.” Egyébként azt hallottam, Camus is állandóan noteszekbe írta le először a gondolatait, mint Wittgenstein. De Camus noteszlapjain néha ő lesz az én-ből; szerette a benyomásait harmadik személyben rögzíteni.

– Ez jó, ezt majd beleírom a tanulmányomba.

– Légy szíves. Tudod Rieux ezzel az ő-én cserével azt is sejteti, hogy nemcsak a járvány leküzdésével, vagy inkább a pusztaság helytállással, lélekjelenlétével, azaz lelkének jelenlé-

tével vásárolta meg a jogot, hogy beszéljen, elbeszéljen, íráshoz lásson, hanem azzal is, hogy az elbeszélésben magát harmadik személyként, tőle független ő-ként ábrázolta. Azaz a jogot bizonyos értelemben magával az elbeszéléssel vette meg. Az én csak akkor szólalhat meg, ha már ő-ként ábrázolta magát.

– Remko, nem akarnád inkább te megírni a Camus-tanulmányt?

– Nem. Sört szeretnék inni, méghozzá az Erasmus kávéházban. Holnaptól pedig minden reggel futni az Aremberg parkban.

A laptopomat az asztalon hagytam, de nem kapcsoltam ki. Lehet, hogy késő este még folytatom – gondoltam.

Lassan ballagtunk az Erasmus felé. Valósággal izzott az esti levegő; persze mindenki kint ült az utcán, egyetlen szabad asztal sem volt. Megálltunk, de ekkor távolabb ketten felálltak, egy nő és egy férfi. A nő Marie volt. A férfi intett a pincérnek. Lassan közeledtünk. A férfi középmagas volt, jó kiállású; sötét, még mindig dús haját hátrafésülte, fedetlenül hagyva kissé elálló fülét. Szürkészöld szeme szúrósan, mégsem bántóan nézte, amint a pincér ceruzája fel-alá jár a számlán, és amíg fizetett, félig szívott cigarettáját a szája bal sarkába dugta. Aztán átkarolta Marie vállát, és elindultak, épp az ellenkező irányba – már csak a hátukat láttuk, de a férfi hangját még hallottam: „Tudod, Marie, amikor Algírban laktam, telenként mindig türelmetlen voltam, mert tudtam, hogy a Konzulok völgyének mandulafái egy éjszaka, egyetlen hideg és tiszta februári éjszaka alatt fehér viráglepelbe öltöznek.” Többet nem hallottam.

– Ő volt? – kérdeztem Remkót.

– Ő.

– Neked mindig igazad van?

– Általában – dühnyögte Remko.

Bal zubbonyzsebéből ezüstös tárgyat vett ki, ami nem volt sokkal nagyobb, mint egy mobiltelefon. Bekapcsolta; a mélykék képernyő vibrált, és Remko valamit írt a piciny klaviatúrán. Lábujjhegyre állva a keze felett a következőt láttam megjeleni: 'A lélek jelenléte'.

A szerző nevét azonban nem tudtam elolvasni.

ANGELA HOLLETO

Akkoriban Wittgenstein kései filozófiáját tanítottam a nyári szemeszterben a Kaliforniai Egyetem San Juan kampuszán. A belgiumi L. még mindig meghitt és hangulatos egyetemének Filozófiai Intézetében sikeresen zártam az első doktori évet, sőt, Camus-ról szóló tanulmányommal – ami végül is angolul jelent meg a Tijdschrift voor Filosofie flamand és angol nyelvű, igen rangos folyóiratban – még díjat is nyertem, s ez jelentősen fellendítette anyagi helyzetemet. Ezen örvendezve nyitottam be metafizika-professzorom és témavezetőm tanári szobájába, de J. V. V. nem volt különösebben meglepetve.

– Jobb lett volna, ha megmutatja a tanulmányát, mielőtt odaadja B.-nek – mondta szárazon.

B. a kollegája volt, a Husserl Archívum igazgatója, egyben a Tijdschrift főszerkesztője.

– Több megjegyzést tettem a margón. Ha fejezetnek szánja a disszertációjában, talán hasznára lesz – lökte elém a folyóirat előző nap megjelent számát, a tanulmányomnál kihajtva.

Már az első lapszálon rengeteg ceruzás jegyzetet láttam. Mélyen elpirultam, ami persze nem kerülte el a figyelmét.

– Meglepetésnek szántam, professzor úr – mondtam csendesen –, és a tanulmánnyal, talán látta, díjat is nyertem...

– A pénz természetesen mindig jól jön – mondta J. V. V., és kinézett az ablakon, úgy vizsgálgatva a szemben lévő Husserl Archívum repkénnyel befuttatott falát, mintha most látná először az íróasztala mellől –, de nem szeretném, ha a nyilvános elismerés bármikor is megtévesztené. Ezt éppen a maga korában kellene mindenkinek megtanulnia. Ezeknek semmi közük a lényeghez... hogy felfedezett, hogy megtalált

valamit, ami a maga számára éppen a legfontosabb. És sajnos, vannak mondatai, amelyek kifejezetten hamisan csengenek.

Félbe akartam szakítani, de nem engedte.

– A mai divatnak címzett mondatok. Nem ostobák, sőt tetszetősek, de érzem, hogy nem a szívéből szólnak. Sohase játszon cinkelt lapokkal – ezt, ha jól emlékszem, egyszer már mondtam magának, talán harmadéves korában, pontosan itt, amikor azon vitakoztunk, tudhatja-e valaki a másíkról teljes bizonyossággal, hogy annak fájdalma van. Persze ma még mindenki magáról beszél, de meglátja, egy hét múlva azt is elfelejtik, hogy díjat kapott, és amit írt, még hamarabb. De ez sem számít. Maga számít, és a remény, hogy valami valakinek egyszer talán hitelesen megszólal. Mellesleg nekem is többen gratuláltak, mikor reggel bejöttem az intézetbe, de csak azt mondhattam, hogy nem láttam a tanulmányát...

Vitakoztam volna, de utolsó szavait hallva inkább még jobban elvörösödtem, és büntudatosan lehajtottam a fejem. A tanulmány szerintem jó volt, legalábbis a legjobb, amit akkor írni tudtam, és ez volt életem első angol nyelvű publikációja. Akkor meg mit akar? De azt nagyon sajnáltam, hogy meglepetés helyett fájdalmat okoztam neki – valóban meg kellett volna mutatnom a tanulmányt, és az ünnepségre is elhívni, ha már B.-nek nem jutott eszébe...

– Lehet, hogy azért nem mutatta meg, mert félt, hogy sokat kellene változtatni rajta, és talán sohasem jelenik meg – mondta ki J. V. V., amit éppen gondoltam. – És tudja mit, azért büszke is vagyok magára... legalább a háromnegyed része kifejezetten érdekes – ütött kifordított írásomra –, ami első próbálkozásnak nem is rossz. Azt sem mondom, hogy a maga korában képes lettem volna ilyen színvonalon írni...

Megkönnyebbülten pillantottam fel, ekkor megkért, hogy dedikáljam neki a példányt, amit a kezemben szorongattam – és már jóval barátságosabban nézett a szemembe. Megkö-

szöntem a javításait, biztosítottam, hogy a disszertációmban figyelembe veszem ezeket, majd gyorsan arról beszéltem, hogy láttam egy álláshirdetést, mely a UCSJ, a University of California at San Juan honlapján jelent meg. (Valójában Remko, Leuvenben az egyetlen igazi barátom fedezte fel, de ezt feleslegesnek találtam megemlíteni). Öthetes intenzív kurzuson egy teljes negyedév anyagát kellene megtanítani. Amerikában még sohasem jártam, a pályadíjamból az útiköltség is kitelne, illetve meg tudnám előlegezni, mert az egyetem elég tisztességesen fizet. Zömében doktori disszertációnkon dolgozó hallgatókat keresnek, persze alapfokú és áttekintő első- és másodéves kurzusok tartására. Két tanfolyam vezetésére is lehet pályázni, az egyik téma a francia egzisztencializmus, a másik Wittgenstein.

J. V. V. időnként bólintott; azt hittem, lelkesebb lesz, hiszen mielőtt St. A.-ba küldött, nem győzte hangsúlyozni, hogy tanítási gyakorlatot kell szereznem. De St. A.-t most sem említette, hanem amikor Wittgenstein nevét kiejtettem, elhúzta a száját.

Az volt az igazság, hogy már mindent megbeszéltem Remkóval, az állaspályázatot is összeállítottam. Még egy ajánlólevélre volt szükségem – a másikat B. professzor a pályadíjammal együtt nyújtotta át, mert amikor szólt, hogy feltétlenül jelenjek meg a folyóirat kis ünnepségén, a büszkeség és öröm mámorában rögtön távlati terveimet ecseteltem. Hozzájárult ehhez, hogy Marie, B. titkárnője is a szobában volt – tett-vett, mintha ott se lennék, de láttam, hogy figyel. Remkóval pedig természetesen az Erasmus kávéházban tartottunk haditanácsot, a törzsasztalunknál, söreinket kortyolgatva. Remek hangulatban voltam, minden úgy ment, mint régen, a reggeli futás az Arenberg parkban megint mindennapi szokásunk lett. Én persze a francia egzisztencializmus-kurzust akartam megpályázni, de Remko megrázta a fejét:

– Túl egyszerű neked. Wittgensteinnel már régen meg kellett volna ismerkedned. Ez most jó alkalom.

– De Wittgensteinről csak annyit tudok, amit a kötelező egyetemi órákon hallottam. Most írtam meg Camus-ről a tanulmányt, meg is jelent, díjat is kaptam, szinte biztosra mehetek a pályázatommal.

– Épp ezért ne. Tedd próbára a San Juan-i filozófia tanszéket. Ha felfogadnak, mert látják, hogy te olyan vagy, aki mindig valami újba fog, érdemes elmenned Kaliforniába. Ha nem, felejtse el az egészet.

– De mit szól J. V. V.? Ő sohasem szerette Wittgensteint...

– Wittgenstein kétségtelenül zseni volt, de mindig túlzásokba esett – hallottam ekkor J. V. V. hangját az íróasztala mögül. – Az biztos, hogy alaposabban meg kell ismernie, pláne, ha ehhez van kedve. *Docendo discimus*. Majd meglátjuk, mi történik. Mind a ketten. És nem árt, ha szerezz egy kis tanulási tapasztalatot. Mi a pályázat határideje?

Így történt, hogy három hónap múlva a Brüsszel-San Francisco közvetlen repülőjáraton ültem, Remkón és Marie-n tűnődve. Indulásom előtt egy nappal ugyanis Remko megkért, hogy vigyem ki a repülőtérré, mert nyárra elutazik Granadába, de azt nem árulta el, pontosan hova és miért. Titokzatosságát már megszoktam, nagyszerű találmányáról, a Szövegbe Helyező Szerkezetéről is régen beszélgettünk. Nem is faggattam, amíg ősrégi Facel-Vega autójával birkózva le nem parkoltam a Zaventem repülőtéren.

– Ne gyere be velem – mondta Remko, miközben kiemeltém kofferét a csomagtartóból. – Két búcsúajándékom is van a számodra. Az egyik ez az autó. Hagytam egy levelet a kesztyűtartóban, hogy visszavonásig átengedem neked a használatát. A biztosítási díj egy évre előre ki van fizetve, illetve úgy kellene mondanom, kifizettem, mert a te szép nyelved nem igazán szereti a passzív szerkezeteket.

– Búcsúajándék? – hüledeztem. – Ez az autó? Meddig akarsz Spanyolországban maradni?

– Ne félj, időben megtudod. A másik búcsúajándék itt van – fényes, barna papírba csomagolt kis dobozt nyomott a kezembe –, de ezt csak akkor szabad kinyitnod, ha San Juanba értél. Szia!

Még a számat sem tudtam kitátani, hogy legalább köszönetet mondjak, mert gyorsan felkapta a kofferét, sarkon fordult, és csak a repülőtér bejárati ajtajából nézett vissza, de akkor kedvesen integetett. Ahogy az emberforgatagban utána meresztettem a szememet, mintha Marie-t láttam volna felbukkanni a bejáratnál tolongó tömegben, de mire odafutottam, csak idegenek tömött sorfala meredt előttem, amint türelmetlenül várakoztak a megszigorított biztonsági ellenőrzésre. L-be visszatérve kedvem lett volna bemenni a Husserl Archívumba, hogy megnézzem, ott van-e Marie, de annyi halaszthatatlan intéznivalóm volt, hogy J. V. V.-től is csak kutyafuttában tudtam elbúcsúzni – bevásárlásaim közben ugrottam fel a lakására a girbe-gurba P. utcában. Vidám volt, láttam, hogy már alig neheztel rám, és lelkemre kötötte, hogy hazaérkezésem után okvetlenül keressem föl.

– Aztán nehogy Amerikában maradjon! – mosolygott a kapuban állva. – Úgy hallom, San Juan a világ egyik legszebb pontja, és aki egyszer odatéved, sohasem akar hazajönni.

Amikor a taxi elindult velem San Franciscóból San Juan felé, ismét el kellett ismernem, mint már annyiszor, hogy J. V. V.-nek igaza volt. Már az út is lenyűgözött, Kalifornia 1-es számú főútja, ami közvetlenül a Csendes-óceán mellett kanyarog a parti dombok alatt. A légkondicionált autó belsejében is halani lehetett a hullámok dübörgését, amint a jobbra megnyíló végtelenből a széllel versenyezve szeszélyes egymásutánban szaladnak a part felé és robbannak szét a sziklák falán.

Mintha végeláthatatlan, tajtékos száj nyalogatta volna apró, kékes-fehér buborékok kíséretével az itt-ott előmeredező barna kőkolosszusokat, melyeknek felszínét a víz olyanra barázdálta, mint az emberi agy. És hiába volt kék az ég, süttött a nap és zöldelltek a fák – néhol egy-egy pálmafa, citromfa is –, minden vadabb, nyersebb színekben mutogatta magát, mint Európában.

Ismét Marie és Remko jutott eszembe. Ha együtt utaztak Spanyolországba, Remko miért nem szólt nekem? És miért titkolta, hogy udvarol Marie-nak? És mi lett Marie előző barátjával? Be kellett vallanom magamnak, hogy féltékeny vagyok, bár azt nehéz volt eldöntennem, hogy Marie-ra-e vagy Remko barátságára. Hirtelen úgy tűnt, Remkónak még rengeteg titka lehet előttem. Ügyesen kifizetett az ócska autójával, és megszökött előlem anélkül, hogy bármibe is beavatott volna...

Mélyen elpirultam a taxiban, mint néhány hónapja J. V. V. szobájában. Aktatáskámban mintha megzizzent volna a kis doboz, ami még mindig becsomagolva lapult benne. Hát ilyennek ismertem meg Remkót? Feltételezhetem róla, akár egy percre is, hogy becsap? Marie nekem sem volt közömbös, de első találkozásunk után csak néhányszor beszélgettünk – ha meglátott, rögtön kiszaladt az előtérbe, cigarettával kínált, egyedül vele cigarettáztam –, de még egy moziba sem hívtam el. Remkóval sem beszélünk róla soha, pedig ő egy emeleten dolgozott vele a Husserl Archívumban. Miért ne szerethettek volna egymásba? De miért nem láttam őket soha együtt L.-ben? Miért rejtőzködtek előlem? Vagy mindenki elől? Megpróbáltam meggyőzni magam, hogy akit a repülőtéren láttam, nem Marie volt, csak nagyon hasonlított rá... Minél többször idéztem fel annak a lánynak az alakját, és hasonlítottam össze Marie-ével, annál kopottabb lett a kép, és egyre inkább olyan silány általánosságokat láttam csupán,

mint egy blúz fehérje, egy fekete szoknya lebbenése... A sejt-elem, a gyanú nekem olyan, mintha bizonyosság volna? Marie... Marie... Aztán megint eszembe jutott a kis doboz, és reméltem, hogy az majd mindent megmagyaráz. Alig vártam már, hogy megérkezzem.

A taxi éppen egy dombon kapaszkodott fel; hatalmas fatáblába vésett betűk hirdették, hogy az UCSJ területére hajtottunk, de jó ideig hiába kerestem, hol is van az egyetem: a sárga, kiégett fűvű domboldalon fekete tehenek legelészték, ezeket később őzek váltották fel. Kíváncsian bámulták a betonúton kanyargó autókat, és cseppet sem félték tőlük. Örültem, hogy már az egyetemen vagyok, de mégsem látok épületeket: mindig igazságtalannak éreztem, hogy a szellem és a lélek egyik legfontosabb tere éppúgy falak közé kényszerül, mint a lakóhelyek, hivatalok vagy boltok; azért is szerettem L.-t, mert ott a formák a lehető legtermészetesebben határolták a tartalmat.

A San Juan-i domb tetején hatalmas vörösfenyőerdő kezdődött; ennek sűrűjéből villantak elő az első házak, egy-két emeletnél nem magasabb, mediterrán jellegű pavilonok; közöttük néhol betonozott erdei ösvények, melyeket a szakadéknak is beillő mélységek fölött fahidak kötöttek össze.

Az úgynevezett Hahn-épület, amelyben jelentkeznem kellett, a ritkás erdő szélén állt, és amikor kifizettem a tetejes fuvardíjat, és kiszálltam a taxiból, a lélegzetem is elakadt, mert előttem terült el a kicsiny város, rajta túl pedig kékes-fehér párában a végtelen óceán, békésen, mozdulatlanul. A levegőben egyszerre úszott a tengervíz sós, fanyar szaga, ami engem mindig fájdalmas vágyakozással tölt el, és a vörösfenyők meghitt, bátorító illata.

Néhány percig nem is tudtam elszakadni a látványtól, akkor halk léptekre lettem figyelmes. Megfordultam, s amit láttam, más műfajban bár, de bátran felvehettem a versenyt az

óceán előbb megcsodált látványával. Királynői jelenség tartott felém mosolyogva – már első látásra kénytelen voltam egy napsütötte és gondtalan mediterrán ország trónjára képzelni. Hosszú lábán gyöngyökkel kivarrt indián mokaszint viselt, feszes, fekete ruhája kiemelte alakjának tökéletes arányait és a sok ezer színt, amelyből könnyű nyári ponchóját szőtték. Bár korát jó negyvenesre tettem, arcán meghökkenően keveredett a mexikói spanyol lányok pajkos, kihívó bája az érett asszonyok kedves, természetes bölcsességével. Éjfekete haját magas kontyba fogta, sötétbarna nyakának hátterében két hatalmas arany fülkarika himbálózott, és a mélybarna szempárból, mint a nyitott könyvből, sok minden kiolvasható volt: bizalom, szenvedély, fájdalom, féltve őrzött titkok, sértettség, vívódás – a lélek szüntelen harca önmagával.

– *Very pleased to meet you* – köszöntött kezét nyújtva, a kaliforniaiak fesztelen közvetlenségével –, Angela Holleto vagyok. Együtt fogunk tanítani a nyári programban, csak én nem filozófiát, hanem irodalmat. Az előbb láttam a nevét a tanárok listáján.

Angela Holleto! A ma élő egyik legkiválóbb Shakespeare-tudós, a híres, San Juantól csak egy órányira fekvő Stamford Ridge Egyetem professzora, akiről még én is hallottam! Túlságosan meglepett voltam, semhogy firtassam, hogyan azonosított a nevemmel, hiszen még nem találkoztunk személyesen (talán olvasta a Camus-ről szóló tanulmányomat?). Utolsó könyvét, melyben az *Othellót* és a *Téli regét* hasonlította össze, természetesen a minden iránt érdeklődő Remko adta a kezembe, még L.-ben, mikor Wittgenstein-óráimra készültem. Először nem értettem, hogy jön Shakespeare Wittgensteinhez, és amúgy is ritkán olvasok irodalmi elemzéseket. De alighogy belenéztem a könyvbe – angol címét, *The Where-Being of the Soul*-t leginkább *A lélek hollétének* lehetne

fordítani –, rá kellett döbbernem, hogy az érdekes drámaelméleti fejtegetések mellett az utóbbi évek legeredetibb Wittgenstein-értelmezését olvasom, ami a legizgalmasabb pontokon tér el az általánosan elfogadott Wittgenstein-képtől. Holleto abból indult ki, hogy az irodalomtudomány még mindig adós Wittgenstein befogadásával – míg az én kedvenceim, Husserl, Heidegger, Sartre vagy Camus több irodalomelméleti megközelítés ihlető forrásául szolgáltak, addig Wittgensteinnek legfeljebb a nyelvjáték-fogalma került az irodalmi köztudatba. A Wittgensteinről szóló részeket alaposan kijegyzeteltem, a *Tractatust* és a *Filozófiai vizsgálódásokat* összehasonlító fejezetet pedig felvettem kurzusom kötelező olvasmányai közé.

Kezet fogtunk – kemény, határozott kézfogása volt, de már ettől a törvényes érintéstől is elpirultam. Elmotyogtam a nevem, majd rögtön hozzátettem, mennyire szeretem a könyvét, s hogy a filozófiai és irodalmi megközelítés igen merész, de annál nagyszerűbb ötvözetének tartom.

– Láttam a honlapon, hogy bevett a kurzusába – mondta vidáman –, nagyon megtisztelő. Örömmel írtam azt a könyvet, a végén mégis elégedetlen voltam vele, de le kellett adnom úgy, ahogy volt; sürgetett a kiadóm. Mindig kifutok a határidőből... Még mindig úgy érzem, hiányzik a könyvből valami.

Biztosítottam, hogy szerintem nem hiányzik belőle semmi, és hogy mennyire jól használhatják azok a diákok, akik most ismerkednek Wittgensteinnel. Lelkendezésem egyik lélegzetvételnyi szünetében udvariasan félbeszakított:

– Maga belga? A neve nem tűnik flamandnak vagy franciának. És nagyon szépen beszél angolul.

A dicséretet megköszöntem – angol kiejtésemre mindig büszke voltam –, és elmagyaráztam, hogy magyar vagyok, csak L.-ben tanulok és véletlenül megláttam a nyári tanítási

lehetőséget. Nem mertem megkérdezni, ő hogy kerül San Juanba az Egyesült Államokban a legelőkelőbbek között számon tartott Stamford Ridge-ről, különösen hogy a nyári programra kifejezetten doktori hallgatókat verbuváltak, de meglepésemre éppen erre terelte a szót:

– Elegem van Stamford Ridge-ből! Még egy év, és otthagynom. Hiba volt öt éve odaszegődnöm. De akkor még azt hittem... azt hittem, egy ilyen lehetőség sohasem tér vissza, és egy drága magánegyetemen persze jóval többet tudtak ajánlani, mint azon a pici helyen, ahol addig tanítottam. Az egy igazi hispanic college volt Chicóban, többet tanítottunk spanyolul, mint angolul, főleg mexikói bevándorlók és más helybeli szegények gyerekei jártak oda. Most úgy érzem magam, mint egy zsoldoskatona, akit megvásároltak, hogy öregbítse a hadsereg hírnevét, holott az nem szorul rá, de meg sem érdemli. Én ott éreztem jól magam – azok között, ahonnan én is indultam. San Juanról sok jót hallottam: hogy mennyi mexikói és régi spanyol van itt, és már tavaly ősszel megkerestek, hogy egy kiemelt, legmagasabb kreditszámú kurzust indíthatok, ha jövők vendégtanárnak. Aztán mindez a nyárra tolódott. Kíváncsi vagyok, ennyi év után mi lesz a különbség. Tegnapelőtt jöttem át Stamford Ridge-ből, de annyit máris látok, hogy itt nem a jenki üzletemberek elkényeztetett csemetéivel kell vesződnöm, akik egy nap száz dollárt költenek.

Úgy éreztem, azért magyarázkodik egy vadidegennek, mert nem biztos a dolgában, de olyan kedvesen és természetesen beszélt, hogy akármeddig elhallgattam volna. Bocsánatot kért, hogy feltartott, és figyelmeztetett, hogy már csak tíz percem van a jelentkezésre, mert öt órákor zárnak. Elkészöntünk, és biztosítottuk egymást, hogy hamarosan újra találkozunk.

„Vajon van családja?” – töprengtem, míg csomagjaimat cipeltem az erdei ösvényen, miután a Hahn-épületben

átestem a szükséges formaságokon. Hirtelen a sűrű fák miatt addig láthatatlan, jókora tisztásra érkeztem, csak egy kisebb parkoló és a keskeny autóút – mint egy sötét száj – emlékeztetett, hogy mégsem csupán vörösfenyők őserdejében vagyok. A tisztáson hat egyforma, egyemeletes faház sorakozott, komplett, minden kényelemmel felszerelt kis lakások voltak bennük, melyeket olyan doktori hallgatók bérelhettek, akik San Juanban írták a disszertációjukat. Most a legtöbbjük üresen állt; akinek nem akadt dolga a nyári szemeszterben, hazautazott.

Én egy földszinti lakást kaptam: előtér, jobbra tusoló, balra konyha, ezzel egybeépítve egyszerű, tetszetős bútorokkal berendezett nappali volt; ebből nyílt egy kisebb hálószoba, mely egyúttal dolgozószobaként is szolgált. Legszebbnek az íróasztalomat találtam, előtte az L.-belihez hasonló, kényelmes, fotelnek is beillő szék. Minden holmimat az ágyra szórtam, és valósággal feltéptem az aktatáskámat. Végre a kezembe vehettem a fényes, barna csomagolópapírba burkolt dobozt.

Valami azt súgta, legyek úrrá a türelmetlenségemen, és óvatosan bontsam ki. Jól tettem, mert a dobozon, szorosan a csomagolópapír alatt, levél lapult, amit könnyen eltéphettem volna.

„Kedves Barátom! – táncoltak a szemem előtt Remko kacskaringós betűi, ezúttal angolul, mert a magyar helyesírásban nem érezte biztosnak magát –, ahogy az autót, a Szövegbe Helyező Szerkezetet is rád bízom, amíg újra nem találkozunk. Neked most nagyobb szükséged lesz rá. A kockázatait ismered, a kezelését is, de lejjebb összefoglaltam a legszükségesebb tudnivalókat. Kérlek, vigyázz rá, mert többször megpróbáltam újat készíteni – neked szántam volna, meglepetésként –, de nem sikerült, még nem értem, miért. Vigyázz magadra is, barátod: Remko.”

Csalódottan tettem le a levelet, a Szövegbe Helyező Szerkezetnek örültem, de félttem is tőle, a levéltől viszont azt vártam, hogy lesz benne valami Marie-ról vagy Granadáról. Úgy látszik, Remko továbbra is titokzatoskodik – gondoltam, de ekkor az ablakon át, a szomszédos házzal közös kis kertben megpillantottam Angelát, amint a parkoló felé igyekszik. A négy kocsi közül a legkisebbe és a legrégebbi szállt be; megdöbbenve láttam, hogy egy öreg Facel-Vega autó, szakasztott mása a Remkóénak, legfeljebb még hangosabban indul, mint az övé. Tehát szomszédok vagyunk, és talán vásárolni megy – tűnődtem, és éreztem, mennyire éhes vagyok, a repülőn ettem utoljára. Ki akartam szaladni, hogy megkérjem, vigyen magával a városba, de hiába: már eltűnt a sötét erdei autópályán.

Lassan kicsomagoltam; mindennek bőven volt hely. A Szövegbe Helyező Szerkezetet az íróasztalfiókba zártam, majd a lemenő nap lilás-vörös fényében sétálni indultam, remélve, hogy találok egy boltot vagy üzemelő vendéglőt, ahol enni-valóhoz jutok. A Hahn-épületben átvett vaskos mappában a számtalan szerződés, adóbevallási nyomtatvány, tájékoztató és szabályzat között találtam egy kampusz-térképet is; ennek segítségével igyekeztem tájékozódni. Meglepett, hogy nem is vagyok messze az egyetem központjától: csak néhány tisztáson, facsoporton és egy szakadék fölött ácsolt hídon kellett átvágnom, máris egy nagyobb téren találtam magam. Itt volt az egyetemi könyvesbolt, a másolóközpont, a diák-érdeklésviselet irodája, három bankautomata és egy tágas pizzeria, amelynek térre néző falát mintha kivették volna, így a benti helyiségek egybeolvadtak a térre kitett asztalokkal és székekkel. Szinte csak jelképesen „léptem be”, és egy kétszemélyes asztalhoz telepedtem. Távolabb, a teljes szélességében nyitott vászontető alatt nagyobb, meglehetősen lármás

diáktársaság tanulmányozta a fényképekkel gazdagon illusztrált étlapokat.

Talán az én leendő hallgatóim is köztük vannak – gondoltam. Piros trikós, mellén a pizzéria emblémáját viselő lány máris az asztalomnál termett; poharat és egy kancsó vizet tett elém – a víz tetején vastagon állt a jég –, és megkérdezte, mit hozhat. Gyorsan ráböktem egy pizza képére az étlapon, sört is kértem – bár L. után nem sok jót vártam az amerikai söröktől –, és végre alaposabban szemügyre vettem a társaságot.

Tízen voltak, hét lány és három fiú, de az utóbbiak közül ketten szótlantul üldögéltek az asztal végén, miközben a lányok a harmadikat valóságos koszorúba fogták. Nem volt mit csodálkozni rajta, mert mintha Tadziót láttam volna, Thomas Mann hősét a *Halál Velencében* lapjairól, csak körülbelül húszévesen: sűrű, hirtelenszőke, hullámos haja a válláig ért, meglepően fehér arcbőrét enyhe pírral futtatta be a kaliforniai nap. Udvariasan válaszgatott a kérdésekre, és elégedetten tekintett körbe hercegi udvartartásán.

– Desmond, te mit eszel? – kiabálta egy barna hajú lány, pedig közvetlenül mellette ült; bal karjával szinte rádőlt a fiúra.

– Hawaii pizzát – válaszolta a fiú kellemes, bár a vártnál magasabb hangon.

A lányt inkább a régi, őshonos spanyolok ivadékának néztem, mint mexikóinak. Szemrevaló volt, de mindenáron fel is akarta hívni magára a figyelmet: fészkelődött, meztelen lábujjaival a papucsát táncoltatta, nevetgélt, és akárki beszélt is, megpróbálta átvenni a szót. Mivel változatlanul nagy hangereővel folyt a társalgás, jól értettem, hogy azon vitatkoznak, melyik kurzust érdemes felvenni, és melyik tanárnak milyen híre van – bár szerettem volna tudni, honnan veszik értesü-

léseiket, mikor az oktatógárda a világ minden tájáról sereglett össze.

Csak akkor csendesedtek el, amikor megérkezett a vacsora; én is megkaptam a pizzámat, amit éhségemhez mért sebességgel fogyasztottam el, gyorsan fizettem és hazasiettem. A hosszú út, a kilenc óra különbség L. és San Juan között, és a kellemes sör – nem kaliforniai, hanem bostoni, Samuel Adams – megtette hatását, és új otthonom templomi csendjében azonnal mély álomba merültem.

Mikor legközelebb kinyitottam a szemem, nem tudtam, hol vagyok. A nap magasan állt – a pánik hirtelen felébresztett, de ekkor már emlékeztem, hogy semmi baj, hétfő van, és aznap még nincs óráim. Már fél tizenkettő volt! Gyorsan lezuhanyoztam, felöltöztem, és elhatároztam, hogy reggeli helyett ebéd után nézek.

Úgy látszik, itteni életem az étel megszerzése körül forog majd – gondoltam, miközben az erdei ösvényen lépegettem. Előtte óvatosan körbejártam Angela házát, de semmi életjelet nem láttam. Szándékosan másfelé indultam, mint tegnap, és térképem segítségével hosszabb séta után eljutottam a diákmenzára, ahol megint nagy sürgés-forgás közepébe csöppentem. Tétován tettem a tálcára a műanyag poharat és evőeszközöket, de ekkor hátam mögött lágy, dallamos hang szólalt meg – mintha Paganini játszana mélyhegedűn:

– Jó napot! Hogy telt az első éjszaka Kaliforniában?

Angela ma is feketében volt, hatalmas kontyát azonban feltűnő ezüst hajtűkkel és csatokkal fogta össze, és anyáskodó érdeklődéssel nézett kissé még álmos szemembe.

– Köszönöm, jól – köszörültem meg a torkomat –, magának már órája volt?

Egy asztalhoz ültünk le, Angela nagy pohár paradicsomlevet és hatalmas tál salátát választott, én rántott csirkefala-

tokat sült krumplival. Sütött a nap, de nem volt kellemetlenül meleg, az égen egyetlen felhőt sem láttam – és kezdtem magamat nagyon jól érezni. Alig tudtam leplezni, mennyire örülök, hogy ilyen hamar viszontláthatom, de szerencsére rögtön mesélni kezdte aznap délelőtti élményeit:

– Úgy látom, kitűnő társaságot kaptam. Csak tízen vannak, remek létszám, és élénkek, beszélnek, kérdeznek, alig győztem mindenre válaszolni. Tudja, az *Othelló*ról tartok szemináriumot. Persze mindenkit végigkérdeztem, honnan jött, mi érdekli. Különösen két figyelemre méltó hallgató van a csoportomban. Az egyik egy fiú, feltűnően jó képű, az alakját egy görög isten is megirigyelné. A neve Desmond Brabanti, és a vezetékeve érdekesen egyezik az itteni rektorasszony nevével. Azt rebesgetik, a fia, bár nem értem, miért hívják akkor a fiút is Brabantinak. Az sem szokás nálunk, hogy valaki oda járjon egyetemre, ahol valamelyik családtagja van, különösen, ha az ilyen magas pozíciót tölt be – akkora ez az ország, van elég egyetem. Mindenesetre roppant érzékeny és értelmes fiatalember, azt mondta, már több Shakespeare-kurzusra járt itt, többek között egy *Hamlet*-szemináriumra. De érdekli a filozófia is, talán a maga kurzusát is felvette. A másik egy lány, elég nagyszájú, az állandóan közbeszóló fajtából, de ő is értelmesnek tűnik, és főleg nagyon tájékozottnak. Bianca Caso Rodrigeznek hívják, de nem mexikói, mint én, hanem a régi spanyolok leszármazottja. Biztos tudja, hogy ez a terület, el egészen Monterey-ig a spanyoloké volt a 19. század közepéig, Monterey volt a főváros is. A katolikus misszionáriusok összebarátkoztak az őslakos ohloni indiánokkal, együtt laktak velük olyan, erődítménynek is beillő templomok körül, mint az itteni San Juan de Baptista. Aztán a hűvös keleti parton, az Atlanti-óceán mellett a jenkik összeszetanakodtak, mert hírért vették, milyen szép és enyhe éghajlatú ország ez. „De hiszen ott laknak már” – mondta

valaki. „Nem baj, elveszük tőlük” – válaszolták a jenkik. Persze, sikerült nekik, mint minden. És a maguk szempontjából jól tették, hogy ide jöttek, mert 1849-ben kitört a híres kaliforniai aranyláz. Itt minden az övék lett. Minden.

– Gyermekkoromban, vadnyugati regényekben olvastam erről – mondtam mosolyogva.

– Ó, nemcsak ifjúsági regények szólnak erről a vidékről. Bret Harte egy innen pár mérföldnyire lévő régi aranyásótelepről írt elbeszélést, Roaring Campről. Mark Twain híres, ugróbékáról szóló története Angel Campben játszódik; ez már jóval keletebbre van, a hegyek között. Mind a mai napig van ott ugróbéka-verseny... de látja, csak fecsegek itt össze-vissza, békákról és aranyásókról, és meg sem kérdezem, hogy magának volt-e már órája.

Elmondtam, hogy én csak holnap kezdem a tanítást, de tegnap véletlenül láttam néhány tanítványát a pizzériában. Majd egy merész fordulattal megkérdeztem, nem tervezi-e, hogy délután lemegy a városba, mert nekem itt nincs autóm, és szeretnék élelmiszert vásárolni.

Így esett, hogy ismét egy Facel-Vega autóban ültem, ezúttal Angela mellett, aki ebéd közben megkért, hogy szólítsam a keresztnévén, azaz amerikai fogalmak szerint összetegződünk. Épp azon tűnődtem, miért nem vesz jobb kocsit magának, amikor retteneteset fékezett, az autó megpördült, és csak néhány centiméterre állt meg a bal oldali árok mellett. Apró, lompos, fekete kutya szaladt jobbról az útra, ezt kerülte ki; a kutya már átugrott az árkon, és eltűnt egy ház kertjének sűrű bokrai között. A szívem a torkomban lüktetett, Angelának pedig kibomlott a kontya, éjfekete hajából nagy összevisszaságban meredeztek elő az ezüst csatok és hajtűk. Megkérdezte, nem esett-e bajom, aztán visszakormányozta az autót a jobb oldalra, és bocsánatot kért, hogy ekkora ijedelmet okozott.

– Talán nagyobbat fékeztem, mint kellett volna, de sohasem tartottam magam jó vezetőnek. Biztos csodálkozol, miért járok ezzel az ócskasággal. Valószínűleg egész Amerikában nincs már több belőle, alig tudom évenként levezsgáztatni, de nagyon szép emlékeim fűződnek hozzá, és amikor a férjem meghalt, nem tudtam megválni tőle. Ezzel jártuk be Amerikát, még fiatal korunkban, s minthogy gyermekünk, sajnos, sohasem volt, nem kellett nagyobb. Ő is azon a kis egyetemen tanított, amelyikről tegnap meséltem neked. És képzeld, Wittgensteinnel foglalkozott, mint te. Öt éve halt meg, az egyik előadása után összeesett. Kivédhetetlen, hátoldali infarktus, egyetlen pillanatig tartott. Ezért is jöttem át Stamford Ridge-be, azt hittem, itt könnyebb lesz. De az autót nem volt szívem eladni.

Szánakozva pillantottam rá, de nem engedte, hogy szóljak.

– A férjem sokszor foglalkozott a halál gondolatával, pedig nagyon egészségesen éltünk. Nagy szerelem volt a miénk, de mindig azt mondogatta, ha korán halna meg, ne váljak emberkerülővé, és azt kívánja, legalább egyszer legyen még szerelmes.

Zavartan felnevetett.

– Na de most már elég, épp eleget beszéltem magamról.

Ekkor már a Safeway áruház parkolójában álltunk, Angela azt mondta, rendbe hozza magát, de amúgy is az áruház melletti mosószalonban van dolga. Én csak nyugodtan vásárolok, itt az autónál találkozunk fél óra múlva.

Ahogy a hűvös, légkondicionált áruházból a Safeway emblémáját viselő nejlonzacskókkal alaposan megrakodva az autó felé indultam, láttam, hogy Angela egy fiúval beszélget, és ráismertem Desmondra. Mire odaértem, elsietett. Azt is észrevettem, hogy egy másik autó mellett a tegnapi hangos lány már türelmetlenül vár rá.

– Helyes gyerek – mondta Angela. – Ők is vásároltak. Úgy látom, ez a Bianca nagyon hajt rá.

Ezúttal minden különösebb esemény nélkül értünk haza, az autóban megint az *Othello*-szemináriumáról beszélgettünk. Megkérdeztem, nem ülhetnék-e be az egyik órájára, biztosan sokat tanulnék. Elmosolyodott, és azt mondta, a legjobb a péntek lenne, mert körülbelül akkor érnek a tragédia műfajának értelmezéséhez Wittgenstein alapján. Szerettem volna még beszélgetni vele, de láttam, hogy türelmetlen; leveleket kell írnia, magyarázta, és nekem is eszembe jutott a másnapi előadásom.

Dolgozószobámban tehát nekiültem Wittgenstein-jegyzeteimnek, ám egyre többször pillantottam fel az íróasztalom mögül, nem látom-e meg a kertben. Mi van itt, San Juanban, ami érkezésem óta lüktet körülöttem, bennem, a tárgyakban, a levegőben? Kopogjak be hozzá? Bekapcsoltam a laptopomat, bementem a levelezőprogramba, és e-maileket írtam neki. Hármat is, mindegyiket kitöröltem. Azután tízpercenként megnéztem, nem érkezett-e levél tőle, bár tudtam, hogy még az e-mail címemet sem tudja – ahogy én sem az övét. Arra jó volt, hogy lássam: Remko sem írt még, és hogy a gépet átállítsam a kaliforniai időre, mert még az európaiat mutatta.

Hat körül úrrá lett rajtam a pánik, hogy másnap órám lesz, és nem készültem. Wittgenstein *Filozófiai vizsgálódásaiban* érdekes szakaszokra bukkantam, elhatároztam, hogy ezzel kezdem az első órát.

Másnap Angela mintha eltűnt volna, pedig autója a parkolóban állt. Az óráam előtt sebtében bejártam mindazokat a helyeket, ahol már találkoztunk, de sehol sem találtam. Szorongva léptem a Hahn-épület egyik kisebb előadótermébe. Tudtam, hogy körülbelül negyven diák vár majd, de olyan csendben és jól érezhető kíváncsisággal néztek rám, hogy

még nagyobb zavarba jöttem. Hol volt a magabiztosság, amivel St. A.-ban kezdtem a tanítást? Vagy akkor is így izgultam, csak már elfelejtettem? A percet is elátkoztam, amikor Wittgensteinre esett a választásom a francia egzisztencializmus helyett. Három hónap alatt ebbe nem lehet beletanulni... Ráadásul az első sorban Desmond ült, szorosan mellette Bianca.

Bemutatkoztam, és azt mondtam, hogy bár viszonylag nagy a csoport, kérem, hogy mindenki mondjon valamit magáról. Persze mondja meg a nevét is, tettem hozzá – végre enyhe nevetés futott végig a termen, bennem is oldódott valami a feszültségből, és amíg beszéltek, igyekeztem ráncba szedni a gondolataimat.

– Az ismerkedést Wittgenstein kései, a *Filozófiai vizsgálódások*hoz kötődő filozófiájával szinte bárhol elkezdhetjük – mondtam bizonytalan hangon, miután mindenki sorra került –, és sehol sem, mert gondolatai nem alkotnak olyan zárt, rendszerszerű egységet, mint például Hegelé vagy Kanté. Wittgensteint emiatt sokan nem is tartják igazi filozófusnak, és valóban az lesz a benyomásunk, hogy nem alapokat kell keresnünk vagy ásnunk, mintha házat építenénk, és lassan, emeletről emeletre akarnánk haladni, hanem egy kör szélén állunk, amibe bátran be kell ugranunk, de akár innen, akár amonnan tesszük ezt, kiderül majd, hogy végül mindig ugyanazokhoz a kérdésekhez jutunk, és ezeket vele együtt, mintegy gondolkodásának sodrába lépve kell újra meg újra feltennünk. A kérdéseknek nála sincs mindig megoldása, mert, mint a *Vizsgálódások* bevezetőjében mondja – idézem –: „Írásommal nem szeretnék másokat a gondolkodástól megkímélni. Ha lehetséges, inkább mindenkit önálló gondolatokra szeretnék ösztönözni”. Én ma abból indulnék ki, amit például Hans-Johann Glock, a kitűnő Wittgenstein-szakértő a „külső-belső” vagy a „kívül-belül” problémájaként tart számon. Ennek lényege, hogy miképpen viszonyul az, amiről

úgy beszélünk, hogy belül van – és érzéseknek, gondolatoknak, vágyaknak nevezünk – ahhoz, amit kívül viselünk önmagunkon: az arcunk játéka, a kézmozdulataink, a testtartásunk, és még számtalan egyéb, ami mindenki számára hozzáférhető, ha ránk néz, vagy valamilyen más módon érzékel bennünket.

– Ide tartozik az is, hogy a tanár úrnak remeg a keze? – szólalt meg ekkor Bianca.

– Sajnos, igen – válaszoltam. Ismét derűtlenség futott végig a termen.

– Ide tartozik a beszéd is? – kérdezte most Desmond lágy, magas hangján, hátradobva hosszú szőke haját.

Angelának igaza van – villant át rajtam –, ez a Desmond tényleg értelmes.

– Nagyon jó – helyesletem –, a beszéd az egyik legjobb példa arra a kettősségre, amelyet a kérdés eleve magában hordoz. A beszédre hajlamosak vagyunk úgy gondolni, mint gondolataink külsővé tételére, hiszen a beszéd a hangzás révén hallható, mások számára felfogható. Persze a beszéd éppen hogy nem pusztán zaj, hanem tartalmak hordozója, és akármennyire is mindenki számára látható, kint lévő dologról szól, mondjuk az óceánról itt San Juanban, mondataim sohasem válnak el teljesen a belsőmtől. Amit az óceánról mondok, azt én látom így és így, magamon szűröm át, és bocsátom a másik rendelkezésére. Eleve a magam perspektívájából mutatom be, és ez a perspektíva – legalábbis első megközelítésben úgy tűnik – teljességgel bennem van.

– És a beszédem is belülről jön, mintha egy tartályból szólna – mondta Desmond –, a tüdőmből, a számból, illetve az elméből, mintegy a homlokom mögül.

– Vagy a gyomromból. Vannak hasbeszélők is – nyögte be hátulról egy kopaszodó, szemüveges fiú.

Bianca közbevágott:

– Tanár úr, a wittgensteini értelemben vett külsőhöz az is hozzátartozik, hogy néz ki valaki? Például hogy szép vagy csúnya?

– Természetesen – válaszoltam –, de hogy kit találok szépek vagy csúnyának, legalább annyit mond el rólam, mint arról, akiről beszélek.

– Lehet, hogy csak arról szól, aki éppen beszél? – vetette közbe Desmond.

– Azért ne essünk végletes szubjektivizmusba. Majd meglátjuk, Wittgenstein hogyan árnyalja ezt a kiinduló képet. Most szeretném, ha kinyitnák a *Vizsgálódásokat* az 586. paragrafusnál. Megtalálták? Hadd olvassam fel: „‘Hallottam, hogy jönni fog; egész nap csak rá várok’. Ez beszámoló arról, hogyan töltöttem a napot. – Egy beszélgetés során arra az eredményre jutok, hogy egy bizonyos esemény várható, és ezt a következtetést a ‘Tehát most számítanom kell a jövetelére’ szavakkal vonom le. Ezt lehet e várakozás első gondolatának, első aktusának nevezni. – Azt a felkiáltást, hogy ‘Sóvárogva várok rá!’, a várakozás egy aktusának lehet nevezni. De ki mondhatom ugyanezeket a szavakat önmegfigyelés eredményeképpen is, és ekkor nagyjából ezt jelentenék: ‘Tehát mindazok után, ami történt, mégis sóvárogva várom’. Azon múlik a dolog, hogy hogyan jutottunk el ezekig a szavakig”. Eddig az idézet. Most azt kérem, mindenki írja le röviden, mi jut eszébe erről. Az óra hátralévő részében az önök reflexiói alapján megbeszéljük, mit jelent, amit itt Wittgenstein önmegfigyelésnek nevez. Ehhez képzeljenek el egy nagyon konkrét szituációt, ahogyan itt Wittgenstein teszi. Például: várják, hogy valaki életjelet adjon magáról. Már tizedszer nézték meg, nem írt-e e-mailt az illető, de közben érzik, hogy maguknak nem szabad írni neki, mert mindent elronthatnak vele. És így tovább.

Nevetgélés, mozgolódás támadt, és az óra végén örömmel nyugtáztam, hogy le tudom kötni a figyelmüket, és talán mégsem torkollik katasztrófába a kurzus. Lassan szedegettem össze a holmimat, és amikor kijöttem az előadóteremből, Desmond lépett hozzám. Körülnéztem – egyedül voltunk.

– Tanár úr, én arról szeretném írni a szemináriumi dolgozatomat, amiről a mai órán volt szó. Egészen pontosan arról a kérdéséről, amit, ahogy a tanár úr mondta, érzelem-nyelvnek hív a szakirodalom. Hogy biztosan tudhatom-e, hogy a másik mit érez, hogy például fájdalma van... Hogy azt a bizonyos érzést, amit éppen ő érez, én sohasem érezhetem, nem bújhatok bele, arra vagyok utalva, amit a külseje mutat, de tettetetheti is, hogy például fáj neki valami ...És akkor honnan tudom biztosan, hogy fáj neki...? Tudna valami szakirodalmat ajánlani?

– Jó téma – bólintottam, hogy időt nyerjek. Vajon tényleg a rektorasszony fia? Vajon beszámol otthon az első óráról?

– Persze sokan írtak erről, de azt javaslom, először üljön le, és maga próbálja végiggondolni a kérdést, írja le, mire jutott, mutassa meg, és akkor megbeszéljük.

– De nem akarok olyat leírni, amit már mások is mondtak.

– A filozófiában már mindent elmondtak előttünk – bölcsekedtem, és mintha J. V. V.-t hallottam volna. – De úgy senki sem mondta még el, ahogy maga fogja. Ez nem természettudomány, ahol ha most maga rájön, hogy a víz oxigénből és hidrogénből áll, a tudósok azt mondják: gratulálunk, de ezt már régen tudjuk. Itt éppen a mód fontos: ahogyan elmondja, mire jutott.

Desmond lehajtotta szőke fejét.

– Értem, de akkor akár plágiummal is vádolhatnak.

– Persze, ha már kialakult valami magában, elmegy a könyvtárba, és megnézi, mások mit írtak erről. De egyetlen eredeti gondolata sem lesz, ha most nekiesik például Baker

és Hacker négykötetes kommentárjának. Inkább próbálja magát beleélni egy nagyon konkrét helyzetbe, és így gondolkozzon a kérdésen. Olvasgassa a *Filozófiai vizsgálódásokat* és képzelje el, mit mondana Wittgenstein arról, ami éppen az eszébe jut.

– Jó, tanár úr, a jövő órára megpróbálok írni valamit. Köszönöm szépen. Csütörtökön odaadom.

– Csütörtökön? – kérdeztem. – Holnap még csak szerda van, és holnap is van óránk.

– Holnap nincs tanítás – mondta Desmond mosolyogva. – Holnap július 4-e van, a Függetlenségi Nyilatkozat napja. Egy nagy ismerkedési estet is szervezünk, fél tízre, a tűzijáték után. Az egész pizzériát kibéreltük. Táncverseny is lesz, meg minden. Mindenkit meghívtunk. A tanár urat is szeretettel várjuk.

Valóban kiment a fejemből, hogy rögtön a nyári szemeszter elején szünetet kapunk. Most már arra is emlékeztem, hogy az ismerkedési est szerepel a programban. Desmondnak azt mondtam, persze, nagyon remélem, hogy ott leszek; ő elköszönt, és elsietett a pizzéria irányában.

Otthon ettem valamit, elégedetten és nyugodtan rakosgattam, és éppen azon gondolkoztam, megjutalmazzam-e magam egy sörrrel, amikor egyszer csak a saját fejembe ütött szöveget, amiről az előbb Desmondnak beszéltem. Mit mondana Wittgenstein arról, amit épp gondolok? No, nem a sörről, hanem a belső érzésekről... Nem azt írta Remko, hogy nekem nagyobb szükségem lesz a Szövegbe Helyező Szerkezetre, mint neki? Eddig csak egyszer próbáltam ki úgy igazán, vele, a Husserl Archívumban. De sohasem mondta, hogy csak irodalmi szövegekre alkalmazható. És egyáltalán, mi számít irodalomnak? A gép dönti el? Hátha működik például a *Filozófiai vizsgálódásokkal* is... De hol tesz le a gép? Egy boltban, ahol

valaki öt piros almát vásárol? Egy építkezésen, ahol csak két építőt látni, és az egyik semmi mást nem kiabál a másiknak mint: „Kocka!”, „Oszlop!”, „Lap!”, „Gerenda!”? Vagy Wittgenstein egyik cambridge-i óráján?

Kihúztam az íróasztalom fiókját, óvatosan kivettem a gépet és bekapcsoltam. A mélykék képernyő villogott, és halk, zizegő hangot hallottam. Kinyitottam a könyvet a 244. paragrafusnál, a gépet ráhelyeztem, a kis tapadókorongokat a halántékomra illesztettem, és remegő ujjakkal – mit szólna ehhez Bianca? – beírtam a szerzőt és a címet a klaviatúrára.

Pontosan úgy történt, ahogy egyszer már átéltem. Semmiféle átmenet nem volt: zöld huzatú nyugágyban találtam magam egy hűvös, magas szobában. Körülöttem, szintén nyugágyakban vagy kerti székeken körülbelül tízen-tizenketten ültek; csupán két nő, a többi férfi, öltönyben, nyakkendőben. Az apró négyszögekből kirakott ablaktáblákon besűrűdött a délutáni nap, szemben hideg kandalló ásított, párkányára apró fekete táblát támasztottak, mellette kék fedelű könyvecske hevert, amelynek gerincén el tudtam olvasni az aranybetűs feliratot: Augustinus: *Confessiones*. A kandalló előtt, velünk szemben ötven körüli férfi ült, barna sportzakója kigombolva, ahogy nyakkendő nélküli ingének két felső gombja is. Még mindig sűrű, de gondosan nyírt, hátrafésült haja szőke és szürke árnyalatokban játszott; így jól látszott magas, de most összeráncolt homloka. Lehunyt szemmel, egyenesen ült, keze összekulcsolva nyugodott az ölében csukva fekvő fekete, kemény fedeles füzetten, arcizmai néha pattanásig feszültek, ajka meg-megvonaglott, mintha befelé süllyesztett tekintete olyat látna, ami fizikai fájdalmat okoz. A fényképek alapján rögtön ráismertem: Ludwig Wittgenstein.

Csend volt, még a nyugszékek halk reccsenését is csak elvétve lehetett hallani. Jobban körülnéztem, balra tőlem egy

szemüveges, kissé pocakos, joviális tekintetű, ősz hajú úr ismerősnek tűnt; mélyen előre dőlt, töltőtollat szorongató keze közvetlenül a térdén tartott írótüsk felett lebegett, mintha azonnal le akarna csapni, ha Wittgenstein megszólal. Talán Moore, a *Principia Ethica* szerzője? De nem volt időm ezen töprengeni, mert Wittgenstein felpillantott, és eztán lehetetlen volt nem a mágnesként vonzó, világoskék szempárba tekintenem.

– A gondolkodásunkban – kezdte lassan, mintha a szavakat kimondásuk előtt egyenként vetné latra – néha csomók vagy görcsök keletkeznek. Ilyenkor ilyesmit mondunk: „Nem tudok tovább lépni”. „Nem ismerem ki magamat”. A legjobb lenne: „Nem ismerem magamat”. A görcsöket ki kell masszírozni, kezelniük kell, ahogy az orvos kezel egy beteget. De hová nyúlunk? Azt kérdezzük: „Mi az, hogy gondolkodni? Lássuk csak!” – de merre nézzünk? Befelé szeretnénk nézni, a saját fejünkbe, vagy a másikéba.

Elhallgatott, és csak nézett, merően, mintha most a távolba tekintene. Két perc után a csend kezdett elviselhetlenné válni. Mi lett volna, ha én így tartom az előadásomat? – villant át rajtam, de ekkor Wittgenstein felkiáltott:

– Micsoda szörnyű tanáruk van maguknak! Segítsen! Valaki!

Erre egy kis mozgolódás támadt, de senki sem mert szólani.

– Az a benyomásunk – folytatta Wittgenstein, önuralmát teljesen visszanyerve –, hogy a gondolkodás valamiféle rejtély, ami bennünk van. Erről csak gondolkodni vagy beszélni tudunk – ez még jobban megerősíti ezt a benyomást. Beszédünkkel képeket vázolunk fel magunknak, ezek tartanak fogva minket. Minden kép egy-egy kísértés, hogy így és így nézzük a dolgokat. Először arra kell odafigyelnünk, hogyan beszélünk arról, amit gondolkodásnak hívunk. „Azt gondoltam, hogy eljön”. „Egy matematikai problémán gondolko-

dom”. Itt nem tűnik azonosnak a jelentés. Azt is mondhatom: „Azt hittem, hogy eljön”. De: „Egy matematikai problémát hiszek” – ez értelmetlen.

Megint szünetet tartott, de most előredőlt, arcán boldog mosoly villant át, aztán felállt, mint a színházi rendező, aki hallja, hogy kedvenc színésze épp ráérez a szerepére. A fekete füzet az öléből a padlóra csúszott. Nem vette fel.

– Az, ahogy a gondolkodásról beszélünk, sokkal közelebb áll ahhoz, ahogy az érzéseinkről, a vágyainkról beszélünk. Úgy ábrázoljuk ezeket, hogy belül történnek, valahol a testünkben, a fejünkben. Vannak pszichológiai vagy fiziológiai laboratóriumok, ahol azt mondják: „Itt egy ideg így és így rándult össze, így viselkedett a testedben”. De ez az összerándulás, amiről beszélnek nekem, vagy kivetítik egy ernyőre, nem az, amit én érzek.

Önmagára mutatott, majd elsétált a kandalló előtt.

– Miért feltételezem, hogy összefüggés van a leírt vagy grafikonon mutatott jelenség és aközött, amit éppen érzek? Ez olyan, mintha azt kérdeznénk: honnan tudod, hogy ezek a hangok egyben szavak, amelyeknek jelentésük van? A fájdalomtól összerándulhat egy izmom, a rándulást is érzem, ez maga a fájdalom? Önmegfigyelést végzek. De honnan tudom, hogy a rándulás: fájdalom?

Jobb kezével belekapaszkodott a kandalló párkányába – hosszú ujjai olyanok voltak, mint egy zongoraművésze.

– Amit leírnak nekem: így és így rándult össze az izmod, nem *magyarázata* a fájdalomnak. Akkor maga a fájdalom? Igen és nem. Valami történik, és én azt mondom: fáj. Két eseményt kapcsolok össze. De mind a kettő érzékelhető.

Az úr, akit Moore-nak gondoltam, feltette a kezét.

– Wittgenstein, nem gondolja, hogy a *fáj* szót éppen úgy megtanultuk, mint azt, hogy *gondolkodom*? És az összes többi szót?

– Igen, tovább! – kiáltott rá kurtán Wittgenstein, miközben mindkét kezét Moore-ra szegezte.

– Nem biztos, hogy jól értem, hová akar kilyukadni, de ha például egy gyerek elesik az utcán, azok, akik vele vannak, mondjuk a szülei, odaszaladnak, felsegítik, és azt mondják: „Jaj, szegénykém, elestél? Ugye, fáj?” Így tanulja meg, mi az, hogy fáj.

– Igen! Igen! – kiáltotta Wittgenstein. – Egy gyerek megsebzí magát és felkiált. Erre a felnőttek beszélnek hozzá, és felkiáltásokra, később mondatokra tanítják. Azt is mondhatnám: fájdalomviselkedést tanítanak neki.

– Akkor a *fájdalom* szó a kiáltást jelenti? – kérdezte Moore.

– Ellenkezőleg! A fájdalom szóbeli kifejezése helyettesíti a kiáltást. És nem leírja, de nem is magyarázza. A fájdalom szót nem úgy tanultuk meg, hogy gyermekkorunkban definiálták nekünk. Mindig elfelejtjük, hogy a gyerek még nem rendelkezik nyelvvel, amikor megszületik. Nem rendelkezik fogalmakkal, amikről aztán sorban megtanulja, hogy mit jelentenek.

Világoskék szemében most már lelkes tűz égett. Élénk taglejtésekkel, szinte az egész testével magyarázott.

– Tételezzük fel, hogy egy gyereket beszélni tanítok. De nem úgy tanítom, hogy mondjuk, végigvezetem a lakáson, és sorban rámutatok a tárgyakra: „Ez asztal”. „Ez fotel”. „Ez kandalló”. Elképzelhető, hogy valakit így tanítanak beszélni, de akkor feltételezik, hogy bizonyos jelentésekkel már tisztában van, például az anyanyelvén, és most egy másik nyelvet tanul, mondjuk, angolt. Akkor csak az érdekli, hogy amit ő például *Fenster*-nek ismer, azt a másik úgy mondja: ablak. De a gyerek azt sem tudja, mi az ablak, mielőtt megtanulná azt a hangsort: a-b-l-a-k.

Szándékosan túlzó erőlködéssel mondta ki a szót, mindenki nevetett, ő is.

– Nem, a nyelvtanulás nem tárlatvezetés. Inkább ilyeneket mondok: „Csukd be az ablakot, mert eső lesz!” „Gyere el az ablaktól, még kiesel”. „Ne kukucskálj be azon az ablakon, nem illik!” És közben még nagyon sok mindent csinálunk és beszélünk együtt. Ezek a mondatok mind a helyzetekbe illeszkednek. Mintha rendező lennék, aki egy-egy új szó jelentésének kedvéért mindig hatalmas színpadot rendez be, kellékekkel, természetes emberi mozgással, tevéssel-vevéssel, más szavak jelentésével.

– De ki ez a rendező? – kérdezte Moore.

Wittgenstein leült, arcát a kezébe temette. Majd felnézett; a szeme vidám volt.

– Ahogyan élünk. Az egész emberi életformánk. A jelentések mind-mind kint vannak, ezen a színpadon, ahol mozgok, cselekszem, a dolgok történnek velem. Itt tanulom meg ezeket, itt vannak – mutatott körül a szobán –, és nem itt – bökött a hüvelykujjával a gyomrára –, mielőtt azt hinném róluk: a fejembe, a testembe másztak, és valahol bennem laknak. Minden kint van, minden látható. Mert azt is kint tanultuk meg, amit épp a nyelv mutat be nekünk úgy, mintha bent volna. És a fájdalom szó esetében sincs ez másképp.

– De tettethetem is a fájdalmat.

Ezt én mondtam. Akaratlanul csúszott ki a számon, az arcom égett, és – megint az íróasztalomnál ültem, a szobámban, San Juanban. A tapadókorongok már nem voltak a halántékomon.

A Szövegbe Helyező Szerkezet alatt a könyv mintha mozgott volna, és a nyomtatott szöveg úgy hullámozott, mint az óceán. Behunytam a szememet, lassan felálltam, bár semmi erőt nem éreztem a lábamban. Kibotorkáltam a konyhába, vizet akartam inni, de egyszerre minden elsötétült.

Előbb a konyhakő hűvösét éreztem, azután kinyitottam a szemem. Szinte teljes sötétség vett körül. A fejem mintha nedves lenne – odanyúltam, vér szivárgott, de nem fáj. Inkább kellemesen ernyedtem és még bódult voltam. Ha a kő nem olyan kemény, legszívesebben fekvé maradok. Nem reméltam, hogy ilyen könnyedén felállok, a fáradtságom eltűnt, a fejemen kívül sebesülést sem éreztem. Lassan derengett, hogy mi történt – riadtan az órára néztem. Nyolc óra ötvennyolc. Berohantam a dolgozószobába – a Szövegbe Helyező Szerkezet ott feküdt a könyvön, de képernyője vakon nézett rám. Ki kapcsolta ki? Én? Valaki bejött? „A szerkezet, ha nem használják, öt perc múlva automatikusan kikapcsol” – írta Remko. Persze... persze... Villanyt gyújtottam, meggyőződtem róla, hogy a Szövegbe Helyező Szerkezet valóban nincs bekapcsolva, és miközben az asztalfiókba zártam, akaratlanul az ablakra néztem, mert az égen mintha a világ összes színe megjelent volna, majd távoli ropogás hallatszott. Tűzijáték... Lehetetlen! Milyen nap van ma? Az ablakhoz rohantam, újabb és újabb rakétákat láttam az égre roppenni, majd ernyőként, tűzesőként kinyílni... Bekapcsoltam a laptopomat... dátum és idő...: 2006. július 4., 21:03. Ez nem az európai idő, már átállítottam...

Több mint egy napot feküdtem a konyhakövön?

Leültem íróasztalomhoz a kényelmes székbe, és megpróbáltam összeszedni a gondolataimat. Micsoda élmény lehetett Wittgenstein előadásaira járni... de miért estem el a konyhában?... és miért estem vissza – Remko úgy mondaná: huppantam – San Juanba? Mert megszólaltam Wittgenstein óráján? „A Szövegbe Helyező Szerkezet a képzelet felélénkítésével legyőzi az időt” – hallottam Remko hangját, és jól emlékeztem az idő különös viselkedésére, amit St. A.-ból hazatérve éltem át, és a mai napig nem értek. Hát jó! Adjak hálát, hogy nagyobb bajom nem történt, hogy órát, legalábbis ami

a tanítást illeti, nem mulasztottam, és... Ekkor eszembe jutott az ismerkedési est. Angela biztosan ott lesz. Még van időm odamenni.

Amikor lezuhanyoztam, még vérzett a fejem, ragtapaszt tettem rá. Ennem is kellett valamit, mert a gyomrom kíméletlenül jelezte a hosszú eszméletlenséget. Pihentnek és jóval nyugodtabbnak éreztem magam; csak akkor kezdett gyorsabban dobogni a szívem, mikor eszembe jutott, hogy viszontláthatom Angelát.

Milyen szerencse, hogy már ismerem az utat – gondoltam. A tűzijátéknak régen vége volt; csak a hold világított a fák közé. Egyre hangosabban hallottam a zenét – valami régi spanyol tangó, tüzes, feszes ritmusú, mégis zabolátlan, mintha minden hang robbant volna, akár a tűzijáték rakétái. Amikor a pizzeria elé értem, csak sűrű embergyűrűt láttam. Csendben néztek valamit. Igyekeztem előrenyomakodni; a tarkabarka tömeg kelletlenül nyitott utat.

Első látásra megnevezhetetlen négylábú teremtmény ringott, kígyózott a kör közepén. A szembefeszülő combok öszszehangoltan mozogtak, a vállak egybesimultak, csípők és arcok tapadtak össze, de a diszkólámpák kék, lila és vörös izzásában lassan a halvány és sötét orrot, a füleket és a szájakat is meg lehetett különböztetni. Mert felülről lefelé az alakot egy fekete és egy fehér félre hasították: Angela fekete, Desmond fehér ruhában tangózott.

– Mindjárt smárolnak is! – hallottam Bianca rekedt hangját. Csinos arca eltorzult, vihogott és sírt. – Bújjatok össze! Úgy, úgy! Még jobban! Lefényképezlek benneteket, és tudom, kinek mutassam meg a képeket!

– Fejezd be! – mondta valaki a tömegből. – Ez egy táncverseny és kész! Nem kell így felhúzni magad!

– Mi van, Bianca, otthagyt az édes kicsi Desmond? – kérdezte egy részeg hang.

– Majd meglátjuk, ki hagy ott kit! – lihegett Bianca, és elővette a mobilját.

– Állítsd le magad, és ne igyál többet – szólt keményen az a szemüveges, kopaszodó fiú, akire szintén emlékeztem az órámról, Miguel Montanának hívták. – Szerintem is eltúlozzák... de most már menjünk haza. Hazaviszlek, oké?

– Érzelmeket nyilvánosság előtt? – bugyborékolta Bianca.
– Tessék! Nézze meg mindenki! Így kell állást szerezni San Juanban! Meg kell fogni a rektorasszony szép fiacskájának a... a szép fejét és cuppanós puszikat kell rá nyomni!

Bianca hirtelen az arcomba bámult; most ismerhetett rám, mert egyenesen nekem beszélt:

– A tanár úr... a tanár úr mit szól ehhez? Ez nem fegyelmi ügy? Majd magyarázkodhat a diák-érdekképviseleti bizottság előtt! Ismerem az elnökét, szerencsére lány... ha itt elindul egy szexuális zaklatási téma, az isten sem állítja le a legfelsőbb ügyészig!

Nem tudtam mit mondani, csak nyeltem egyet. A szemüveges fiú megfogta Bianca karját.

– Be vagy löve? Hol van itt szexuális zaklatás? Botrányt akarsz? Olyan szép nap volt...

– Vedd le rólam a kezed, te állat, mert téged is feljelentlek! Arra számít, hogy az anyja majd mindent elintéz ... a mama kedvence, aki nem mozdulhat a szoknyája mellől... pedig nem is az anyja... örökbe fogadta... két leszbikus nő örökbe fogadta... nekem elmondta... a rektornő és egy másik... leszbikusok... halljátok?, most az anyja osztogatja a kegyeket... ezt jól kitervelte ez a...

Többet nem hallottam, mert kifelé igyekeztem az egyre jobban szétzilálódó tömegből. A zene szólt, de azt sem néztem meg, Angela és Desmond táncolnak-e még. Láttam, hogy többen közrefogják és valósággal elhurcolják Biancát.

Rohantam be a fák közé. Egy hídon megálltam, lenéztem a mélységbe.

Erősen felkívánczolt, amit nemrég ettem; a híd karfájába kapaszkodtam, minden nagyon távoli volt; mintha megint L.-ben lennék, egy kis girbegurba utcában. Az arcom égett, egész testemben mérhetetlen ürességet éreztem. Nem tudtam, merre induljak, a zsebembe nyúltam, de a térkép nem volt sehol.

Találomra léptem, csak minél messzebb legyek a zenétől. Egyszerre egy házat láttam, úgy nézett ki, mint ahol lakom. Megkönnyebbülve vettem ki a kulcsot a zsebemből és bementem. Minden úgy volt, ahogy hagytam. Megnéztem, nincsenek-e vérnyomok a konyhában – nem voltak. Megmostam az arcom, majd az íróasztalomhoz léptem. Működik-e a Szövegbe Helyező Szerkezet? Ahogy bekapcsoltam, rögtön zizegett és képernyője megvilágosodott.

Lassan indultam; vontatott mozdulataimon magam is csodálkoztam. Szélesre tártam az ajtómat, kiosontam, átvágtam a kis kerten. Angela földszinti ablaka alatt álltam. Óvatosan körbejártam a házat, az ablakhoz lopakodtam és benéztem.

A függönyt behúzták, de az ablak nyitva volt. A függöny fehér vásznán nagy, piros eprek tarkállottak. – Én csinálom ezt? – kérdeztem majdnem hangosan. Szétvontam a függönyt. Olyan kombinált dolgozó- és hálószoba volt, mint az enyém. Először fehér és fekete ruhadarabokat láttam szerte-szét, rettenetes összevisszaságban. Az ágyon, szinte szabályos keresztalakban, két meztelen alak feküdt egymáson. Mintha temetőárokba dobtak volna két tökéletes idomú testet; a szemek zártak, a szájak félig nyitva, mint friss holtaké, akikből csak az imént távozott a lélek, amely most csodálkozva keresi új lakóhelyét. A hold hideg világa bőrüket mély, félelmetes árnyalatokkal vonta be; a sötéten vakított a fehér.

Nem tudom, meddig bámultam őket, nem emlékszem, behúztam-e a függönyt, és hogyan kerültem az ágyamba, de amikor felébredtem, éreztem, hogy nem álmodtam. Nehéz éjszakám lehetett, mert párnám-takaróm a padlón hevert, a lepedőm is félig a földre lógott. Csak azután mertem a szemben lévő ablakra nézni, amikor már mindent rendbe tettem, égő arccal, fájó tagokkal. Mintha egy percet sem aludtam volna.

Még csak derengett, a ház süketen és bután állt a szürke párában, amit ilyenkor az óceán felől hoz a reggeli szél. Csohátkozva láttam, hogy íróasztalomon a Szövegbe Helyező Szerkezet még mindig világít – úgy látszik, ezúttal nem kapcsolta ki magát. Kikapcsoltam, és kétszer fordítottam a kulcsot az asztalfiók zárjára.

– És most mi lesz? – kérdeztem hangosan, magyarul.

Azt gondoltam, elmegyek futni, mintha L.-ben lennék, és a fák mögött az Aremberg park területére, majd rendbe hoz, és közben összeszedem a gondolataimat Wittgensteinről is, mert az élet nem áll meg, és nekem ma órám lesz. Félttem, hogy esetleg találkozom Angelával és Desmondmal. Éppen amikor Desmond búcsúzkodik... még csak ez hiányzik! De még jobban megijedtem, hogy akármennyire is émelyítő Bianca viselkedése, amit mondott, mintha belőlem szólna. Legszívesebben elismételném a szavait, hangosan, az anyanyelvemen.

Rendbe szedtem magam: lezuhanyoztam, felöltöztem, és az íróasztalom előtt álló székre telepedtem. De csak bámultam ki az ablakon, kezeim összekulcsolva nyugodtak Wittgenstein-jegyzeteimen. A székben el is bóbiskolhattam, mert amikor felpillantottam, a nap magasán állt. Nem kellett megnéznem az időt; tudtam, hogy órára kell mennem, bár nem készültem semmit, és fogalmam sem volt, miről beszéljek. Míg sietve átvágtam az erdőn, az motoszkált a fejemben,

hogy valamiképp be kellene számolnom hallgatóimnak arról, amit a Szövegbe Helyező Szerkezetben éltem át, de nem tudtam, hogyan tegyem, azt pedig nem akartam, hogy végképp bolondnak nézzenek. Közben igyekeztem semerre sem nézni, nehogy meglássam Angelát, és már annak a pusztá gondolatától izzadtam, hogy az első sorban ott ül majd Bianca és Desmond.

Az előadóterem majdnem üres volt; Bianca és Desmond sehol, a szemüveges fiút is hiába kerestem. Aki megjelent, egykedvűen és másnaposan bámult a levegőbe; sokukon látszott, hogy csak az imént keltek fel. Mit tegyek? Azt mondtam, a tegnapi ismerkedési estet senki sem számította bele a kurzusba (ezen kicsit derültek), és legjobb, ha átismételjük, amiről a múlt alkalommal volt szó. De csigalassúsággal teltek a percek; életem egyik legkínosabb és legrosszabb előadása volt, jóval az óra vége előtt elengedtem őket.

Szinte menekültem vissza a házamba, de az ösvényen szembe jött: Angela!

Alig ismertem meg. Hosszú fekete haja lebontva, csak egyetlen ezüst csat volt benne. Színes, rövid ujjú nyári ruhában volt, csuklóján széles, arany karperecek himbálóztak. Mélybarna szeme boldogan csillogott; legalább húsz évvel látszott fiatalabbnak.

– Hello! – köszöntött kedvesen. – Hogy vagy? Nem láttalak az ismerkedési esten, pedig képzeld, Desmonddal megnyertük a táncversenyt. De még sok, nagyon sok mesélnivalóm van! Ráérsz most?

– Persze. – Mintha lázam lenne, kivert a veríték, hideg és forró hullámok váltogatták bennem egymást.

– Akkor sétáljunk egyet.

Nagyon komolyan, nagyon boldogan elmondta, hogy Desmonddal egymásba szerettek. Lehet, hogy örülségnek tűnik, neki is különös, de a férje halála óta sohasem érezte,

amit most. Persze az egész kampusz róluk beszél, talán én is hallottam mindenféle pletykákat, de egyiküket sem érdekli. Arról fogalma sincs, mi lesz, ha vége a nyári egyetemnek, hogy itt maradnak-e mind a ketten, vagy elmennek másfelé. Igen, a rektornő Desmond anyja, ez is komplikálja a dolgokat, de ha kell, ő beszél vele, személyesen.

– Talán mindenki azt hiszi, így akarok itt álláshoz jutni. Pedig legfeljebb mégis Stamford Ridge-ben maradok, és Desmond is odajön. El tudom tartani, míg befejezi a tanulmányait. Most már azt a helyet is más színben látom.

A Hahn-épület sarkánál jártunk. Távolabb két alakra lettem figyelmes, de a fák miatt nem sok látszott belőlük. Inkább csak annyi, mint egy ing fehérje, egy fekete szoknya lebeneése; elsuhantak a fák között, és eltűntek egy sötét ösvényen.

– Na, nézd! – kiáltottam magyarul, önkéntelenül.

Angela megállt.

– Tessék? – hajolt hozzám közelebb.

– Semmi – mondtam gyorsan, és persze már angolul –, azt hittem... biztos rosszul láttam... illetve...

– De nem, én is láttam – nézett körül Angela. – Mintha Desmond vágott volna át az úton és lett volna vele valaki ... mintha Bianca...

– És gondolod, hogy Desmond nem várt volna meg? Hogy eloson innen, mint egy... mint egy gyerek, mert rajtakapták, hogy illetlenül beleskelődött az ablakon?

Angela a szemembe nézett, de álltam a pillantását. Mindketten hallgattunk.

– Na jó – szólalt meg –, eddig sok mindent elmondtam neked magamról, mert azt éreztem, hogy... egy becsületes és – lehet, hogy ez ma már nagyon régimódián hangzik – tiszta fiatalemberrel ismerkedtem meg, akiben megbízhatok. De

mondd meg nyugodtan, ha te is... ha téged is irritál a kapcsolat Desmondval. Akkor nem beszélek róla többet.

– Jaj, dehogy, félreértettél – kiáltottam –, már az autóban mondani akartam, mennyire örülnék, ha találnál valakit anynyi nehéz év után.

– Valakit? Te is azt hiszed, ez egy futó kaland, legfeljebb egy nyári szerelem? Tegnap óta... erre a fiúra tettem fel az életem.

– Egyetlen nap alatt? – kérdeztem. – Egyetlen tangó után? Egyetlen éjszaka után? – tettem hozzá gondolatban.

Megint fürkészve pillantott rám, majd elnézett a fák közé.

– A szerelem olyan, mint egy vers vagy dráma. Belülről ismeri, amit hagyományosan időnek hívunk, és így győzi le. Ha akarja, nincs idő. Valakiről egyetlen pillanat után tudhatod, hogy már az idők végtelene óta ismerted. Én Desmondval erre tegnap este döbbsentem rá. És ha ez nem igaz, akkor minden visszatér, ami öt éve üldöz.

Hallgattam.

– Nem válaszolsz? Mondd meg nyugodtan, mit gondolsz rólunk. Azt hittem, az első nap barátságot kötöttünk. Mit gondolsz? – a kérdést úgy ismételte, mintha a tanári szobájában ülnénk, és épp szóbeli vizsgát tennék nála.

– Mit gondolok?

– Igen. Ne szépítsd. Épp eleget éltem ahhoz, hogy ne bántásnak érezzem. Nekem nagyon fontos a véleményed. Hogy valaki, akiben megbízom, és ő is tanár itt... máshonnan nézze...

– Máshonnan...

– Igen, máshonnan.

– Honnan máshonnan?

– Úgy látszik, visszhangot jászunk. Mondom: arra kérlek, mondd ki, amit érzel... Legbelül.

– Ha kimondom, amit érzek...

– Igen?

– Angela – tört ki belőlem –, bár mindenki úgy látná, ahogy én! De mit mondhatnék? Egy kapcsolatot, pláne egy ilyen kapcsolatot nehéz kívülről megítélni. Ott voltam, amikor táncoltatok...

– Ott voltál?

– Ott. Bianca rettenetesen viselkedett. Nem akarom elismételni, mit mondott. Szörnyű, méltatlan dolgokat. De most biztosan szégyelli magát. Az órákra sem jött el.

– Desmond ott volt?

– Ő sem...

– Mit mondott?

– Ki? Hol?

– Bianca! Az ismerkedési estén!

– Nem érdekes. Sokat ivott...

– Mit mondott? Pontosan ismételd el! Hallani akarom, szóról szóra! – Angela most emelte fel először a hangját.

– Hát, feljelentéssel fenyegetőzött... meg Desmond mamájára tett megjegyzéseket. Biztos tudod, mire célzott... Én rögtön elmenekültem... de akaratlanul is hallottam...

– Mit?

– Már alig emlékszem...

– Mit?

– Hogy ezt akár szexuális zaklatásnak is lehetne tekinteni... zavaros vágyakról beszélt... hogy jóban van a diák-érdekvédelem elnökével, aki lány... ezt biztosan mondta... és hogy Desmondot örökbe fogadták...

Angela elfordult.

– Nézd – kezdtem, s mintha hallgatnám a saját hangomat –, én tudom, mit érzel. És mondom, nagyon örülök, hogy így összejöttetek... és még sokan így gondolják. Jogod van a boldogságra! De gondolj bele, te mégiscsak a... fiú tanára vagy. Ez egy nyári egyetem. Akárhogy is van, a kurzus végén jegyet

kell adnod neki... írásban értékelned a munkáját... Lesznek, akik azért örülnek, mert végre találtak valamit, amibe belekapaszkodhatnak... ellened fordíthatják... hogy a rektor-asszony fia... én tudom, hogy te nem színlelésből... előléptetésért... vagy más előnyökért... én elhiszem, hogy ez igazi szerelem. De nem vagyunk egyformák... bár mindenki olyan lenne, mint amilyennek kinéz, és azt mondaná, amit gondol... de... de... nem mindenki ilyen. Ő mégiscsak diák, és te híres professzor vagy, és az emberek ilyenkor túloznak... a kákán is csomót keresnek... féltékenyek... kikezdenék a renoméd, amit Stamford Ridge-ben kiépítettél...

– Tényleg ezt gondolod?

– Hmm... hogy is mondjam... tudom, hogy te a legjobbat akarod Desmondnak... hogy most azt mondod magadban: „csak azt ne, hogy őt valami baj vagy megaláztatás érje”... akkor inkább elengeded, éppen azért, mert olyan nagyszerű fiú... és mert nagyon szereted... de, ahogy mondtam, egy kapcsolat más belülről, mint kívülről... a világ a maga leegyszerűsített, általános kategóriarendszere szerint gondolkodik, a hétköznapiok értékrendjét alkalmazza, akaratlanul is... és máris, ahogy te is mondtad, összesúgnak a hátad mögött... erről ne végy tudomást... de az a baj, hogy valószínűleg Desmond háta mögött is puszognak, és egy idő után majd az anyja háta mögött is... Persze lehet, sőt valószínű, hogy rosszszul mérem fel a helyzetet... Biancától sok minden kitelik... és a rektor az egyetem vezetője... te tudod legjobban, hogy itt egy rektor mekkora úr... illetve asszony... a fogadott fia, akit sohasem enged el maga mellől....

Angela sokáig hallgatott. Még mindig a Hahn-épület sarkánál álltunk. Lehajtott a fejét.

– Azt hiszed, én nem tudom, hogy ezt sokféleképpen lehet nézni? Hogy Desmond a fiam lehetne? Hogy akárki nevelte, fehér amerikai nevelt belőle? Mert az, jenki, kívül-belül, én

pedig, Stamford Ridge ide vagy oda, mégiscsak egy... egy mexikói bevándorló maradok... azt hiszed, nem látom, hogy mindenki elkényeztetni... hogy mindenki beleszeret, ha meglátja... azt hiszed, nem tudom, hogy korban ki illene hozzá jobban... hogy nem próbáltam meg legyőzni magamban ezt az érzést, hogy nem mondtam magamnak százszor is: nem szabad; a diák, ahogy a szabályzat mondja, érinthetetlen. Tudtam, hogy csak egy kis rosszakarat kell, és botrány lehet belőle. Tudtam. Tudtam, hogy Bianca nagyon akarja, láttam, hogy mindenre elszánta magát... Nem vagyok vak... De végül ... végül úgy döntöttem, nem félek! Sem Biancától, sem a rektortól, akit nem ismerek, sem a többi diáktól, sem a pletykákától, sem az emlékeimtől, sem senki és semmi mástól... Megszolgáltam... a férjem is azt kívánná, hogy boldog legyek. Csak az bűn, amit az ember annak érez, amikor elköveti... és most már azt is sejtem, mi hiányzott a könyvemből... de ha ő kitart mellettem, nem lesz baj... szeret, és én is szeretem...

– Attól ne félj, hogy nem tart ki melletted; csak néhányszor találkoztam Desmonddal, de úgy ismertem meg, mint aki hűséges... és te százszor különb vagy Biancánál! Ki ez a Bianca? Buta csitri... ügyeletes bajkeverő... tipikus mai hallgatólány, akinek telebeszélték a fejét mindenféle... úgynevezett hallgatói jogokkal...

– Igen, korban ő illik Desmondhoz, tudom.

– Mit számít a kor! Az érzés számít... Ha az előbb Desmondot és Biancát láttuk, biztos éppen azt tisztázták, hogy végleg szakítottak.

Angela szeme összeszűkül:

– Ha ő sem őszinte...

– Komoly, megfontolt fiatalember...

– Ha ő is csak tetteti...

– Nem úgy viselkedik...

– Ha ő sem érti...

- Értelmes, mély gondolkodású...
- Elcsépelet közhely: tanár és diák egymásba szeretnek...
- Úgy, mint te, nem élheti át senki...
- Ha az ő számára ez csak hecc... elcsavarta egy tanára fejét... amivel eldicsekedhet...

- Ugyan... hogy mondhatod ilyet? Beszéltem vele... kért tőlem szakirodalmat... ne lovald magadat abba, ami nincs! Épp azt a boldogságot rontja meg, amit érzel... Gyere, ülünk be a... a diákmenzára, igyunk meg egy kávét. Holnap pedig eljövök az órádra, ahogy terveztük, és megfigyelem őket. Utána elmondom, hogyan látom.

- Nem, köszönöm, nem kérek kávét - mondta Angela, de most nem tudtam kifürkészni, mit érez vagy gondol -, most egyedül kell maradnom. De az órára gyere el holnap: Hahn-épület, földszint 5, 9 óra. Desmondmal is beszélnem kell... Köszönöm...

Elkapta, és megszorította a kezemet - mintha könnycsepet láttam volna a szemében. Elsietett, azon az ösvényen, amin Desmond és Bianca tűnt el.

A nap hátralévő részét azzal töltöttem, hogy a kampuszon kószáltam, hátha meglátom valahol Desmondot vagy Biancát. Persze mindvégig igyekeztem észrevétlen maradni. Egészen elfogott a vadászszenvedély, de ismeretlen hallgatókon és őzekén kívül nem találkoztam senkivel.

Angela kis szemináriumuma már teljes létszámban jelen volt, mikor beléptem a Hahn-épület földszint 5-ös helyiségébe. Bianca és Desmond is a hosszú asztal körül ült, de nem egymás mellett. Desmond elég zilált volt, a kaliforniai pír eltűnt az arcáról, hosszú szőke haja borzasan lógott előre. Bianca gúnyosan és megvetően fixírozta az ajtót, csak akkor sütötte le a szemét, mikor meglátta, hogy egyelőre én érkeztem meg. Nem az asztalnál ültem le, hanem a sarokban, ahonnan mindkettőjüket jól láthattam.

Angela megint feketében volt, de már az ajtóban olyan higgadság és nyugalom áradt belőle, amit nem lehet tettetni. Nagy, fekete mappa volt nála, valamint az *Othello* és a *Filozófiai vizsgálódások* egy példánya. Egyetlen pillantásával egybekapcsolta a társaságot, engem is beleértve, és bárkire nézett, szeméből nem lehetett kiolvasni semmit.

– Jó reggelt! A mai órán vendégünk is van, egy fiatal kollégám, aki Belgiumból, illetve Magyarországról jött, Wittgensteinnel foglalkozik, őt is érdekli Wittgenstein és a tragédia összefüggése. Az elmúlt órán arra kértem mindenkit, írjon otthon egy oldalt arról, mit gondol Jagóról; róla persze már többször volt szó. Ki kezdi?... Desmond? – Angela leült, és kinyitotta a mappát.

– Olvassam fel, amit írtam? – kérdezte Desmond megriadván, rekedt hangon. Remegett a keze.

– Ahogy tetszik, lehet szabadon is...

– A tragédia szempontjából igyekeztem végiggondolni – kezdte Desmond magabiztosabban, időnként az előtte fekvő papírba pillantva –, szerintem Jago nem az a démonian gonosz figura, amilyennek a romantikusok, például Coleridge látta. Egyszerű katona, végső soron szimpla ember, aki a... végső katasztrófát mintegy akarata ellenére idézi elő. Persze a tragédia második felében sok a démoni pillanat, de ez inkább az érzés miatt van, ami... ami Desdemonát és Othellót összefűzi. Lehet, hogy Jago is szerelmes Desdemonába, tehát féltékeny, lehet, hogy azt akarja megtorolni, hogy nem léptették elő... vagy más oka van. Mindenesetre már az elején büszke magára. De a lényeg, hogy belecsöppen az előtte kibontakozó szerelmi történetbe, amiben nem igazán tudja, mi a szerepe. Inkább Othello rettenetes indulata erősíti fel, változtatja szörnyeteggé, ami Jagóban úgy van jelen, hogy maga sincs tisztában a természetével.

– Azt akarod mondani, hogy Jago buta? – szólalt közbe Miguel, a szemüveges, kopaszodó fiú. – Szerintem egyáltalán nem az. Remekül bánik a szavakkal, de sohasem mondja ki, amit gondol, és amikor úgy tesz, hogy igen, kimondja, sohasem halljuk tőle egyértelműen, mire gyanakszik. A múlt órán Bianca Machiavellivel hozta összefüggésbe, és a korabeli machiavellisták egyik fő fegyverével, a kétértelműséggel. Csak inszинуál, célozgat, a következtetések levonását Othellóra bízza. Othello meg nevetségesen hiszékeny. Hihetetlenül. Az a kendő egy öt éves gyereket sem tévesztene meg.

– Nagyon érdekes – szólalt meg Angela –, de egy közbevető kérdést engedjenek meg. Ki tudná megmondani, mi van azon a híres kendőn?

– Eprek. Vörös eprek – mondta Bianca, és kihívóan nézett, érdekes módon nem Angelára vagy Desmondra, hanem rám.

– Így van – helyeselt Angela –, akkor térjünk vissza Jagóra. – Desmond...

– Épp ezt mondom, amit Miguel – simította hátra a haját Desmond –, Jago mindig a helyzetnek megfelelően rögtönöz, nem átgondolt, démoni terv szerint.

– De a rögtönzéshez nagy intelligencia és emberismeret kell – szólalt közbe megint Miguel –, az rendben van, hogy remekül rögtönöz, de szerintem ez azért van, mert nagy színész. Vagy rendező. Mindig az történik, amit ő akar, ő irányítja az egész darabot, Rodrigóval botrányt csinál Brabantio ablaka alatt, leitatja Cassiót, összeugrasztja Cassiót és Montanót, Cassiót rábeszéli, hogy menjen el Desdemonához, és itt kezdődik Othello minden kétsége. Ezek jól átgondolt lépések.

– Csak azt nem tudja, mit érez Othello Desdemona iránt – vetette közbe Angela.

Mindenki ránézett, és halálos csend lett. Angela zavarba jött.

– Bocsánat, nem akartam újra megszakítani az érdekes vitát. Parancsoljanak, folytassák.

De a csend csend maradt. Végül Bianca szólalt meg:

– Szerintem úgy van, ahogy több kötelező olvasmányunkban is szerepel: Jago nem Desdemónába, hanem Othellóba szerelmes, de inkább a Desdemona és Othello közötti társadalmi különbséget és a nagy korkülönbséget tünteti fel természetellenesnek – meg persze Othello származását. Erre mondja, hogy „zavaros vágyak, visszás hajlamok”, nem?

– Itt két kérdés keveredik – Angela elpirult, és keze meg-rándult az asztalon –, de megpróbálok egyetlen választ adni rá. Shakespeare korában az érzés minősége és intenzitása számított, nem az, ki érzi és éppen ki iránt. Úgy gondolták, a szerelem önmagában érték, nem az eredetét firtatták, hanem arra voltak kíváncsiak, mit tesz az emberrel, merre viszi, sodorja, sőt hogyan alakítja, hogyan változtatja át. Az átváltozásra a *translate* szót használták, azt, amit ma 'fordítás' értelemben használunk. Úgy gondolták, az embert, akármennyi idős és akárkibe szerelmes, lefordítja, más emberré teszi a szerelem. Azt is mondhatnám: nem életkor, társadalmi rang, még csak nem is a nemiség felől ítélték meg a szerelmet, hanem fordítva: a szerelem felől minősítették az összes többit és, ha megenged egy szójátékot, ha az érzés nemes volt, még a mai szakirodalomban annyit emlegetett, a szexualitás értelmében vett nem sem lehetett nemtelen, tehát a jagói értelemben vett „természetellenes” vagy aljas. Az aljasság az *Othello*-ban még csak nem is a gyűlölet, hanem a homályos sejtésekből tényeket fabrikáló felületesség, a pletyka, a kistílúság, Jago hétköznapisága. Azt hiszem, Jago úgynevezett titka csupán annyi, hogy ezzel a hétköznapisággal akkor támad, amikor Othello átváltozáson megy keresztül. Ez kétség-telenül katasztrófához vezet, de Jago mégsem győz. Nem győz, mert nem azt akarta elérni, ami végül történik. Jago

csak bele akart piszkítani Othello és Desdemona boldogságába, de Othellót nem az eszén át fogja meg, hanem a szívéen keresztül, és amint megfogja Othellót, ő maga is fogva van. Lehet, Jago azt hiszi magáról, hogy szerelmes, és az is lehet, hogy a saját fogalmai szerint valóban az, tulajdonképpen mindegy, kibe. De a darabból az derül ki, hogy amit Jago érez, legfeljebb homályos vágy. A feleségébe, Emíliába sem szerelmes; az igazi, szó szerint halálos szerelem az, ami Othellót Desdemonához fűzi. Ennek a szimbóluma, mindenki számára látható jele Desdemona fehérsége és Othello feketesége.

Bianca beharapta a száját.

– És annyira szerelmes, hogy meg is öli? Meg is fojtja? Az ágyban?

– Persze, ezt nehéz megérteni... nehéz megérteni, a legnagyszerűbb érzés hogyan fordulhat maga ellen, hogyan válik tragikusan romboló indulattá. És nyilvánosan, mindenki szeme láttára épül, épít és rombol, mert ha igazi, úgysem lehet eltitkolni, akaratlanul is hatalmas színpadot teremt magának. Talán a szerelem az egyetlen érzés, ami belülről azonnal kívülre kerül, mert olyan erővel veszi célba a másikat, hogy rögtön varázskörébe vonja azokat is, akik csak tanúi. A szerelmet ugyanis nem lehet akarni; a tiszteletet, vagy a másik iránti toleranciát talán igen, de a szerelmet mindannyian ajándékba kapjuk, nem tudunk semmit sem tenni érte, de ellene sem. Tagadhatjuk, megpróbálhatjuk csírájában elfojtani magunkban, de tudjuk az igazat. Mert a szerelemben a jelentés, vagyis az, hogy a másik mit jelent, nem az elménkben, a fejünkben van, hanem a tagjainkban, az izmainkban, a zsigereinkben, és az izomrándulás egyszerre van kívül és belül: én érzem, de a körülöttem állók is látják.

Észre sem vette, mennyire átszellemül az arca; hogy feláll a székről és élénk taglejtésekkel, szinte az egész testével

magyaráz. De aztán, mintha álomból ébredne, leült és elmosolyodott.

– A könyvemben erről is megpróbáltam írni, de félek, akkor kudarcot vallottam. Erre majd még visszatérhetünk a kurzus folyamán; a mai alkalommal az a feladatunk, hogy Jagóról és Jago hétköznapiságáról beszéljünk, és ezt megpróbáljuk összekötni azzal, amit Wittgenstein mond az ember hétköznapiságáról. Folytassuk a beszámolókat... Miguel, mintha még mondana valamit...

Mindenki sorra került, de nem tudtam figyelni, mert azon töprengtem, miért oda lyukadt ki megint Angela, hogy a könyvéből hiányzik valami. Most, hogy beleszeretett Desmondba, megértette, mi az?

– Megvan! – majdnem kiáltottam, szerencsére nem figyelt rám senki. Kölcsönadom Angelának a Szövegbe Helyező Szerkezetet! Az majd megmutat neki és megértet vele mindent. Oda huppan, ahogy Remko mondaná, ahová tetszik, és azzal találkozik, akivel akar. Elégedetten láttam, hogy már szedelődzködnék, vége az órának. Angelát még több hallgató körülvette, én éppen csak odaszóltam, hogy találkozzunk a diákmenzán, mert meglepetést tartogatok számára. Végre megint boldogan indultam hazafelé.

A kulcsomat hiába próbálgattam a zárba, nem forgott, végre rájöttem, hogy az ajtóm nyitva van. Úgy látszik, elfelejtettem bezárni, gondoltam, holott tudtam, ilyesmi ritkán fordul elő velem. Beléptem, és éreztem, nem vagyok egyedül. Az íróasztalomnál, nekem háttal ült valaki, és láttam, elmerülve vizsgál valamit. Lépteim zajára megfordult a széken: Remko!

– Remko! – egyszeriben minden ijedelmem örömmre változott.

– Szia! – mondta, mintha az imént váltunk volna el a Zaventem repülőtéren. Felállt és kezét fogtunk; nekem le kellett ülnöm az ágyra.

– Most azt akarod kérdezni, hogy kerülök ide, de ez ebben a pillanatban nem fontos. A lényeg, hogy sikerült még egy Szövegbe Helyező Szerkezetet készítenem. Az pedig jelezte, hogy az eredetivel baj van. Most megnéztem – mutatta a gépet, amit bizonyára az asztalfiókomból vett ki, bár azt is kulcsra zártam –, gratulálok. Egészen jó történetet agyaltál ki; ugye, így mondják a te szép nyelveden: *kiagyal*, vagy *ki-fundál*? De a szerkezetet nem szabad odaadnod Angelának!

– Honnan...

– Tudok erről is? Nos, ahogy egyszer már említettem, én is fokozatosan értem meg, mire képes a szerkezet. Azzal, hogy még egy van, csak jobban megismerem majd a természetét. Úgy látszik – de ezt is sejtettük –, a gépezet írásra is alkalmas, vagy legalábbis egy történet társszerzője lehetsz, amit az idő legyőzésével a képzeleted szerint alakíthatsz. De a szerkezet, úgy tűnik, nemcsak a szándékos fordulatokat rögzíti, hanem azokat is, amelyeknek aligha lehetsz tudatában. Ez egyébként, azt hiszem, egyezik az írás általános természetével. Már a repülőtéren, amikor elbúcsúztunk, írni kezdted egy történetet, persze a magad módján, akár észrevetted, akár nem. Itt van a szerkezetben.

– Te tényleg Granadában voltál?

– Persze. A mórok emlékeit kutattam, egy készülő tanulmányomhoz.

– És Marie?

– Jól láttad, ő volt a repülőtéren. Össze is találkoztunk. De ő Algériába ment, a barátjához, másik géppel.

– Micsoda hülye vagyok! Ne haragudj!

– Nem haragszom. És nem is vagy akkora hülye. Mondom, a történet elég jó; valószínűleg annyira, hogy ki lehet találni a

végét. Persze nem biztos, hogy a kiszámíthatóság mindig erény. De annyi bizonyos, hogy mindent gondosan előkészítettél.

– Ezt hogy érted?

– Angelának olyan autója van, mint nekem, illetve most neked. Ismered, tudod, hogy vacak. Átélsz egy rövid epizódot, amiből kiderül, Angela gyenge sofőr, majdnem elüt egy kutyát. Egyébként a fekete kutya sem rossz, talán Goethe *Faustjából* bújt elő. Aztán Angela és Desmond egymásba szeretnek, csak Angela Holleto játssza Othello, Desmond Desdemona szerepét. És így tovább, ezt látom, te sokkal jobban tudod. Gondolom, illetve remélem, azzal is pontosan tisztában vagy, magadra melyik szerepet osztottad; ezért volt Jago-ról szó Angela óráján. Persze bizonyos elemeket Biancára is osztottál. Kezdett a történet egyre veszedelmesebbé válni; talán ezt jelezte nekem a másik szerkezet.

– Elképesztő!

– Az, de tapasztalatnak nem rossz. Térjünk vissza a történetedhez. Angela azt ismételteti, hogy a könyvéből hiányzik valami. Te kölcsönadod Angelának a Szövegbe Helyező Szerkezetet. Nem kizárt, hogy ez olyan hatással lett volna Angelára, mint az utolsó két felvonásban Jago van Othellóra. Ha Angela találkozik azzal a személlyel, akivel annyit foglalkozott, akkor – talán ez motoszkált a fejedben – annyira elborzad Othellótól, illetve önmagától, hogy tényleg ölni akar, illetve nem akar élni. Tehát beülteti Desmondot az öreg Facel-Vega autóba, és – gondolom, sohasem tisztáztad volna, bal eset volt-e vagy sem – mindketten belezuhannak egy szakadékba valahol a gyönyörű, óceán mellett kanyargó 1-es számú főúton. Gyanítom, hogy a Szövegbe Helyező Szerkezet is velük lett volna, ami most, még mint egyetlen darab, örökre megsemmisül: ízzé-porrá zúzódva fekszik az óceán

mélyén. Veszedelmes gépezeteket a szerzők írásaik végén általában megsemmisítenek, hogy az olvasó megnyugodjon.

– Remko, te vagy a legjobb barátom, hogy feltételezheted rólam, hogy ilyen szörnyűséget... fundálok ki?

– Talán nem annyira te, mintsem az egészen jól játszott szereped. És az is kétségtelen, hogy Jago, legalábbis bizonyos helyzetekben, sajnos mindannyiunkban ott lakik. Gondolj Biancára!

– Tegyük fel, hogy úgy lett volna, ahogy most elmondtad. De azt is tegyük fel, hogy a tragédia műfaja kedvéért lett volna így.

– Nem, nem barátom – Remko úgy hintáztatta tenyerén a Szövegbe Helyező Szerkezetet, mintha a súlyát igyekezne megbecsülni –, a 21. században már nem lehet olyan tragédiákat írni, mint négyszáz évvel ezelőtt. A tiéd csak abban az értelemben lett volna tragédia, ahogy ma is beszélünk például tragikus balesetekről. Átélni még képesek vagyunk a tragédiát, de ha írni próbálunk egyet, legjobb esetben melodráma lesz belőle. A tragikus érzés még velünk van, de az újraalkotása, azaz a valódi tovább értelmezése, bővítése már nem tartozik képességeink közé. Csak megöltél volna két embert, ami szomorú és borzasztó, vagy borzalmas lett volna – a te szép nyelveden biztos van a kettő között különbség. De céltalan lett volna, semmi több. Ezért nem szabad megtenni.

– Már megbocsáss, de így te nem is melodramát, hanem komédiát csinálsz az állítólagos történetemből...

– Ez a mi védekezésünk az igazi tragikum ellen. Nézd meg: a tragédia elhalt talán már közvetlenül Shakespeare után, a komédia él és virul, velünk van, szeretjük, a tévé is tele van vele. Az abszurd, ami állítólag átvette a tragédia szerepét, ugyancsak egyfajta komédia; épp csak megcsillan benne a tragikum. De ez már egy másik történet. És az is kétségtelen, hogy már az *Othelló*ban rengeteg a komikus elem.

– Jó, de ha mindezt ilyen jól tudod, akkor azt is mondd meg, mi lesz most a történet vége!

– Megszöknek innen, de csak a nyári szemeszter végén, mert Angela nem az a típus, aki nem fejez be egy kurzust. Bianca nem mer feljelentést tenni, egyetlen erotikus tangó miatt nem is lehet, másra pedig nincs tanú, ugye?

– Hát...

– Mindegy, feljelentés nincs. És elszöknek, mert a rektor-asszony valóban nem örül. Lehet, hogy Angela és Desmond össze is házasodnak. Aztán eltűnnek valahol, Amerikában könnyű eltűnni, de nem Stamford Ridge-be mennek, hanem valamelyik kis *college*-ba... talán Új-Mexikóba.

– Boldogok lesznek?

– Egy ideig biztosan. Már csak az egzotikum miatt is. Később az idő felteszi nekik a kérdéseket, amelyek téged is foglalkoztattak. Egy azonban bizonyos: Angela, velem ellentétben, vesz egy jobb autót.

– Na jó. És mi lesz most velem?

– Semmi. Végigtanítod a kurzust, sokkal jobb órákat fogsz tartani, mint a múltkori volt. Nekem sincs már kedvem visszamenni Granadába, bejárok néhány órára, a tiédre és Angeláéra is. Egyébként már kivettem egy lakást, éppen felelted, az emeleten. És augusztus elején együtt utazunk vissza L.-be. Eredetileg azt szerettem volna, ha kijössz elém a Facel-Vegán, de ez igazán nem fontos. Remélem, emlékszel még, melyik utcában hagytad.

– Az Erasmus kávéház előtt.

– Helyes. Az autót később is használhatod, ha kell. És, ha már mindent tisztáztam, örökbe neked adom az egyik Szövegbe Helyező Szerkezetet.

– Nagyon köszönöm, de nem biztos, hogy nekem való, én egyre kevésbé értem a működését. Egyet viszont még szeretnék kérdezni...

- Igen?
- Mit szólsz a Wittgenstein-órához?
- Az tetszett a legjobban. De az, sajnos tényleg nem te voltál, hanem a Szövegbe Helyező Szerkezet. Viszont te lehetsz még, ha megírod egy tanulmányban. Nagyot néz majd J. V. V.!

Valóban így történt. Augusztus 5-én Remko és én pontosan délelőtt 11 órakor becsengettünk J. V. V. házába a P. utcán. Az öreg mosolyogva nyitott ajtót, és tessékelt be a nappaliba. Az asztalon három pohár és három üveg hideg belga sör állt, mellettük hevert Wittgenstein-tanulmányom kézírata.

– Elolvastam – mondta J. V. V. vidáman – Nagyon jó. Magam viszem el B.-nek.

CALEB SARKA

Akkoriban végre megint L.-ben voltam, szeretett, zezugos városomban, és témavezetőm, J. V. V. professzor irányítása alatt második doktori évemet kezdtem meg az ősi, 1425-ben alapított egyetemen. Wittgensteinről szóló tanulmányom októberben jelent meg a *Tijdschrift voor Filosofie* című egyetemi folyóiratban, Camus-ről szóló írásom egy évvel azelőtt, így már disszertációm két fejezetével, vagy legalábbis fejezet-kezdeményével megvoltam. Bőven lett volna okom, hogy megpihenjek babérjaimon, de San Juan-i élményeim nem hagytak nyugodni – nehezen felejtettem el Angelát, aki ki tudja, merre jár a világban, talán Desmonddal, talán nélküle. Remkóval, L.-ben az egyetlen igazi barátommal sem tudtam megbeszélni, amit többé-kevésbé együtt éltünk át Kaliforniában, mert szeptember elején fél év fizetés nélküli szabadságot kért B. professzortól, a Husserl Archívum igazgatójától, és a rá jellemző titokzatossággal tűnt el, ismét rám hagyva öreg Facel-Vega autóját, melyen kifuvaroztam a Zaventem repülőtérré. Csak annyit volt hajlandó elárulni, hogy Amerikába megy, Washington D. C.-be, talán New Yorkba is, mert valaminek feltétlenül utána kell néznie, ha jobban meg akarja ismerni a Szövegbe Helyező Szerkezet képességeit.

A Szövegbe Helyező Szerkezet! Kezdtam komolyan azt gondolni, jobb lett volna, ha Remko sohasem találja fel. Mert valahányszor az ördögös masina felbukkant az életemben, biztos lehettem, hogy minden nyugalmamnak vége szakad. Kétségtelenül voltak előnyei: Wittgensteinről szóló tanulmányomat aligha tudtam volna megírni, ha – ki tudja, milyen formában – nem veszek részt egyik óráján. De nagyon hálás voltam, amikor Remko nem erősködött, hogy nekem ajándékozza a szerkezet – ahogy ő mondta – „második kísérleti példányát”. Folytatni akartam filozófia és irodalom kapcsolatá-

ról szóló disszertációm, háborítatlanul, kényelmesen, már-már öregurasan, ahogy – mint képzeltem – más normális doktori ösztöndíjasok teszik, de nagyot csalódtam. Képtelen voltam írni, még november végén is egyhelyben topogtam, mindenfajta kézzelfogható eredmény nélkül. Wittgenstein aspektus-látásról szóló, híres tizenegyedik fejezete a *Filozófiai vizsgálódások* második részében ugyanis a képzelet és a fikció kérdéseivel szembesített, Frazer *Aranyág* című könyvéhez fűzött megjegyzései pedig arra ösztökeltek, hogy a mítoszokról gondolkodjam. 'Ma a mítoszokat legtöbbször úgy olvassuk, mintha mesék volnának – írtam ezúttal kézzel, nagy szarkaláb betűimmal valami napló-szerűbe, amit kínomban kezdetem vezetni –, de akkor sokan valóságnak, talán egyenesen „történelemnek” fogták fel ezeket a történeteket. Vagy lenne egy köztes kategória, amikor az ember, mondjuk egyik lábával a valóságban, a másikkal egy „elképzelt világban” áll?’

Elővettem az *Átváltozásokat* – Ovidius régi kedvencem –, majd belenéztem néhány kommentárba és szakkönyvbe, amit J. V. V. ajánlott, de ezek inkább a mítoszok genealógiájáról, különböző változatairól, vallási gyökereiről és a hozzájuk fűződő hitről beszéltek: hogy a mítoszok képezték a kapcsolatot világ, alvilág és felvilág között, hogy ezek „archetipikus” történetek igazságról, helytállásról, barátságról, szerelemről, önfeláldozásról, hűségéről és ezek ellentétéről, de – folytattam a naplót – 'végül is minden történet lehet „archetipikus”'. Angelától eleget hallottam Shakespeare-ről ahhoz, hogy feltegyem magamnak a kérdést: a fantasztikum tekintetében mi különbözteti meg például Philemon és Baucis történetét az *Othellótól* azonkívül, hogy Philemont nehéz a féltékeny férj szerepében elképzelni? Hogy Ovidiusnál istenek is szerepelnek? De mi van, ha Jago – ezt, sajnos, alaposan megtanultam – épp valami hódászi figurával azonos? A moralitáshagyomány, de még a romantika szerint is Jago maga

az ördög; erről – nem felejtettem el – épp Desmond beszélt azon az emlékezetes órán. És ha ördög helyett a tudattalanról beszélünk, jobban járunk? Többet tudunk a „tudományosan” létezőnek hitt tudattalanról, mint az ördögről? Túl sokat töltöttem a Szövegbe Helyező Szerkezetben, hogy ne tekintsem valóságosnak, amit mások könnyedén „fikciónak” vagy „lehetséges világnak” neveznek, ugyanakkor én sem tagadhatam, hogy mint Kant mondja, más dolog száz tallér a zsebemben és más a képzeletemben. Más valóság a XIII. Leó kollégium egyik szobájának asztalánál ülni L.-ben, mint mondjuk Hamlettel beszélgetni St. A.-ban, és megint más részt venni Wittgenstein óráján Cambridge-ben. Vagy mégsem? Vajon Ovidius tizedik könyvében Apollo bánata, amikor felszakad ajkáról az „AI AI”, siratva a vérző fejű Hyacinthust, nem valóság? Lehet, hogy Apollo nem – de a bánata? A fájdalma, ami „örök és halhatatlan”? Hosszú hetek óta először jutott eszembe a Szövegbe Helyező Szerkezet, de nem volt mit tenni: meg kellett várnom, míg Remko újra L.-ben lesz.

Így csupán pusztá szememmel tértem vissza Wittgenstein Frazer-kommentárjaihoz, melyek azt sugallták, hogy a megoldás valahol az emberi nyelv kifejezőerejében lehet: ma már egyszerűen „nem tudjuk elmondani” a mítoszokat, vagy pedig csupa zagyvaléknak, legjobb esetben „mesének” tűnnek, mert hiányzik a mítosznak értelmet és valóságot biztosító életforma és érzésvilág. Mikor például Frazer egy jóindulatú anglikán vikárius szókincsével nekiáll, hogy leírja az Erdőkirály történetét, újkori világnépből kisarjadt nyelve egyszerűen lepattan a mítosz valóságáról, és ezért válik a mítosz – mintegy automatikusan – „mesévé”, „babonává”, amit ki lehet nevetni, amin – valami rosszul értelmezett „tudományosság” nevében – „túl lehet lépni”. Holott a mítoszokban egyszer minden – az esőtől a növényekig, a hold és a nap változásaitól az állatokig, az évszakok ritmusától a csillagokig, a

szerelemtől a halálig – összefüggött, vagy legalábbis mögöttük volt a vágy, hogy minden függjön össze; ezért lehetett közösséget építeni rájuk. És megfordítva: mert egy közösség annyi mindenben egyetértett, volt jelentése egy-egy istenekről szóló történetnek. 'A mítoszoknak ma csak valami „külső héját” látjuk' – írtam naplómba –, 'mintha átküldenénk valakinek egy nekünk nagyon kedves zenei felvételt, és az elektromágneses impulzusok csupán a fájl hivatkozási ikonját vinnék át mint a másik gépén már „hibás referenciát”, néhány nevetségesen kis számú kilobájtot, mert a jóval magasabb kilobájtos tartalom, maga a zene, a technika *ördögei* miatt a mi gépünkön maradt. Az összefüggések menthetetlenül elgépi-esedtek: összefüggések küldik át a zenét, ami maga is összefüggésekből áll, de nem látjuk a gitárt és a dobót; csak egy fényes, csillogó korongot látunk, amit nem tudunk kézzel, diszkoszként az éterbe lendíteni: egy gépnek kell dekódolni holmi elektromágneses jeleket, amelyeket szabad szemmel hiába nézünk, mert bár mi hoztuk létre, nem a mi emberi méreteinkkel, arányainkkal, léptékeinkkel rendelkeznek.'

December 12-én délután szerencsére befutott Remko. Annyira tudtam, hogy az autóban semmit sem fog elárulni, hogy néhány udvarias kérdésen kívül – jól utazott?, a várakozásainak megfelelően alakult az út? – egy szót sem szóltam, miközben hazavittem a repülőtérről, ő viszont megígérte, hogy másnap az Erasmus kávéházban mindent elmesél.

– Tényleg mindent – mondta –, mert ennek a történetnek csak akkor van értelme, ha mindent tudsz.

Másnap tehát megint szemtől szemben ültünk kedvenc asztalunknál, előttünk az első pohár sör: Stella Artois.

– Augusztus végén – kezdte Remko – levelet kaptam Washington D. C.-ből, az FBI-tól. Meglepő, mi? Roppant udvarias, már-már alázatos hangú levél volt, írója, egy bizonyos

Forrest Larksheel szövetségi nyomozó arra kért, segítsék neki egy rejtélyes ügy felderítésében.

– Remko, te valami krimibe keveredtél?

Szerencsére nem angolul, hanem magyarul beszélgettünk, mert Remko passzióból remekül megtanulta anyanyelvemet, és nem volt valószínű, hogy az Erasmus kávéházban sokan értenének minket.

– Körülbelül, de a legmeglepőbb az volt, hogy a levél háttározott utalást tett a Szövegbe Helyező Szerkezetre. Erre volt szükségük.

– Azt hittem, senki sem tud a létezéséről, csak te meg én. Még J. V. V.-nek sem beszéltünk róla soha, legalábbis én nem.

– Én sem beszéltem róla senkinek, csak neked. Mint kiderült, bemérték, méghozzá akkor, aznap, amikor San Juan-i szobádban a te történetedbe ugrottam.

– A szerkezetet az FBI mérte be?

– Nem az FBI, hanem a terrorista-elhárító csoport, amelyről az amerikai tévé-sorozat, a „24” szól. A Counter Terrorist Unit, a CTU tényleg létezik, persze nem ezen a néven, és nincs Jack Bauer nevű szuperhőse, de 2001. szeptember 11. óta állandóan figyel az étert, és a lehető legkorszerűbb eszközökkel: többek között belehallgat telefon- és mobil-beszélgetésekbe, és minden szokatlan vagy gyanús jelenséget azonnal jelent a megfelelő fórumnak. Végül is a Szövegbe Helyező Szerkezet éppúgy elektromágneses hullámokkal működik, mint egy mobiltelefon vagy számítógép, csak éppen három-ezer gigabájt, de ez nem érdekes. Szóval bemérték, és az FBI-nak hozzám eljutni már rutinmunka volt. Annyi dokumentációt kérnek, még belga állampolgároktól is, amikor belépünk Amerikába, hogy mindent tudtak; egy teljes dossziénk volt rólam, még fényképük is, azt már itt, L.-ben készítették: épp J. V. V.-hez megyek be, tudod, augusztus 5-én, amikor visszajöttünk Kaliforniából. Te is rajta vagy.

– Elég ijesztően hangzik.

– Úgy bizony. Először természetesen hallani sem akartam az egésztől. A levélben volt egy telefonszám, amit fel kellett hívnom, még akkor is, ha nem vállalom az együttműködést. A szám persze különleges volt, valószínűleg titkos, és az FBI terhére számlázta a hívás költségeit. Még aznap tárcsáztam őket, az időeltolódás miatt késő este, a régimódi telefonon a Husserl Archívumból, persze azzal a határozott szándékkal, hogy elmondjam: hagyjanak békén, semmiféle rendőrségi vagy üzleti ügyben nem veszek részt, a szerkezet nem eladó, szabad belga állampolgár vagyok, akit az amerikaiak nem kényszeríthetnek semmire, satöbbi, satöbbi.

– És ők?

– Larksheel végtelenül udvarias, megértő és türelmes volt. Mint kiderült, ezek az FBI-osok külön kiképzést kapnak, hogyan beszéljenek rá valakit az együttműködésre, és ő jól megtanulta a leckét. Elmagyarázta, hogy a Szövegbe Helyező Szerkezetre csak egyszer lenne szükség, a lehető legjobb és legnemesebb célra használnák fel, és végig én működtetném; legfeljebb, ha hozzájárulok, a másik szerkezettel esetleg ő is velem jönne egy bizonyos szövegbe – a bemérés alapján egészen jól megértették találmányom működését, persze az alapelveket nem tudták kifürkészni. Larksheel minden kertelés nélkül azt mondta, egyszerűen nem lát más megoldást, hogy életének egyik legérdekesebb ügyét felderítse. Ezért ki kellene utaznom Amerikába; természetesen nemcsak hogy minden költségemet fedezik, hanem igen tisztességes összegű honoráriumot is fel tudnak ajánlani. De engem nem a pénz és a kaland vonzott – bár ezek sem voltak elhanyagolhatóak –, hanem a sztori, amit előadott. Az egyik legfantasztikusabb történet, amit valaha hallottam, ha később nem győződtem volna meg róla, hogy az utolsó szóig valóság, azt mondom, valami mese vagy újraelevenedő mitikus történet.

- Akkor, a telefonban mondta el?
- Csak röviden vázolta, így is másfél órát beszélgettünk. Az FBI nem sajnálja a pénzt. De én még ekkor is bizonytalan voltam, ezért Larksheel azt mondta, átküldi egy napló fénymásolatát, ebbe csak olvassak bele, és biztos benne, hogy igent fogok mondani. Két nap múlva a csomag az asztalomon volt, én elkezdtem olvasni, és Larksheelnek igaza lett.
- Remko, kezd már el...
- A történet az én kíváncsiságomat is nagyon *felcsigázta* - ugye, így mondják, *felcsigázta*, a te szép nyelveden - ...
- Ha most az anyanyelvem szépségeit ízlelgeted, vagy etimologizálni kezdesz, nem is tudom, mit csinállok.
- Rendelj még egy sört. De tényleg elkezdem, méghozzá igyekszem kronologikus sorrendben, pedig én is csak lassan tudtam összerakni, mintha egy... egy... *jigsaw-puzzle*...
- Hmm... mozaikrejtvény...
- ... mozaikrejtvény darabkáit illesztgetném össze. Ez olyan, mintha például Oidipusz történetét nem azzal kezdeném, ahogy Szophoklész, hogy járvány tör ki a városban, amikor Oidipusz már Théba királya, hanem azzal, hogy megszületik, és a jóslat szerint...
- Remko...
- Oké, oké. Szóval a mostani történet főhőse egy bizonyos Caleb Krähenfuss, aki kémikus volt New Yorkban.
- Az ő naplóját küldte át Larksheel?
- Igen. Caleb tizenegy éves korától naplót vezetett. Összesen tizenöt nagyalakú, vaskos füzetet írt tele, apró, de nagyon jól olvasható betűivel. Larksheel az utolsó kötet utolsó negyven lapjának másolatát küldte el, de nagy kísérletünkhöz az összes kötetet végigolvastam. Először Washington D. C.-be kellett mennem, aztán átvittek New Yorkba, mert Caleb ott élt egész életében, és néhány fontos színhelyet később felkerestem.

– Ott élt? Ezek szerint meghalt?

– Éppen ez az. Nem tudta senki, mert három éve eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Azért hívtak Amerikába, hogy megtudjuk, mi történt vele.

– És? És? Sikerült? A Szövegbe Helyező Szerkezettel?

– Csak lassan, sorjában. Sokáig egy szállodai szoba foteljében ültem az állólámpa alatt, és kurta három hónap alatt végigolvastam az egész naplót. Szerencsére Caleb nagyműveltségű ember volt, remek stílusban írt. A napló tele van a kutatásaira vonatkozó megjegyzéseivel, eredeti ötletekkel és bölcs filozófiai reflexiókkal, amelyek érdekes olvasmánnyá teszik még akkor is, amikor nem történik vele semmi különös, és ez sokszor előfordul. Még versek is vannak a naplóban, majd meglátod. Caleb Krähenfuss saját bevallása szerint csupán életének legelején és legvégén élt igazán, mert csak akkor élt a szívével, egyébként minden erejével az eszével igyekezett létezni. Én három hónapig a fotelben ülve az ő világában mozogtam, időnként jegyzeteket készítettem, néhány érdekes dolgot kimásoltam, és magam előtt láttam őt és alakjait. Először egyik legjobb ismerősöm lett, majd a barátom, sőt, végül azt éreztem, valami metamorfózison estem át, és Caleb Krähenfuss lesz belőlem. Volt, amikor csak abban különböztem tőle, hogy én minden reggel lementem a Central Parkba futni, ő viszont azt tudott legkevésbé. Egyébként olvastam és olvastam, a napló betűi közé, a papírlapokra kötöttem, az ennivalót felhozták a szobámba, nem tudtam, vasárnap van-e vagy szerda, nem hallgattam híreket, nem olvastam újságot, nem néztem e-mailt, és senki mással nem beszéltem, csak Larksheellel, aki hetente háromszor felhívott, nagy ritkán eljött, hogy megkérdezze, hogy haladok, és nincs-e szükségem valamire.

– Annyira fontos nekik ez a Krähenfuss? Talán valami titkos vegyi találmánya volt?

– Volt egy találmánya, egy kitűnő véralvadást serkentő szer, de ezt szabadalmaztatta, ma is használják szerte a világon. Nem, az igazán érdekes Caleb nagy szerelme Hyacinth Ajaxis iránt, aki a rendőrségi jegyzőkönyv szerint vőlegényével, egy Gareth Evans nevű klasszikafilológussal megjelent Hyacinth főnökének 2003-as szilveszteri buliján. A hatalmas házban rengeteg vendég volt, többek között Caleb Krähenfuss is.

– Mint Hyacinth titkos rajongója?

– Sokkal bonyolultabb volt a kapcsolatuk, és azon az éjszakán nemcsak Caleb tűnt el, hanem vele együtt Hyacinth is.

– Remko!

– Ne haragudj, muszáj lesz sorban haladnunk, különben minden összekuszálódik. Szóval: Caleb 1938-ban született New Yorkban, egy zsidó zálogkereskedő, idősebb Caleb Krähenfuss és egy ír származású katolikus nő, Thetis O'Flougherty egyetlen fiaként és második gyermekeként.

– Nem lenne egyszerűbb azzal kezdened, hogy Isten megteremtette Ádámot és Évát?

– Ne gúnyolódj, meglátod, hogy mindennek értelme van. Calebnek volt egy nővére, Naomi. De nagyon tragikusan alakult a család sorsa. Amikor Caleb tizenegy éves volt, a karjai között halt meg az apja.

– Baleset?

– Igen. 1949. április 12-én délután idősebb Caleb Krähenfuss bezárta a boltját; aznap a fia nem haza, hanem az apa zálogkereskedésébe ment az iskolából. Ifjabb Caleb az első utcasarkon, egy metróaluljáró közvetlen közelében lelépett a járdáról, és nem vette észre, hogy egy autó nagy sebességgel közeledik feléje. Az apja kétségbeesetten rohant utána, de semmi mást nem tudott tenni, mint egy hatalmasat lökött rajta. Az autó átment a kis Caleb jobb lábán, a vezető persze

fékezett, elcsavarta a kormányt, de az apát már nem tudta kikerülni. De nem eltaposta, hanem az oldalával valahogy az aluljáró korlátjának csapta. Szegény idősebb Caleb valósággal belefejtelt a vaskorlátba, a fejéből dőlt a vér. A fia megrázóan írja le a naplóban, de már tizennyolc évesen, hogy tartotta az apja fejét, hogy nézte, amint a vér elborítja idősebb Caleb őszes-fekete haját, hogyan próbálta minden erővel elállítani a vérzést. De mire a mentők odaértek, az apja már nem élt. Elvérzett. Caleb ekkortájt határozta el, hogy orvos vagy vegyész lesz, és a véralvadással foglalkozik majd. Persze rettenetesen hiányzott neki az apja, először azt hitte, nem éli túl. Caleb húszas éveiben a napló lapjain pontosan nyomon követi, hogyan lett egy gondtalan, vidám kisfiúból visszahúzódó és gyanakvó kamasz, különösen, mert a baleset után a jobb lábán különleges cipőt kellett hordania, és ezért rengeteget csúfolták az iskolában. Egy lábába épített protézis és egy rendkívül magas cipőtalp, valamiféle sarokemelő segítségével tudott csak bicegés nélkül járni, mert az autó a sarkát roncsolta el.

– Rettenetes.

– Igen, de ez még nem volt elég. Az öreg Caleb nem volt különösebben vallásos, a fiát sem nevelte zsidó szellemben. De felesége, Thetis O'Flougherty, aki addig titokban gyakorolta katolikus vallását, most valóságos vallási őrületbe esett. Karnyi vastagságú gyertyákat vitt a templomba és térden csúszta a kövezetet, szinte mindennap gyónt és áldozott. Fejébe vette, hogy az ő bűnei miatt halt meg a férje. Aztán mikor Caleb tizenhét éves volt, meghalt Naomi, a nővére is, egyszerű tüdőgyulladásban, Caleb szerint azért, mert szegények voltak, és nem tudtak megfelelő orvost szerezni neki, az anyja viszont igazolva látta minden addigi rögeszméjét.

– Gondolom, teljesen összeroppantak.

– Thetis O'Flougherty három hónapra idegstanatóriumba került. Caleb ekkor vált felnőtté. Azt írja, az apja halála valószínűleg olyan súlyos traumát okozott, hogy a szervezete valamiféle lelki morfint termelt ki, és némiképp immúnis lett az állandó fájdalomra. De egyedül maradt az anyjával, akin nem sokat segített a szanatórium: nehéz volt vele élni, Caleb-hez betegesen ragaszkodott, legszívesebben állandóan ott-hon tartotta volna, minden kapcsolatára rettenetesen féltékeny volt. És viszonylag sokáig élt, Caleb ötvennyolc éves volt, mikor az anyja meghalt. Akkor egy évig Caleb nagyon rossz állapotba került, bár tizenhét éves korától úgy érezte, teljesen egyedül van.

– Akkor Caleb soha nem nősült meg, igaz?

– Így van. Teljesen a munkájának élt, mert ezt az anyja még úgy-ahogy elfogadta. Egy zsidó gyámügyi szervezet ösztöndíjat adott neki első egyetemi éveiben, kémikusnak készült, vasszorgalommal tanult, de közben dolgozott is, harmadéves korától egy kis kémiai magánüzemben. Nagyon ügyes keze volt, és roppant tehetsége. Kezdett kialakulni szigorú napirendje, amiből később sem engedett soha. Fél hatkor kel, elmegy egy edzőterembe tornázni – ez a lába miatt is fontos –, azután bemegy dolgozni. Munka után szinte minden délutánt a New York-i Public Library-ben tölt, ez – biztos tudod – ingyenes, és rengeteget olvas. Először azokat a klasszikusokat – Dickenst, Tolsztojt, Balzacot, Hawthorne-t, Poe-t, utóbbi nagy kedvence – akiről mindenki beszél, de valójában alig olvas valaki, aztán szisztematikusan végigszántja szinte az egész világirodalmat. Egy kicsit megtanul görögül és latinul, mert Homéroszt, Szophoklész, Ovidiust, Apuleiust eredetiben is élvezni akarja. Este együtt vacsorázik az anyjával, akivel megtalálja a *modus vivendit*, televíziót sohasem néz, naplót ír, tizenegykor már alszik.

– Gondolom, már az egyetem elvégzése után rögzült ez így.

– Igen. A Columbiára járt, majd egy hatalmas New York-i vegyi gyár, a Pharmaceutical Complex kutatóhelyén találjuk, hamarosan a vérrel kapcsolatos szerek laboratóriumában; Caleb vérnyomáscsökkentőkkel, véralvadásgátlókkal és véralvadást elősegítő szerekkel foglalkozik. Negyvenes éveire a gyár egyik legnagyobb tekintélyű vegyésze, bár ritkán dolgozik együtt bárkivel, ezért néhányan különcnek, egyenesen valamiféle mágusnak tartják, aki az ördöggel cimborál. De a legtöbben becsülik, sőt szeretik, hiszen nemcsak jelentős találmányai vannak, hanem mindenkinek segít: szelíd, kedves, halk szavú, bár erősen tartózkodó; egyetlen bizalmasa sincs, csak a naplója. De képes néhány jó tanáccsal a helyes irányba zökkeníteni mások kutatását, ő maga pedig lázasan dolgozik egy véralvadást serkentő szeren, ahogy fiatalon megálmodta. Végül Ovidius segít neki.

– Ovidius?

– Pontosan. A naplóban részletesen beszámol erről, napról napra nyomon követhettem a találmány útját. Ovidiust szinte betéve tudta, és érthető életrajzi okokból mindig megsiratta Apollo és Hyacintus történetét, hiszen Hyacintus úgy hal meg, hogy Apollo magasra dobott diszkosza fejen találja, és Apollo karjai között vérzik el. Egy napon azonban feltűnt neki a növény, amely Hyacintus véréből sarjad ki.

Szótlanul elővettem a táskámból a magyar nyelvű *Átváltozások*-at; szerencsére velem volt. Remko a tizedik könyvhöz lapozott, és olvasni kezdett:

– ... lám csak, a vér, mely omol s a füvet megfesti pirosra, / már nem vér: ragyogóbban, akár a Tyrus-beli bíbor, / drága virággá lesz, liliumformájú növényné. „Már nem vér”: ez rázta meg hirtelen Calebet akkor. Olyasmit ír a naplójában, hogy évek óta szó szerint karnyújtásnyira volt hozzá a megoldás, de azt vesszük

észre legkevesbé, ami ilyen közel van. Persze először az kezdte izgatni, mi lehet ez a „liliomfomájú növény”. Ráadásul még ebben a fejezetben utalás történik egy másik esetre, amikor a vérből virág lesz. Nézd csak: *S jó az idő, mikor egy nagy hős ugyanígy e virágba / rejti magát, s a nevét ugyanígy olvasni a szirmon.* Ez a hős Ovidiusnál Ajax, Caleb persze benne is az apját látta.

Remko most a tizenharmadik könyv elejére lapozott.

– Tessék, itt van, arról a fejezetről van szó, amikor Ajax és Odüsszeusz azon veszekednek, kit illetnek meg a halott Achillész fegyverei. Mikor a vezetők Odüsszeusz javára döntenek, Ajax a kardját saját mellébe dőfi: *Mélyrehatolt az acél, keze már nem tudta kihúzni; / vére vetette ki; és a talaj veresülve e vértől, / zöld gyepből sarjaszt bíborragyogásu virágot; / azt legelőször Oebalius sebe szülte világra; ifjút s férfiut is jelölő betű van közepébe / irva a szirmainak: neve ennek, jajsza annak.* Oebalius Hyacinthus egy másik neve a sok közül, a „jelölő betűk”, amelyek a virág levelén tűnnek fel, az A és az I; ezek egyszerre lehetnek Ajax nevének első betűi és Apollo fájdalomkiáltásai.

Remko visszalapozott és újra olvasni kezdte Apollo és Hyacinthus történetét.

– *Phoebusnak nem elég* – Phoebus, vagyis a Napisten Apollo másik neve...

– Tudom...

– Bocs. Szóval: *Phoebusnak nem elég, ő maga írja reá jajját, s e nyögése az AI AI / ott áll már szirmán, a betűk mondják ki gyászat.* Caleb figyelmét az sem kerülte el, hogy Ovidius ezüstnek írja le azt a növényt, amely Hyacinthus vérből fakadt. Két szín volt tehát: bíbor és ezüst, és két növény; melyik az igazi? Mert Caleb ekkor már egészen biztos volt abban, hogy itt rejlik számára a megoldás, és persze azt is tudta, Ovidiusnak a célzást, az ötletet, az intuíciót köszönheti, és ostobaság volna itt botanikai, tudományos következetességet várni. Elrohant

a könyvtárba, leemelt egy nagy növényhatározót a polcról, de még a levegőben volt a könyv, amikor egyszerre olyan megvilágosodás érte, hogy szinte felesleges is volt a vaskos kötetet fellapoznia. Eszébe ötlött saját vezetéknéve, a Krähenfuss.

– Mit jelent...

– A szarkaláb egyik neve németül. És a növény, amelyből végül is sikerült kivonnia a nagy erejű vérzéscsillapítót, a szarkaláb volt, a *Delphinium x cultorum*, amelynek fehér, lila, bíbor, de még rózsaszín és kék változata is van. Egyébként a növényhatározóban ezt találta, kimásoltam a naplóból – és Remko egy vékony fekete füzetet lapozott fel –: „*Delphinium x cultorum*: kultúrfaj, évelő növény, 1-2 méter magas, virágzás: június. A monda szerint a szarkaláb Ajax görög hős véréből fakadt, szirmain az AI betűk ma is őrzik emlékét” stb. Caleb egyszerűen elsétált az egyik New York-i virágpiacra, vett öt tő bíborszínű szarkalábat, bevitte a laborba, két hét múlva megtalálta a megfelelő oldószert, és három hét múlva megvolt a véralvadás-serkentő.

– Fantasztikus!

– Az. Kisgyermek kora óta Caleb először volt boldog életében. Végre egy kicsit megnyugodott. Végre elérte, amire a legjobban vágyott. Anyjával is sokkal jobb lett a kapcsolata.

– A találmányból ered későbbi titokzatos eltűnése?

– Csak nagyon áttételesen. Mert, mint mondtam, a rejtély igazi kulcsa egy huszonkét éves, démoni szépségű lány, Hyacinth Ajaxis, akinek apja, Cygnus Ajaxis görög származású vegyész-mérnök Los Angelesben vegyi fegyverek előállításán dolgozott. Anyja, Margaret Aster pedig fekete, afro-amerikai nő volt, aki már régen nem él.

– Caleb persze azonnal nagy jelentőséget tulajdonított Hyacinth Ajaxis mindkét nevének...

– Pontosan. Később azt írta a naplójába, hogy – Remko megint a fekete füzetben lapozott – „most találtam rá a találmányomra.” „A találmányom megelevenedett”. „Virágból lánnyá változott”.

– Ez szép... Caleb és Hyacinth együtt dolgoztak? Hyacinth is vegyész volt?

– Még csak gyakornok, de ugyanannak a nagy vegyi gyárnak az egyik laboratóriumában; ott testápoló krémekkel, szappanokkal, tusfürdőkkkel és egyebekkel foglalkoztak.

– De a gyárban ismerkedtek meg?

– Nem, egy bankban és egészen rendkívüli körülmények között.

– Még mindig nincs vége a fantasztikus fordulataidnak?

– A java még hátravan. De nem baj, ha nem hiszel el mindezt – eleinte nekem is nehéz volt elhinnem, de Caleb naplóján kívül Larksheel régi újságcikkeket és rendőrségi jegyzőkönyveket is mutatott bizonyítékként.

– Mi történt?

– Caleb egy áprilisi napon, egész pontosan 2003. április 12-én, délután három óra tizenöt perckor bement a Bank of America egyik fiókjába, oda, amelyik a legközelebb esett a laboratóriumához.

– Április 12-én? Nem azt mondtad, hogy az apja 1949. április 12-én halt meg?

– Valóban: a tragikus baleset évfordulóján történt. A bankban két hosszú sor kígyózott, Caleb beállt az egyikbe. A másikban, ami közelebb esett a bankfiók ajtajához, észrevette a gyönyörű Hyacinth-et. Mint később a naplójában leírja, „képtelenül fekete szeme” tűnt fel neki először, amely nővérenek, Naominak szemére emlékeztette. Szokásos tartózkodását legyőzve már-már elszánta magát, hogy valamilyen ürüggyel megszólítja, amikor kivágódott a bankfiók

ajtaja, és egy alak rontott be, harisnyával a fején, egyik kezében táska, a másikban revolver.

– Szabályos bankrablás.

– Majdnem szabályos, mert általában többen vannak, de ez a pasas nem volt teljesen normális. Egyedül csinálta, életében először; többek között ez volt Hyacinth és Caleb szerencséje.

– Mi történt?

– A rabló úgy viselkedett, ahogy a filmekben látta. Először a plafonba lőtt, aztán elkiáltotta magát: „Bankrablás! Mindenki a padlóra!”. Aztán megragadta azt, aki a legközelebb volt hozzá, illetve az ajtóhoz, és a revolvvert ráirányítva a pénztárosok felé taszigálta.

– Akit pedig taszigált, nem volt más, mint...

– Hyacinth Ajaxis. A pasas maga előtt tartotta, nehogy rá merjen lőni a biztonsági őr. Viszont ott volt Caleb.

– Csak nem szállt szembe a támadóval?

– De igen. Pedig, ahogy a naplóban később leírja, nem akart hős lenni. Bevallása szerint teljesen ösztönösen, szinte öntudatlanul cselekedett. Egyszerűen azt érezte, ennek a lánynak itt semmi baja nem történhet, mert rá van bízva, mindentől meg kell védenie most már egész életében, és ez az első próba. Úgyhogy, mintha félálomban volna, felemelkedett, és elindult a támadó felé, de bal oldalról közelítette meg, mert a fickó Hyacinth-et a jobb karjával szorította magához. Szerencsére a rabló nem vette észre Calebet, Hyacinth viszont igen, és ő is nagy lélekjelenlétről tett tanúbizonyságot. Tudta, hogy akkor kell kitépnie magát a fickó karjából, amikor az meglátja a feléje közeledő Calebet, de még arra is gondolt, hogy a kellő pillanatban egy nagyot lökjön rajta. Ezzel megmentette a saját életét, de Calebét is. Mert a pasas habozás nélkül Calebre emelte a fegyvert és tüzelt, de a lökéstől a

karja a padló felé billent, és a golyó Caleb jobb sarkába fúródott.

– Csak nem a sarokemelőbe?

– De, éppen oda, akármilyen fantasztikusan hangzik. Caleb sarka ezúttal életmentőnek bizonyult. A golyó ütése miatt elesett – sokan azt hitték, meghalt – de semmi baja nem történt. Az esés jól jött, mert a rabló megijedt, és néhány másodpercig habozott, hogy újra lőjön-e. Erre viszont már nem volt ideje, mert a bank biztonsági őre kihasználta a kedvező pillanatot, és négy golyót a hátába eresztett.

– Nem mindennapi ismerkedés.

– De nem ám! Caleb néhány napra ünnepelt hős lett. Tele volt vele minden New York-i újság címlapja, minden tévéhíradó, interjút persze sohasem adott. Viszont három nap múlva vett egy vadonatúj öltönyt, és életében először elment egy lánnyal, Hyacinth Ajaxis-szal kettesben vacsorázni.

– Gondolom, boldog volt.

– Az nem kifejezés. Úszott az örömben. A naplóban eleinte csak Hyacinth neve szerepel, hatalmas felkiáltójelekkel. Beleszeretett, a szíve legmélyéről és végzetesen.

– És Hyacinth?

– Ő is megszerette Calebet, és nemcsak azért, mert megmentette az életét. Szívesen volt vele, mert intelligens lányként hamar felismerte Caleb értékeit. Nagyon jól tudott vele beszélgetni; hamar tisztázták, hogy tulajdonképpen egy helyen dolgoznak, de nemcsak a kémia volt közös témájuk, hanem az irodalom is. Hyacinth is szeretett olvasni, persze nem ismert annyi könyvet, mint Caleb. És Caleb mindent bedobott, hogy imponáljon Hyacinth-nek, mint kémikus, mint művelt ember és persze mint férfi.

– És?

– Ne felejtse el, hogy a bankrablási kísérlet 2003 áprilisában történt, és Caleb ebben az évben lépett hatvanötödik

évébe. Hyacinth már-már az unokája lehetett volna. És más baj is volt, legalábbis Caleb szempontjából: Hyacinth-nek akkor már komoly udvarlója volt, Gareth Evans, egy jóvágású, kitűnő fellépésű, a világban remekül érvényesülő, harmincéves ember, akinek abban az évben jelent meg a Ph.D disszertációja a Columbia University Pressnél, és abban az évben kezdett tanítani a Columbián.

– Mit tanított?

– Nem fogod elhinni: klasszikafileológiát, a könyvét pedig Ovidius *Átváltozásairól* írta.

– Ez nem lehet igaz!

– Pedig az. De Caleb sokáig nem tudott Evans létezéséről. Hyacinth valószínűleg nem titkolni akarta, de, mint minden valamirevaló nő, gondolom, tudta, mit érez iránta Caleb, és talán kegyetlenségnek találta rögtön ezzel kezdeni. Azonkívül akkor még tulajdonképpen szabad volt, abban az értelemben, hogy Evans nem kérte meg a kezét, bár másfél éve jártak együtt. És eleinte Hyacinth-nek is biztosan imponált Caleb, még ha több mint negyven évvel volt is idősebb nála. Bizonyítéka volt rá, hogy Caleb bármikor hajlandó lenne az életét adni érte, és ilyen ember nem terem minden bokorban. Nehéz itt a lélektani folyamatokat rekonstruálni, és Hyacinth, sajnos, nem vezetett naplót. Akkor talán okosabbak lennénk.

– Akkor szerinted ő is beleszeretett Calebbe?

– Nem, az bizonyosnak tűnik, hogy sohasem volt belé szerelmes. Úgy szerethette, mint egy apafigurát: tisztelte, becsülte, sokat tanult tőle, de a szerelemhez természetesen több kell, és azt nem vehetjük rossz néven senkitől, kibe szeret és kibe nem. De május és június folyamán többször találkoztak, együtt ebédeltek a gyárban, Caleb úgy intézte, hogy „véletlenül” összefussanak munka után, és meghívta a lányt egy kávéra, tanácsokat adott neki a munkájára vonatkozóan, satöbbi, satöbbi. Persze kínosan ügyelt, hogy ne mutasson

többet barátságnál, mert akármennyire gyakorlatlan volt az ilyenfajta kapcsolatokban, épp a szerelem súgta neki, hogy legyen úrrá szertelen rajongásán, mert egyszer és mindenkorra elijesztheti magától. És persze megszólalt benne az értelem is. Elég volt a tükörbe néznie, és reményeit, melyeket egyébként a naplójában sem fogalmazott meg soha pontosan, azonnal ezer darabra törve látta viszont. De mégis reménykedett, mert Hyacinth kedves volt vele.

– És akkor mégis kegyetlen...

– Nem hiszem. Szerintem a lány sohasem küldött Calebnek félreérthető jeleket. Legalábbis nem akart.

– Remko, ne tégy úgy, mintha nem tudnád, hogy ez nem ilyen egyszerű...

– Persze, hogy tudom. Aki szerelmes, az mindent úgy akar érteni, ahogy neki jó. És az is csak hipotézis, hogy egy huszonkét éves lány, vagy bárki, pontosan ki tud igazodni az érzésein. Augusztusban én is Marie-val...

Most, először a beszélgetésünk során, hosszabb csend ereszkedett közénk. Marie-t én is jól ismertem, ő is a Husserl Archívumban dolgozott, az igazgató, B. professzor titkárnője volt, és hazudnék, ha azt mondanám, hogy az én számomra közömbös volt. De csak sejtettem, Remko mit érez iránta.

Remko még két sört rendelt

– Erről egyszer... máskor beszélek neked – köszörülte meg a torkát barátom. – Ne haragudj. Térjünk vissza Calebhez és Hyacinth-hez. Tudom jól, hogy csak arra hagyatkozhatom, amit a naplóban olvastam. Az meg persze mindent Caleb szemszögéből mutat. Amit mondtam, inkább megérzés, de igazad van: ne menjünk mélypszichológiai elemzésekbe, akármennyire is vonzó.

– Gondolom, Caleb Hyacinthen keresztül átértelmezte egész addigi életét és az egész világát – jegyeztem meg csendesen.

– Pontosan így történt. A napló tanúsága szerint minde-
nütt és mindenben Hyacinth-et kereste és látta. Megállt egy
térkép előtt, és szeme rögtön Los Angelesre tévedt, ahol Ma-
rie, akarom mondani Hyacinth a gyerekkorát töltötte. Meg-
látott egy könyvet a kirakatban, ami különösen kedves volt
neki, és rögtön azon töprengett, milyen ürüggyel ajándékoz-
hatná Hyacinth-nek. Mindennap elment az étterem mellett,
ahol együtt vacsoráztak, és sokáig ácsorgott előtte, benézett,
kereste a lányt és önmagát. De, legalábbis eleinte, boldog
volt, mert végre nem az eszén, hanem a szívéen át élhetett, és
ez új volt. Hálás volt, hogy megérhette. Persze szüntelenül
együtt akart lenni vele, ami nyilvánvalóan lehetetlen volt,
ezért, mint kamaszkorunkban annyian tesszük, verseket írt
hozzá. A világ egyetlen kerek egésszé állt össze számára, és
annak neve Hyacinth Ajaxis lett. Hyacinthen keresztül vissza
akarta perelni mindazt, amit addig elvesztett: a nővérét, ap-
ját, de még az anyját is.

– Így aztán csak veszíthetett.

– Sajnos, igen, és ezt egyre inkább sejtette. De a bizonyta-
lanságnak július elején egyszerre vége szakadt, mert összefu-
tott Hyacinth-tel és...

– Evans-szal...

– Jól gondolod. Annál a metróaluljárónál történt, ami leg-
közelebb esett a gyárhoz. Caleb gyakran ödöngött az aluljáró
lépcsőinek környékén, mert Hyacinth is általában itt szállt fel
a metróra. A „véletlen összefutás”-nak megrendezett talál-
kozó büntetése ezúttal gyors volt és alapos: Hyacinth valóban
feltűnt, de Evans kezét fogva, aki nyilvánvalóan aznap érte
ment a gyárba.

– Szegény Caleb! Mit csinált?

– Csak napokkal később volt képes a naplóban rekonstru-
álni a történeteket. Hebegett valamit, persze igyekezett úgy
tenni, mintha mi sem lenne természetesebb, elvégre Hyacinth

sohasem ígért neki semmit. Talán Caleb lelke mégiscsak készült arra, hogy valami ehhez hasonló bekövetkezik, bár sehol sincs nyoma, hogyan képzelte el a jövőjét Hyacinth-tel. Úgy ír, mint aki azt hiszi: ez a kávézós-ismerkedős-beszélgetős állapot örökké fog tartani; úgy érezhette, azonnal elrontaná a boldogságát, ha szembenézne a valósággal. De Hyacinth is zavarba jött, annyira, hogy be sem mutatta egymásnak Evanst és Calebet. Legalábbis Caleb így emlékezett.

– Akkor Hyacinth is érezte, hogy árulást követett el.

– Látom, te is Calebnek drukkolsz. Sajnos, hiába. Néhány kényszeredetten váltott szó után az ifjú pár nem ment le a metrólalujáróba, hanem elindult a nagy pályaudvar, a Central Station irányába, legalábbis Caleb szerint.

– Ilyen pontosan leírta?

– Ilyenkor mindennek óriási jelentősége lesz. És erről a találkozásról, körülbelül másfél hónap múlva, Caleb egy verset is írt. Ahhoz, hogy mindent megérts, ami később történt, muszáj elolvasnod. Ezt is kimásoltam a naplóból.

Remko ismét a vékony fekete füzetben lapozgatott, majd elélem toltá.

A vers, persze angol nyelven, nem volt túl jó; szegény Caleb szentimentálisan siratta önmagát, de előfordult néhány szójáték és itt-ott felcsillant valami báj, mintha valóban egy kamasz írta volna. Szívesen eltekintenék a közlésétől, de egyrészt nem lenne igazságos, ha Caleb eredeti naplójából semmi sem kerülne ide, másrészt valóban kulcsfontosságú a történet későbbi fordulatainak szempontjából. Már a címet sem könnyű visszaadni; az eredeti *Underpath* szó szerinti értelmé 'alul (lévő) ösvény', jelentése 'aluljáró' 'alul futó átjáró', és – különösen a későbbi események fényében – úgy gondoltam, fontos, hogy itt egy „alul-világról”, valamiféle alvilágba vezető útról van szó. Végül Remko segítségével sikerült magyarra fordítanom az egész verset (az „őserők-

hősevők” rím például az ő leleménye „az én szép nyelvenmen”), és mindent megtettünk, hogy annyira hűek maradjunk az eredeti hangvételéhez, képeihez, rímszerkezetéhez és nyelvi játékhöz, amennyire csak lehetséges. Hogy Caleb egyik kedvenc szerzője valóban Poe volt, elég nyilvánvaló, sőt, talán még Ovidiusból is ott bujkál valami.

Íme:

Alul-világban

*Nem lenne jó, ha nem szűnne...
a fájdalom? kín? vágy? reménytelenség? kárhozat?
számlámon így se, úgy se pontos az áthozat;
helyek köze támad,
tartozik, ami tart,
ami tételesen – „item”, „item” – utalna súlyára
a könnynek, a szörnyűnek:
mi mérettetett meg és taláztatott könnyűnek.
Vagy úgy múlik el, hogy már el is múlt?*

*Mikor összedőlt jelen, jövő, múlt,
maradt az egy, kerek, örök „soha”,
a körötte leírt körök; ostoba
rezzenés. Kivédhetetlen inger; tudom,
hogy már-már beletompultam, unom,
„nem szabad”, „nem lehet”, „úgysem”, „végre”, „hiába”;
beröppent, mint holló a szobába,
szív pitvarából kamráiba költözött,
végül menyasszonyi ruhába öltözött,
és eltűnt, más kezét fogva
a Central Station felé,
lelkemet meglopva.*

*Én az aluljáróba mentem,
alul-járó lettem,
(semmire kellő járó-kelő)
az Alul-világban:
hajléktalan lidérc sok sötét sarkában,*

kopott paplan, kereszthuzat,
(Ideleenn kifordul ám a tudat!)
kárálnak holtszín, fehér neoncsövek,
a fejükön járnak az emberek,
az én könnyem is homlokomon folyik.
(Itt tán a tyúk is felfelé tojik.)

Már ezt sem értem: együtt utazunk.
Hát egy irányba megy a vonatunk?
Egymás mellett ülünk?
Egy kerék csattogását hallgatja füliünk?

Nem volt semmi más,
egy kis beszélgetés, kevés evés-ivás,
aztán képtelenül fekete szeme lecsukódott,
hollószín haja homlokába lógott;
egyetlen izmom, idegem sem moccant,
de gyönyörű feje az ablaknak koccant,
fel-felriadt, feljajdult – boldog Isten!
(honnan jövőünk, és hová megyünk innen?)
hát mindkét kezemmel, nagyon, nagyon vigyázva
– mintha hárttyavékony falú tojáshoz raknék kosárba –,
megfogtam fejét, és
az ülés támaszára tettem.
„Köszönöm” – motyogta –, „jó így ketten”.
De ez utóbbit hozzá csak én gondoltam,
és ami ezután jött, már nem én voltam.

Hanem az idők aljáról süvöltő szörnyű vágy,
(Látod az arcát? Nézd a mosolyát!)
galaxisok mélyéről feltörő őserők,
roppant gigászok, óriások, hősevők,
egyszóval: ami mégis bennem van, lesz, volt
– feje most épp a vállamra hajolt.

Kitágult minden belső tér és külső pórus,
valahol felzengett az ünnepi kórus,
diadaltrombiták, harsonák, fuvalák,
úgy nyaláboltam, mint egy kisbabát,

törékeny vállát tenyerembe fogtam,
és most: nagyon-nagyon boldog voltam.

Szorítottam volna mint satu az acélt,
mint vízbe fúló deszkát, hajókötélt,
de mégis – szállva, kiáltva: „győztem!”, „győztem!” –
lélegzet-fojtva, mozdulatlan ültem,
mert rettenetesen féltem, hogy felébred,
most kérleltem a végtelenséget:
mert ha vége, és nem lehet remélni,
kinek lesz kedve itt a földön élni?

Így volt. Még tartott a mámor,
De száz lidérc szólt a fülke sarkából,
„ha nem ébred fel rám, álmaira, vagy másra,
mi lesz, ha befut a vonat az állomásra?”
„mi lesz, ha.....”
a metró bejáratánál lökdösnek emberek,
„ez a pasas részeg vagy beteg”

pattanj meg szív, szakadatok erek

ilyenkor valahol meghal egy kisgyerek.

– Elég ijesztő – mondtam akkor Remkónak, az angol eredeti végére érve, és ösztönösen becsuktam a füzetet –, de ha nyilvánvalóan nem az esztétikai értékeiért olvastattad el velem, akkor...

– Majd meglátod, a maga idejében.

– Miért, mi történt?

– Caleb először tombolt, aztán teljesen összeomlott. Életében először szabadságot kért a gyárban; egész nyárra elengedték, mert néhány napos influenzákat kivéve szinte sohasem hiányzott a munkahelyéről, sokszor a hétvégén is bement a laborba. Most otthon ült, tornázni sem járt, mert a legváratlanabb pillanatokban elsírta magát – egyszer a bankban, mikor muszáj volt valami ügyet elintéznie. Nem mert

lemenni a metróba. De végül mégis, úgy augusztus végére, összeszedte magát.

– Hogyan?

– Ne felejtsd el, jelentős gyakorlattal rendelkezett a fájdalmak elviselésében. Ahogy írja – Remko elvette előlem, és kinyitotta a füzetet –, „különösen, mióta Naomi nincs itt, megtanultam azokkal is együtt lenni, akik fizikailag nem lehetnek velem”. És sokat segített neki Gareth Evans könyve.

– Na ne hülyéskedj!

– Persze, ellenkező előjellel. Caleb ugyanis augusztusban legnagyobb bosszankodására felfedezte, hogy a könyvet, persze Ovidius miatt, még április elején megvette, sőt, ott volt az asztalán, az elolvasandók között, csak a sok rendkívüli esemény miatt teljesen megfeledezett róla.

– Honnan tudta, hogy a szerző azonos Hyacinth barátjával, ha még be sem mutatkoztak egymásnak?

– A könyv külső borítóján, az úgynevezett „dust-jacket”-en, a hátsó, behajló fül tetején ott díszelgett Evans fényképe, alatta egy rövid életrajz. Larksheel kérésre elhozta Caleb példányát, hiszen Caleb teljes hagyatéka mindaddig a lepecsételt lakásában volt, amíg az ügyet teljesen le nem zárták.

– Tényleg elolvasta Evans könyvét?

– Inkább azt mondanám: feltrancsírozta. Tollal a kezében látott neki; pirossal azokat a gondolatokat húzta alá, amivel nem értett egyet, feketével írta a kommentárjait, először a lapszélre, később a naplójába.

– Gondolom, majdnem az egész szöveg pirossal van aláhúzva.

– Jól gondolod, Caleb sokszor még a kötőszavaknak sem kegyelmezett. Kő kövön nem maradt. Ráadásul Evans az úgynevezett új historizmus módszerével közelít az Átváltozásokhoz, rengeteget foglalkozik a történelmi háttérrel és a társadalmi erőviszonyokkal, Ovidius művét az aranykor jellegze-

tes „kultur-produktumának” tartja. Semmi sem bősíthette volna fel jobban Calebet, aki addig csupán irodalmat olvasott, és irodalomtörténeti vagy „kritikai” műveket csak kivételesen vett a kezébe. Miért is vett volna? Ha nem értett valamit, vagy egy adatra volt kíváncsi, megnézte egy lexikonban. Caleb, a kiváló természettudós, de egyszerű olvasó számára az volt a fontos az irodalomból, amit az életére, a saját személyiségére vonatkoztathatott, az *Átváltozások* pedig különösen is szent volt számára. Kétszeresen úgy érzete – Remko füzetébe pillantott –, hogy Evans „szöges bakancssal gázol a legszebb virágok között”. „Meg a szívemben” – teszi hozzá. Persze talán még senki sem olvasott művet elfogultabban, mint Caleb Krähenfuss Gareth Evans könyvét, melynek címe magyarul valahogy így hangzana: „Kulturális identitás, társadalmi lázadás és sokféleség Ovidius *Átváltozásai*ban”: *Cultural Identity, Social Subversivity and Diversity in Ovid's Metamorphoses*.

– Tényleg olyan rossz könyv?

– Kicsit rosszabb a közepesnél, de szinte biztosan állást lehet szerezni vele Amerika egyik elit egyetemén: feldolgozta az addig elérhető angol és német nyelvű szakirodalmat, szövege széleskörű történelmi ismeretekről tanúskodik, idéz minden ma divatos irodalomelmélet-író. De semmi több.

– Szóval akkor Calebnek a könyv olvasása valamiféle negatív lelki terápia volt.

– Piros és fekete tintával rituálisan meggyilkolta Gareth Evanst. Nekem mint az olvasó olvasójának ez persze komikus formát öltött, mert Caleb ilyeneket írt a margóra: „Minek ez a sok adat?! Nyisd már ki Ovidiust és kezd el olvasni, te állat!”, „Ez teljesen érthetetlen. De látszik, hogy nagyon művelt vagy!! Mi lenne, ha egyszer elmondanád, mit éreztél, amikor elolvastál egy történetet? De te nem érzel semmit, barom!”.

Szóval, hogy stílusosan fejezzem ki magam, a megjegyzések zöme erősen *ad hominem* természetű.

– Hyacinth nem jelentkezett?

– Később Larksheelt is érdekelte ez a kérdés, de sem a naplóban, sem másutt nincs nyoma. A rendőrség persze Hyacinth dolgai között is kutatott, de ott sem találtak semmit. Később kiderült, hogy Hyacinth Evans-szal Los Angelesbe utazott, a lány apja laboratóriumában töltötte a nyarat, Evans is csak augusztus végén kezdett tanítani a Columbián. Sokat fürödtek a tengerben, miközben Caleb légkondicionálás nélküli New York-i lakásában szinte szó szerint főtt a saját levében. 2003 nyara különösen meleg volt a keleti parton.

– Hyacinth apja...

– ...Cygnus Ajaxis...

– ...szerepet játszott a rejtélyes eltűnésben?

– Jó kérdés. Mondtam talán, hogy Cygnus vegyi fegyverekkel dolgozott. Nos, alig ázott egy kicsit bele az ügybe Larksheel, kiderült, hogy Cygnust megvette az ukrán maffia, és közvetítésükkel mindenféle eljárási titkot adogatott el közel-keleti terrrorszervezeteknek.

– Egyre jobban tetszik nekem ez a Larksheel.

– A maga módján ügyes fiú és nem kellemetlen ember. Kicsit műveletlen, majd meglátod, de mit várhatunk egy amerikai szövetségi nyomozótól? Szóval sokáig többek közt ezért kerítették ekkora feneket az ügynek; kíváncsiak voltak, mennyit tudhatott Hyacinth, esetleg Caleb, és van-e összefüggés az eltűnésük és Cygnus Ajaxis között. Cygnust Larksheel 2004 márciusában letartóztatta, most börtönben ül, de az hamar kiderült, hogy nincs köze a rejtélyhez.

– Hyacinth és Caleb eltűnése lebuktatott egy bűnözőt...

– Igen, bár Hyacinth nagyon jóban volt az apjával, biztos nem örülne neki.

– Most már ne célozgass, Remko, mondd el, mi történt és milyen szerepe volt a Szövegbe Helyező Szerkezetnek! Nagyon megható ez a szerelmi történet, és már azt is tudom, melyik nap tüsszentett Caleb, és melyiken nem, csak épp a lényegről nem beszélsz.

– Oké, de ezeket mind tudnod kell, hogy mindent megérts. Szóval, szeptemberben megint együtt volt mindenki New Yorkban. Hyacinth első útja Caleb laboratóriumába vezetett.

– Kidobta?

– Dehogyan dobta! Mondom, hogy nagyon szerette. Rettenetesen örült neki, és addigra egy kicsit kijózanodott. Azt írta a naplójába – Remko lapozgatott –: „néha a nagyon kevés legyőzi a mindent”.

– Ez valami mély bölcsesség akar lenni?

– Azt értette rajta, hogy ő mindent elveszíthetett volna, ha minden kapcsolatot megszakít Hyacinth-tel, vagy a lány övele, a lány viszont csak nagyon keveset. Azt írja: „kénytelen vagyok az ő mértékére leszállni, hagynom kell, hogy ő diktálja a feltételeket, de amúgy sem tudnám megtenni”. Mármost hogy szakít Hyacinth-tel. Választhatott a semmi és aközött, hogy „barátok maradnak”, és átlagosan körülbelül kéthetente látja egy kávé erejéig. És Caleb realista lett: a kávéét választotta. Bár Hyacinth ritkán ivott kávé: a forró csokoládét vagy a teát szerette, az utóbbit sok citrommal.

– Caleb őszintén választotta a kávé? Vagy titokban boszút forralt?

– A napló szerint őszintén, és Caleb ide minden titkos gondolatát leírta. Ha hazudott, önmagának hazudott.

– Erre gondoltam.

– A dolog mindenesetre bonyolult. Az bizonyos, hogy így azért maradt valami icipici reménye, már-már az illúzió, az öncsalás, vagy a csodavárás határán, de mégis valami. De az ősz viszonylag nyugodtan telt, Caleb, mint már annyiszor,

talált egy *modus vivendi*. És amikor Hyacinth laborvezetője, egy bizonyos Dr. Hugh Liber Calebet is meghívta a szilveszteri házibulijára, sőt, az is kiderült, hogy Hyacinth – persze Evans-szal – ott lesz a mulatságon, Caleb nem mondott nemet. Sőt, rögtön felajánlotta, hogy a laborjában készít egy egészen különleges szilveszteri rakétát, az átlagosnál jóval nagyobb, ami a világ összes lehetséges színeit az égre varázsolja. Igen, így mondta. És idézett az *Átváltozások* harmadik könyvéből, a „Pentheus” fejezetből: *jön Liber, és az egész tájék csupa ünnepi lárma.*

– És Liber?

– Nevetett, ő különcködő mágusnak tartotta Calebet, örült, hogy ki tudja mozdítani emberkerülő kollegáját ott-honról, és azt mondta, alig várja, hogy lássa a szép tűzijátékot.

– És azon a szilveszteri éjszakán Calebnek és Hyacinthnek nyoma veszett?

– Igen, 2003. december 31-én 23:20 és éjfél között. De hogy ne csigázzam tovább a kíváncsiságot, most már azt is hozzáteszem a történethez, amit a Szövegbe Helyező Szerkezetben éltem át.

– Semmit sem értek.

– Larksheel a bemérés alapján sejtette, hogyan működik a szerkezet: a képzelet felélénkítésével legyőzi az időt. Úgy gondolta, a két szerkezettel mindketten bemegyünk a naplóba, közvetlenül az előtt, hogy vége szakad, és talán a lendület tovább visz bennünket, és meglátjuk, mi történt ott, ahol már senki sem talált egyetlen szemtanút sem. Mi viszont nyomon követhetjük Calebet, Hyacinth-et, vagy mindkettőjüket.

– És? És?

– Amikor a naplót végigolvastam, rászántuk magunkat. Mi tagadás, én is kíváncsi voltam, de Larksheel valósággal

remegett az izgalomtól. A szállodai szobámból indultunk, mindketten rátettünk egy-egy szerkezetet a napló utolsó lapjára. Előtte figyelmeztettem Larksheelt, minden képzelőerejével koncentráljon arra, hogy az eseményeknek láthatatlan szemtanúja, tehát akármi is történjen, nem avatkozhat be, mert azonnal visszakerül a szállodai szobába.

– Sikerült neki?

– Neki sokáig igen. Nekem nem.

– Mi?

– Majd meglátod. Feltettük a tapadókorongokat a halántékunkra...

– Remko, én is használtam már a szerkezetet...

– Persze. Caleb az utolsó bejegyzést 2003. december 31-én délután tette a lakásán; ide érkeztünk. Láttuk a nyitott naplót az asztalán: az írás és a mi jelenlétünk egyszerre összeért, de nekem nem volt ismeretlen érzés, mert azóta ez volt a benyomásom, mióta a fotelben ülve olvastam Caleb sorait.

– Mit írt be utoljára?

– Ezt: „Ő is ott lesz. Meglesz?”.

– Az „Ő” nyilvánvalóan Hyacinth, de mire vonatkozik a „Meglesz?”

– Nem tudom. A naplóit tudtam olvasni, a gondolataiban nem.

– Nem volt furcsa szemtől szemben látni?

– Hiszen számtalanszor láttam már, miközben a naplóját olvastam. Pontosan olyan volt, mint amilyennek elképzeltem. Inkább alacsony; sovány, de erős a sok tornától; szelíd, szomorú arcú.

– Amilyennek *elképzelted*? Hát nem *láttad*, végre a valóságban?

– Kedves barátom, te azt hiszed, a Szövegbe Helyező Szerkezet olyan időgép, mint amilyeneket a tudományos-fantasztikus filmekben mutogatnak. Hát nem. Akár tetszik, akár

nem, a szerkezetben a képzelet mindig ott lesz közted és között, amit látsz.

– Akkor az a Caleb, akit te akkor láttál, nem az a Caleb volt, aki 2003. december 31-én, valamikor délután, a saját lakásában Liber szilveszteri mulatságára készülődött?

– Az a Caleb volt, akit a naplóból ismertem, és akit én láttam, akkor és ott.

– És az nem a valóság?

Remko szomorúan lehajtotta a fejét. Aztán felnézett:

– Még mindig nem tudtalak meggyőzni arról, hogy a valóság: mi vagyunk. Amit mi fogadunk el annak, itt és most. Larksheel is teljesen mást látott, mint én, és talán épp a teálatlad áhított „valóságból” érzékelt többet, mert ő, mint az Amerikai Egyesült Államok szövetségi nyomozója adatok és tények után kutatott, neki jegyzőkönyvet kellett írnia. Mindketten rejtélynek tartottuk az ügyet, de őt az érdekelte, mi történt, engem az, mit érezhetett Caleb Krähenfuss. Én is csak azt tudtam megfigyelni, és azt tudom neked elmondani, mit csinált; mint mondtam, a gondolataiban vagy az érzéseiben nem tudtam olvasni. De én őt akartam olvasni, Larksheel pedig róla.

– És mit láttál?

– Láttam a rendetlen szobáját; mindenütt, még a padlón, a székeken is könyvek halmai emelkedtek. Aztán átöltözött – abba a bizonyos új öltönybe –, akkurátusan nekikészülődött, taxit rendelt, becsomagolta a meglehetősen nehéz rakétát és egy kilövőállvány-féleséget, amit szintén ő fabrikált, és lesétált az utcára. Persze a taxiban is vele voltunk; a Szövegbe Helyező Szerkezet nem hagyott cserben. Larksheel természetesen nagyon jól ismerte a lakást, a környéket is, hiszen hivatalból és – igen, most örülhetsz – a valóságban sokat járt ott, sőt azt is tudta, hogy a gyár közelébe megyünk, mert Dr. Liber ott lakik egy nagy kertes házban. Végig kellett

asszisztálnunk a mulatság elejét. Láttam, amint Hyacinth megérkezik Evans-szal – örömmel nyugtáztam, hogy Hyacinth tényleg ritka szépség, viszont Evans roppant ellen-szenves pofa.

– Persze, ez megint az, amit Caleb érzett....

– Gondolod, hogy bárki meg tudja mondani, *tényleg* milyen ember Gareth Evans? És ha igen, ki? A szomszédja? A kollegái? Ők is valahonnan látják, ahogy mi is, mindannyian, egymást.

– Jó, ez túl izgalmas ahhoz, hogy most vitatkozzam veled. Mondd, amit láttál.

– Caleb éjfél előtt negyven perccel kihívta Hyacinth-et a kertbe, mert a segítségét kérte a tűzijáték-rakéta kilövésében, amit tizenkettőre tervezett. Ezt persze a vendégek későbbi tanúvallomásaiból is tudtuk. Azt is, hogy Evans nem ment ki, mert ő éppen Liberrel beszélgetett. Larksheel már nagyon ideges volt: most következett a hiányzó negyven perc a kertben, ahol csak Hyacinth és Caleb voltak jelen. Mert azt persze a régi jegyzőkönyvből megint tudtuk, hogy valamivel éjfél előtt Liber, Evans és néhány vendég kinézett a kertbe, hogy sikerült-e előkészíteni a rakétát, vagy Caleb és Hyacinth előbb bejönnek a pezsgőbontásra. Tudtuk, hogy nagy megdöbbenésükre csak a házilag fabrikált állványt találták, néhány méterre tőle pedig a döglött rakétát, amit ki-lőttek, de nem robbant fel, hanem visszahullott a földre, kül-sején viszont vérnyomok voltak. A deres fűvön pedig még több vér, rengeteg vér. Tudtuk, hogy akkor este óriási kiabálás, riadalom támadt, mindenki a kertben és a környéken rohangált, mialatt a szomszédságban rakéták és petárdák durrogtak, értesítették a rendőrséget, a mentőket...

– Remko...

– Jó, tudom. Nekünk most Calebet és Hyacinth-et kellett követnünk a kertbe. Így is történt. Caleb körülményesen

felállította a szerkezetet, és megkérte Hyacinth-et, fogja erősen, míg ő beteszi a rakétát és ellenőrzi, minden rendben van-e.

– Semmi személyeset nem mondott Hyacinth-nek?

– Te végig azt hitted, ezért hívta ki a kertbe?

– Hát...

– Bocsáss meg, ilyet az kérdez, aki csak filmekből és olcsó regényekből ismeri az életet.

– Talán akart...

Remko türelmetlenül legyintett:

– Akár akart, akár nem, a figyelmét teljesen lekötötte a rakéta. Elégedetlenül mormogott, semmit sem talált rendben, bíbelődött az állvánnyal; az igaz, hogy néha Hyacinth szemébe nézett. A lány türelmetlen lett; volt rajta kabát – csípős volt az idő, bár hó nem esett –, de láthatóan fázott. Caleb is egyre jobban kapkodott, egyszer csak nagyot lökött az állványon, mire a rakéta sziszegve felröppent, majdnem teljesen függőlegesen. Hyacinth elengedte az állványt, néhány bizonytalan lépést tett a ház felé, hallottam Caleb elégedetlen, elfojtott kiáltását, persze mindketten az égre emelték a szemüket, de a rakétát elnyelte a sötétség. Aztán Hyacinth hangtalanul összerogyott.

– Tényleg a visszahulló rakéta találta el?

– Igen. A feje tetején találta el.

– Rettenetes....

– Igen. És itt követtem el a hibát, de nem tehettem róla: ösztönösen ugrottam oda hozzá, hogy segítsek, pedig az eszemmel pontosan tudtam, mi lehet a következménye...

– És ott ültél a szállodai szobában...

– ... Pontosán. Ahonnan Larksheel-lel elindultunk. A Szövegbe Helyező Szerkezet két tapadókorongja lepattant a halántékomról, ott hevert a nyitott naplón.

– És Larksheel?

– Ő a maga szerkezetével ott maradt; mint mondtam, őt túlságosan hajtotta a profi nyomozó kíváncsisága, hogy megtudja, mi történt *valójában*. Talán az is szerepet játszott, hogy – ezt még nem is mondtam – véletlenül a *Larksheel* is a 'szarkaláb' egyik neve, de angolul. Persze sok mindent nem értett, de amikor visszatért, és mindent elmesélt, nagyjából össze tudtuk rakni az eseményeket. Világos volt, hogy előbb-utóbb mindenképpen visszahuppantam volna a szállodába. Amit Larksheel elmondott, egyszerre volt szívszaggató és hihetetlen. De hogy *valóság* volt, még nyomozati értelemben is, arra épp az a bizonyíték, hogy Larksheel ott maradt a kertben.

– Remko, nagyon kérlek...

– Igazad van, nagyon nehezen szánom rá magam, hogy tovább mondjam.

– Még egy sört?

– Nem, most biztos nem. Szóval: természetesen Caleb is Hyacinth-hez rohant, akinek a fejéből dőlt a vér. Átnyalábolta, tényleg, ahogy a versében írta, mint egy kisbabát, a jobb kezét a sebre szorította. Rettenetes lehetett neki, hogy ő, a vérzéscsillapító feltalálója, semmit sem tud tenni, és az, akit már régen a legjobban szeret, pontosan úgy hal meg, mint az apja.

– Remko, ne haragudj, de ez teljesen hihetetlen. Ilyen ismétlődések egyszerűen nincsenek.

Remko nagyon komolyan nézett rám.

– Az *Átváltozásokban* talán nincs két vér-virág?

– De van, de egyrészt Ajaxot nem fejen találta valami, másrészt az *Átváltozások* mégiscsak mitikus történetek gyűjteménye, amit egy költő írt; gyönyörűen, de...

– Fikció, igaz? – kérdezte Remko gúnyosan. – Jobban megnyugszol, ha azt mondom, ahogy Gareth Evans könyvében áll, hogy „a vérből lett virág motívuma kétszer ismétlődik az *Átváltozásokban*?” Ez így legjobb esetben egy adat, de mit

mond, *valóban* mit mond ahhoz képest, hogy ezt Caleb Krähenfuss átélte? Hogy életében maga is számtalanszor és őszintén átváltozott, hogy hatvanöt évesen is képes volt mássá lenni? Ovidius biztosan nagyobb költő volt, mint Caleb, de Caleb is mert verset írni, bár volt annyi kritikai érzéke, hogy nem terhelte vele sem azt, akit szeretett, sem az embeberiséget. De mikor él át valaki valamit jobban: ha verset költ, még ha rossz is, vagy ha arról értekezik, milyen történelmi és társadalmi folyamatok produktuma Ovidius költészete?

– Persze, Remko, félreértesz...

– Bár úgy lenne. Lehet, barátom, hogy Caleb Krähenfuss és vele együtt Hyacinth Ajaxis, sőt, Forrest Larksheel és az egész történet az én képzeletem terméke. De hogy mered fikciónak nevezni egy ember fájdalmát, aki joggal érezheti magát felelősnek annak a haláláért, akiért habozás nélkül az életét adta volna? Aki a karjában tartja és látja elvérezni minden reményét; mindent, ami az életének annyi legyőzhetetlen akadály ellenére értelmet adott? Akkor a görög isten, Apollo fájdalma is fikció, amihez pláne semmi közünk, mert mit jelent ma már nekünk egy görög isten? Evans szerint Ovidius Apollója „a görög hiedelemvilág továbbélése a római korban”, de ennél jobb módját talán ki sem lehetne találni annak, hogy ne kelljen tudomást venni Apollo könnyeiről. Hogy mered fikciónak nevezni, amikor egy ember végre valóban átölhelheti, akire vágyik, úgy, ahogy ezerszer elképzelte, mert egyszerre bekövetkezik a csoda, és leomlik minden tabu, és elhárul minden akadály, de ennek éppen a szeretett lény élete az ára, és éppen akkor veszti el, amikor elnyerte?

– Remko, te tényleg Caleb Krähenfuss lettél...

– Hát nem érted, hogy *ezért* valóságos a fájdalma, és *ezért* létezik ő is? Mondhatod, ha mindenáron magyarázatot akarsz, hogy Caleb tudatosan vagy tudat alatt régen készült Hyacinth meggyilkolására, mert bosszút akart állni minden

veszteségért, amit az élettől elszenvetett. De elapadnak-e attól Caleb Krähenfuss könnyei, ha magyarázatot találunk? Mondhatod, hogy a történet nem több, mint egy szentimentális melodráma, valószínűtlen egybeesések zagyvaléka, és hogy New York, ez a kiismerhetetlen, hatalmas város jobb történetek színhelye is lehetne. Nem kell ahhoz Gareth Evans, hogy ne tudjuk ezer módját kifundálni annak – ezt a szót: *kifundál*, még nyáron tanultam tőled –, hogyan hárítsunk el magunktól egy sztorit. De azt is mondhatod, hogy egy ősi történet mai történetté változott át, egy ősi elbeszélés, amit valaki akkor kezdett írni, amikor a szarkaláb levelein először jelent meg az „AI, AI”; legutoljára Caleb torkából tört elő New Yorkban, de még sokszor, nagyon sokszor felzendül majd.

– Caleb is így siratta Hyacinth-et?

– Természetesen. Larksheel persze nem értette, miért; ő azt sem tudta, hogy az Átváltozások a világon van. De hallotta Caleb zokogását, látta a könnyeit.

– Miért nem vitte be Caleb Hyacinth-et a házba? Miért nem kért segítséget?

– Valószínűleg látta, hogy Hyacinth menthetetlen; az is lehet, hogy a rakéta ütésétől azonnal meghalt. Ezt soha nem tudjuk meg.

– Mit csinált Caleb?

– Letépte a kabátját és belecsavarta Hyacinth fejét. Aztán felnyalábolta, és, amennyire rossz lába engedte, rohanni kezdett vele.

– Elbírta?

– Ne felejtsd el, hogy mindennap tornázott.

– Egy elsősegély-állomásra vitte?

– A legközelebbi metróállomás felé.

– A metróállomásra? Megbolondult?

– Larksheel is azt hitte, a fájdalom elvette Caleb esztét. Csakhogy ez a metróállomás ugyanaz volt, amelynek a lejárataánál Caleb július elején találkozott Hyacinth-tel és Evans-szal. Talán emlékszel, Liber a gyár közelében lakott.

– De még mindig nem értem, miért éppen oda.

– Sokáig én sem értettem, Larksheel még kevésbé. Mert Larksheel kitartóan loholt Caleb mellett, figyelemmel kísérte minden mozdulatát.

– Gondolom, mások is voltak az utcán. Nem tűnt fel nekik, hogy egy öregember egy vérző lányt cipel a karjában?

– Épp, hogy túl sokan voltak az utcán. Szilveszter volt, közvetlenül éjfél előtt és után. Caleb talán senkinek sem tűnt fel, mert mindenki mással volt elfoglalva. Vagy, ha észrevették, mindenki azt hitte, tényleg egy elsősegély-állomásra viszi Hyacinth-et. Amerikában amúgy is csak akkor segítenek az emberek, ha kéred. Egyébként rettegnek a felelősségtől, és nem avatkoznak az ügyeidbe.

– Szóval Caleb arra a bizonyos metróállomásra ment.

– Igen. Egy pillanatra megállt a lejárati vaskorlátjánál, ott, ahol összefutott Hyacinth-tel és Evans-szal, felnézett az égre, majd lement a lépcsőn. Larksheel persze a sarkában.

– A sarkában?

– Látod, milyen kifejező a te szép nyelved. Igen, majdnem szó szerint a sarkában, mert Caleb úgy futott, hogy levált a sarokemelője. De nem bánta, bicegett tovább.

– És? És?

– Nagyon különös dolog történt. Caleb az aluljáróban eltűnt egy sötét alagútban, de mire Larksheel a tolongásban odaért, sehol sem találta az alagutat. Azt hitte, a szeme káprázott, kétségbeesetten rohángált, lement az állomásra, hátha Caleb ott van, de semmi. Akkor már teljesen elvesztette a fejét, és megkérdezett valakit, nem látott-e egy

öregembert egy lánnyal a karjában. Abban a pillanatban melletttem ült a szállodai szobában.

– Nem lehetett volna visszamenni?

– Larksheel nagyon akart, eleinte úgy káromkodott, mint egy... szövetségi nyomozó. De én meggyőztem, hogy ne menjünk vissza.

– Hogyan?

– Ahogy mondtam, eleinte én sem értettem a dolgot, és arra kértem Larksheelt, mondja el, amit látott, újra meg újra, és próbáljon visszaemlékezni a legapróbb részletre is. Most meglátta, milyen nehéz feladat, pedig hányszor kért erre másokat kihallgatás közben! Végül derengeni kezdett neki egy szó, amit Caleb az aluljáróba menet, a lépcsőn lefelé motyogott maga elé.

– Milyen szó?

– Caleb ezt ismételte: „Taenarus-ajtó”, „Taenarus-ajtó”.

– Na várj... ez Orpheus és Eurydice történetében van – most én lapoztam lázas sebességgel az *Átváltozásokat* –: *Taenarus-ajtón át le merészelt szállni a Styxhez, / s légnemű népeken át, temetést nyert árnyakon által / Persephonéhoz elér s a sívár birodalmak urához.* Ugye, nem azt akarod mondani, hogy az Alvilág bejárata egy New York-i metróállomáson van, közel egy vegyi gyárhoz?

– Miért? A katolikus írek közül sokan ma is úgy gondolják – talán Thetis O'Flougherty sem volt kivétel –, hogy a purgatórium egyik bejárata Írországbán van, Donegal tartományban, amelyet Szent Patrick fedezett fel. Ez jobb? De ha ez sem győz meg, gondolj egyik kedvenc filozófusunkra, Nietzsche-re, aki minden további nélkül leírta az *Emberi, túlságosan emberi* „Utazás Hádészbe” című részében: *Én is jártam az Alvilágban, mint Odüsszeusz, és járok még gyakran: és nem csupán ürít áldoztam, hogy néhány halottal beszélgessek; én nem kíméltem a*

tulajdon véremet sem. Kívülről tudom: II. könyv, első rész, 408. paragrafus.

– Ezt ismerem, de azt azért ne felejtse el, hogy Nietzsche...

– Azt akarod mondani, hogy elborult elmével halt meg. Vagy talán sohasem volt olyan normális, mint sokan miközülünk. Nem, barátom, Caleb hitte és tudta, hogy számára abban a metráluljáróban van az Alvilág bejárata: ott, ahol a versében járt már egyszer. A Taenarus-ajtó egy ahhoz hasonló aluljáróban van, amelynek vaskorlátján az apja halálra zúzta magát érte, és pontosan ott, ahol először látta minden reményét megsemmisülni. Egyszóval azon a helyen, ahol már többször megjárta a poklot.

– Szerinted Caleb tényleg leszállt az Alvilágba a halott Hyacinth-tel, megállt Persephoné és a „sivár birodalom ura”, Hádész előtt, és azt kérte, hogy Hyacinth *fonalát fűzzék vissza a léthez?*

– Nem tudok, de nem is akarok jobbat gondolni. Ő ezt hitte, valódi hittel, és megnyílt előtte a Taenarus-ajtó. Larksheel a létezéséről sem tudott – mondtam, hogy nem volt különösebben művelt –, és ő csak az aluljáró szürke falát látta, amely mellett hajléktalanok húzzák magukra a kopott paplant és – Caleb verse szerint – „kárálnak holtszín, fehér neoncsövek”.

– Ha te ott lettél volna, látod az alagutat?

– Valószínűleg igen. De örülök, hogy nem voltam, mert akkor bizonyára nem tudom megállni, hogy ne kövessem Calebet, és akkor nem biztos, hogy most itt beszélgetnénk az Erasmus kávéházban. Hádész elég kiszámíthatatlan.

– Tegyük fel, hogy igazad van. Hogy döntött Hádész? Caleb visszakapta Hyacinth-et? És, ha igen, úgy járt, mint Orpheus?

– Larksheelt is meg tudtam győzni, hogy ez maradjon titok. Neki ezt idéztem Nietzschétől – ez még a 374. paragra-

fus –: *Sok mindent a félig tudatos érzés Hádeszében kell hagynunk, és nem szabad őket árny-létüktől megváltani, különben gondolat és szó képeben démoni uraink lesznek, és kegyetlenül vérünket követelik.*

– Larksheel ezt megértette?

– Azt megértette, mit jelent, ha valakinek a vérét egy bü-
nöző követeli. Innen kezdtem, és haladtam visszafelé, türel-
mesen magyaráztam, mint annak idején ő nekem, mikor rá-
beszélt az együttműködésre. És pedagógiai sikernek nem
rossz, hogy amikor Larksheel megmutatta az ügy lezárását
tartalmazó jegyzőkönyvet, a következőket olvastam – Remko
megint fellapozta fekete füzetét –: „Megállapítható tehát,
hogy Caleb Krähenfuss és Hyacinth Ajaxis együtt tűntek el
2004. január 1-én 0 óra 33 perckor a Pharmaceutical Comp-
lex-hez legközelebb eső metrómegálló aluljárójában”. Igen,
itt pontosan meg van adva az utca, a metróvonal stb.; ez nem
érdekes... de aztán: „Azóta senki nem látta őket, valóban
olyan, mintha a föld nyelte volna el mindkettőjüket, vagy
mintha leszálltak volna az Alvilágba. Nevüket végleg az el-
tűntek listájára tettem, de nem lehetetlen, hogy egyszer va-
lahol, valamikor mégis felbukkannak”. Egészen költői egy
szövetségi nyomozótól, nem?

– És mi lett Evans-szal?

– Tavaly nőszült, egy kolléganőjét vette el, aki feminista
kultúrtörténettel foglalkozik.

– És Caleb lakása?

– Bérlakás volt, az ügy lezárása után Larksheel az FBI költ-
ségén lomtalaníttatta, a múlt hét óta mások laknak benne. De
Larksheel, még a lomtalanítás előtt, elvitt a lakásba; igen, ak-
kor már a *valóságban*. Nagyon sajnáltam a sok könyvet.
Larksheel azt mondta, ezek sajnos, mind a szemétegetőbe ke-
rülnek, nem tud mit tenni, úgyhogy nyugodtan vigyek el any-
nyit, amennyit csak akarok. De én csak egyet kértem el.

– Remélem, nem Evans könyvét...

– Bolond vagy.

Remko egy kislakú, színes papírba gondosan bekötött könyvet tett elé. A színes papír hajdan egy naptár egyik lapja lehetett: gyönyörű, bíborszínű szarkaláb fényképe volt rajta.

– Ez Caleb latin–angol nyelvű Ovidiusa, a saját jegyzeteivel és kommentárjaival. Neked adom.

– De Remko, ez neked emlék...

– Nem, ezt Caleb Krähenfuss neked küldi. Talán Hyacinth Ajaxis is.

Másnap lázasan írni kezdtem doktori disszertációm harmadik fejezetét. A címe ez volt: „Nietzsche, Wittgenstein és Ovidius Átváltozásai”.

A NEGYEDIK SZEMÉLY

Az Erasmus kávéház majdnem sötét volt; egyik sarkában két férfi ült.

– Egy kis bort? Parancsol? – a kérdés udvariasan, mégis lekezelően hangzott.

A férfi mozdulatai is kiszámíthatatlanok, rókaszerűek. Bal kezével dobolt a pohár oldalán, jobbjára az asztalhoz hanyagul odatámasztott sétatálcához vándorolt, és görbült ujjai görcsösen kulcsolták a gombfejet.

– Nem, nem – nekem néha egyetlen pohár a fejembe száll. Nemigen bírom az italt.

A másik mellénye csak félig volt begombolva, gyűrött inge és a nyakán lazán megkötött kendő inkább szürke, mint fehér; mintha árokban töltötte volna az éjszakát. Kicsi, lekonyuló, fekete bajusza kiemelte arca sápadtságát, és kétségbeesett, már-már fancsali kifejezést kölcsönzött tekintetének. – Akkor nem kínálgatom, bár az ön kedvéért rendeltem Amon-tilladót.

– Remélem, nem akar befalazni – morogta a fekete bajuszos, és savanyúan mosolygott.

– Egyszer két pohárral talál meginni egy csapszékben vagy kávéházban – folytatta a sétatálcás, mintha jóízű adoma jutna eszébe –, télvíz idején, hogy felmelegedjék; hazafelé menet elesik, elalszik az út szélén, és halálra fagyasztja magát.

– Nem tudom, ne nevezzük-e ezt szerencsés halálnak.

– Van, akinek az élete egyetlen hosszú, halálos betegség.
– Szeme nagyra kerekedett, mint egy csodaváró gyereké karácsonykor: mély, mindent megbocsátó kedvesség villant benne. – Örülök, nagyon örülök, hogy eljött. Néhány rejtélyes, egyenesen hátborzongató története roppant figyelemreméltó, különösképp egyik költeménye a hollóról. Az igazi

vers az én szememben olyan, mint a legnagyszerűbb opera, például a *Don Juan*. Komikus és tragikus egyszerre, és mindezekelőtt: zene és dráma!

A bajuszos hátradőlt a széken.

– Maga is ír verseket?

„Védtelen” – gondolta a sétatálcás, és egy szójátékot ízlelgetett magában: „de nem vád-talan... szegény... kétségtelesenül vér-szegény”, de hangosan ezt mondta:

– Csak kamaszkoromban, mint, azt hiszem, szinte mindannyian tesszük. De novellával vagy regénnyel sem próbálkoztam, színművekről nem is beszélve. Ámbár kétségtelen, hogy néhány esszemet, tanulmányomat, például *A csábító naplóját*, amit bevettem a *Vagy-vagyba*, regényként is lehet olvasni.

– Agy-agyba?

– Bocsánat: nem mondtam elég hangosan: *Vagy-vagy*.

– Hol és mikor olvasta *A hollót*?

– A koppenhágai egyetemi könyvtár kitűnő intézmény, gyakran betérek oda. Majdnem minden lapot jártnak, az *American Review*-t is.

– Szinte hihetetlen! Sajnálom, hogy én eddig még az ön nevével sem találkoztam.

– Többnyire álneveken írok: Johannes Climacus, Johannes de Silentio....

– Climacus, ez jó! – nevetett rekedten a bajuszos. – Tudja mit, mégis kérek egy fél pohárral. Kérem, idézzen valamit a legkedvesebb írásából!

– Akaszd fel magad, vagy ne akaszd fel magad, mindkettőt meg fogod bánni – mondta a sétatálcás nagyon komolyan, s közben bort töltött a másik poharába. – Ez éppen a *Vagy-vagyból*, az „Extatikus előadásból” való.

– Ügyes – bólintott elismerően a bajuszos, és poharát a másikéhoz érintette. – Lehet, hogy lesz miről beszélgetnünk.

– Olyat igyekeztem idézni, amiről méltán remélhettem, hogy felkelti az érdeklődését.

– Miért használ álneveket? Csak felesleges bonyodalmat okoz, szerzőségi vitákat...

– Talán egyetért velem, ha azt mondom: amikor írunk, így is, úgy is kilépünk önmagunkból; a szó több értelmében kiírjuk magunkból magunkat.

– Nem; épp hogy akkor leszünk azonosak azzal, akik vagyunk.

– Ami nálam ugyanazt jelenti. Beszélő álneveimmel azt a viszonyt pecsételtem meg, vagy le, ami számomra inkább az írás előfeltétele. A végeredmény, hogy én ki leszek, vagy az olvasóm kivé lesz, már személyes ügy.

– A személyt csapdába kell csalni, vagyis szórakoztatni kell, legalábbis eleinte. Olvasóimat beavatom valami bűnügyi rejtélybe, banális rémhistóriába, szerelmi történetbe: szinte befalazom őket. Akkor már azt teszek velük, amit akarok.

– A szórakoztatás fontos szempont, de úgy találom, elég, ha írás közben arra összpontosítok, ami a legjobban foglalkoztat, és hagyom szabadon áradni a gondolataimat. Néha a tollam sehogy sem tud lépést tartani az ötleteimmel. De a felelősség alól semmiképpen nem szeretnék kibújni. Egyszer minden álnevem feloldását megadtam.

– Okosabb lett volna, ha rejtvényként adja fel az olvasóknak. Ügyesen elhullajt néhány utalást, amelyből egy intelligens ember mindent kikövetkeztethet, feltéve persze, hogy alaposan dekódolja a szöveget. Néhány történetemmel meg akartam tanítani olvasni az olvasót.

– Feltétele túl sokat feltételez. Azt hiszi, mindenki rendelkezik azokkal a képességekkel, amikkel az ön Dupinje?

– Éppen nem. Az olvasót az első mondatokkal kerítem be. Ki tudna ellenállni egy őrült gyilkos vallomásának, ki ne látná, hogy a leggyönyörűbb téma egy ragyogó szépségű

leány korai halála? Az igazi feladat azonban ezután következik: hogyan lehetséges a helyet, az időt és a lelkiállapotot a leginkább odaillő szavakkal, a lehető legpontosabban megragadni, hogy az előre kiszámított arányokon és a feszes szerkezeten keresztül az olvasó átélhesse, amit a legmagasabb, örök szépségnek nevezek.

– Túl sok a „leg”. Csak nem hisz valami személytelen, önmagának elegendő abszolútumban, mint Hegel?

– Sohasem olvastam. Én a szépben hiszek; lehet, hogy ez valami abszolút, de az biztos, hogy az élet, ez a legnyomorúságosabb útszéli árok, amiben rendetlenül, de megállíthatatlanul folyik a szenny, csak akkor válhat széppé, ha az elemeket a legszigorúbb logika törvényei szerint fűzzük szorosra.

– Inkább hagyná, hogy képzelete, érzései, gondolatai szabadon áradjanak a maguk törvényei szerint, hogy önt is a hátukra vegyék, és megmentse a sötétség démonaitól. Hogy mik ezek? A terméketlenség, az unalom, az értetlenség, az indolens közömbösség és az elmebaj, ez a vigyorgó bohóc, amely mindig készen áll, hogy ránk terítse tarka ruháját, és végképp megszabadítson a gondolkodástól. Hányszor adtam hálát vadul vágató gondolataimért, amelyek kiragadtak e szörnyek és lidércek közül!

– Nem; az áradás rendetlenségének gátat kell vetni: a legfontosabb, amit visszatartok, amit a lehető legnagyobb önfeleggyellemmel sikerül *nem* kimondanom.

– Nem; az áradás ellenére is fájdalmasan... a lehető legsiratnivalóbban sok marad a mélyben, a kimondhatatlanban. Még így is csak mutogatni, utalni tudok.

– Azzal utalok, ami a gondosan megválogatott szavak mellett árnyékban marad.

– Azzal utalok, amit véletlenül a felszínre sodor a képzelet áradata, ami benne meg-megcsillan, ami hullámverésével ki tudja mosni a lélek odvaiba szorult, a szellem zugaiban

rejtőzködő... nem, nem gondolatokat... nem érzéseket. Inkább: az alaktalan.

– Az alaktalanból implikációk révén lesz váz, majd szerkezet. A kimondhatatlan a viszony, ami közvetlenül nem megjeleníthető, mégis érzékelhetően fűzi össze az előre kiválogatott összetevőket. Az összetevők már tartalmazzák a viszonyt. Ennek kell elsőpró hatást tennie az olvasóra.

– Az elemek nem egymás *mellett* vannak; így még mindkettő halott. A dolgok egymásban vannak, de csak a képzelet felkorbácsolt tengere képes megeleveníteni, és megmutatni, hol és hogyan ölelkeznek össze, mi úzi, hajtja őket, hogy elérjenek egymáshoz, hogy aztán éljenek és teremjenek.

– Tegyük egy próbát!

– Én is épp javasolni akartam.

– Írjunk egy történetet?

– Inkább válasszunk ki egyet és beszéljük meg.

– Szóval olvassunk inkább? Az én szememben olvasás és írás egy és ugyanaz.

– Én is így gondolom, de az ön feladata inkább az írás, az enyém az olvasás és a kommentár.

– Semmit nem ígérhetek. A téma?

– Természetesen a szerelem.

A fekete bajuszos arca összerándult, mintha a másik megütötte volna.

– Muszáj?

– Ön mondta, hogy az olvasót szórakoztatni kell. És van bármi, ami jobban érdekelné az olvasót, mint a szerelem? Ránk tör, nem térhetünk ki előle: birtokol bennünket, így sohasem érthetjük meg.

– Magának nem volna nehéz verset írni.

– Mindegy, mit írunk: esszét, novellát, regényt, verset, drámát – a sétatálcás felemelte meggörbült mutatóujját –, a fontos, hogy a szerző az élete árán írjon. Ne kíméljen senkit

és semmit, legkevésbé önmagát. Mindig az élet, sőt, a lét a tét. A *Félelem és reszketés*ben azért adtam példaként szerelmi történetet, mert úgy gondoltam, ez mindenkit érdekel.

- Hol és hogyan kezdjük?
- Adódik valami. Figyeljünk.

A két férfi egymásra emelte poharát.

Akkoriban a képtelenül kék kaliforniai ég alatt ültem, és életem első novelláját írtam Dixon Ticonderoga ceruzámmal egy sárga színű, vonalas írótümbre. Alighogy februárban megkezdtem hatodik doktori félévemet szeretett városomban, L.-ben, Európa egyik leghíresebb, 1425-ben alapított egyetemén, levelet kaptam P. R.-től, a University of California at San Juan filozófiai tanszékének vezetőjétől, hogy a következő évben is számítanak rám a nyári egyetemen; bátran adjam be a pályázatomat, ami ezúttal csupán formáság lesz, mert tavalyi Wittgenstein-kurzusom az egyik legjobb hallgatói értékelést kapta, és sokan jelezték, szívesen felvennék az órámat, bármiről is tartok előadást. Mondanom sem kell, mennyire jólesett a lelkes, már-már baráti hangú levél, de még jobban, hogy minden vihar ellenére, amelynek tavaly Angela és Desmond történetében tanúja, sőt, résztvevője voltam – tangójuk dallamát minden nehézség nélkül bármikor fel tudtam idézni, és láttam őket magam előtt, ahogy egymásba kapaszkodva siklanak a San Juan-i kampusz pizzeriája előtt –, valamit mégiscsak sikerült elmondanom a hallgatóknak. P. R. még hozzátette, legjobb volna, ha Frege és Wittgenstein kapcsán ezúttal a jelentés és jelölet kérdése, a nyelv világhoz való viszonya, a nyelv rámutató, utaló funkciója állna a kurzus középpontjában, bár a választott szerzők és olvasmányok tekintetében természetesen szabad kezdet ad.

– Hát professzor lettél San Juanban? – kérdezte mosolyogva Remko L.-ben, a legjobb barátom, mikor beszámoltam neki a fejleményekről.

– Én is nagyon örülök, gratulálok – mondta kedvesen Marie, B. professzor titkárnője, és megkínált egy cigarettával.

A Husserl Archívum emeletének társalgójában beszélgettünk, késő délután, rajtunk kívül már senki sem volt bent. Marie szorosan fogta Remko kezét, január óta jártak együtt, és ragyogtak a boldogságtól. Többek között Husserl hozta őket össze: Remko az elmúlt évben annyit hiányzott, hogy B. professzor, az Archívum igazgatója ultimátum elé állította: vagy behozza lemaradását, vagy kénytelen lesz elbocsátani. Remko Marie-től kért segítséget, aki bámulatos gyorsasággal tanulta meg Husserl gyorsírással készült kéziratának kislabizálását; munkaidejének lejártával Remko mellé ült, és rendíthetetlen kitartással diktálta a sokszor az érthetlenségig bonyolult mondatokat és mondattöredékeket. Így Remko meg is előzte kollegáit, és este, aznapi „adagjuk” után – ahogy Remko mondta – mind gyakrabban jöttek együtt az Erasmus kávéházba, vagy tűntek el a B.-laanon, ahol a legtöbb mozi és vendéglő található. Bár Marie sohasem volt számomra közömbös, boldogságukat látva azonnal visszavonultam; Remkóval nem akartam, de nem is tudtam volna versengeni. Ők pedig valamiféle apafigurává léptettek elő: nekem jelentették be, ünnepélyes arccal, hogy összeköltöznek, új lakásuk berendezésével kapcsolatban kikérték tanácsaimat; ha együtt ültünk az Erasmusban, részletesen beszámoltak mindenről – egyszerűen mindent elkövettek, hogy ne mint két különálló L.-beli barátomhoz, hanem mint „pár”-hoz viszonyuljak hozzájuk. Én pedig belementem a játékba, mert nem akartam egyiküket sem elveszíteni. Fel sem vetődött, hogy ők is jöhetnének Amerikába; számukra az otthoni munka szűkség volt, és alibi is, hogy együtt lehessenek. Nem kértem

cigarettdát, azt mondtam Marie-nak, leszokóban vagyok, ami éppúgy nem volt igaz, mint hogy nem irigyeltem őket; persze igyekeztem elhessegetni a féltékenységet.

Remko zubbonya zsebébe nyúlt, és kis szerkezetet tett az asztalra, ami alig volt nagyobb, mint egy mobiltelefon; a gép képernyője alatt az ábécé betűi sorakoztak, de a két, általam jól ismert tapadókorong nem volt sehol. A híres – vagy hírhedt – Szövegbe Helyező Szerkezet feküdt előttünk, amelyet Remko talált fel, és már két példánya létezett.

– Tudom, hogy most szabadkozni fogsz, és azt mondod, „az ördöngős masinát” nem akarod magaddal vinni San Juanba – mondta Remko, mintha olvasna a gondolataimban. – Ez az a változat, ami decemberben Larksheelnél volt, tudod, az amerikai nyomozónál, aki Caleb Krähenfuss ügyét akarta felderíteni.

Remko tavaly decemberben mesélte el az Erasmus kávéházban Caleb legendás szerelmét Hyacinth Ajaxis iránt; a történet hátborzongató hasonlóságokat mutatott Ovidius Átváltozásainak bizonyos motívumaival. Végül Caleb, karjában a vérző Hyacinth-tel eltűnt egy New York-i metróaluljáróban, ami Remko szerint az Alvilág egyik bejárata.

– Szívesen útba ejteném New Yorkot – mondtam, ezúttal őszintén –, úgysis a John F. Kennedy repülőtéren kell átszállnom. Legalább egy napra megszakítanám az utazást, bejárnám Caleb történetének színhelyeit...

– Mi értelme? Nem valószínű, hogy többet látnál, mint egy lejáratot a metróhoz; az Alvilág bejárata helyett szürke falat, amelyhez hajléktalanok dőlnek, kertet, aminek fűvét régen levágták a rászáradt vérrel együtt. Vagy Gareth Evanszal akarsz találkozni a Columbián?

Gareth Evans, akit véletlenül úgy hívnak, mint egy híres, korán elhunyt oxfordi nyelvfilozófust – Frege-óráimra

készülve többször találkoztam a nevével – Hyacinth barátja, Caleb nagy riválisa volt.

– Ne hülyéskedj, Remko. Arra gondolok: ha igaz, hogy Caleb történetében mitikus alakok éledtek fel, akkor a helyek is mitizálódtak: a metróaluljáró lépcsője már nemcsak egy lépcső a sok közül, hanem az a lépcső, amelyen Caleb a karjában levitte Hyacinthet, a fal nemcsak fal, hanem a Hádész bejárata....

– De a lépcső, a fal és a többi csak a szereplők jelenlétében elevenedik meg úgy, mint egy mitikus történet megannyi tárgyi kelléke. Az élő karakterek nélkül egy-egy tárgy, színhely visszasüllyed a többi dolog közé, ugyanazt a közömbös szint ölti magára. A szereplők személye, sőt, személyisége – a különbség a te szép nyelveden is pontosan kifejezhető –, egyéniségük kisugárzása tölti meg a tárgyakat jelentéssel. Neked magyarázzam, aki olyan értően írtál Ovidiusról, Wittgensteinről és Nietzsche-ről?

– És milyen sokat segített Caleb Ovidiusa, amit nekem ajándékozta! De épp erről van szó: nem *képzelm-e* oda, amikor megállok azokon a bizonyos lépcsőkön New Yorkban, magát Calebet is?

– Természetesen igen, de gondolj arra, mit mond Kant....

– Más dolog harminc tallér a zsebemben és más a képzeletemben...

– Pontosabban Kant azt mondja: vagyoni helyzetem jobb, ha száz valóságos tallérral rendelkezem, mintha csak száz tallér fogalmával. De erről van szó. Nekem is a kedvenc példám...

Marie most szólalt meg először:

– Ha most kimennék, és lefényképezném az Erasmus kávéházat, a szép, fehérre meszelt épület a képen érvényesülne, az alkonyati hangulat is, és még sok más, de ez így nem több, mint egy lehetséges képes levelezőlap a sok közül. De

ha te és Remko is eléje álltok, és úgy készítem el a felvételt, az egésznek már személyes jelentése lesz, ami, hiába takartok el valamennyit az épületből, mégis többet mondhat neked, Remkónak vagy nekem, mint egy puszta ház. Nem erről van szó?

Láttam, hogy Marie sikerrel járja Remko iskoláját. Visszakérdeztem, mert bosszantott egy kicsit, hogy ilyen jó példát talált:

- Akkor a jelentést a személy hordozza?

- Benne fogan meg, és belőle sugárzik ki – vette vissza a szót Remko.

- Ha megfogon – mondta ki megint gondolatomat Marie.

- És nemcsak a személy egy bizonyos „részében” – folytatta Remko –, például a „fejében” vagy a „szívében”, hanem az egész lényében. Az érzékszerv, amely leginkább fogja ezt, a lélek, ahogy erről egyszer Camus kapcsán beszélgettünk.

Remko most önkéntelenül Marie-ra nézett, aki elengedte Remko kezét, és rágyújtott. „Régen volt – gondoltam. – Már valószínűleg regényt éltem át velük. Vajon ki volt Marie előző barátja?” Pillanatnyi csend ereszkedett közénk; Remko nyelt egyet és folytatta:

- Vagy gondolj arra, amit Hamlet mondott neked St. A.-ban. Vagy amit Kierkegaard mond...

- ...a *Félelem és reszketés*ben – fejeztem be a mondatot.

Ez megint telitalálat volt: az utóbbi időben Kierkegaard foglalkoztatott, főként az a hétköznapiság, ami hőstét, a „hit lovagját” épp metafizikailag, és nem a banalitás vagy a vulgaritás értelmében jellemzi. Valamilyen okból – magam sem tudtam volna akkor megmondani, miért – erről Poe jutott eszembe, méghozzá mint *A holló* szerzője, aki éppen úgy tudott elemi, ősi, tehát mégiscsak mindennapos félelmeket, érzelmeket megjeleníteni, hogy szereplőit a legvalószínűtlenebb helyzetekbe hozta; nála a metafizika a rendkívülin

keresztül érvényesült, mint szerintem Caleb történetében is. Talán ahhoz is köze volt a dolognak, hogy életem első „kirándulását” a Szövegbe Helyező Szerkezettel egy Poe-novellában, *A kút és az ingában* tettem.

De megszólalt bennem a kötekedés ördöge:

– A lélek ósdi fogalom....

– Nem, ha az egyéniség, a személyiség sajátosságait érted rajta, amivel az illető teremteni tud, illetőleg érteni, tehát – ahogy a te szép nyelved mondja – nemcsak el-ér-ed a dolgokat, és megérinted őket, hanem a dolgok beléd is költöznek, és te is a dolgokba. Akkor a személyiség nemcsak elér valamihez, hanem meg is ér-t valamit.

– Vagy amikor elérted őket, az „én szép nyelvemen” úgy is mondhatnám, éppen nem *meg*-, hanem *elérted*, tehát rosszul ér-ted őket – mondtam már-már szentelenül, és csak azért is rágyújtottam.

Marie persze, amikor angolról magyarra váltottunk, nem értette a beszélgetést; Remko, aki egyik hobbijaként nemcsak hibátlanul, hanem roppant választékosan is beszélt anyanyelvemet, röviden megmagyarázta Marie-nak a szójátékot. A lány nevetett, újra megfogta Remko kezét, én pedig ezt mondtam:

– Az én számomra ez a „megelevenítő szerv” nem a lélek, hanem a képzelet...

– A képzelet még lehet pusztá játék; a lélek mint érzék és teremtő szerv halálosan komoly – mondta Remko kedvesen, hogy leszerelje a bennem ágaskodó kötekedést. – A szó leg-szorosabb értelmében. Ezért is tapadnak hozzá annyira a halál, a halál utáni élet kérdései. De tulajdonképpen nem erről akartam most beszélni veled, hanem a Szövegbe Helyező Szerkezetről.

– Eddig te is mindig a képzeletet emlegetted. „A Szerkezet a képzelet felélénkítésével legyőzi az időt”, hányszor halottam...

– A képzelet fontos, de ha pontosabban meg akarom ismerni a természetét, azt is el kell kép-zelnem, kép-szerűen, vagy akár a képtelenség határait bejárva, hogy mire kép-es, azaz lehet, hogy a képzeletet másként is el kell képzelni, mint eddig.

Remko ezt magyarul mondta; most én próbáltam Marie-nak angolra fordítani a szójátékok jelentőségét. Marie elismeréssel nézett Remkóra, de engem is megdicsért, hogy ilyen ügyesen tolmácsolok.

– Ez a második Szerkezet – folytatta Remko – azért is kísérleti példány, mert mostantól a tapadókorongokra sincs szükség.

– Remko, ne haragudj, de...

– Akkor kivel tegyek próbát? Te vagy az egyetlen, aki a kezdetektől ismered a Szerkezet működését. És hogy tízezer kilométer lesz közöttünk, bármennyire hiányzol majd, a kísérlet szempontjából hasznos is.

– Mit kell tennem?

Minden akaratom ellenére olyan izgalom vett rajtam erőt, amilyen az ördögös masina első kipróbálásakor fogott el, épp ott, a Husserl Archívumban.

– Neked semmit. Csak hozzá kell járulnod, hogy a Szerkezetet a te bensődre hangoljam rá, és hagyd szabadon áramlani a képzeletet.

– Ugye, hogy a képzeletet!

– Épp azt akarom megtudni, hogy csak a képzeletről van-e szó. Egy újabb lehetőséggel igyekeztem bővíteni a Szerkezet képességeit: nemcsak egy szövegbe huppanhatsz vele, ahol azután szemtanúja, szereplője, vagy akár szerzője leszel az eseményeknek, hanem bizonyos, közelebb vagy távolabb

eső korokat, műveket, de még szerzőket vagy szereplőket is összehozhatsz. Azaz, ha Gareth Evans volnék, azt mondanám: a Szerkezet reményeim szerint nemcsak textuális, hanem intertextuális is.

- Valódi korokat vagy szerzőket is összeköthetünk?

- Most ne kezdjünk megint azon vitatkozni, hol húzódik a valóság és a fikció határa. Maradjunk annyiban, hogy a Szerkezet épp ezt keresi; rögzíti, amit talál, és aztán meglátjuk, mi történik.

- A Szerkezet majd azt rögzíti, amire éppen koncentrálok? Talán gondolatolvasóvá alakult?

- Annyit máris tudok, hogy roppant nehéz lesz megmondani, mi származik pusztán belőled, és mivel járul mindehhez a Szerkezet működése. Hiszen ha valami felgyorsít, intenzívebbé tesz, katalizál valamit, máris maga mögött hagyhatja az eredeti minőséget, és nemcsak mennyiségileg, minőségileg is merőben új jelenséget hozhat létre. De nem az eredet, hanem a végeredmény érdekes.

- Akkor majd a tudatalattimban is olvasni tudsz?

- Azt hiszem, a Szerkezet inkább azt élénkíti fel, ami a tudatos és a tudattalan határmezsgyéjén található; nem annyira a mélyre ás, mint szabadon lengedező szálakat köt össze, úgy segít valaminek az erőteljesebb átélésében, hogy pontosabban, tisztábban mutassa meg a helyzetedet, és ezáltal elemez vagy értelmez.

- Izgalmas!

Marie aggódva pillantott rám, majd Remkóra.

- A Szerkezet változatlanul nem veszélytelen – válaszolt Remko Marie tekintetének –, az újdonság kockázattal jár, persze minden tőlem telhetőt megteszek, hogy a másik, nálam maradó Szerkezeten át figyeljem minden lépésedet. A legfontosabb azonban, hogy továbbra is a lehető legtermészetesebben viselkedj, mintha a Szerkezet nem is létezne.

Hagyd szabadon áramlani a gondolataidat, érzéseidet és, igen, a képzeletedet; a többit bíz rád, illetve a Szerkezetekre.

Beszélgettünk még egy kicsit arról, mit gondolt Husserl a színészetéről, a fiktív alakokról: Marie és Remko épp egy ropant érdekes kézirat közepében tartottak. Szó volt leendő kurzusomról is San Juanban; Remko jó tanácsokkal látott el Frege értelmezésével kapcsolatban. De aztán mennem kellett, mert másnap kora reggel találkozőm volt J. V. V.-vel, a metafizika professzorával, témavezetőmmel, aki disszertációm harmadik, épp Ovidiusról, Wittgensteinről és Nietzsche-ről szóló fejezetét akarta megbeszélni velem, és csak akkor éreztem magam biztonságban, ha még egyszer átolvasom.

A Szerkezetet a zsebembe süllyesztettem; elbúcsúztunk: Remko és Marie a társalgó ajtajáig kísértek. Ahogy elindultam az első emeletről lefelé, elszomorodtam, visszanéztem, de már nem álltak az ajtóban.

Most is hallom a régi falépcsőn lépéseim magányos dobbanását.

– Igen, azt mondják, aki egyszer a „vadnyugat” levegőjét szívta – bólogatott J. V. V. –, mindig visszavágyik, és előbb-utóbb vissza is tér oda. És tudom, hogy San Juan a világ egyik legszebb pontja, eleget mesélt róla.

Nem nézett ki az ablakon, nem vizsgálta a szemben lévő Husserl Archívum repkénnyel befuttatott falát, és ez nála igen jó jelnek számított. Íróasztalán doktori értekezésem harmadik fejezete feküdt számtalan széljegyzetével.

– A végén még tényleg filozófus lesz magából – dobolt ujjával a kéziratomon. – Persze több tárgyi tévedését, fogalmazásbeli pontatlanságát kijavítottam, de az irány nem rossz. Olykor sajnos, elragadja a hév, vagy épp görcsösen kapaszkodik a logika törvényeibe és túl szárazon következtet, de

írásában kezd mutatkozni egyfajta lendület, dráma, mondhatnám: lélek, és a legfőbb: végre van benne metafizika. Elég órámra járt ahhoz, hogy tudja, hogyan értem ezt: úgy ír, mintha az egészet személyesen átélte volna; sikerül, különösen Ovidius értelmezése közben, előcsalogatnia magából valamit, ami épp magára jellemző. Ez persze összbenyomás, és bizonyíthatatlan, de nem is kell bizonyítani. Mintha önarcképet rajzolna, vagy önmagát próbálná a szavakba írni, s közben egy másik, már-már fiktív személyiséget hozna létre, aki *inkább önmaga*, mint saját maga, mert mindvégig egyszerre látja magát első és harmadik személyben. A téma iránti lelkesedése és a részvétel vágya képviseli az első személyt, ezt képezi le a szövegben, és így válik a személyiség kívülről is szemlélt, harmadik személyű egyéniséggé, akit tenni-venni látunk, amint rendet tesz az állandóan szétszaladni vágyó fogalmak között. A szerzőből személyes személyiség lesz, egyszerre alany és tárgy: az első személy az irodalom, a belső szemlélet, vagyis a tragikus, a harmadik személy a filozófia, a külső szemlélet, azaz a komikus, a második személy pedig a megszólított, az olvasó, jelen esetben én. Gratulálok.

A sok dicséretbe egészen belepirultam, és akadozva csak annyit tudtam mondani, hogy mindez inkább a vágyaimról szól: ahogy *szeretnék* írni, és amitől még messze vagyok, de nagyon jólesnek a szavai, mert tudom, mennyire szigorú. J. V. V. mosolygott; csendesen megjegyezte, hogy néha a jót is el kell mondani és hinni, nemcsak a rosszat, és hogy a vágy, ha ritkán is, egybeeshet a megvalósulással.

– Kétségtelen – tette hozzá, és kinézett az ablakon –, hogy néha még mindig aggódom magáért. Hol Camusról ír, hol Wittgensteinről, hol Ovidiusról, és hajlamos a szertelen csapongásra, így aztán a felületességre: elcsábítja a felszín. Persze minden összefügg mindennel, de ez nem metafizika, ez közhely. A metafizika témája – hallotta tőlem elégszer – a

„minden, ami van”, de ehhez még kell valamilyen mélyszerkezet, amely rendezi, értelmezi és összetartja a mindent, ami egyébként ezer darabra hullana. Csak a valamiképp kitüntett, de akkor is esetleges, az egyedi képes megjeleníteni a mindent: ott, a különleges esetlegesben, a véletlenben bukkanunk a „minden” jelentésére. Persze, ha egyáltalán rábukkanunk. Ez a kezdetben esetleges, majd egyedi magánál most a személyiség, s ezáltal saját személye: ez a legerősebb, de egyben leggyengébb pontja is gondolatvilágának, mert egyfelől végtelenül önző, másfelől senkit sem csalunk meg könnyebben, mint önmagunkat. Hogy is mondja a maga kedvenc Wittgensteinje? „A filozófia küzdelem az ellen, hogy könnyű megoldások boszorkányai babonázzák meg a lelkünket”.

Ahhoz képest, hogy J. V. V. nem szerette Wittgensteint, majdnem pontosan idézte a *Filozófiai vizsgálódások* 109. paragrafusát: „A filozófia harc az ellen, hogy a nyelv a maga eszközeivel értelmünket megbabonázza”, de udvariatság lett volna kijavítani. Amúgy is azt kérdezte: „hogyan tovább?”. Szégyenkezve vallottam be a „csapongást”: hogy mostanában Kierkegaard-ral és Poe-val foglalkozom, de sietve hozzátettem, hogy Wittgensteint és Fregét is alaposan tanulmányozom a referencialitás és a nevek kérdésével kapcsolatban, és ezért idén San Juanban talán több szó lesz a *Tractatus*ról, mint a *Filozófiai vizsgálódásokról*.

– Kierkegaard és Poe? – húzta fel a szemöldökét J. V. V. – Na, majd meglátjuk. Tudja mit? Most már bízom magában. Viszont a *Tractatus*, persze ha nem volna benne annyi túlzás, mert Wittgenstein kétségtelenül zseni volt, de sajnos, mindig túl messzire ment, szóval a *Tractatus* az ideális metafizika remek példája. Az első és harmadik személynek épp az a játéka van meg benne, amiről beszéltem.

– Professzor úr, ha már a személyekről van szó, hadd kérdezzem meg, mit gondol, miért éppen három személyben és

azok többes számaiban rendez el a nyelvtan a világot? Én-te-ő, mi-ti-ők, meg persze van az élő-élettelen megkülönböztetés harmadik személyben, az ez-az. Én még elképzelni sem tudok például egy negyedik személyt.

J. V. V. lehajtotta a fejét, de aztán a szemembe nézett azzal a mókás tekintettel, amelyet sokszor láttam az óráin, ha kedvére való kérdést kapott.

– Ez jó. Ez a negyedik személy, ez jó. Talán a hagyományos három személy párhuzamba állítható a háromdimenziós tér, illetve az idő – a jelen, jövő, múlt – kanti, *a priori* szemléleti kategóriáival. Vagy csupán a három térdimenzió, ami aztán rávetül az időre is? Nem tudom. Majd gondolkodom rajta. Magát pedig – tette hozzá majdnem csúfondárosan – majd eligazítja Kierkegaard és Poe. Mikor is indul San Juanba?

San Juanba június 29-én indultam; a Zaventem repülőtérre taxival mentem. Tudtam, hogy Remko kénytelen volt megválni öreg Facel-Vega autójától – már nem akadt hely, ahol levizsgáztatják – és Marie kis Toyotáját sem akartam igénybe venni, bár felajánlotta, hogy kivisz. A gép 10-kor indult, és nem kívántam, hogy bárki miattam magyarázkodjon, miért hiányzik fél napot a munkahelyéről. A taxim azonban dugóba került, mégis elértem a repülőmet, mert az meg egyórás késéssel szállt fel, így viszont integethettem a New Yorkból San Franciscóba tartó csatlakozásnak. Most éreztem csak igazi kísértést, hogy New Yorkban töltsék egy napot, és valóban bekalandozzam Caleb történetének színhelyeit, de szó sem lehetett róla: egy kedves, de roppant lassú hölgy a számítógép billentyűinek szorgalmas ütögetése és hosszas telefonálgatás után áttett a Los Angelesbe tartó járatra. Így legalább felülről láthattam a számtalan dombon szétszórt, hihetetlen méretű nyugati parti várost, s akaratlanul Hyacinth Ajaxis jutott eszembe, hiszen emlékeztem, hogy itt töltötte gyerekkorát,

és utoljára itt nyaralt Gareth Evans-szal, miközben apja, Cygnus Ajaxis laboratóriumában dolgozott, aki szintén kémikus volt, de Forrest Larksheel letartóztatta, mert együttműködött a maffiával...

A San Franciscóba induló gép légibusz-szerű, helyi járat volt, az ötös terminálról át kellett mennem a hatosra, de ezt gyalog is megtehettem. Alkonyodott; a pálmafák alatt a mediterrán pavilonok között vendéglők és kávéházak teraszán a földkerekség talán minden nemzetisége együtt üldögélt és tereferélt a kellemes melegben. A nap már szinte eltűnt a látóhatár peremén, amikor a gép felemelkedett; a kifutópálya az óceánra nyílt, kiszálltunk a víz és az ég végtelenjébe: csak a színekből tudtam megállapítani, hol válnak el a földi és az égi vizek. A gép hatalmas kanyart írt le, aztán végig a part mentén repült, alacsonyan, északnak; a levegő tiszta volt és jól lehetett látni az óriási, tehetetlenül sodródó, önmagukon átbukó hullámokat: elterültek a végeláthatatlan homokos parton, fehér tajtékos csúcsaikból hatalmas kezek nőttek ki, amelyek vágyakozva nyúltak a parti pálmák felé, de sohasem érték célt. Csendesen (hiszen ez a Csendes-óceán! – gondoltam) és szomorúan hanyatlottak vissza, amíg nem csaptak össze egy újabb, a part felé dübörgő hullámtömeggel, ami ismét a pálmafák felé hajszolta őket. Később a felülről néma tajték már a jól ismert, barnásvörös, ezerféleképpen rovátkolt sziklákat ostromolta, hogy rejtett zugaikba, odvaikba nyúlva legalább annyit mosson ki belőlük, mint amennyi hínárt, moszatot és számtalan apró tengeri élőlényt rájuk aggat. Vajon miért itt ér véget a víz, és kezdődik a szárazföld? Valahol mindennek véget kell érnie és mindennek el kell kezdődnie – de miért éppen itt? Miért nem ott, ahol a pálmák állnak, vagy miért nem sokkal előbb? Milyen erő parancsolt megálljt annak a víznek, amely hatalmasabb, mint bármelyik szárazföld? Úgy éreztem, a világ végének peremén repülök,

az alkonyatba, az éjszakába; San Francisco úgy világított, mintha egy nagyvonalú óriás belenyúlt volna gyémánttal és drágakövekkel teli zsebébe, hogy hanyagul szétszórjon néhány marokkal az óceánparti dombokon.

Nagyon más volt megérkezni, mint tavaly: már jócskán éjszaka volt, a taxi nem az óceán mellett, hanem a gyorsabb és rövidebb 101-es autópályán vitt, és alig egy óra múlva San Juanban voltam, a Mountain Drive 5 alatt, egy kényelmes, emeletes, családi házban. Az öttagú család aznap reggel két és fél hónapra európai körútra utazott, és annak fejében, hogy ettem két macskájukat és rendszeresen locsolom a kertet, névleges összegért az egész házat átengedte. Ezt a remek lehetőséget persze Remko találta, még május elején az interneten, nekem csak a részleteket kellett leleveleznem e-mailben. A kulcs a bejárati ajtó melletti citromfa cserepében volt elrejtve – érett citromok lógtak az ágakon, be is vittem egyet – és alig kellett kotorásznom a tő körül, rögtön az ujjaim között éreztem a kulcskarikát.

Szép, tágas, értelmiségi amerikai ház volt: a földszinten a falakat szinte mindenütt könyvespolcok borították – a ház tulajdonosa pszichológiaprofesszor volt az egyetemen, a felesége ügyvéd – de fönt a gyerekek és a szülők hálósobája is roskadozott a sok könyvtől. Arra gondoltam, milyen jól elférne itt Remko és Marie. Nekem a háziak a szülők nagy, kényelmes hálósobájában ágyaztak meg, amihez külön fürdőszoba tartozott; ide cipeltem fel két tömött kofferemet, majd alapos szemlét tartottam új szállásomon.

A macskák már türelmetlenül nyávogtak ételes táljaik körül: először is enni adtam nekik. A konyhaasztalon hosszú levelet találtam; használati utasítást a házhoz, a macskák ellátásához, a locsoláshoz és három autójuk közül a Subaruhoz: ezt használhattam, ahogy minden egyebet a házban; a hűtőszekrény tartalmát is rám hagyták. A slusszkulcs, mint

észrevettem, rajta volt a kulcskarikán, amit a citromfa tövéből kapartam ki. Igazán nem panaszkodhattam, sőt: hála a macskáknak és a locsolandó kertnek, már nem egy diák, hanem egy egyetemi oktató egzisztenciájába csöppentem, és ehhez mérten húztam ki magam a konyhában és nyitottam ki a frizsidert, ami tele volt finomságokkal, többek között egy üveg vörösbor húlt benne. Ebből jócskán töltve kinyitottam a nappaliból a kertbe nyíló tolóajtót, és kiléptem. Terasz-félén találtam magam, kényelmes kerti székekkel és asztallal, előttem a kert, alacsony élő sövénnel körülvéve, majd, mintha szakadékban lenne, San Juan éjszakai fényei pislákoltak. A városon túl pedig, mint végtelen, kiismerhetetlen test, lélegzett a Csendes-óceán. A telihold ezüsthidat rajzolt az innen mozdulatlanak tűnő víztükörré, amely felett sűrű ködgomolyagok bukkantak fel és tűntek el, szinte a semmiből érkeztek és oda tértek vissza. Tavaly eleget láttam az óceánt, hiszen az egyetem is ezen a hegyen volt – jobb felé pontosan éreztem, hol terül el a sárga fűvel borított domboldal és a vörösfenyők évszázados, sőt évezredek erdeje, és megint milyen belélegeztem az óceán és az erdő épp itt, körülöttem keveredő illatát. Örökké elnézném és érezném! Sohasem unnam meg!

Mégis nagyon egyedül voltam.

– Miért éppen ezt a történetet választotta? – kérdezte a sétatálcás a székén hátradőlve; szeme egy pillanatra fájdalmasan összerándult.

– Inkább a történet választott minket – morogta a fekete bajszos, és mutatóujját szórakozottan jártatta pohara pere-mén. – De nincs igazi kifogásom ellene. Minden történetből ki lehet hozni valamit.

– Nem gondolja, hogy kicsit nehezen indul?

– Ó, egy történet már lejátsszódik, mielőtt elkezdődött volna. Csak az első mondatot kell leírni, és abból minden logikusan kikövetkeztethető.

– Nana, és ha nem várt fordulat áll be?

– Annak a fordulatnak – mint a többiből szükségszerűen következő elemnek – ott kell szunnyadnia valahol, bár kétségtelen, az a jó, ha az olvasót mégis meglepetésként éri.

– Látom, ön is épp annyira szereti a paradoxonokat, mint én. De ahogy ön elgondolja, a történet rendszere túlságosan zárt, és így a jelentése, vagy inkább a hatása célzatos, már-már előre kiszámítható lesz; én nyitva hagynám a lehetőséget egy olyan fordulatra, amely még az alkotót is meglepetésként éri.

– Hogyan, ha ő a szerző?

– Álláspontom kétségkívül olyan világot, vagy akár univerzumot feltételez, amelyben nincs minden előre eldöntve.

– De akkor hogy működhet, hogyan maradhat fenn egyáltalán? Nem zárható ki, hogy a maga „nem várt fordulata” épp az, hogy a rendszer egy ponton fennakad, és mindent megsemmisít.

– Erről beszélek. A rendszeren kívüli mozzanatok lehetőségét sem szabad kizárni.

– Fából vaskarika, mert ha számol a rendszeren kívüli mozzanatokkal, akkor tud róluk, és ebben a formában mégis belekalkulálta saját rendszerébe.

– Nem tudom, hogy *mi* ez a fordulat, csak hogy lehetséges. A bizonyíték, hogy egyáltalán van, vagy lesz, hiányzik mögüle, mert semmi sincs mögötte, ami a rendszeremből következne. Attól tartok, ön összekeveri a tudást az akarattal. Persze, tudnom kell valamit a „nem várt fordulatról”, de ennyit elég is tudnom. Ezen felül azonban akarnom is kell a létét, és éppen abban a formában, hogy „nem várt fordulat”.

Azaz nem kijelentő módon, hanem a vágy, az akarat módjában: kötőmódban viszonyulok hozzá.

– Ahá, vagy úgy! Vágyakozni persze vágyakozhat, amenynyit csak tetszik. Óhajt, majd sóhajt: „bárcsak bekövetkezne”!

– Nem, nem óhajtom! A vágyam itt csupán létrehozó vágy, ami az akaratommal és csak az én személyes akaratommal párosul. Mintha teremtenék. Nem azt mondom: „bárcsak eljönne”, hanem: „jöjjön el”, és látom, hogy már „itt is van”.

– Akkor mégis magából sarjad ki, kedves uram. És az „itt is van” lehet abszolút öncsalás, teljes illúzió.

– Miért zárnánk ki annak lehetőségét, hogy valami, amivel senki sem számolt, és én is csak akartam, de tényezőként nem vehettem fel a rendszerembe, mert még egyáltalán nem létezik, egyszer csak megjelenik, ott van, a maga hús-vér eleven valóságában? Természetesen az akaratomból nő ki, enyém a felelősség is. De egyszerre van rajtam kívül és belül: akarom, és abban az akaratban már meg is van, létezik: ez a belső. És vagy bekövetkezik, vagy nem, ezt nem tudhatom, ez végtelen bizonytalanság, űr, lebegés: ez van kívül.

– Attól tartok, most maga kever össze két tényezőt: a képzeletet és az akaratot. Ezt a lebegést ugyanis én képzeletnek, sőt illúciónak hívom.

– Én pedig valóságteremtésnek, ahol a bizonytalanság az a mozzanat, amely minden teremtetési aktust kísér, sőt, kísért.

– A valóság a meglévő mozzanatokba oltott logikai viszonyrendszer: a vasszigorral egymásra következő események és tettek sorozata. Azzal egyetérték, hogy vannak lehetőségek, amelyeket az elme, az érzelmek, vagy – ami majdnem ugyanaz, mint az előző kettő – az alkotó képzelet még nem vett észre és nem használt ki. De mindezek azt találják meg, ami korábban is ott volt, csak eddig senki sem fedezte fel.

- Eddig tőlem függetlenül, mégis a rendszeremen belül?
- Pontosan.
- És a rendszeren kívül semmi sincs?
- Semmi.
- Képzeljünk el egy ringlispílt; ilyen sok van a koppenhágai vurstlikban. Azt is képzeljük el, hogy minden ülést letakartak, így nem tudható, van-e valaki az ülésen. Tegyük föl azt is, hogy mindketten odamegyünk, és sorra lerántjuk a takarókat. Én azzal a lelkülettel lépek oda, hogy nem tudom, talállok-e a huzat alatt valakit, csak remélem, vágyom, „teremtem”, mintegy a huzat lerántása közben, hogy igen vagy nem. Ön azonban végigpillant a ringlispílen, és ki tudja, honnan – az ülések helyzetéből?, a láncok hosszából?, az egész szerkezet egyensúly-viszonyaiból? – előre meg tudja mondani, lesz-e ott valaki.
- Szép allegória.
- Köszönöm. De tudja-e, hogy így tulajdonképpen le sem kell rántania a huzatokat, hiszen pontosan tudja, mit fog találni?
- Itt sántít a hasonlata, mert túl sokat feltételez rólam: valóban előre felmérem a ringlispílt, de tévedhetek is.
- Akkor önnek a tévedés ugyanaz, mint nekem a csoda?
- Csodavárás van, remény van, vágy van, de maga a csoda: nincs.
- Ha a csoda lehetőségét eleve kizárom, biztos nem jön el.
- Nem; a csoda épp attól az, ami, hogy végképp váratlanul, a semmiből bukkan fel.
- Akkor mégis van?
- Csak akkor, ha úgy gondolom: nincs. Ha nem számolok vele. Még úgy sem, hogy várom, vagy, ahogy maga hiszi, valamilyen titokzatos módon „teremtem”.
- De épp ön mondta, hogy van csodavárás.

– Illúzió mindig volt és lesz. Kétségbeesett könyörgés is. De kárhozat is! Tudja, én sem bánám, ha magának volna igaza. De sajnós, nincs.

– Hiszen én magam sem tudom, igazam van-e. Amit *nem tudok*: ez a fontos, ezen múlik minden. Épp ez a szép az egészben.

Nagyon mélyen aludtam: az óceánpartról áramló levegő megtette hatását. A macskák – Olive, a fekete, és Beth, a szürke – ébresztettek; gyönyörű, igazi kaliforniai idő volt: az ég egyetlen mélykék kupola felettem, s az etetés, a magam reggelije és a kert alapos megöntözése után jókedvűen ültem a Subaruba és hajtottam fel az egyetemre. Mielőtt a nyári egyetem központjához, a Hahn-épülethez értem, megálltam a pizzeria előtt. Még nem nyitottak ki, a székek és padok lábbal felfelé éktelenkedtek az asztalokon, és egy teremtet lélek sem volt a környéken. Lehetséges, hogy én álltam itt, majdnem egy éve, egyetemi hallgatók gyűrűjében, Angela és Desmond tangóját figyelve? És mi lett Biancával és a többiekkel? A hely keveset változott; bátran elhittem volna: tavaly van, miközben tudtam, hogy sok száz nap vonult el azóta, és én is mássá váltam. De miben áll ez a más? Az emlékeim mennyiségében, amelyek között a tavalyi nyár is *mint* emlék mutatkozik? Lehet, hogy egyedül az emlékeimtől, és épp *ezektől* az emlékektől vagyok, aki vagyok? Akkor mindaz, amit elfelejtettem, veszteség a személyiségeből? Vagy a helynek is van tőlem független léte és története, amelynek már én is része vagyok? Kétségbeesetten igyekeztem visszaemlékezni saját licentiátusi dolgozatomra, amit Husserl időértelmezéséről, az emlékezetről és az *én* fogalmáról írtam, de ha fel is derengett valami – mit szólna most J. V. V.! –, nagyon másnak éreztem ott, a pizzeria előtt átélni vélt és valós nyereségeim és veszteségeim, mint ezekről értekezni. És

mindjárt a Hahn-épülethez érek, amelynek sarkánál Angelával beszélgetve Desmondot és Biancát véltem látni, és ahol először találkoztam Angelával... Hol lehetnek most?

Mintha felbukkant volna valaki a pizzeria mellett, de még az alakját sem láttam tisztán; inkább a jelenlétét éreztem. Közelebb mentem; nem volt ott senki.

Nem halogathattam tovább az indulást, visszaültem az autóba, leparkoltam a Hahn-épület mellett, és szinte örültem, hogy majd a hivatal nyüzsgése a való világra emlékeztet, és kijózanítja képzeletemet. Nem csalódtam: a nyári egyetemi kurzusok tanulmányi felelősei régi ismerősként, örömmel üdvözöltek, és annyi kitöltendő papírt adtak a kezembe, hogy csak dél körül lettem készen. Ch. B., a nyári program vezetője minden dokumentumot elégedetten iktatott, de megkérdezte, láttam-e a dossziémban a pumákról szóló tájékoztatót.

– A kikről? – kérdeztem meglepetten.

– A pumákról. Tessék – nyújtotta felém a színes brosúrát. – Ez talán az egyetlen komoly változás tavaly óta. Több figyelmeztető táblát is kitettek.

„A puma (*Felis concolor*) Amerika egyik legfélelmetesebb ragadozója” – olvastam a tájékoztató tetején, amin egy szép, itteni nevén „mountain lion”, vagyis „hegyi oroszlán” képe volt látható. Megtudtam, hogy amit más területeken „coguar”-ként is emlegetnek, az utóbbi évben felbukkant az egyetem környéki erdőkben, sőt, a kampuszon is találkoztak vele.

– Először azt hittük, valaki egy kövér macskát, vagy hiúzt nézett pumának; a hiúzok hosszú ideje élnek itt, de emberekre ártalmatlanok – mondta Ch. B. – Tudja, eleinte olyan ez, mint a szellemhistóriák: mindig valaki más – a szomszéd, a parkolóőr, mit tudom én, ki – látott szellemet, sohasem az, aki beszámol róla. De a széttépett őzek tetemei az egyetemi

vezetőséget is meggyőzték. Embert még nem támadtak meg – talán a rengeteg itteni, szigorúan védett őz és a domboldalon legelésző tehenek csalták ide őket, de akkora ijedelem támadt, hogy senkit sem engednek tanítani, amíg alá nem írja, hogy olvasta a tájékoztatót. A szomszédos nemzeti park őrei még nem kaptak utasítást, hogy kezdjék el a kilövésüket, hiszen a puma is védett állat, de ez megint veszélyes játék: muszáj várni az első áldozatig?

Igyekeztem megnyugtatni, hogy mint minden ilyen dolognak, nagyobb a füstje, mint a lángja, de nem engedett el, amíg a szeme előtt el nem olvastam a tájékoztatót, és alá nem írtam, hogy tudom, miképpen kell viselkednem, ha pumával találkozom. Tilos a földre feküdni, még lehajolni se szabad, mert akkor támad; inkább igyekezzünk lábujjhegyre állni és minél magasabbnak mutatkozni; hangos kiáltásokat hallasunk, és bármilyen, a kezünk ügyébe kerülő tárgyat – faágat, követ – feléje kell hajítani, és persze azonnal jelentsük az esetet: akkor a nemzeti park őrei már tudják a kötelességüket.

Derülve távoztam: „ez megint valami amerikai túlbuzgóság, ami igyekszik a felelősséget elhárítani, miközben a természet védelmét is kötelességének tekinti”. De aztán eszembe jutottak a rám bízott macskák: ők nem írták alá, hogy olvasták a tájékoztatót, és alkonyat után muszáj lesz becsalogatnom őket a házba. Látszólag fittyet hánytam a pumáknak, de míg bejártam az ismerős helyeket, többek között azt a kis telepet, ahol tavaly laktam, és Angela a szomszédom volt, minden ágreccsenésnél megálltam, és aggódva szimatoltam a levegőbe.

Másnapra azonban minden ragadozó emlékeim mélyére süllyedt, mert meg kellett tartanom első órámat. Már tudtam, az első találkozáson múlik minden: ha az jól sikerül, nyert ügyem van; ha nem, több hétig kínlódhatok, míg

sikerül kapcsolatot teremtenem a hallgatósággal. Ráadásul idén jóval többen, majdnem hatvanan voltak a 145-ös, nagyobb előadóteremben, amely Angela tavalyi szemináriuma mellett helyezkedett el.

A hangom, a kezem nem remegett annyira, mint egy esztendeje, de belül legalább annyira izgultam – vajon ez mindig így lesz? Még huszonöt év múlva is? A hallgatói listát marokra fogva arra kértem leendő kurzusom résztvevőit, mutatkozzanak be, és mondjanak magukról valamit, de csak annyit, amennyi jólesik, és amíg nem tanulom meg a neveket, egy-egy névtáblát is tegyenek maguk elé. Amikor mindenki sorra került, végignéztem az arcokon, és megkérdeztem, nem hagytam-e ki valakit?

– Nem, nem – hallottam mindenfelől.

– Pedig valaki hiányzik – mondtam, és magam is meglepődtem, mennyire ellentmondást nem tűrő hangon ejtem ki a szavakat.

Kissé értetlenül néztek rám; fészkelődtek, nevetgéltek, füžeteiket nyitogatták; én még egyszer felolvastam a neveket: épp annyian voltak, ahányan a listán. Mégis határozottan éreztem, hogy valakinek még ott kellene lennie, de nem akartam, hogy azonnal bolondnak nézzenek, ezért gyorsan belekezdtem:

– Ez a kezemben lévő lista, a névtáblák és az önök jelenléte jól példázza, amiről a kurzus szól. Az első órára még mindenki eljön – enyhe nevetés futott végig a termen –, de még ha hiányzik is valaki, a nevek pontosan jelölnek mindenkit: egy-egy névhez egy-egy hús-vér személy tartozik, s még ha véletlenül két embert ugyanúgy hívnak, megvan a lehetőség, hogy a név viselőjét – a logika nyelvén szólva: referenciáját, jelölését – pontosan rögzítsük, további jelek használatával. De ez megfordítva is igaz: a személyek és a dolgok is általában

neveket viselnek: szék, asztal, macska, Edgar Allan Poe... puma! – ötlött most hirtelen az eszembe.

Erre mozgolódás és nevetés támadt; jól számítottam: a hallgatóknak is alá kellett írniuk azt a nyilatkozatot, amit tegnap nekem.

– De van itt egyáltalán puma? – kérdezte egy hosszú hajú, szőke lány a második sorban. A névtábláján láttam, hogy Sue a neve.

– Az a tény, hogy a San Juan-i kampuszon van-e éppen puma vagy nincs, befolyásolja-e azt a tényt, hogy tudom: a *puma* név a ragadozók melyik osztályára vonatkozik, azaz tudom, milyen körülmények között használhatom a *puma* szót? – kérdeztem vissza.

– Már hogy befolyásolná? – mondta szinte felháborodottan egy vékony fiú, Michael az ötödik sor közepén. – A tanár úr tudtommal Belgiumból jön; ott csak az állatkertben vannak pumák, de attól, hogy nem kószálnak az erdőkben vagy a kertekben, nem fogják a puma szót törölni a szótárból.

Nem akartam felvilágosítani, hogy tulajdonképpen nem Belgiumból, hanem Budapestről jövök, különösen, mert jót mondott, és Magyarországon is csak az állatkertben vannak pumák. De Sue, a szőke lány folytatta:

– Ebből viszont szerintem az következik, hogy minden, aminek neve van, létezik. De akkor hogyan tudok különbséget tenni egy olyan mondat igazságértéke között, hogy „most a 145-ös teremben ülök” és „A mélyen alvó Odüsszeuszt Ithakában tették partra?”

Láttam, hogy Sue már olvasott Fregét, de a többiek kedvéért hosszabb magyarázatba kezdtem:

– A kérdés nagyon jó. Gottlob Frege, a 19. század végének kitűnő matematikusa tett először különbséget jelek – nevek, szavak –, illetve mondatok jelölete és jelentése között. A nevek jelölete maga a dolog vagy személy, amelyre a név

vonatkozik. A mondatok jelölete az igazságértéke: hogy a mondat, egy bizonyos, de többé-kevésbé pontosan rögzíthető helyzetben igaz-e, vagyis megfelel-e a látható vagy ismert tényeknek. És ha tudom, milyen körülmények között igaz egy mondat, persze azt is tudom, mikor hamis. De a névnek és a mondatnak jelentése is van: Frege szerint a név jelentése az a mód, ahogy a tárgy, a személy, azaz a jelölet a számomra adott; például a pumát megjelölhetem úgy, mint „puma”, „coguar”, „mountain lion” vagy állatrendszertani névén: *Felis concolor*, de akár úgy is: „amit már többen láttak, vagy látni véltek a San Juan-i kampuszon és veszélyes ragadozó”: ezeknek a kifejezéseknek mind más lesz a jelentése, de azonos lesz a jelölete. Viszont lesznek olyan nevek, amelyeknek bizonytalan a jelölete, vagy nincs is, ilyen például Frege szerint az úgynevezett „fiktív”, vagy „irodalmi alakok” osztálya, pl. az „Odüsszeusz”. Az „Odüsszeusz” névnek ezért csak jelentése van, jelölete nincs, azaz Odüsszeusz nem létezik. Ezért a róla szóló mondatoknak is, például hogy mélyen alszik és eközben Ithakában partra teszik, csak jelentése van, de nincs jelölete: vagyis az Odüsszeuszról szóló mondatok sem nem igazak, sem nem hamisak.

Egy pici, fekete hajú lány – Jessica – jelentkezett:

– Tanár úr, ez így túl egyszerű. És azt hiszem, Frege vagy a tanár úr magának mond ellent. Hiszen azt mondta: a jelentés az a mód, ahogy számomra valami adva van. De máson nem juthatok el a jelöletig, mint a jelentésen át, tehát a jelölet is az én számomra lesz adott. Ha pedig az én személyem számára van, és én például beleélem magam egy történetbe, például az *Odüsszeiá*ba vagy a *Hamlet*be, akkor a végén azt is mondhatom: számomra Odüsszeusz vagy Hamlet jelölete jobban létezik, mint a szomszédom, aki éppen most melletttem ül.

Történetesen a vékony fiú, Michael ült mellette, és azonnal felmordult:

– Frege épp azt akarta elkerülni, hogy a valóságot keverjük a fantáziánkkal. Az általános nyelvhasználatból indult ki, nem abból, ki mit hisz vagy képzeleg magában, amikor ott-hon fiktív történeteket olvas. Frege úgy gondolta: általában egyetértünk abban, hogy más Odüsszeuszról vagy Hamletről beszélni, mint Homéroszról, Shakespeare-ről, vagy akár rólad vagy rólam. Elismerem, hogy a „Homérosz” név jelölete bizonytalan, de hogy Shakespeare létezett-e, eldönthető mindenki által megvizsgálható dokumentumokból. Azonban hogy ki mit fantáziál például Hamlettel kapcsolatban, az a magánügye; természetesen nem tiltjuk meg neki, de ne traktálja vele az emberiséget, a logika művelőit különösen nem. Ha valaki nekem azt állítaná, hogy mondjuk „találkozott Hamlettel”, és ezt úgy értené, hogy azzal az alakkal, akit Shakespeare képzelete teremtett, azt gondolnám róla, hogy beteg.

Úgy fordult meg velem az előadóterem, ahogy annak idején a tanári szoba St. A.-ban, amelyben Hamlettel beszélgettem; felvillant kék szeme, amelyben egyszerre látszott megvetés és mindent megbocsátó kedvesség, de nem volt időm az emlékeimmel bíbelődni. Persze én már több kirándulást tettem a Szövegbe Helyező Szerkezettel – többek között St.-A.-ban, Észak-Angliában, ahol egy évig tanítottam filozófiát, és egyszer csak Hamlet történetének közepében találtam magam –, ezért egészen másképp látom valóság és fikció viszonyát. Inkább annak kellett örülnöm, hogy diákjaim vitája máris ilyen komoly fordulatot vett, és azt mondtam, majdnem minden téma, amelyet a kurzus első felére terveztem, felmerült az eddigiek során; ezeket a kérdéseket próbáljuk meg módszeresen és alaposan megérteni.

– Mert – mondtam –, hölgyeim és uraim, ez a történet jelölővel és jelölttel arról szól, hogy van valami, amit jelnek hívunk és az kinyúl valamiért, ami a jelöllet, s a kérdés mindig az: célba talál-e a jel, és ha igen, miért. Milyen alapon? A jelölletre vonatkozó tudásunk segít neki? Valami egyezmény, konvenció? Valami szükségszerűség, amelynek mi vagyunk a szerzői? Vagy a jel egyenesen teremti a tárgyát, vagyis azt, amire vonatkozik? De honnan venne magának ekkora bátorságot?

Megálltam; mindenki feszülten figyelt rám. Hirtelen eszembe jutott valami.

– Gondoljanak egy pillanatra a jelre úgy, mint egy kézre, amely egy másik kéz után nyúl: ha megfogja, a jelölés sikeresen megtörtént, ha nem, ott marad a levegőben, és legfeljebb a jelölés vágya marad a mozdulatban.

Jessica és Sue bólogattak, Michael majdnem felkiáltott:

– Tanár úr, miért kell mindent antropomorfizálni? Vagy inkább: allegorizálni? Ezek logikai relációk, nem szerelmi viszonyok. A megszemélyesítések elfedik a valódi kapcsolatot jelölő és jelölt között; a jel nem „akar” semmit, nem „nyúl” semmi után; az objektíven létező kapcsolatokat kell a logika eszközeivel feltárni.

– Lehet, hogy a hasonlattal túl messzire mentem – választam nyugodtan –, de a jelenségek megértése, és éppen Frege nyomdokain haladva, talán épp azt jelenti: ugyanazt sokféleképpen le lehet írni, meg lehet jeleníteni; minden megközelítésben lehet valamennyi igazság, és a sok ábrázolás kiad valamit. Gondoljunk Wittgenstein „Előadás az etikáról” című írására, amely még a *Tractatus* világszemléletét tükrözi, de egyben átmenet a *Filozófiai vizsgálódások* felé. Az előadás végén Wittgenstein azt fejtegeti: a legfontosabb dolgokról csak hasonlatok vagy allegóriák segítségével tudunk beszélni.

Nem hiszem, hogy Michaelt meggyőztem volna, de az óra további részében megértés és tudás viszonyáról volt szó, és úgy láttam, a legtöbben elégedetten távoztak.

„Azért ez most jobban megy, mint tavaly, vagy St. A.-ban” – gondoltam vidáman, mikor kiléptem a képtelenül kék ég alá, amelyen egyetlen felhő sem látszott. De az érzés, hogy valaki hiányzott az óráról, még akkor sem hagyott nyugodni, amikor beültem a Subaruba, hazahajtottam, megettettem a napozó macskákat, és csináltam magamnak egy bolognai makarónit, amit a teraszon fogyasztottam el, miközben gyönyörködtem az óceánban. Ebéd után hosszú e-mailben beszámoltam Remkónak és J. V. V.-nek a fejleményekről, délután pedig, és másnap szinte reggeltől estig azon igyekeztem, hogy minél jobban végiggondoljam az első órán felmerült kérdéseket.

– Azt mondd meg, Olive – mondtam a lábamhoz törleszkedő fekete macskának –, hogy ki hiányzott tegnap?

De Olive nem szólt semmit, csak hunyorgott szép zöld szemével.

A július 3-i órámott ott volt. Jobb oldalon ült, a harmadik sorban. „Ő az!” – gondoltam –, vagy inkább: „Az: ő!”. Tudtam persze: ahhoz, hogy mindenki úgy érezze, rá nézek, messze a hallgatóság fölé kell függesztenem a tekintetemet, de valójában végig neki tartottam előadást: az óra többek között arról szólt, mit jelenthet névtelennek, különösen névtelen hősnek lenni, és Frege elmélete mennyire különbözik a posztmodern elképzelésektől, amelyek eleve eldöntik, hogy jelölő és jelölt soha nem talál egymásra: mindig „csúszásban vannak”. Pörögtem, forogtam; a kérdések és válaszok süvítettek a levegőben, jól adagolt poénokkal nevettettem meg a közönséget, amely aznapra hatvanról legalább kilencvenre nőtt. Életem legjobb óráját tartottam.

Legalábbis akkor így éreztem. Biztosan túljátszottam a szerepem, de nagyon szerettem volna imponálni neki, ahogy szerettem volna néhány szót váltani vele óra után. Míg azon gondolkodtam, milyen ürüggyel szólíthatnám meg, és hogyan török utat a kifelé tolongó hallgatóság sűrűjében, egy szemüveges fiú, Jim bukkant fel előttem, és valósággal eltorlaszolta az utamat:

– Tanár úr, holnap nincs óránk, általános tanítási szünet lesz: itt Amerikában július 4-ét, a Függetlenségi Nyilatkozat aláírásának évfordulóját ünnepeljük. Este a pizzériában a tűzijáték után egy kis partyt rendezünk, amelyre tisztelettel meghívom.

– Pontosan tudom, mit ünnepelnek itt július 4-én – mondtam, és alig tudtam úrrá lenni türelmetlenségemen és ingerültségemen, bár ebben biztos tavalyi emlékeimnek is volt része –, köszönöm a meghívást. Táncverseny is lesz? – kérdeztem némi éllel. A valódi kérdésem persze az lett volna, vajon ő ott lesz-e.

– Táncverseny? Dehogyan lesz – hüledezett Jim. Szinte mellette láttam Desmondot; pontosan egy éve ő hívott meg a július 4-i ünnepségre.

– Tavaly volt táncverseny – mondtam, és most már inkább szomorúan, mint dühösen néztem Jim feje fölött a kiürült előadótermet.

– Táncverseny nélkül is eljön a tanár úr?

– Persze, nagyon szívesen. Hány órákor?

A party kilenckor kezdődött, előtte megcsodáltuk a tűzijátékot, azután jött a vacsora, idén a specialitás a „népek konyhája” volt; mindenféle, itt különlegesnek számító ételtől roskadozott a számtalan tálalóasztal. Alig figyeltem a sokszínű szikraegyveleget és a gőzölgő-illatozó edényeket – jobbra-balra, előre-hátra tekintgettem, hátha ott lesz ő.

De nem volt sehol. Michael néhány lánnyal vidáman beszélgetve görög ételt eszegetett, a „Homérosz kedvence” nevű kapros csirkét, és nekem rögtön a mélyen alvó Odüsszeusz jutott eszembe. „Pedig mennyire elképzeltem ezt a találkozást!” – dühöngtem. Akárki elegyedett szóba velem – a szokásos udvariassági kérdések és válaszok után –, akarva-akaratlanul ő-ről kérdeztem volna, de nem adhattam róla személyleírást, mint egy szövetségi nyomozó. Ott álltam, tanácstalanul; gyalog voltam, hiszen számítottam rá, hogy a partyn megiszom néhány pohár sört vagy bort, de ahogy a város lenti fényei és a hold világa mellett a hegyoldalon hazafelé bandukoltam, olyan erővel tört rám az egyedüllét, hogy meg kellett állnom lélegezni. De hát nem is ismerem! A nevét sem tudom, egyszer láttam! Ki ő? „És ha nincs az ő-nek jelölete?” Gúnyos hang volt, mintha az előadásomat szakította volna meg; a hangom elakadt, „az ő-nek lehet, hogy nincs, de *őnek* van”, akartam mondani, de ismét a domboldalon álltam.

Otthon sokáig simogattam Olive-ot és Beth-t, miközben kései vacsorájukat fogyasztották. Kiültem a kertbe, a levegő langyos volt, a sós víz szaga keveredett a vörösfenyők nehéz illatával; kibontottam egy üveg bort és néztem az óceánt. A negyedik pohár után azt képzeltem, megfogom a kezét, átkarolom a vállát, és lassan, nagyon lassan, megsimogatom a haját.

Későn aludtam el; a kezemet a párnámon az arcom mellé fektettem, hátha álomban arra jár és megfogja.

– Végre egészen szépen alakulnak a dolgok – mondta a sétapálcás elégedetten, töltött magának egy fél pohár bort és rágyújtott egy hosszú szivarra –, bár reggel azt gondolja majd, álmodta az egészet.

Nagyot szippantott a szivarjából, és bocsánatkérően nézett a fekete bajuszosra:

– Parancsol még egy kis italt? Vagy egy szivart?

– Semmi esetre sem. De én a maga helyében nem örülnék, kivéve, ha boldogsággal tölti el a beteljesülhetetlen, azaz ha szenved valaki.

– Ne gondolja, hogy nem tudom, milyen a szenvedés vagy az elérhetetlen, a megvalósulhatatlan, az elviselhetetlen. Jó ismeretségben vagyok minden -hatatlannal és -hetetlennel. Sőt – lehajtotta a fejét, majd társa szemébe nézett –, volt valaki az életemben, akit bátran nevezhetnék az életemnek: róla le kellett mondanom.

– Az illető mást szeretett? Vagy máshoz erőltették?

– Nem. Regine – olyan volt, mint egy regény, egy rege – éppen hogy engem szeretett, és hozzám akart jönni feleségül.

– Akkor rettenetes lehetett....

– Senki sem értette, még a bátyám sem. De tudtam, hogy boldogtalanná tenném, mert valójában nem engem szeret, hanem az életformát, amit biztosítani tudnék neki. Ráadásul nem is sejtette ezt. Neki a jó körülmények között élő, különös, de szellemes teológus-filozófus kellett, aki szép és kényelmes otthont tud fenntartani az apjától örökölt életjárdéból – aki már híres, akiről beszélnek, még ha nem is mindig a legjobbat. Nem ismert, de ezt nem róhattam fel neki, mert úgy nevelték, hogy az élet felszínét tekintse saját élete fundamentumának. Ezt csak én értettem, tehát csak én menthettem meg a csalódástól, a boldogtalanságtól, amely – nem telt volna bele egy év – biztosan elfogja. Ezért lemondtam róla, hogy megtarthassam annak, akit szerettem. Aki kedves volt, vidám és szép.

A fekete bajuszos szánakozva nézett a sétatálcás fájdalomtól összeszűkülő szemébe, majd tekintete akaratlanul annak megkínzott kezére tévedt.

– Azt hiszem, értem, miről beszél. És nem tudom, mi rosszabb: ha lemondok arról, akit szeretek, mert így legalább elhitethetem magammal, hogy valamiképp megtartom, vagy ha együtt élek azzal, akit szeretek, de tudom, egyre közeledik a pillanat, amikor elragadja tőlem a halál, és azt is tudom, soha többé nem láthatom viszont.

Elakadt, és úgy kapkodott levegő után, mintha vákuumba került volna. A sétapálcás aggódva hajolt előre:

– Rosszul van? Hozzak vizet?

– Nem, már jól vagyok. De ha nem haragszik, Virginiáról... az előző témáról nem beszélnék többet. Annyi elég, hogy éppen ennek az ismeretében mondom: mostani hősünk menthetetlen. Elbeszélésének ábrázolásmódja ugyanis meszesemenően árulkodó.

– Amennyiben?

– Ahogy önmagáról is alig mond valamit – hiszen nem ismerjük sem a nevét, sem a külsejét, míg más szereplőket viszonylagos alapossággal jelenít meg ebben a két vonatkozásban – ugyanúgy azt, akit most kiszemelt magának, csak őként emlegeti, és semmit nem árul el arról, hogy néz ki ez az ő. Úgy kezeli, ahogy önmagát. Amiből arra következtetek: a lehető legveszélyesebb dolog történt vele. Nem telt bele több mint ez az egyetemi óra, és elhitette magával, hogy nélküle nem tud élni.

– Hogyhogy „elhitette magával”? Ha így érzi, ez az igazság!

– Ha úgy érzem, maga helyett egy holló ül velem szemben, akkor ez az igazság?

– Ezt pont ön kérdezi? Amiről beszélek, nem publikus, közszemlére tehető, mindenki számára adott igazság. Ez egyenesen a személyéből fakadó, személyes igazság.

– Rendkívül veszedelmes. Mert mi történik, ha valaki ezzel a belső, személyes víziójával, amit igazságnak hisz,

mondjuk éppen a világot akarja meghódítani, mindenkit ki-
írt, aki az útjában áll, és addig tombol, amíg meg nem féke-
zik?

– Nocsak! Olyan szélsőségesen fogalmaz, ahogy én szok-
tam. De aztán meghúzom, amit írtam, kijavítom, persze az
erejét nem hagyom veszni. Akkor az élmény olyan lesz, mint
amit az ember nem kiírt, hanem kiírt magából.

– A szójátéka szellemes. De nem válaszolt a kérdésekre!

– A személyes meggyőződésében senki sem kételkedhet,
ha az épp a személyiségét határozza meg. Mert ez tartja élet-
ben, ettől az, aki. Természetesen vannak romboló és végtele-
nül káros meggyőzések, de annak feltétele, hogy valaki ezt
a másokra át tudja testálni – mintegy a másik testére testálja
– a másokban van: a másoknak ugyanazt vagy hasonlót kell
éreznie, amit persze csak szavaikkal tudnak „összemérni”,
hiszen egy-egy személy csak önmaga felől lehet meggyő-
ződve, ezért is felelős önmagáért: csak valami bizonytalan in-
tuícióval „tudhatja”, a másik mit érez, hiszen nem tudnak
testet és személyiséget cserélni. De itt a nyelvnek és egyéb, a
másikra hatást gyakorló eszközeinknek elégnek kell lenniük,
mert más amúgy sincs.

– Ez logikus, de ez épp az igazság publikussá tételét bizo-
nyítja. Azzal mélyen egyetértek, hogy amennyiben valaki tud
valamit, és az létének is fontos, olthatatlan vágyat érez, hogy
kimondja. Bárkinek.

– Ne keverje össze a belső meggyőződést a kimondás vá-
gyával, bár a kettő kétségtelenül összefügg. De szem elől té-
vesztettük a történetünket. Miből gondolja, hogy szerencsét-
lenül alakul? Amit hősünk érez, az az én szememben
mindenfajta komoly történet előfeltétele, de a komolyság
még nem jelent tragikus kimenetelt, sőt. Ön szerint nem le-
hetséges, hogy ez az a bizonyos nem várt fordulat, amiről

beszéltünk? Mi van, ha itt a csoda, és az éppen ennek a két személynek a találkozása?

– Próbáljon logikai viszonyokban gondolkodni, és ne firtassa hősrünk érzéseinek okát!

– Ugyan! Hogy kinek a lelkét engedjük be, illetve kinek akarnánk adni a magunkét, semmivel sem „magyarázható”. Olyan mélyen húzódik meg, hogy a kimondhatatlan kategóriájába tartozik. Utólag persze kitalálhatunk valamit, de ezt mindig kívülről aggatjuk a jelenségre: mintha az újabban koppenhágai üzletekben elterjedt kirakatbábukat azután öltöztetnénk fel, hogy már vonzóvá tettek egy-egy ruhadarabot. De épp a spontaneitás miatt vagyok bizakodó.

– Az érzések magyarázhatatlanságában egyetértünk, de vitatom, amit hősrünk sorsáról mond: előre látható, hogy a dolgok tragikusan alakulnak – bár ez még lehet szép. Reggel nem gondolja, hogy mindezt álmodta, mert akármit képzelt el – hazafelé menet, a kertben vagy álmában – az valószínűbb neki, mint bármi egyéb.

– Azt mondja, amit én.

– De fenntartom, hogy ez nagyon-nagyon veszedelmes.

– Most boldog, mert még bízik, remél...

– Van valami meghatározása a boldogságra?

– A boldogság, legalábbis két ember viszonylatában az, amikor az egyik éppúgy tükröződik a másik szemében, mint a másikéban az egyik. Ahogy az asztalon lobogó gyertyaláng vagy az ég kékje fénylik a szem tükreben.

– Ez szép, és ezért elméletben talán igaz is, de pontosan ugyanazt a hibát követi el, amit hősrünk: túl sok mindent eleve adottnak tekint, azaz csupán e jobb sorsra érdemes fiatalember szemszögéből mérlegeli a helyzetet.

– Mondja, ön egyáltalán nem tud remélni? Változatlanul nem értem, miért ragad le a jelennél, miért nem néz a jövőbe, miért nem hisz benne?

– Most nem arról van szó, én miben hiszek, még csak arról sem, mit hisz a hősünk. Mint már többször említettem, a dolgoknak van egy minden személyes meggyőződéstől független, sajátos logikai menete. Mintha egyszerre lenne érvényes, és ugyanabban a pillanatban egy első és egy harmadik személyű nézőpont: az egyik a személyé, akit ábrázolunk, a maga belső meggyőződéseivel, a másik az elbeszélőé, aki látja, mert látnia kell, merre haladnak az események.

– Maga a harmadik személlyel Istent játszik!

– Azt nem, csak az események belső logikáját kutatom és az a *belső meggyőződésem*, hogy mindenki képes magát egyszerre első és harmadik személyben látni. Az egyik lehet illúzió, a másik, mert a „kívül”-ből fakad és mindenki számára hozzáférhető, ha az illető logikusan gondolkodik, az igazság. Ez utóbbi nevében tiltakozom, hogy eleve eldöntse, mi lesz a történet vége.

– Úgy látom, épp ön döntötte el. Próbáljon elszakadni a logikai láncolataitól... vagy akár: láncaitól. Ha másra nem, a szerencsére hagyatkozzon.

– Maga mire hagyatkozik?

– Én változatlanul bízom hősünk bátorságában és elszántságában: hogy utánajár annak, amit érez.

– Maga szerint a cselekményt a hős karaktere, jelleme alakítja, míg én úgy gondolom, az első esemény a döntő: a kiindulópont, annak minden következményével, amely kíméletlenül maga alá rendeli a szereplők jellemvonásait éppúgy, mint minden egyebet. A karakterek engem kevésbé foglalkoztatnak: inkább a történet hozadékai, mintsem önálló alkotóelemek.

– Ezt nem hiszem, de megfogalmazása pontos, és sohase feledjük: végeredményben most éppen próbára tesszük, melyikünknek van...nos... *igaza*.

– Elfogadom. Maga kétségkívül ravasz ember. Most már kíváncsi vagyok, mi történik.

Ébredés után első gondolatom ő volt – ha álmodtam is vele, minden nagy összevisszaságban kavargott bennem. Ha valaki azt mondja: a tegnapi estét csupán álmodtam, megértem, miről beszél, ugyanakkor minden elképzelt perc valóságosabbnak tűnt, mint a két macska, akik az ágyamnál követelték az ennivalót: minden egyszerre volt boldogító és fájdalmas. Megnéztem az e-mailemet: Remko írt, hogy látja, nagyon foglalkoztat Angela és Desmond: nos, jól vannak, Albuquerque-ben, Új Mexikóban élnek, Angela ott tanít, Desmond abahagyta az egyetemét és alkalmi munkákat vállal. Sok érdekes dolgot regisztrált a Szövegbe Helyező Szerkezetben rólam is, de töredékekről beszélni nem érdemes, és a történetnek koránt sincs vége.

A fejembe vettem, hogy ő is ír majd nekem, és körülbelül öt percenként kattintgattam a „Bejövő posta” gombját.

Így telt el másfél óra: elővettem másnapi órám jegyzeteit és a könyveimet – olvastam, írtam, kattintgattam, olvastam, írtam. Aztán egyre ritkábban kattintgattam; nem azért, mert nem gondoltam rá, hanem mert azt éreztem, beleköltözik abba, amit olvasok és írok. Kezdtem mindent – jelölőt, jelöltet, szigorú logikai-filozófiai viszonyokat – azokon az érzéseken át szemlélni és értékelni, amelyeket iránta éreztem. Teljesen más szempontból rendeződött el minden; persze fogalmam sem volt, helyes-e, ahogy egyszerre látni vélem következő órám anyagát, de úgy tűnt: lassan dereng, miről is van szó. Mit mondtam a múlt órán, amiért Michael megrótt? Hogy a jelölő mint kéz nyúl a jelölt keze után, és minden attól függ, a jelölt is nyújtja-e az övét? Elég volt mélyebben átélnem az őhöz fűződő viszonyomat, és kérdéseimet erre

mintegy „ráállítanom”, és máris egyik ötlet a másik után pattant ki a fejemből.

Persze nem írt. Pedig láttam magam, ahogy annyira megörülök a levelének és olyan mohón nyúlok az egérhez és kattintok a feladóra, hogy feldöntöm az előttem álló borospoharat. „Szerencse, hogy alig van a pohárban már valami”, aztán elmosolyodtam magamon, és kiittam a pohárból a „valamit”. Azt kellett volna írnia, hogy szívesen találkozik velem holnap a pizzériában, az órák után. De nem írt. Lehet, hogy nem is létezett. De mégis volt, mert én *láttam*.

Hát akkor írok én! – gondoltam. Persze nem *neki*, mert a nevét sem tudnom, viszont... ördögi terv ötlött az eszembe. Nálam van a Szövegbe Helyező Szerkezet. És nem lesz-e szöveg az is, amit írok róla? Akkor a Szerkezet segítségével be-mehetek a saját történetembe, és találkozhatom vele!

Megoldásomat zseniálisnak, ugyanakkor pofonegyszerűnek éreztem; csodálkoztam, miért nem előbb jutott eszembe.

Kiültem a kertbe, a képtelenül kék kaliforniai ég alá, elővettem a sárga, vonalas írótümböt, amire az órai jegyzeteimet szoktam írni, és egy Dixon Ticonderoga ceruzával neki-kezdtam életem első novellájának.

Már az első bekezdés után rájöttem, milyen nehéz dolog az írás, különösen annak, akinek semmi gyakorlata nincs benne. De azért írtam, szorgalmasan: hogy miképp találko-zunk a pizzériánál, az órán, majd a „népek konyhájánál”, hogy lemegyünk a városba, az óceánpartra, ahol többek kö-zött a Boardwalk, a nyugati part egyik legrégibb vidámparkja található, a mulattató alkalmatosságok közül a három legke-vésbé veszedelmesre ülünk fel, és még célba is lövök neki, elég szép sikerrel. A parton éppúgy sétálunk, mint a sárga fű-vel benőtt domboldalon. Már attól boldog voltam, hogy a sa-ját szövegemben együtt lehetek vele.

„Kezdetnek nem is rossz” – állapítottam meg, amikor átolvastam művemet, és itt-ott apróbb javításokat tettem. De egyre türelmetlenebb lettem, szövegemet be sem másoltam a laptopomba, hanem a most szó szerint veendő kéziratra tettem a Szövegbe Helyező Szerkezetet, és szívdobogva bekapcsoltam.

Ahogy mindig, minden átmenet nélkül a pizzéria előtt találtam magam, a székek otrombán meredeztek az ég felé, möhön néztem körül – ott lesz, most megpillanthatom. De nem láttam senkit. De hiszen megírtam, ott *kell* lennie, gondoltam. Abban a pillanatban megint a kertben ültem, előttem sárga lapjaim, Beth és Olive törleszkedtek a lábamhoz. Persze, nem szabad kiesni a történetből... kikapcsoltam, majd ismét bekapcsoltam a Szerkezetet, és újra a novellámra tettem, de néhány lappal „később”.

Saját egyetemi órámon voltam, pörögtem-forogtam, mint két nappal azelőtt – most fogom meglátni, az előadóteremben végképp *ott volt*, jobb oldal, harmadik sor...

Valaki ült ott. Én néztem vissza önmagamra.

Legszívesebben akkorát üvöltöttem volna, amibe belerendül a föld, az ég, az óceán. Nekilódultam a hegyoldalnak és az erdőnek, mindig felfelé; nem néztem, ösvényen megyek-e vagy bokrok között, tüske vagy ág sebez-e, mert mintha nem én törtem volna előre. Egy tisztáson három hatalmas vörösfenyő állta utamat, mintha a mögöttük elterülő pálmaligetet védenék a betolakodóktól. Hasra vetettem magam a hűvös, sárga fűvön, és ököllel vertem a vörösesbarna kaliforniai földet. Valahol mélyen, a gyomrom táján mintha elcsavarnának valamit: lassan tört fel a zokogás, mint amikor a kerti csapot megnyitjuk, de még várni kell, amíg a víz végigszalad a gumicsövön.

Lehet, hogy tíz perc telt el, lehet, hogy egy óra. Még az is lehet, hogy elaludtam, mert addig sírtam, amíg könnyem volt, aztán csak kábult ürességet éreztem; mintha fejjel lefelé tartva mindent kiöntöttek volna belőlem.

Először a szag volt különös: ilyen volt az állatkertben, gyerekkoromban, mikor a ketrecek között nézelődtem. Aztán nedvességet éreztem a tarkómon; nem volt kellemetlen, inkább csiklandozott: kutya szaglássza így az embert. Vagy inkább macska, mert dorombolást is hallottam, de az otthoniaknál sokkal mélyebbet és erősebbet: majdnem morgást.

Megmerevedtem. Alacsonyan szálló repülőről láttam magam, ahogy fűbe temetett arccal fekszem a vörösfenyőök alatt, majd feltűnt Ch. B., kezében a színes brosúra: „kérem, ne menjen el, amíg ezt el nem olvasta”. Táncoltak a betűk: „Amerika legfélelmetesebb ragadozója”.

Persze olyannak képzeltem, mint a brosúra tetején. Védekezésre, menekülésre nem gondoltam. Láttam a híradók, az újságok, különösen a helyiek főcímeit: „Hungarian Ph.D student devoured by mountain lion in San Juan”: „Puma falt fel egy magyar doktoranduszt San Juanban”. Elég abszurd halál. Szegény szüleim Budapesten! És talán Remkónak és Marie-nak is hiányozni fogok. Feltűnt egy kisteherautó: oldalán a nemzeti park emblémája. Hat egyforma őr ült a teherautó platóján: hárman-hárman egymással szemben, szigorú ábrázattal, széles karimájú kalapjuk a szemükbe húzva, bal kezük puskájuk csövén, jobb kezük a fegyver agyán. „Hajtóvadászat következik, most megbüntetik a gyilkos pumát, holott nem szabad bántani. Én feküdtem a földre, én szegtem meg a játékszabályokat. Eleinte biztos fáj. Utána viszont véget ér minden kín, minden hiábavaló vágyakozás.”

Rettenetesen féltem, még jobban a földhöz tapadtam, mégis abban a pillanatban örültem a kilátásnak, hogy talán nem kell éreznem többé.

Megint a kertben ültem és alkonyodott. Felugrottam – akkor most *hol* vagyok? Volt puma vagy nem? Betámolyogtam a szobába: a laptopom még mindig bekapcsolva villogott és jelezte, hogy levelem érkezett.

Remko írt; a legjobb, ha teljes terjedelmében idézem.

„Kedves J.!” – már az rosszat jelentett, hogy a nevemen szólított, és nem azt írta, „kedves Barátom!” – „*ezt nem vártam Tőled. A nálam lévő Szerkezet pontosan jelezte, mi történt. Remélem, világos, hogy a Szövegbe Helyező Szerkezet nem varázsmasina és nem kívánság-teljesítő automata. Nagyon sajnálom, hogy rossz volt önmagadat látni az előadóteremben, de a gép a valóságot mutatja, vagyis nem azt, amit látni szeretnél, hanem a Benned élő valóságos viszonyt egy szöveghez, s így a Magadéhoz is. Jelen esetben ezt hadd ne kommentáljam, láthatod Magad is, sőt, szó szerint egyedül Magadat láthatod. Az se zavarjon, hogy a puma-kalandot előzőleg nem írtad le a sárga lapjaidra, mert a Szerkezet mindenképpen a Benned élő valóságot mutatja, függetlenül attól, leírtad-e vagy sem. Természetesen nagyon sajnálom, hogy ez sem volt kellemes.*

Ne haragudj, nagyon jó barátom vagy, de ezekben a kérdésekben tilos udvariaskodni, és tudom, hogy Te is így gondolsz.

Mi jól vagyunk, és hiányzol nekünk.

A legjobbakat: Remko”.

Nagyon szégyelltem „Magam”, illetve magam; rögtön válaszoltam és bocsánatot kértem. Megint ez a Kant, az átkozott harminc... bocsánat: száz tallérjával! De a nap eseményei erősen megviseltek. A macskákat megettettem, meglocsoltam a kertet (ezúttal nem voltam alapos). Szinte négykézláb mentem fel a hálószobába, ruhástul végigdőltem az ágyon és mély, álomtalan álomba zuhantam.

– Na, ezt jól megcsinálta! – kiáltotta a sétatálcás, és mindkét kezét az ég felé tartotta.

– Tudja, hogy nem én akartam.

– De igen! De igen! Nem látja? Csak kézen fogva akart vele sétálni a domboldalon! Csak át akarta karolni a vállát a tengerparton! Csak meg akarta simogatni a haját, mikor elbúcsúznak! – A sétatálcás minden mondatnál nagyot csapott tálcájának gombfejével az asztalra: a palack és a poharak különös táncba kezdtek.

– Mondtam: logika. Méghozzá kétértékű: igaz vagy hamis. Van vagy nincs. *Tertium non datur*.

– A logika velejéig hazug! Csak egyet ismer: a jelent.

– A jelet. És a jelöletet. Vagy jelöl a jel, vagy nem.

– Csak a jelent: nem a végtelent, nem az örökkévalót, nem a mindent, hanem az egyetlen, magában álló pontot: az időtlent. A logika a legeslegelső perctől magányos, és nem is lesz soha más. A végtelen térben kihasít magának egy zárt rendszert, csak erről van tudomása: végtelenül reduktív, igazi Prokrasztész-ágy: ami nem fér bele, kíméletlenül levágja. Nincs emléke: nincs múltja. Nincs reménye: nincs jövője. Mozgat, de nem mozog. Embertelen. Iszonyú. Elviselhetetlen.

– Nem kellemes. Könyörtelen. Mindig ugyanazt mondja. Vagy „igen”-t, vagy „nem”-et. *Vagy-vagy*. Talán ismerős.

– Csakhogy én nem iktattam ki az időt, sőt!

– A logika az időtlensége miatt megbízható. És most éppen *nem*-et mondott. Ez válhat rémhistóriává, pumával és egyebekkel, ugyanakkor a történet végtelenül hétköznapi is. Mint félelmeink, rettegésünk, ami által vagyunk, élünk: egyszerre triviális és rendkívüli. És ha mindez szükségszerűként mutatkozik, egyetlen pillanatban, amely mindent kitölt, szép lesz a történet.

– Tudja, mi lesz a *nemből*, ha kiveszi belőle az időt?

– Hogyne tudnám: „soha már”. Ha tréfás kedvemben volnék, azt mondanám: so-ha-ha már: így nevet ki nemegyszer

a sorsunk. De a „soha” ugyanolyan végtelen, mint a pillanat teljessége.

– Történetbe írta!

– Az írás minőségéről hadd ne mondjak semmit, de írhatna elbeszélést, mint a kitűnő E. T. A. Hoffmann, drámát, mint az örök Shakespeare, és verset, mint... én, akkor sem érne cél. Az önmagához fűződő alapviszonnyal van baj, és mindegy, hogy ennek oka vagy következménye az a hibás viszony, ami másokhoz fűzi.

– Nem látta, hogy sírt? A könny rettentő erejű személyes érvelés, és azokat is meg tudja indítani, akik mindennek ellenállnak.

– Persze, hogy láttam. Tudom, mit érez. Sajnálom is. De itt a sajnálattal nem megyünk semmire. Sem az enyémmel, sem máséval, legkevésbé e derék fiatalember önsajnálataival. Tíz vödör, húsz vödör, negyven vödör könny sem elég. Nincs annyi sós víz az előtte elterülő óceánban, ami segítene.

– Csak látni akarta!

– Tudja, hogy ezek nem érvek! Én hasonló esetekben úgy éreztem: a lelkem egészen kicsi, gyenge, védtelen, és így megy, kúszik a másik felé, felemelt kézzel: szánj meg, nézz rám, hát nem érzed, nem érted? Nem történt semmi, bár néha becsaptam magam, hogy igen. Ez képzelgés, öncsalás, önzés a velejéig. Véget kell vetni neki. Ez nem sze...

– Ki ne merje mondani! Az én szememben a történetek hősünk érzéseinek mélységéből és komolyságából nem vonnak le semmit. Van olyan érzés, aminek egyszerűen nem lehet véget vetni. Épp a komolyság miatt. Nem látja, hogy *valami* célja csak van, hogy *ez* az érzés támadt hősünk szívében?

– Hát nem látja, hogy az ilyen egyoldalú vágyakozás egyszerű önzés, mert nem hajlandó tudomást venni a másik, jelen esetben az *ő* érzéseiről?

– Hát nem látja, hogy ön is az ő érzéseiről beszél, tehát mégiscsak önálló létezést tulajdonít neki?

– Attól, hogy valamit vagy valakit megnevezünk, még nem biztos, hogy létezik.

– Akkor *hol* van?

– Sehol, hiszen magának mint filozófusnak kell a legjobban tudnia, hogy tér és idő nélkül semmi sem létezhet.

– És ami a képzeletében létezik?

– Képzeletben azt tesz *ő*vele, ami neki tetszik. De éppen ez a baj, mert az *ő* így nem több, mint *én*.

– Akkor a *hősünk* ön szerint nem tud szeretni?

– Remélem, hogy igen. De szeretni csak *valakit* lehet, ez az *ő* pedig nem létezik, illetve egyelőre csak *énként* van. Ez a szegény fiatalember súlyos hibát követett el, és ettől kisiklott a története.

– És a puma?

– Eleve csalt. Gondosan egyes szám első személyben kezdte az elbeszélést, és ez, hmmmm.... nagy valószínűséggel kizárja a szerző halálát. Természetesen ennek is van jelentése, de *hősünk* erről még keveset tud. Sajnos. Ez a jelentés is szavakból és mondatokból áll össze, persze, de alapja, azaz logikája egészen mélyen van: a gyomor, az izmok, a zsigerek, a vér táján.

– Kezdem azt hinni: mély összefüggést lát logika és szerelem között.

– Igen, amennyiben mindkettő törvényeit valami olyan erő szabja meg és irányítja, amely nem függ senki és semmi mástól, csak önmagától, és ezért elég önmagának.

– Csakhogy annak, amit *hősünk* érez, már régen nincs köze a logikához, mert a logika időtlenségével szemben a múltba tekint és a jövőbe néz, s így épphogy szétrobbantja a logika kereteit: szilánkokra aprítja az értelem kerítését, még ha öntöttvasból készült volna is.

A fekete bajuszos legyintett:

– Reménytelen. Nem lehet. Úgysem. Végleg. Hiába.

– A lélek, az értelemmel szemben, nem ezt mondja!

– Hát mit mond a lélek?

– Először: már az nagy dolog, ha valaki abban a kiváltságban részesül, hogy azt érzi. Hogy átélheti. Hány ember éli le úgy az életét, hogy még csak meg sem ismeri!

– Ez helyes, sőt: szép. Persze mit sem segít. Másodszor?

– Másodszor a lélek azt mondja: hősünknek van még egy esélye. Ha ő rádöbben, hogy hősünk szereti a legjobban a világon. Ha rájön, hogy senki más nem fogja soha ennyire szeretni.

– Erre aligha jön rá, hiszen nem létezik.

– De van harmadszor is. A beteljesülhetetlenséget az értelem látja: érveket, az értelem építőköveit az ész, a ráció, a logika hordja hangyaszorgalommal gúlába. Ennek azonban nekifeszül a lélek, mert a lélek az egyetlen emberi „érzékelő szerv” – talán az a bizonyos hatodik érzékszerv –, amely hatásosan veszi fel a harcot az értelem – egyébként elismerem, messzemenőig jogosan felhalmozott – akadályaiival. A lélek – de csakis a lélek! – képes arra, hogy az örök lehetetlent, a mindig beteljesületlent – de nem a sületlent! –, a beteljesülhetetlent mégis lehetségesnek, beteljesülhetőnek, megvalósíthatónak lássa, de csupán az *abszurd* ereje által. Az az erő nem tartozik az értelem körében található megkülönböztetésekhez.

– Ez valóban abszurd.

– Az abszurd jelen esetben is csak szigorúan az egyesben, az egyediben, a végtelenül és személyre-szabottan személyesben tud megnyilatkozni. Hősünk hiszi – hinnie kell –, hogy egyszer mégis eljön az idő, amikor a szeretett lény, vagyis ő pontosan úgy szereti, ahogy hősünk őt, hogy kapcsolatuk kölcsönös lesz, még akkor is, ha minden, az értelemben

elgondolható és elképzelhető – és minden *értelemben* – ez *ellen* szól.

– Amiből hiányzik az értelem – még ha hitnek nevezi is – , nem lehet igazi és igazi.

– Ez a meggyőződés már valóban a hit felségterületéhez tartozik: tulajdonképpen a lélek legmélye, veleje, de szó sincs arról, hogy az abszurd az értelmet úgy söpörné félre, hogy közben az értelem *működését* is felfüggesztené. Éppen ellenkezőleg: az abszurd ereje, vagyis a hit abban, hogy hősünk mégis elnyeri őt, csupán az értelem makacs akadályaival szemben, azokat tagadva és azokat *értelmet*-lenül, „irracionalisan” „cáfolva” tud megfoganni, szóhoz jutni, működni. És az abszurd attól is abszurd, hogy nemcsak azt nem lehet megmondani, hősünk *mikor* és *hol* nyeri el őt, hanem hogy *hogyan*. De akármikor, akárhol és akárhogyan is, a győzelem a váratlan, a kiszámíthatatlan, a csoda kategóriájába esik – ha ugyan egyáltalán beszélhetünk „kategóriákról” a csoda esetében.

– Éppen ez az. Számomra a csoda, ahogy maga használja állandóan ezt a szót, értelmezhetetlen. Ennélfogva nem tudok mást mondani, mint hogy: nincs.

– Nem ennélfogva, hanem az *én*-nél fogva: van!

– Maga azt a kárhozatot akarja eltagadni, ami sajnos megmásíthatatlanul leselkedik ránk. De ezzel a személyes névmással folytatott szójátékkal fején találta a szöveget: csak az *én*, a személyes *én*, az egyedül maradt *én* tudja, éppen mi adatott neki: kárhozat vagy más egyéb. De ha a sors a kárhozat, ezt a leghamisabb – mondhatnám, bár nem megbántani akarom: a legbecstelenebb – szépíteni. Egy vigyorgó halálfejet a hozzátartozó csontvázal ne próbáljunk menyasszonyi ruhába öltöztetni.

– Én sem akarom megbántani, de a csodával nem számolni, lemondani a reményről az én szememben gyávaság.

Ha csak az *én* döntheti el, neki kárhozát adatott-e, ön honnan tudja hősünk nevében, mi vár rá?

– Ahogy mondtam: a történet eddigi cselekménymozzanatait összegzem és ebből következtetek. Így lesz a történet szép: ez az ára. A gyávaság pedig: nem szembenézni a kárhózzattal.

– A kárhozát ön szerint a pokol?

– Nem feltétlenül. Elég, ha valaki a paradicsomba vagy az égbe, az angyalok közé a kerítés külső oldaláról pillant be. Maga elképzel egy zöld dombot, amelynek aljában a maga hőse – nevezzük a „lélek” vagy „hit” „lovagjának” – jobbából leteszi a kardját, melyet az „abszurd” köszörül élesre, s amellyel eddig a bizonytalanság, a kétely, a kárhozát démonai és lidércei ellen hadakozott, mert boldogan látja, hogy kardját immár eltemetheti. Most jobbával a szeretett lény kezéért nyúl, aki boldogan teszi sajátját a lovag kezébe, és elindulnak ketten felfelé a zöld domboldalon, és csak időnként, lopva mernek egymás szemébe pillantani, mert még maguk sem hiszik, hogy mindez lehetséges, míg aztán lassan el nem tűnnek a reggeli, kéklő-aranyló párában, ami beragyogja közös ösvényüket. De ez merő képzelet; semmi köze a lélekhez.

– Olyan szépen beszél róla, mintha már-már ön is hinne benne. A „hit lovagja” kifejezést pedig magam is használtam. Most mintha a szavaival újrateremténé.

– Szívesen vitatkozom magával, de árulásra, csalásra nem tud rávenni.

– Én pedig azt gondolom: ha hinne a lélekben, boldogabb lehetne, mint most.

– Az *én* tudja, valami mély, megmásíthatatlan – igen, abszolút – bizonyossággal, mi jutott neki.

– Ha ez valami rossz, akkor nem számol a lélekkel és ővele.

– Elsősorban saját helyzetével számol. De számol ővele is, sőt, mindennél, önmagánál is jobban szereti. De az önek, a maga egyedi valóságában, léteznie kell. Hús-vér személyiségnek kell lennie. Különben el sem veszhet, tehát az *én* képtelen felfogni, mit kockáztat. Így nem érti azt sem, mit jelent, ha örökre elveszett.

– Kijelentő módban talán önnek van igaza. De nem a lélek módjában: kötőmódban. Kötőmódban az *ő* sem marad *ő*: többé nem egyes szám harmadik személy.

– Hanem?

– Mondjuk így: az *ő* itt a *negyedik személy*.

– Ez a képzelet világában igaz lehet, szép is, de sem nyelvtanilag, sem logikailag nem állja meg a helyét.

– Persze, hiszen egyikhez sincs köze – a sétatálcás szivarra gyújtott. – Ha akarja, abbahagyhatjuk.

– Csak ha a történet véget ért. Most már nem szállhat ki maga sem.

Fáradtan ébredtem, és először azt hittem, megint L.-ben vagyok. A nap már magasán járt – rémülten pattantam fel, mert eszembe jutott, hogy 11-kor P. R., itteni főnököm irodájában kell lennem. Szerencsére, volt még egy fél óráam, villámsebessen zuhanyoztam, enni adtam Bethnek és Olive-nak, és a Subaru úgy porzott a domboldalon felfelé, mintha a Forma I bajnokságra készülődnék. Ráadásul fogalmam sem volt, P. R. mit akar, ijedten léptem tanszékvezetői irodájába, de roppant kedves volt: kérdezősködött, hogy érzem magam a Filozófia Tanszéken, jól megy-e a kurzus, mit gondolok az itteni hallgatókról. Aztán érdeklődött, mi doktori disszertációm témája, és mikorra tervezem a védést. Jó volt valaki olyannal beszélgetnem, aki nem tudta, mi zajlik bennem. Elmondtam, hogy témavezetőm L.-ben a metafizika professzora, de dolgozatom inkább filozófia és irodalom viszonyáról szól.

– Hát ez nagyszerű! Tudja, B. G. professzor nyugdíjba készül, és jövő szeptembertől meghirdetünk egy tanársegédi állást. Örölnék, ha megpályázná; persze addigra meg kell védenie a disszertációját. Aztán hosszú procedúra következik; a pályázatokat az egész tanszék rangsorolja, még egy dékáni bizottság is, és az első négy jelöltet meghívjuk, hogy tartson előadásokat, beszélgessen a dékánnal, a rektorasszonnyal stb., stb.

Desmond jutott eszembe, tudtam, hogy a rektorasszony örökbe fogadott fia – vajon hogyan távoztak Angelával? Mit szólt a mama, aki állítólag annyira ragaszkodott a fiához? Persze csak annyit mondtam: megtisztelő, hogy rám gondoltak, és nem látom akadályát a doktori fokozat megszerzésének. Már csak egy fejezet hiányzik.

– Miről szól?

– Kierkegaard-ról és Edgar Allan Poe-ról.

Úgy elvörösödtem, mintha J. V. V. szobájában ülnék.

– Kierkegaard és Poe? – nevetett P. R. – A hallgatói meséltek, hogy szereti a merész kombinációkat.

– Tudom, hogy nem a szokásos...

– Nekem épp ilyen emberre van szükségem! Nem ígérek semmit, de kétségtelenül nagy előny, hogy már második alkalommal tanít nálunk. És hogy a hallgatók szeretik. *Well*, a legjobbakat. Meddig is van itt?

– Augusztus végéig.

– Remek, addig még úgyis többször találkozunk.

Örölnöm kellett volna, örültem is, pontosabban hol felvidultam, hol elkeseredtem: hiányzott ő, és másképpen, mint más személyek, akikre most harmadik személyben gondoltam; ő egyszerre volt ott és távol, bennem és valahol az ismeretlen messzeségben, mindent kitöltő jelenlét és ordító hiány volt. Mintha nemcsak ő volna, akire gondolhatok, nemcsak *te*,

akinek levelet írhatnék, és nemcsak én, akinek a lelkében lakik. Valaki más.

Otthon izgatottan kutattam a jegyzeteim és könyveim között; olvastam valamit, ami ide illik; ha megtalálom, talán meg is tudom fogalmazni, amit egyelőre csak érzek. De hol olvastam? Fregénél? Wittgensteinnél? Valahol a kommentárookban? Egy kék-sárga fedelű kötet jelent meg előttem, s már a kezemben is volt Gareth Evans, az oxfordi nyelvfilozófus könyve: *A jelölés változatai – Varieties of Reference*, korai halála után sajtó alá rendezte John McDowell, 235. oldal: a jelentés a jel viselőjének történetével azonos.

Még nem láttam világosan az összefüggéseket, az idézetet másnapi órára szánt jegyzetként leírtam egy sárga, vonalas lapra, de nem volt időm tovább gondolkodni, mentem aznapi órára.

Vannak gondolatok, amelyek az előadás hevében születnek – különösen, ha az ember odaképzeli azt is, akinek a legszívesebben magyarázna. Így történt ez akkor.

– A nevekről már sok szó esett – kezdtem –, láttuk Frege és Wittgenstein álláspontját, és megtárgyaltuk Kripke elméletét, aki tiltakozik, hogy a jelölést a jelöletről szóló ismereteinkhez kössük; nála a jel merev jelölő, amely nem hajlandó lemondani a jelöltről, mert abban a pillanatban, amikor jellé vált, eljegyezte magát a jelölttel.

Láttam, hogy Michael rosszállóan ráncolja a homlokát, de nem szólt, ezért folytattam.

– Ma a névmásokról lesz szó; természetesen ezek is jelölők. Három személyes névmást ismerünk: az *én*-t, a *te*-t és az *ő*-t, illetve az élettelenre vonatkozó *ez*-*az*-t és ezek többes számát. Kezdjük az *ő*-vel, amit a legtávolabbra lévő személy megjelölésére használunk.

– Azt elismerem, hogy az *én* valóban a legközelebb van hozzám – jelentkezett Michael –, és lehetetlen úgy használ-

nom, hogy közben nem vagyok jelen. De a *te* is lehet messze tőlem, például ha e-mailt írok neki, és tudom, hogy tízezer kilométerre van.

A szívemből beszélt, de mielőtt válaszoltam, Jessica közbeszólt:

– Pszichikailag az *énemet* is érezhetem távol magamtól; az a kérdés, megállunk-e a személyes névmások általános szemantikai-logikai tartalmánál, vagy behelyettesítjük valami sajátos tartalommal.

– Ez csak példa volt – mondta bosszúsan Michael. – Persze, hogy az általános logikai-szemantikai tartalommal foglalkozunk, és nem érdekel, ki mit érez éppen a névmások használata közben. És nem érdekelnek eljegyzések vagy kézfogók sem – tette hozzá halkán, valóban magának, de ezúttal az első sorban ült, és hallottam, mit mondott.

– Első pillantásra jogos, hogy csak a szigorúan logikai-szemantikai viszonyokkal foglalkozzunk, de tegyük mérlegre, mit nyerünk vagy veszünk, ha kiiktatjuk a személyes elemet épp a személyes névmások tárgyalásából. Gareth Evans például az egyik Frege-kommentárjában amellet érvel, hogy bár természetesen van egy általános tartalom, ami által bármely élőlényre vagy megszemélyesített dologra vonatkoztathatjuk például az *őt*, ez a tartalom csupán a jelölés előfeltétele. Az általános, elvont logikai tartalom hatalmaz fel, hogy a személyes névmásokban mintegy „mindenkit részesíthessek”. De abban a pillanatban, hogy a névmást egy adott helyen és időben ténylegesen használom, szükség-szerű, hogy valami egyedire vonatkozzon: ez épp a személyes névmás általános logikai természetéből következik. Az *ő* – ahogy a megszólított, velem szemben lévő *te*, és különösen a mindig egyértelmű *én* – szinte tűhegyszerű pontossággal vonatkozik arra az éppen adott valakire, akire mutatok vagy utalok.

– Akkor a személyes névmások esetében biztosan igaz, hogy a végtelenül általános és a végtelenül egyedi éppen egybeesik, ugye? – kérdezte Sue, és kihívóan nézett Michaelre.

– Azt hiszem, igen – válaszoltam –, persze az egyedi és az általános még más esetekben is egybeeshet. Ha viszont igaz, amit Evans mond, fogas kérdés, az ő használata közben el tudok-e tekinteni annak az élőlénynek vagy megszemélyesített dolognak a számomra adott – mondjuk így –: tartalmától, jelentésétől. Ez a tartalom vagy jelentés lehet – ahogy Frege gondolta – a személyről, állatról, dologról szóló ismeretem: akár az, amit az emberek általában tudnak róla, akár az, amit csak én.

– Állatokra az-zal szoktunk utalni – szólt közbe Michael.

– Háziállatokra, gyerekek féltve őrzött kedvenceire, akiknek tulajdonnevük van, inkább ő-vel – szólalt meg Jim, az a fiú, aki a július 4-i ünnepségre hívott.

Kedvem lett volna megkérdezni, Michael mivel utalna egy pumára, amelyik a tarkóját szaglássza és majdnem felfalja, de persze nem akartam, hogy a beszélgetés helytelen vágányra zökkenjen.

– Maradjunk abban, hogy az élő és élettelen dolgok – ahogy eddig is mondtuk – számunkra sokféleképpen lehetnek adottak – folytattam –, s ez nem változik, ha névmások a jelölők. Sőt, a egyes számban álló személyes névmások, hiszen sohasem személyek osztályaira, hanem egy-egy konkrét egyedre utalnak, még fel is hívhatják figyelmünket egy-egy személy különleges, vagy csak általam ismert jellegzetességeire. Ez természetesen már nem lesz része a névmás szigorúan logikai tartalmának, ugyanakkor a személyes névmás, legalábbis bizonyos esetekben, éppúgy rögzíthet számomra valamilyen, a jelöletre vonatkozó ismerettartalmat, vagy akár személyes vonatkozást, mint bármely egyéb név. Így viszont névmások esetében is egyet lehet érteni Gareth Evans

megállapításával, hogy a jel jelentése azonos lehet a jelölt személy történetével.

– A számomra adott történetével?

– Már hogy lenne számomra adott! – háborodott fel Michael. – Akkor például az *ő* jelentése mindenki számára különböző lesz, sőt, minden egyes helyzetben, amikor valaki ki mondja, más és más. Azt hiszem, tanár úr, most erősen keverjük a szemantikát a pragmatikával.

– Wittgenstein azt mondja – mondtam örömmel, mert kezdett minden sokkal világosabbnak tűnni –, hogy bármit mondhatunk, amíg tudjuk, miről beszélünk és menet közben mindent elkövettünk foglaimaink pontosításának érdekében. Azt hiszem, három tartalom között kell különbséget tenni az *ő* – és valószínűleg más jelek – esetében. Van egy roppant általános, szigorúan logikai jelentés, amely által az *ő* egyáltalán utalni, vonatkozni tud; ennek általánosnak is kell maradnia, hiszen az *ő* szinte mindenre vonatkoztatható. De ez a jelentés még csak irányul arra, akit *ő*-vel jelöltem, mint egy nyílveszsző, amit mintegy „ráfogtam”: ez az általános jelentés olyan, mint a testetlen, szétáradó, bizonytalan vágy egy ismeretlen után. Azután van az *ő*-nek a közfelfogás értelmében vett jelentése, ami azt tartalmazza, ahogy valakit a többiek úgy általában ismernek: a külsejét, mert már látták itt-ott, hivatalban, osztályteremben – a görögök azt mondták volna: az agórán –, esetleg tudják, hol lakik, jó tanuló-e vagy rossz, és így tovább. Ha például *ő* történelmi személy, vagy jól ismert író, ide tartozik, amit az iskolában tanítanak róla: például, ha *ő* William Shakespeare, akkor *ő* az, aki Stratfordban született. Vagy ha *ő* mondjuk Edgar Allan Poe, tudom, hogy *ő* *A holló* szerzője, és így tovább. Ez lenne körülbelül a Frege értelmében vett jelentés, melyen át többé-kevésbé sikeresen eljutunk egy-egy konkrét jelöletig. Ebbe a jelentésbe sok személyes elem belejátszhat: egy Shakespeare-kutatónak az *ő*, jelen

esetben Shakespeare, mást jelent, mint annak, aki életében először olvassa a *Hamletet*, azonban a sikeres jelölés érdekében nem kell Shakespeare-kutatónak lenni: itt a tartalomból egy közmegegyezés kihat annyit, amennyi szükséges a kölcsönös megértéshez. De innen indul például a pletyka is: sokszor egy-egy jelölés olyan jelentéssel keresztlül rögzül, ami később hamis információnak bizonyul. Ez a típusú jelentés olyan, mint amikor valakit szeretnék megismerni, de az első, még felületes beszélgetést folytatam vele. Végül van egy személyes jelentés, amikor a névhez és névmáshoz a Másikról szóló bensőséges ismeretek is hozzákapcsolódnak. Ezért rendezünk össze, ha váratlanul ismerős nevet hallunk, de gyakran előfordul az is, hogy saját nevet adunk valakinek, ami épp az illetőhöz fűződő kapcsolatunkat hivatott kifejezni, és csak mi ketten ismerjük a tartalmát. Ennek persze semmi köze a logikai jelentéshez, de a logikai viszony sem tűnik el teljesen, hiszen minden egyéb erre a viszonyra épül: a logika mint alap, mint általános, személyekhez és dolgokhoz fűződő reláció hordozza a többi tartalmat.

– Akkor a logika az az általános viszony, amely minden embert a valósághoz fűz? – kérdezte Michael jóval enyhültebben.

– Inkább azt mondanám: viszonyunk a valósághoz egyfajta logikai reláció, míg a fiktív jelenségekhez kötődő viszony egy másik, de valóban szintén logikai viszony, és így tovább. És persze a logika áthatja a gondolkodásunkat, még az érzéseinket is, ezért a logikai viszonyokkal műveleteket is végzünk, ám a *Tractatus* Wittgensteinje szerint valóban úgy van, hogy a logika az a metafizikai betongyűrű, amelyre felépítjük a házunkat: a gyűrű széleire mindent felállítunk, mert amit nem tettünk oda, az nincs, nem lehet, hiszen a logika maga a minket a világhoz – és persze a Másikhoz is, sőt,

önmagunkhoz is – kapcsoló reláció és *valamiféle* viszony nélkül soha nem leszek semmilyen viszonyban semmivel.

– Ez logikus! – kiáltott fel Michael.

– Igen, méghozzá több értelemben is – mondtam, és örültem, hogy talán sikerült meggyőzőnöm.

– De – tette fel a kezét Jessica – mi lesz az *ő* tartalma a bensőséges jelentés esetében?

– Mindenkinek más, attól függően, kire gondol, amikor kimondja: *ő*. Talán itt is vannak általánosabban megfogalmazható viszonyok.

Gondolkodtam, majd eszembe jutott, amit még az elején Michael mondott.

– Induljunk ki abból, amit Michael a *te*-re vonatkozóan vett fel: mi van, ha a jelölet távol van. Ha az *ő* nincs velem, vagy azt sem tudom, pontosan kicsoda, és mégis hiányzik. Akkor hiányán keresztül lesz jelen, mintha már nem is egyes szám harmadik személyű *ő* lenne, hanem erre az általános viszonyra épülne, ami *abban* a térben és időben nélküle vagyok: amennyit akkor és ott érek, értek, tenni tudok, ahogy: *nélküle* vagyok és ahogy *nélküle*: *vagyok*.

– Egy másik személyről van szó? – kérdezte Sue.

– Arról talán nincs, bár ...

– Fogadjunk, hogy a tanár úr azt akarja mondani: van egy negyedik személyes névmás is, amely valahogy a hiányból „sarjad ki” – szólt közbe Michael szokásos kedves szemtelen-ségével.

„Lehet, hogy ez a megoldás” – gondoltam. De hangosan csak ennyit mondtam:

– Hátha tényleg van, és ez az *ő* a negyedik személy! Persze egyelőre csak metaforaként.

Az óra véget ért, én siettem a Subaruhoz. Otthon új dokumentumot kezdtem a laptopomban, és megpróbáltam mindent, ami alaktalanul kavargott bennem, a lehető legponto-

sabban és leglogikusabban leírni, a Husserl archívumtól a mai óráig. Vagy amit átéltem, kívül esik a logika határain? A vágnak és a reménynek nincs logikája? Szinte semmi sem történt velem: beszélgettem, utaztam, órákat tartottam, és mégis úgy éreztem, a rengeteg élmény szétfeszít: képtelen vagyok szavakat találni.

Kimentem a kertbe, játszottam Beth-szel és Olive-val, de alig telt el tíz perc, eszembe jutott, amit Montaigne mond: „Csak nézőpont kérdése, én játszom-e a macskámmal, vagy a macskám velem”. Hát jó, de az, hogy játszunk: tény, akárhonnán nézzük. Aznap a kertet is alaposan meglocsoltam. Azután újra a gép elé ültem – nem jutott eszembe semmi. Holnap újra kezdem. Azt az utolsó fejezetet, Poe-ról és Kierkegaardról. Velem van a Szövegbe Helyező Szerkezet: bemegyek néhány Poe-szövegbe. A *hollóba* és a *Műalkotás filozófiájába* bizonyosan. És a *Vagy-vagyba* és a *Félelem és reszketésbe*. Most várni kell. Írni és várni. Nem adom fel. Soha nem adom fel. Meddig? Logikus, hogy akármeddig.

– Nem akarja befejezni a történetet? – kérdezte a sétatálcás, és az üres borosüveget vizsgálta.

– Mint mondtam, sem elkezdni, sem befejezni nem a mi dolgunk. Hősrünk pedig még nem tudja.

– Hogy ez a dolga, vagy befejezni a történetet?

– Talán egyiket sem.

– Akkor legalább kötőmódban...

– Azt hiszem, körülbelül értem már, hogyan értelmezi a kötőmódot. Vegytiszta kötőmódban talán el is lehetne varrni a szálakat, de félek, így nem lenne valóság.

– A reménynek, az abszurd erejével, nincs valósága?

– Teremtő képzelet természetesen van. De az épp arra való, hogy az illúziót elválasszuk a valóságtól, és logikusan gondolkozzunk.

– Épp hogy teremtenem kell! És a valóságot! Van egy rés személyiség és valóság között, amelybe csak maga a személyiség léphet be, és nem töltheti ki mással, mint önmagával.

– Ezt elfogadom, ha a logika törvényei szerint viszi végbe. Hogy a maga egyik találó szójátékával éljek: a valóság nem lehet alávalóság.

– Az igaz nem születhet teremtő képzelet nélkül!

– Lehet, hogy ezt a történetet nem lehet befejezni. Most biztosan nem, s úgy különösen nem, hogy mindkettőnknek igaza legyen.

– Hiszen a maga érvelése szerint az események logikája követeli ki a befejezést.

– Csak akkor, ha a történet súlypontja nem esik kívül önmagán.

– És ön szerint kívül esik?

– A Negyedik Személy borította fel, mert valójában még nem jelent meg.

– A súlypont még mindig a hősünkben van?

– Igen: paradox módon ezért esett az *egész* történet súlypontja a történeten kívül.

– Megint a paradoxon! Azt hiszem, arról van szó, hogy amit ön logikának nevez, azt nevezem én kötőmódnak.

– Amennyiben magának a kötőmód, nekem a logika jelenti, hogy tudjuk, hogyan léphetünk tovább.

– Ez jó! És azt hiszem, tudom, mikor jelenhet meg a Negyedik Személy.

– Lehet, hogy én is.

– Amikor hősünkben egybeesik kötőmód és logika?

– Most én találtam ki a maga gondolatát, vagy maga az enyémet?

Az Erasmus kávéház sötét volt.

TRAGIKUS ATMOSZFÉRA

Akkoriban ismét a hihetetlenül kék kaliforniai ég alatt ültem a Younglove utca 2190 számú ház kertjében egy hatalmas ringlófa alatt, és *A velencei kalmárt* olvastam; szinte beleveszttem Shakespeare kacskaringós mondatainak és meghök-kentő metaforáinak szövetébe. Minden úgy történt ugyanis, ahogy P. R., a University of California at San Juan filozófiai tanszékének vezetője az előző nyáron jósolta: szeptember végére szeretett városomban, L.-ben a Poe-ról és Kierkegaardról szóló résszel befejeztem doktori disszertációm, január 18-án *summa cum laude* minősítéssel megvédtem, és megpályáztam a körülbelül „tanársegédnek” megfelelő *assistant professori* állást a San Juan-i filozófia tanszéken. Februárban utaztam Amerikába, próbaelőadásokat tartottam, találkoztam alsóbb és felsőbb éves hallgatókkal, a tanszék minden tanárával, a dékánnal, sőt, a rektorhelyetttel is. A rektor-asszonnyal, Alessandra Brabantival már nem, mert karácsonykor kilépett egy San Franciscó-i felhőkarcoló negyvenharmadik emeletének ablakán. Hogy ebben mennyire játszott közre nevelt fia, Desmond Brabanti hirtelen eltűnése Angela Holletóval, egy Desmondnál jó húsz évvel idősebb, kiváló Shakespeare-szakértővel éppen két éve, a nyári szemeszter után, sohasem tudtam meg. Májusban a dékán értesített, hogy az állást megkaptam, méghozzá – legalábbis addigi anyagi helyzetemhez képest – mesés fizetéssel; ilyen összegről még álmodni sem mertem.

A disszertációm védeése után, a fogadáson J. V. V., a témavezetőm, a metafizika professzora olyan boldogan hordozott körül, és ismertetett most már „magánemberként” össze addig ismeretlen opponenseimmel, mint örömapa fényes esküvő után. Szorongott, hogy témám – mint előzőleg kifejtette –, az irodalom és filozófia állandó „keverése” többek

szemében dilettánsnak és eklektikusnak tűnhet, de bírálói megközelítésemet – ha következtetéseimet több ízben erősen vitatták is – újszerűnek, vagy „legalább nem unalmas”-nak találták. Egyedül B. professzor, a Bizottság elnöke, a Husserl Archívum igazgatója volt már-már teljesen elutasító – ő gerjesztette a védés legforróbb perceit:

– Tisztelt jelölt, tisztelt bizottság, tisztelt közönség, hölgyeim és uraim, a disszertáns védés előtti szabad előadásából is kitűnt, hogy roppant „eredeti” óhajt lenni, de sajnos, én sem a szavaiban, sem értekezése lapjain nem találok mást, mint legjobb esetben eredetieskedést.

Szemöldökét összevonta, tekintetét végigjártatta a közönségen, majd egyenesen a szemembe nézett.

– Nyilvánvaló, hogy egy „új metafizika” megalkotásának igényével lép fel, azonban én nem látok itt többet, mint valami vadromantikus elképzelést, amely még mindig nem hajlandó tudomásul venni, hogy az „életünk”, a „létünk”, a „lelünk” és az egyéb, ön által olyan szívesen használt szavak posztmodern korunkban aligha jelentenek valamit, mert nincsenek többé „abszolút” kategóriák, amelyekkel különbséget tehetünk jó és rossz, külső és belső, látszat és valóság, ok és okozat, lét és nem-lét, és más efféle hagyományos metafizikai ellentétpár egymással élesen szembenálló tagjai között. A kategóriák csupán egymáshoz képest hordozhatnak értéket, mert a filozófiai én is csupán egy, tulajdonképpen Descartes-ra vezethető világnézet számára képvisel olyan egységet, amely értelmet ad effajta poláris ellentéteknek. A vadromantika és a kartéziánus én-kép között eleve súlyos ellentmondás feszül, de a lényeg, s ezáltal a legsúlyosabb probléma, hogy az én nem tekinthető szilárd kristályosodási pontnak, amely tökéletesen ura lenne nyelvének, tudatának, érzékeinek, erkölcsének, tehát önnön létének, s amely ne válna maga is szöveggé, amely mintegy a „szövegbe vetve”

legfeljebb töredékeket képes kiolvasni önmagáról. Sajnos, az ön alapkonceptiója abba a hibába esik, amelybe oly sokan a kartézianus *én* feltámasztói közül: mint az analitikus filozófusok általában, az *én* töredékes mivoltát egyfajta ideológiával, egyszerűbben szólva az *én* egységének makacs fenntartásával, tehát – kénytelen vagyok ilyen szélsőségesen fogalmazni – az *én*ről alkotott ideálkép hazugságával igyekeznek ellentételezni.

Hatásszünetet tartott, szemében kihívó gúny villant, így bólintott felém:

– Kíváncsian várom a jelölt válaszát.

Nézőként több védésen részt vettem már, és tudtam, az ilyenfajta frontális támadás nemcsak szokásos, hanem a legnagyobb megtiszteltetés. Néhány másodperc gondolkodás után felálltam, az első mondatokat még remegő hangon ejtettem ki, később egyre magabiztosabban beszéltem:

– Tisztelt professzor úr, hölgyeim és uraim, hadd kezdjem, majd végezzem a szöveg kérdésével. Meggyőződésem, hogy bizonyos értelemben valóban szövegekbe vetettek vagyunk – én inkább azt mondanám: szövegekbe lehetünk helyezve –, de disszertációmban ellenálltam a gondolatnak, hogy ezáltal az *én* mindenestül szöveggé változik, mintegy cseppfolyós lesz, hogy együtt hömpölyöggjön egy végeláthatatlan szövegfolyammal. A szövegnek inkább hajósai, talán fáradt evezősei vagyunk, mintsem már-már fuldokló úszói. Igaz, hogy a 20. század gondolkodástörténetének egyik legsarkalatosabb pontja az *én* és a világ, az *én* és a Másik szembenállásának felszámolása volt, de ezt – meggyőződésem szerint – nem az *én* eltüntetésével, megsemmisítésével kell megoldani. Az általam vizsgált szerzők – William Shakespeare, Edgar Allan Poe, Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche, Albert Camus, Ludwig Wittgenstein, vagy akár az ókori Ovidius – egyike sem gondolta, hogy az *én* korlátlan ura, megingathatatlan

középpontja, kizárólagos és mindenre felhatalmazott birto-
kosa lenne létének, nyelvének vagy bárminek, ami sajátja. Az
említett szerzők műveiből azt olvastam ki, hogy lét, nyelv, és
így tovább, nem az emberre kívülről ráaggatott tulajdonsá-
gok vagy képességek, hanem ő maga. Kierkegaard, Nietzsche
és Wittgenstein közismerten sokszor töredékekben alkottak,
tehát még „formailag” is bátran posztmodern szerzőknek te-
kinthetők, a filozófiai gondolkodásba általam bevont iro-
dalmi szövegek: a *Hamlet*, az *Othello* és Camus néhány regénye
és elbeszélése pedig különösen jó példák, mennyire nincse-
nek rendíthetetlen, örök kategóriák, mennyire nézőpont
kérdése minden megállapítás, és a jelentések hányfélekép-
pen szaladhatnak szét és lehetnek sokrétegűek. Még a *Trac-
tatus* Wittgensteinje is csak látszólag rendelkezik szilárd me-
tafizikai *én*-képpel, mert az *én*ről alkotott, kartéziánusnak
kikiáltott elképzelés helyébe meggyőződésem szerint Witt-
gensteinnél is a személy és a személyiség lép, amely nagyon
különbözik az általános és elvont filozófiai *éntől*. A *Tractatus*-
ban ez, a lehető legszemélyesebb személyiség lesz az „abszo-
lút”, amiről már beszélni sem lehet, de épp attól értékes és
valóságos, hiszen nem „szennyezhető be” a mindig hiányos
és töredékes nyelvi megjelenítéssel.

Megálltam, kénytelen voltam egy korty vizet inni.

– Az elvont filozófiai *én* és az egyszeri és megismételhe-
tetlen személyiség közötti különbség felfedezése nem új, de
időről időre fel kell bukkannia valakinek, aki emlékeztet ben-
nünket, mennyire más *én* és személyiség. Szándékosan olyan
példákat idézek, amelyek nem szerepelnek a disszertációm-
ban. Ralph Waldo Emerson, miután végigolvasta Kant rend-
szerét, azt mondta: ez mind nagyon szép, de mit tud ez a nagy
gondolkodó mondani valakinek, aki, mint én, elvesztettem
ötéves kisfiamat? Vajon kezdhet-e a kanti rendszer bármit is
olyan személyes élménnyel, amely a szenvedésen keresztül

igenis megtaníthat nekem valamit az emberi létről? Az ilyen veszteségeket a filozófiai hagyomány zöme hajlamos „magánügynek” minősíteni, ami ezáltal már nem filozófiai kérdés. De miért magánügy? Mert nem mindenki vesztí el a gyermekét? Nincs-e mindenki életében valami irgalmatlan, és a szó ókori és shakespeare-i értelmében vett tragikus veszteség, amivel kezdeni akarna, mert kezdenie is kellene valamit, s ugyanakkor a veszteség csak akkor kap bármilyen értelmet, ha a személyiség fogalmazza meg, neki és épp neki, miben áll, mit jelent ez a veszteség?

Pascal azért mondta Descartes Isten-fogalmáról, hogy az a „filozófusok Istene”, mert egyrészt könnyű kiútnak érezte, hogy valaki Isten létén keresztül bizonyítsa a külvilág létezését, másrészt Isten Descartes-nál megszűnik Ábrahám, Izsák és Jákob haragvó, majd tetteit megbánó, majd gondoskodó, egyszóval kiszámíthatatlan, már-már szeszélyes Istenének lenni, aki hol szóba áll az emberrel, hol eltakarja az arcát. A filozófusok elvont Istenének jól meghatározott helye, munkaköri leírása van, megvan a feladatával és önmagában, nem kell vele sokat foglalkozni – megszűnt személyhez szóló személy lenni.

Megint szünetet tartottam, ezúttal én is a hatás kedvéért.

– Wittgenstein, Camus, vagy akár Kierkegaard, Nietzsche és Poe, sőt, Ovidius posztmodern szerzőknek is tekinthetők, mert sohasem hitték, hogy „rendet tudnak teremteni” a jelenségek és az emberi dolgok között; ezt legfeljebb olyan „enciklopédista” filozófusok gondolták, mint Arisztotelész vagy Hegel, de az én szerzőim a lehetetlenségből nem arra következtettek, hogy akkor „minden relatív”, hogy „semminek semmi értelme”, hanem – épp mélyen és személyesen átélve az emberi megismerő képesség, végső soron az emberi lét tragikumát – kétségbeesetten keresték az értelem, a megértés helyét, és rádöbbenek, hogy igenis egy abszolútum

fenntartása szükséges, hogy ezt a személyes *ént* megismerhessük. Ez az abszolútum nem ismeretelméleti természetű, mint Arisztotelésznél, Descartes-nál vagy Hegelnél, hanem minden egyes ember saját léte mélyén van: valami, amit már nem ér el a kétely, már nem lehet igaz vagy hamis, és ezért jobb híján azt mondjuk róla, „igaz”, de nincs ellentéte, s ezért megingathatatlan. Mindennapjainkban ez az abszolútum úgy hallat magáról a legprózaibb helyzetekben is, hogy egyszer csak egy üres térrel találjuk magunkat szemben, amelybe csupán mi léphetünk be, és senki más, és az ember-mivoltunkat minősítő, nemcsak etikai, hanem létfelelősségünk, vajon belépünk-e ebbe a térbe, kitöltjük-e az űrt. Ahogy például a színésznek, ha elvállalta szerepét, nincs apelláta: fel kell lépnie a színpadra, mert várja a saját helye, és a szerepét el kell játszania, különben színdarab sincs. Kierkegaard ezt az abszolútumot a lélekben jelölte meg, Nietzsche, bár sokszor félreérthetően, a szabad akaratban, a korai Wittgenstein, mint említettem, a nyelvileg érinthetetlen személyesben, a kései Wittgenstein és Camus a hétköznapiak olyan prózai tevékenységeiben, mint a járás, az úszás vagy az evés, Poe abban, hogy szüntelen rettegésben élünk létünk sötét oldalától, Ovidius az önfeláldozó, de nem önfeladó szerelemben és szeretetben, s bár természetesen nem merítettünk ki minden lehetőséget, szerzőim számára nem a hiányt kitölteni hivatott ideológiák voltak, hanem – legalábbis az én olvasatomban – a bőrükön tapasztalt valóságok, amelyek megélése révén saját énjükből legalább valami megismerhető, tehát joggal gondolhatták, hogy így az olvasó is megérthet magából valamit. Abban egyetértettek, hogy ezeket a filozófiai hagyomány tetemesebb része nem tartja filozófiai kérdésnek, hanem lemond róluk, ez azonban a legkönnyebb megoldás. A személyes abszolútum csak addig marad „magánügy”, amíg a személyiséget esetleges résznek tekintjük, és nem az ember-

mivolt egyszeri és megismételhetetlen példájának. Ahol pedig az esetleges, a véletlen, az egyedi és a sokakra vonatkozatható, de nem általános és elvont *én*, hanem a metonimikusan és metaforikusan megjelenített emberi *példa* egyszerre van előttünk és tartható fenn, az – többek között – az irodalom, az irodalmi szöveg. Éppen a filozófiai megértés miatt volt számomra nélkülözhetetlen az irodalom bevonása a vizsgálatba: hogy a megértés ne maradjon túlságosan elvont és általános. Tekintsük tehát a szöveget kísérleti terepnek, melybe belehelyeztetünk, vagy – egy kedves barátom szóhasználatával – belehuppanunk, de nem azért, hogy mindeztől elvesszünk benne. Mint önmagunk számára is ismeretlen utazók indulunk neki, akik épp azért tarthatják meg egyéniségüket, hogy erről valamit megtudhassanak és rádöbbenhessenek, hogy éppúgy példái annak, mit jelent embernek lenni, mint mindenki más. A távolság, amely a vízen utazót a víztől elválasztja, legalább olyan fontos ahhoz, hogy bárhová is megérkezzen, mint maga a víz, amelyen utazik.

Olyan vita kerekedett, amelyben a bizottságom tagjai, beleértve az opponenseket is, már nemcsak velem, hanem egymással is perlekedni kezdtek – hirtelen nem tudtam, bírósági tárgyaláson vagy doktori védésen ülök-e. De Remko és Marie, L.-beli barátaim hevesen bólogattak a közönség soraiból, amíg beszéltem, és ez erőt adott, amikor pedig láttam, hogy J. V. V. elégedetten dörzsöli a kezét, tudtam, nagyobb baj nem történhet. „Mindig jó a védés, amelyen érdemi dolgok kerülnek terítékre” – mondta az eredményhirdetés után, miközben széles mosollyal rázogatta a kezemet. „Büszke vagyok magára” – tette hozzá, s mivel nála ennél nagyobb dicséret nemigen létezik, már-már maradéktalanul boldog voltam.

Hogy nem maradéktalanul, annak több oka volt. Elsősorban ő, a „negyedik személy” eltűnt; még olyan „egyetlen pillanatra” sem láttam többé (ha egyáltalán őt láttam akkor),

mint egyszer a San Juan-i Egyetem pizzériája mellett. Ennél is nagyobb rettegéssel töltött el, hogy elvesztettem a hitem – nem a létezésében; ezt, még ha akarom, sem tudtam volna elveszteni. Inkább az rémisztett, hogyha mégis megjelenne, nem tudnám elválasztani a bennem élő vágyképtől, és fel sem ismerném. „Minden név, így az ő névmás is egy-egy kéz, amely kinyúl egy létező felé, amely ezt a kezét vagy megfogja, vagy nem” – hallottam magam az egyik egyetemi előadásomon. Ha most, elalvás előtt kinyújtottam a kezem a sötétben, úgy éreztem, tenyerem és ujjaim különválnak, s egy szürke, közömbös, unott, terpeszkedő massa felett lebegnek, ami soha, de soha nem mozdulhat meg. Másrészt tudtam, hogy egyre valószínűbbnek tűnő amerikai alkalmazásom miatt – bár az általános állásínségben nagyon hálásnak kellett lennem érte – L.-be ezentúl csak vendégként térhetek vissza: vége a boldog éveknak, amelyeket itt töltöttem. Minden mindenütt változott: Remko immár nem asszisztense, hanem vezetője lett a részlegnek, amely Husserl gyorsírással készült jegyzeteit írta át a Husserliana következő kötetei számára; Marie-t véglegesítették mint B. professzor titkárnőjét, ezért újabb és nagyobb lakásba költöztek, és novemberben összeházasodtak; Remko esküvői tanúja természetesen én voltam. Marie januárban már gyereket várt – ezt épp azon az ünnepségen jelentették be, amelyet a sikeres védésem örömeire rendeztek, persze az Erasmus Kávéházban. Nagyon örültem, de már előre tudtam, mennyire hiányoznak majd: Remko és Marie, J. V. V., de az egész város, sőt, még B. professzor is, aki a védelem után azt mondta, bár nem győztem meg, nagyon ügyesen érveltem, és ezért ő is húsz, azaz maximális pontszámot adott.

– Csak nem azon búsulsz, hogy J. V. V. nem Gareth Evanst kérte fel egyik opponensednek? – vágott hátba barátságosan Remko, amikor látta, hogy a pohárköszöntők után félrevo-

lok és leülök a kávéház egyik ablak melletti sarokasztalához. – Ő igazán ért Ovidiushoz – és egy pohár Stella Artois-t tett elém.

Kénytelen voltam mosolyogni; Gareth Evans, a Columbia Egyetem professzora annak a Caleb Krähenfussnak volt riválisa, akinek történetét és végtelen szerelmét Hyacinth Ajaxis iránt épp annál az asztalnál mesélte el Remko, jó két évvel azelőtt, amihez leültem.

– Nézd, nyaranta most már nem kell tanítanod San Juanban – telepedett le velem szembe Remko, és szokása szerint olvasott a gondolataimban –, és meglátogathatsz minket. A keresztelőre pedig – bár az, ha minden jól megy, szeptemberben, oktatási időben lesz – mindenképpen várunk, mert téged szeretnénk felkérni keresztapának.

Marie, aki már ott állt Remko mellett, boldog mosollyal simogatta a hasát.

– Nagyon köszönöm – mondtam meghiúsult –, de miféle keresztapa az, aki nem tud felmutatni egy keresztanyát, és évente legfeljebb egyszer-kétszer látja a keresztgyerekeit?

– Rossz – mondta Marie –, ezért többször kell jönnöd hozzánk. De a keresztanya nem előfeltétele a keresztapaságnak.

– Nézd, egy korszak mindhármunk életében lezárult – mondta komolyan Remko –, de ennek így kell lennie. Kevés olyan értékkel rendelkezünk, amelyet korszakról korszakra át tudnánk menteni. A barátság azonban ilyen.

Sokáig ez volt utolsó komoly beszélgetésünk; nekem rengeteget kellett készülnöm a San Juan-i próbaelőadásaimra, Marie terhesége meglehetősen viharos volt, sokszor hányt, Remko elégedetlen volt a munkatársaival, B. professzort sürgette a következő Husserl-kötet határideje, J. V. V. új doktórandszt és asszisztentst választott, s még a XIII. Leó Kollégiumból is ki kellett költöznöm, mert megszűnt hallgatói státuszom. Amikor nem voltam Amerikában, igen szerény

albérletben húztam meg magam, aminek minden előnye olcsósága volt; a ház nagydarab, hájas fehér „Cicája” (ahogy a háziasszony hívta) hol a közös fürdőszoba kádjában, hol a reggelizőasztalon tűnt fel, a pirítósomat nyalogatta, belelefejtelt a tejjel felengedett zabpehelybe, mintha szándékosan bosszantana, ráadásul az egész házat belengte a kiszellőztethetetlen macskaszag. Egy hét után Cica pusztá látványától rosszul lettem. L., ez a mindig vibráló, új felfedezéseket tartogató, barátságos város mintha tapintatosan a kellemetlenebb arcát mutatta volna, hogy ne legyek annyira szomorú, mert ott kell hagynom.

Ha nincs igazi baj, az ember ilyen semmiségeken kesereg, sőt, ezekről szívesen panaszkodik úton-útfélen; s a panasz valójában dicsekvés. Az igazi fájdalom más – hamarosan ebben is volt részünk: áprilisban Marie elveszítette kisbabáját. Úgynevezett „spontán abortusz” volt, s bár minden orvos azt mondta, lehet még gyereke, mindhárman sápadtan járkáltunk, mint a szellemek, és esténként némán ültünk Remköék tágas, vadonatúj nappalijában, ahol szinte fizikailag érezhető volt, hogy hiányzik valaki. Hosszú időbe telt, amíg arra gondolhattam, hogy halkán, roppant tagoltan felolvasom Ralph Waldo Emerson néhány esszéjét. Június elején az egyik felolvasás után Remko okos barna szeme megvillant, és csak azt sajnálom, hogy nem írtam le, amit mondott, mert szinte nyomdakész, remek elemzést hallhattam, Marie értő megjegyzéseivel. Arra külön büszke voltam, hogy visszakanyarodtak ahhoz is, amit a védésen mondtam. Lassan, nagyon lassan gyógyultunk; örültem, ha néha-néha már mosolyogtak, és megint beszélgettünk; eleinte szigorúan csak Emersonról, később már napi ügyeinkről is, például leendő San Juan-i kurzusaimról, a következő Husserl-kötetről, mint régen. De tudtuk, hogy sokáig nem leszünk olyanok, mint januárban voltunk, és hogy a korszakhatár túl élesre sikerült.

Könyveim és egyéb holmim legnagyobb részét feladtam a San Juan-i filozófiai tanszék címére, ezért augusztus végén egyetlen bőrönddel álltam a Zaventem repülőtéren, ahová nemcsak Remko és Marie, hanem J. V. V. professzor is kikísért. Szentimentális öreg néniken kívül valószínűleg senki nem szereti a könnyes búcsúzásokat, én sem, de sajnos, nem tudok nem így búcsúzni, úgyhogy a szomorúságomba még szégyen is vegyült. Remko és Marie némán szorították meg a kezemet és öleltek át, és egyetlen könnyet sem ejtettek – ahogy, legalábbis előttem, az elmúlt négy hónapban egyszer sem. J. V. V. megveregette a vállamat és azt mormogta: „nagyon jó lesz, meglátja, új kalandok várják szeretett Vadnyugatán... majd írjon, jó?”, és gyorsan elfordult. „Abba a típusba tartozik, amelyikbe én” – gondoltam, és egy kicsit kevésbé szégyenkezve hajoltam le a kofferemért. Remko még egyszer kinyújtotta a kezét; tenyerén a Szövegbe Helyező Szerkezet második, immár többször javított példánya feküdt, melyet egyetlen köszönő fejbólintással csúszttattam zakóm zsebébe. Ahogy a tranzitból visszanéztem, szinte láttam a fényes szálakat, amelyek ehhez a három emberhez fűznek, és nem szakadnak, hanem egyre hosszabbra nyúlnak, tovább és tovább, át az óceánon, majd az egész amerikai kontinens fölött, amelyet megint átrepültem.

A Szövegbe Helyező Szerkezet! Szándékosan utaltam rá a védésem során – persze Remkón és Marie-n kívül ezt senki nem fogta fel –, mert tudtam, hogy disszertációmát jórészt a benne átélt kalandoknak köszönhetem, és Remko kivételes, de nem veszélytelen találmányával szinte saját szövegem kialakulásával párhuzamosan ismerkedtem. Működtetése éppolyan egyszerű volt, mint amilyen bonyolult és titokzatos a belseje; a leginkább mobiltelefonra emlékeztető kis gépet csak be kellett kapcsolni, klaviatúráján beírni a kiszemelt mű szerzőjét és címét, és már a hajdani tapadókorongok sem

kellettek hozzá: egy gomb megnyomásával az ember minden átmenet nélkül – Remko szavaival – behuppant a szövegbe, ahol lehetett szerző, régi vagy új szereplő, láthatatlan szemtanú, csupán arra nem volt szabad gondolnia, hogy mindez fikció, kitalálás, hazugság, mert azonnal visszakerült oda, ahonnan elindult. Találmányának minden titkát persze még maga Remko sem ismerte. Például a Szerkezetnek volt valami különös kisugárzása, még bekapcsolatlan állapotban is, és sem a hatósugár nagysága, sem a bevont személyekre tett hatás erőssége nem volt világos előttünk, legkevesbé, hogy milyen elv alapján kerül valaki a bűvös körbe. Ezért gyakran neveztem „ördögös masinának”, és nemegyszer hallani sem akartam létezéséről, de túl izgalmas volt ahhoz, hogy mindeztől lemondjak róla, és el kellett ismernem, már nehezen lennék meg nélküle. Ezért tettem el egyetlen szó nélkül a repülőtéren, sőt, hálás voltam Remkónak, mert változatlanul méltónak talált, hogy tovább kísérletezzem a Szerkezettel.

San Franciscóban – ezúttal délben – P. R. várt vadonatúj, csillogó Toyota Corollájával. Kedvesebb már nem lehetett volna; felesége – okos, bájos, halk szavú ügyvédnő – kiadós ebédet tált, s mivel gyermekeik régen „kirepültek”, hatszobás San Juan-i házukban kaptam szállást, amíg nem találok valami véglegesebb megoldást. A S. pszichológusprofesszor, akinél tavaly a macskákat etettem és a kertet locsoltam, amikor megtudta, hogy San Juanba költözöm, felajánlotta, hogy egy ideig náluk lakjak, de nem szívesen mentem volna oda, ahol annyira egyedül éreztem magam, ráadásul nem kíváncsi voltam macskák után. Most is hálás voltam P. R.-nek, hogy dől belőle a szó; részletesen beszámolt az épp közszájon forgó egyetemi pletykákról, újra meg újra felvázolta előttem a tanszék jövőjét, elmondta most befejezett tanulmányának rövid tartalmát Quine, Davidson és Kripke névelméletéről – nem kellett szomorú gondolataimmal foglalkoznom.

– Ja, és elfelejtettem mondani, hogy a Shakespeare San Juan idén *A velencei kalmárt* mutatja be – mondta P. R. vidáman, miközben hatalmas szeletet vágott nekem a desszertként tálalt szilváslepényből, és szinte csordultig töltötte kávécsészémet.

– Shakespeare San Juan? – kérdeztem csodálkozva.

– Nem ismered? – mondta, most már tegeződve, azaz állandóan a keresztnevemen szólítva, mert az ebédhez kínált vörösborral néhány perce megittuk a pertut –, hogy lehet, hogy aki ennyiszer volt már itt, nem hallott a híres Shakespeare-fesztiválokról? A mostani, nyári évad két hete fejeződött be a *Macbeth*tel, most kezdődtek az előkészületek az őszire a *Kalmárral*. Anthony Kaufmann, a művészeti vezető ezt az előadást különösen ambicionálja, s az elmúlt nyolc, de különösen az utóbbi két év során olyan tekintélyt vívott ki a társulatával, hogy még New York-ból is idezarándokolnak rangos színházi és filmes emberek. Nem hiszed el, ki nézte meg az utolsó *Macbeth*-előadást: Al Pacino személyesen!

– Egyik legkedvesebb színészem. És mindig nagyon érdekelt a színház.

– Mi is szeretjük a színházat. Anthonyval igen jóban vagyunk, az épp ügyeletes barátnőjével többször vacsorázott nálunk, és sokat beszélgettünk az aktuális produkcióiról. Pompás fickó, nemcsak rendez, hanem játszik is, bár ezt egyre ritkábban, és persze tanítja a dráma szakosokat és a színésznövendékeket, mint itt általában minden színész. Ők külön kar, a Dráma-, Színház- és Filmművészeti Kar, de mi csak röviden Dráma-karnak hívjuk. Persze, minden előadásukat megnézzük, néha többször is. Anthony kapacitált, hogy egyszer rendezzünk közös konferenciát, sőt, hogy adjak neki tanácsot a rendezéshez, de az utóbbit, azt hiszem, inkább a barátságunk miatt kérte, hiszen tudja, hogy én igencsak laikusan viszonyulok Shakespeare-hez. Tegnap futottam

össze vele, mondtam, ma érkezel, és magam helyett téged ajánlottalak.

– Engem? Nagyon kedves, de én nem vagyok Shakespeare-szakértő. Miért nem valakit az irodalom tanszékről? Biztos van shakespeareológus...

– Kettő is, de Anthony nem kér belőlük. Próbált velük dolgozni, de sehogy se értették meg, hogy egy színielőadás nem tudományos értekezés, hanem életre keltés, a szöveg meg-elevenítése. Az egyikük csak posztmodern filozófiával – Lacannal, Derridával, Foucault-val – traktálta, ezt én is csinálhatnám, a másik azt magyarázta, hogy Shakespeare ma már nem kortársunk, mint – ki is mondta...

– Jan Kott...

– Úgy van, Jan Kott mondta, aki egyébként sokáig viszonylag közel hozzánk, Santa Monicában élt, sajnos, már régen meghalt, szóval Shakespeare e kedves irodalmár kollégánk szerint nem kortársunk, hanem egy volt a többi reneszánsz ... ő, bocsánat, most már ezt sem szabad mondani, tehát kora újkori angol drámaíró között, semmiben sem emelkedett ki a többiek közül. Kollégánk – a neve nem érdekes – hosszasan magyarázta Shakespeare szubverzivitását és konformizmusát is, a színház akkori társadalmi szerepét, az autoritáshoz fűződő viszonyt, a patriarchális Isten-, királynő- és király-emblematikát, satöbbi, satöbbi, biztos tudod, miről beszélek. Ebben persze sok érdekes van, de azt nem lehetett vele megbeszélni, mit érez például Macbeth, amikor Duncan király megölésére készül. Arról tartott kiselőadást, hogyan függ össze a *Macbeth* a puskaporos merénylettel, amelyet 1606 novemberében Jakab király ellen szerveztek, talán a jezsuiták. És van még valami fixa ideája... ja, igen, hogy darabjainak nagy részét Shakespeare valaki mással írta, vagy nem is ő írta, például a *Macbeth* valami Mitteldon műve...

– Thomas Middleton...

– Na, látod, hogy sokkal jobban értesz hozzá, mint én... olvastam a disszertációdát, egyébként majd könyv alakban is meg kell jelentetni, szóval szerintem téged is az érdekel Shakespeare-ben, ami Anthonyt. Egy hét múlva lesz az egyetemi évnyitó utáni rektori fogadás, akkor összeismertetlek vele.

Így is történt, de előtte az volt az érzésem, hogy egy egész hónap történetét élem át: elfoglaltam egyetemi szobámat, amely nagy öröömre földszintes épületben volt, egyébként három ajtónyira P. irodájától, és az óceánra nézett. Első dolgom volt, hogy az íróasztalomon álló számítógépen levelet írtam Remkóéknak és J. V. V.-nek, és megnyugtattam őket, minden rendben, szerencsésen megérkeztem. Kaptam tanári azonosító kártyát, amely egyben könyvtári belépőként is szolgált; iktattak a dékáni hivatalban, a könyvelési osztályon, és az egyetemi egészségügyi biztosítónál meg a közlekedési központban, hogy majd parkolhassak a kampuszon. A sok amerikai adminisztrációt már nyári tanításaim során megszoktam – most persze ezt csak tetézte letelepedési engedélyem kérelmezése –, de annyiszor kellett leírnom, ki vagyok, hogy kezdtem azt hinni, mindezt az önazonosság megőrzésére – vagy éppen elvesztésére – találták ki.

Délutánonként P. R. fáradhatatlanul szállított ide-oda és kereste velem a házakat, ahol végleges vagy véglegesebb szállásra találhatok – estéit pedig az internet böngészésével töltötte, további lakáshirdetéseket kutatva. Egy kollégiumi szobában is szívesen ellaktam volna akár évekig, de leendő anyagi helyzetem megengedte, hogy komolyabb lehetőségeket is mérlegeljek, s végül a Younglove utca 2190-es számú kicsiny földszintes háza mellett döntöttem, amely hosszabb távra volt kiadó. Bár a szokásos, egybeépített konyha, étkező és nappali mellett csak egyetlen hálósobája volt, és gyér, kopott bútorzatát csupán a konyha alulfelszereltsége múlta

felül, több érv szólt mellette. Egyrészt öt percnnyire volt a Safeway bevásárlóközponttól, ahol bank, mosoda, posta és apróbb boltok – például könyvesbolt és DVD-kölcsönző – sorakoztak a hatalmas élelmiszeráruház mellett. Másrészt, ha nem is túl nagy, de sok fával büszkélkedő, az utcáról kifürkészhetetlen hátsó kert tartozott a házhoz. Elképzeltem magam a kert közepén álló hatalmas ringlófa alatt. Aztán a Younglove utca – több kisebb házzal – San Juan sík részén van, gyalog tíz percnnyire az óceántól, s bár a vízre nem láttam a házból, közel voltam hozzá, a kertből szép kilátás nyílt a szemközti domboldalra, az egyetemre. Leginkább a ház nyugalmas, meghitt hangulata és kellemes szaga fogott meg, ami a régi, balatoni házra emlékeztetett, ahol szüleimmel gyakran nyaraltam gyerekkoromban. A házat is úgy avattam fel, ahogy az irodámat: mivel íróasztalom még nem volt, az étkezőasztalán üzemeltem be a laptopom, és levelet írtam Remkóéknak és J. V. V.-nek. Ők is írtak: Remkóék viszonylag jól voltak, J. V. V. kitűnően, de elmerültek a hétköznapi rutinjában. Nagyon hiányoztak – állandóan ők jártak a fejemben, miközben P. R. autóján az irodámban ideiglenesen tárolt személyes holmijaimat és könyveimet új házámba szállítottam és kényelmesen berendezkedtem.

De nem vehettem állandóan igénybe P. R. Toyotáját, ezért szert tettem egy tizenöt éves, barna Volvóra. Igaz, csavarhúzóval kellett beindítani, mert, mint előző tulajdonosa elmondta, egyszer a slusszkulcs beletört a gyújtószerkezetbe, és egyszerűbb – sőt, olcsóbb – volt a gyújtászinórokat összekötni, s arra elfordító szerkezetet szerelni, mint mindent kicserélni. Vagy lopott holmi volt, de ezt nem firtattam. Megkaptam 990 dollár készpénzért, és vásároltam egy csavarhúzót. Bár ilyen autóval nem mertem volna nagyobb utakra indulni, arra alkalmas volt, hogy felhajtsak vele az egyetemre.

Szombaton már „új autómmal” érkeztem a rektori fogadásra – még mindig a rektorhelyettes töltötte be Alessandra Brabanti hajdani posztját –, de előtte teletankoltam a Rotten Robie nevű benzinkútnál, ahol később törzskuncsaft lettem. Amikor bementem fizetni, szemem a számtalan, szép rendben kitergetett újság- és magazin-tömegre tévedt, és az egyik színes folyóirat, a Theater címlapján megláttam Anthony Kaufmann nevét. A huszadik oldalon hosszú, fényképes interjút találtam vele: a képről értelmes arcú, kissé ábrándos tekintetű, jó negyvenes férfi nézett rám, bőrdzsekiben, farmerban; hosszú, barnásszőke, oroszlánsörény-szerű haját hátrafésülte; mosolygott, de acélkék szemében valami mély szomorúság ült, legalábbis nekem így tűnt. Sorbanállás közben átfutottam a cikket – előttem szerencsére egy szőke fiatalember hosszú ideig válogatott a rágógumik között –, hogy ne legyek teljesen készületlen, amikor összeismerkedünk.

A rektorhelyettes pohárköszöntője után P. R. valóban rögtön Anthonyt kereste a zsúfolt, vidáman zsongó-hullámzó teremben.

Egyedül állt az egyik ablaknál, kezében félig telt whiskys pohár, és egy szőke, valahonnan ismerős fiatalembert nézett, aki mókás arcot vágva magyarázott több, áhítatosan figyelő nőnek és férfinak. „Aha, a fiatalember a benzinkútnál” – jutott eszembe, miközben utat törtünk Anthony felé. Most is bőrdzsekiben és farmerben volt. Csak most látszott, mennyire magas, valóságos óriás – jó, ha a válláig értem. Ahogy a fiatalembert figyelte, arcán semmiféle egyértelműen azonosítható érzelem nem tükröződött; ha mégis meg kellett volna neveznem, milyen benyomást kelt, a gyengéden aggódó apa figurájával próbálkoztam volna, akinek fia egy sportrendezvényen küzd az első helyért, és ő minden idegszálával drukkol. Nehezen jöttem rá, mi kelti ezt a benyomást: minden porcikájával a fiatalembert utánozta, de öntudatlanul, és ez

tette hitelessé és feltűnővé jelenlétét, bár a tömeg legszélén állt.

– Augustine Al Chime – intett P. R. fejével a szőke fiatalember felé – két éve a Shakespeare-fesztiválok sztárja, főkedvence. Az ott majdnem az egész társulat – látod, hogy büvöli őket is? Tavaly lenyűgöző Hamlet volt, most a *Macbeth*-ben Malcolmot alakította – ez a közhiedelemmel ellentétben roppant nehéz, igényes szerep. Mindkét darabot Anthony rendezte, de Anthony játszotta Claudiust, illetve Duncant is.

Az utóbbiakról olvastam az interjúban, és már akkor megkérdeztem volna, amit a riporter elfelejtett, hogy nem volt-e túl fiatal Duncan szerepére. De inkább azt kérdeztem meg, ki volt Macbeth.

– Ernest Black, egy Anthonynál valamivel idősebb, szintén kiváló színész, a *Kalmárban* ő lesz Shylock. De nincsenek túl jóban, nagy riválisok. Black több éve volt már a társulatnál, amikor Anthony nyolc évvel ezelőtt elnyerte előle a művészeti vezető posztját, pedig Anthony alig ismert New York-i színész volt. Igaz, akkor a társulat is alig volt térképen.

Két hosszú percben telt, amíg Anthony tudomást vett ró-lunk, amikor szerényen megálltunk mellette. Változatlanul Augustine-t figyelte, a fiú közben kétszer is megneveltette a társulatot, de akkora volt a zsongás, hogy nem hallhattuk, miről van szó.

– Ernest Black itt van? – súgtam P. R.-nek, aki megrázta a fejét. Megérintette Anthony karját, aki úgy bámult rá, mintha álomból ébredne. Szélesen elmosolyodott, szívélyesen rázogatta P. R. kezét, majd hozzám fordult:

– Csak nem maga az új filozófus kollégánk? Jó híre megelőzte érkezését.

Bemutatkoztam, kezet fogtunk.

– Nos, hogy tetszik itt nálunk? Talált már lakást magának?

Elmondtam, hogy P. R. segítségével milyen szép házra bukkantam.

– A Younglove-on? Gyalogosan sem több mint húsz perc a házamtól, csak én az óceánparton lakom. Egyszer majd jöjjön át hozzám egy whiskyre.

– Köszönöm, szívesen. P. említette, hogy nemrég Duncant alakította.

– Így van!

– Nem volt túl fiatal Duncan szerepére?

Annyira úgy nézett ki, mint aki bármilyen körülmények között szívesen beszél a hivatásáról, hogy nem restelltem ilyen kérdéssel kezdeni a barátkozást.

– Öregre maszkíroztak – mosolygott –, kitűnő maszkmes-
tereink vannak. És ki játszik szívesen olyan szerepet, ahol az
illetőt már a darab második felvonásában megölik?

Zavartan nevetett.

– Komolyra fordítva a szót, a nálam idősebbek nem értet-
tek egyet a felfogásommal, hogy Duncan nem vén, agyalá-
gyult hülye. Meggyőződése, hogy nagyon is tudja, mit csi-
nál, mikor Malcolmot, és nem Macbethet nevezi meg
örököseként. Szerintem Duncan azt is sejti, hogy Macbeth
meg akarja ölni, de próbára akarja tenni legjobb emberét,
akár a saját élete árán is; úgy akarja elhessegetni a gyanúját,
hogy bemegy az oroszlanbarlangba, és ha még Macbethben
is csalódnia kell, úgy sincs sok értelme az életének. Szóval ak-
kora volt kollégáim részéről az ellenállás, hogy inkább eljät-
szottam én.

– És milyen remekül! – mondta P. R., kicsit hízelegve.

Anthonynek láthatóan nagyon jólesett a dicséret. Nekem
pedig tetszett, hogy ilyen hamar a dolgok közepében vol-
tunk, lelkesen és halálos komolyan. Így beszélgettem J. V. V.-
vel és Remkóval még licenciátusi dolgozatom készítése ide-
jén a De Non élelmiszer áruházban tejfölvásárlás közben

Husserl időfenomenológiájáról; akkor barátkoztam össze Remkóval.

– Segítene nekem A *velencei kalmár* rendezésében? Csak alaposan el kell olvasni, és elmondani, ami eszébe jut. Bejárhatna a próbákra is. Időnként beszélgetnénk a darabról, ilyesmi.

Anthony nekem beszélt, bár közben oldalra pillantott, a társulat felé, ők azonban szétszéledtek; Augustine-t sem láttuk.

– Szívesen, nagy megtiszteltetés. De nem ígérhetek semmit. Keveset tudok a színház belső titkairól. Shakespeare-hez sem értek igazán. És nem tudom, az óráimon kívül mennyi dolgom lesz, nem biztos, hogy rendszeresen tudok próbára járni.

– Nekem bőven elég, hogy szereti a színházat. És Shakespeare-ről, főleg a lelkéről, akármilyen furcsán hangzik ez ma, sokat tud, olvastam a disszertációját, P. kölcsönadta, eredeti, kitűnő munka, nemcsak amit a *Hamletről* és az *Othellóról*, hanem amit például Ovidiusról ír. Egyébként én is a *Hamletről* írtam a disszertációm, de az már régen volt.

Elismerő szavai mintha olyan embertől érkeznének, aki nemcsak a dicséretre, hanem a dicsérésre is kiéhezett, ugyanakkor nem engem – valaki mást magasztalt volna. A szavak így mellém estek: akinek szánta, nem volt jelen.

– Tudja, néha olyan a belső titkokba látni, mint amikor az ember egy vendéglő konyháján dolgozik, figyel, hogyan készülnek az ételek, aztán három napig egy falatot sem tud lenyelni. Remélem, nem fog nagyot csalódní, ha magánemberként is látja a társulatot, sőt, így találkozik velünk először.

– Mire figyeljek a darabban?

– A szimatának higgyen, az ösztöneinek. Olvasás közben egy-egy jelenet során képzelje magát az egyik szereplő helyébe, de mégse saját magára, hanem mindig a szintén oda-

képzelt másokra mint hús-vér figurára figyeljen. Akkor – hogy is mondjam – szinte belezuhan a szövegbe anélkül, hogy elvesztené önmagától a kellő távolságot.

Telefonszámot és e-mailcímet cseréltünk – az is szimpatikus volt, hogy neki sem volt névjegye –, de már akkor megbeszéltük, hogy a rákövetkező csütörtökön ott leszek az olvasópróbán, amelyet Anthony elsősorban darab-értelmező összejövételnek szánt.

Úgyhogy másnap kiültem a kertbe, a ringlófa alá, és olvastam *A velencei kalmárt* – ez volt az első könyv, amit új kártyámmal vettem ki az egyetemi könyvtárból: az új Arden-kiadást. Minden szót megrágtam, az ismeretleneket megnéztem a szótárban, próbáltam jegyzeteket készíteni. Sok időm nem volt, mert hétfőn megkezdődött a tanítás. Nemcsak az első Bevezetés a filozófiába kurzust kaptam meg, ahol majdnem kétszázan voltak, hanem a harmadnegyedéveseknek nyelvfilozófiai bevezetést kellett tartanom, és itt is nagy volt a létszám: több mint kilencvenen vették fel az órát. Csak mosolyogtam, mikor A. S., akivel szerda délben összefutottam az egyetemi pizzeria előtt, azt mondta, ezek a kurzusok biztosan könnyen mennek nekem, hiszen rutinórák. A filozófiában épp a „bevezető”, elemi kérdések a legnehezebbek, és bárhol harapunk az anyagba, rögtön a legnagyobb bonyodalmak közepében találjuk magunkat. Ezt restelltem elmondani A. S.-nek, ahogy azt is, hogy szerintem a filozófia nagy része bevezetés – legszívesebben azt mondtam volna –: az emberológiába. Így csak azt kérdeztem, hogy van a családja, a macskák, és szép-e a kert, majd igyekeztem minél előbb elhagyni a pizzériát és környékét. Túlságosan emlékeztetett a negyedik személyre, őre, meg Angelára, illetve a hiányukra. Meg kellett értenem, mennyivel könnyebb – persze áttételeken keresztül – a disszertációm lapjaira állítanom őket, emléküket cseppfolyóssá izzítanom és szövegem

formáiba öntenem – így legalább valahogy együtt vagyok velük –, mint közvetlenül szembesülnöm a szurokszerűen sötét ürességgel, ami hol itt, hol ott támadt körülöttem az egyetemi kampusz gyönyörű ős-fenyveseiben, kacskaringós gyalútjain, kiszáradt fűvű domboldalain és zöld tisztásain, melyek fölött szeptemberben a kék ég háttérében mindig ragyog a nap.

A San Juan-i egyetemi színház a kampusz délkeleti oldalán található, nem mesze a könyvtártól, és számos más épület – tantermek, próbatermek, stúdiók, tanári szobák – veszik körül. Csütörtök reggel jó időben indultam el otthonról – szinte fizikai fájdalmat okoz, ha elkésem valahonnan –, de a színház körüli parkolók valamiért mind tele voltak, ezért a színház főbejáratához érnem még tízperces, feszes tempójú sétának bizonyult. Útközben ösztönösen oldalra pillantottam. A távolban három fenyőt láttam, melyek őrszemekként védtek egy pálmaligetet. Muszáj volt megállnom.

Itt feküdtem volna tavaly sírva, az öklömmel a földet verve, míg tarkómat egy puma szaglászta? Ha a három fenyő és a pálmaliget: *van*, akkor puma is volt és *én: itt* voltam? Akkor mégsem volt álom vagy látomás? És ki az az *én*, aki itt feküdt? A jelenlegi, vagy a tavalyi önmagam, vagy egy képzeletbeli, vagy mindhárom? Tavaly éppen a pizzéria előtt törtek rám hasonló kérdések. Itt, San Juanban mintha lennének ilyen kiemelt helyek... „A valóság az, amiről te, akkor és ott, úgy döntesz, hogy valóság” – hallottam Remko hangját, de erről még magammal is örök vitában álltam: már hosszú ideje a valóság kérdése érdekelt a legjobban. Mennyi ebben a látomásban a valóság és a képzelet? Lehet itt egyáltalán mennyiségekben gondolkodni? Vagy az akkori fájdalommal tette valóságossá azt az élményt, akkor és ott, a fájdalom és a kétségbeesés volt a valóság, és a föld, a fű, a puma csak körítés, háttér, talán épp egy belső képem kivetítése? Lehet, hogy

egy szélsőséges, saját, személyes érzés – bánat, öröm – avat vagy tesz bármit is valósággá? De nem éppen az-e a valóság, amit mindenki érzékel és annak fogad el: ami „publikus”? És az akkori kétségbeesésem – igen: két-ségbe esésem – miért nem okozott bennem kétségeket helyzetem valóságát illetően? Ha most feltűnne egy puma, igen, pont *itt*, jobban elhinném, hogy *akkor* is itt volt, és én is itt voltam? Nem, ha most megjelenne egy puma, ez csupán a pumák felbukkanásának valószínűségét erősítené, de az akkori és mostani helyzet nincs logikai kapcsolatban. Az egyikből legfeljebb statisztikailag következik a másik, logikailag nem – ezt már Hume-tól megtanultam. De a hely nem választja el a két helyzetet egymástól...illetve nem a hely választja el őket, hanem az idő. Vagy az idő miatt a hely, a tér is változik? A hely *fölött* jár-e – el – az idő, vagy beleköltözik például a földbe – a fű már semmiképpen nem ugyanaz a fű, elszárad és újra nő –, belemarja magát, és a belső szerkezetét, lényegét is átalakítja? De akkor mit jelent Remko visszatérő mondása, hogy a Szövegbe Helyező Szerkezet „a képzelet felélénkítésével *legyőzi* az időt”? Akkor valóban a képzelet a valóság felismerésének, megismerésének és elismerésének legjobb módja, mert a Szövegbe Helyező Szerkezet segítségével a képzelet eltekint az időtől? De nincs-e már az idő is a képzelet uralma alatt? Vagy éppen a képzelet lenne – és minden más is – az idő uralma alatt? Vagy az *el*-ismerésben lenne a megoldás? Mit jelent elismerni valamit vagy valakit? Megdicsérni, ünnepelni, meg egyáltalán: tudomást venni róla. A létezéséről. Elismerem, hogy van, mert következménye van annak, hogy van... De kinek, hány embernek? Csak nekem? Ha a negyedik személy létezésének ilyen messzemenő következményei vannak az életemben, akkor biztosan van... „A valóság kérdésének problémáját sohasem lehet megoldani” – hallottam B. professzor szavait. Frászt, ez már maga is olyan kijelentés, amely valamiféle

abszolútumra támaszkodik, mert mi az, hogy *sohasem*? A *soha* is időre vonatkozik! Persze, majd pont én fogom megoldani, mi az idő és a valóság, huszonhét évesen, amikor olyanoknak nem sikerült, mint Wittgenstein vagy Husserl! „Ne a nagy bankókkal jöjjenek filozofálni, uraim – mondogatta Husserl az óráin –, előbb mindig az aprópénzt!” Valami kisebb kérdést valami nagy rendszer árnyékában alaposabban kidolgozni... „Adalékok X. Y. elméletéhez...” Csak ne untatna az adalékosdi olyan halálisan! „Az embernek azzal a szándékkal kell élnie – hallottam most J. V. V. hangját –, hogy beírja a nevét a történelembe.” Aztán vagy sikerül, vagy nem – ezt már Remko tette hozzá egyszer. Könnyű neki, a Szövegbe Helyező Szerkezet miatt az ő neve már biztosan fennmarad. De csak azért is! Amíg élek, és van bennem egy szikrányi értelem, nem adom fel. Belém hasított, hogy végképp el fogok kélni, de holnap a Bevezetés a filozófiába órán úgyszólván az időről kellett beszélnem Augustinus, Kant és Husserl elméleteit ismertetve, és elhatároztam, hogy a puma kapcsán mindezeket készülésképpen alaposan átgondolom. Egy allegóriában a puma volna az idő... ha akkor felfal a puma... na nem, nem kell.

Mire megtaláltam a próbatermet, amelyben a társulat összegyűlt, legalább húszperces késésben voltam: szinte kézfelfoghatóan tapasztaltam az idő kártékony múlását (amiatt, hogy az időről elmélkedtem). Csendesen lopóztam be, de nem maradhattam észrevétlen, mert egy hosszú asztal körül ültek, az asztalfőn Anthony, aki rögtön félbeszakította a magyarázatát, és bemutatott a társulatnak. Így keztem szoríthatam többek között a valóban megnyerő modorú, arisztokrata megjelenésű Augustine-nal, a szőke fiatalemberrel, akiről hamar kiderült, hogy Bassanio szerepét fogja alakítani; a tartózkodó, de csodálatos alt hanggal megáldott, igen vonzó Sylvia Suslovval, aki Portia szerepét kapta; a leendő Nerissával,

Judith Copperfielddel, aki cserfes iskoláslányra emlékeztetett, és a méltóságteljes, kissé nehézkes Graham Miller-rel, akit Anthony Antonio szerepére szemelt ki. Ez meglepett, mert valahogy természetesnek gondoltam, hogy Antoniót Anthony játssza, de ő most csak rendezni akart. Még jobban meglepett, hogy Ernest Black, a leendő Shylock nem volt sehol. Magyarázkodtam, miért késtem, de Anthony rögtön félbeszakított:

– A History of Consciousness Tanszék Freud-kollokviumot tart, emiatt van tele a parkoló, a tanszékük itt van az Oakes-épületben, egy kőhajításnyira tőlünk. Ernest Black is ott van, aki Shylockot alakítja – most Freud Shakespeare értelmezéseiről tart előadást. Állítólag három héttel ezelőtt mondta nekem, hogy ez a nap biztos nem jó neki, talán én értettem félre valamit, nagyon sajnálom, már nem akartuk elhalasztani ezt a megbeszélést. Ernest, hogy taníthasson is, most szerzi meg a doktori fokozatot, Freud és Shakespeare a témája.

Mindenki visszaült az asztal köré, én Sylvia és Augustine között kaptam helyet; Anthony aranykeretes szemüvegével játszott, hol feltette, hol levette, néha belepillantott a jegyzeteibe, és komoly hangon belekezdett:

– Arról volt szó, hogy *A velencei kalmár* nem tragédia, de mégsem lehet, különösen ma, komédiának játszani, ahogy állítólag Shakespeare korában vitték színpadra, mert tragikus atmoszféra járja át. Shylock miatt a 18. századtól az előadásokat sokszor a zsidókérdésre hegyezték ki. Shakespeare-t többször vádolták antiszemitizmussal, különösen mert tudjuk, az Erzsébet-kori Londonban nem szerették az idegeneket, bár Anglia tényleges zsidó lakosságát már 1290-ben elűzték; I. Edward minden magyarázat és teketória nélkül hajóra rakatta a körülbelül 1400 főt számláló közösséget, és átküldte

Franciaországba. Ezért Shakespeare és a kortársai sohasem láttak zsidókat.

Felpillantott, mint aki megerősítést vár, de nem tudtam megállapítani, Augustine-ra néz-e vagy rám. Az utóbbi mellett döntöttem és megszólaltam:

– Bocsánat, ez így nem pontos. Olyan zsidók valóban nem voltak Londonban, szemben például Amszterdammal, akik szabadon gyakorolhatták a vallásukat, de úgynevezett marranók, azaz kikeresztelkedettek, bőven. Róluk pedig kevesen hitték el, hogy szívből tértek át. Itt van például a Lopez-eset.

– Látja, milyen jó, hogy megkértem, csatlakozzon hozzánk. Meséljen!

– Egy kiváló Shakespeare-szakértő, Angela Holleto egyik könyvében olvastam erről. Shakespeare a *Kalmárt* 1595 táján írta, 1594 januárjában tartóztatták le Roderigo Lopez, I. Erzsébet orvosát; azzal vádolták, hogy meg akarta mérgezni a királynőt. Lopez pedig származására nézve portugáliai zsidó volt, bár természetesen az anglikán vallást gyakorolta.

– Tényleg meg akarta mérgezni? – kérdezte Anthony, mint egy gyerek, aki mesét hallgat.

– Ezt ma már lehetetlen megállapítani. Lopez nem volt Grál-lovag, akadtak piszkos ügyei, de az orgyilkosság, különösen a királynő meggyilkolása nem illik a róla alkotható képbe. Inkább koncepció per volt, erősen politikai és antiszemita felhangokkal. A vádirat például azt is tartalmazza, hogy Lopeznek a spanyol királyi udvar tizennyolcezer fontot ajánlott fel, ha végrehajtja a gyilkosságot, és ez akkor hihetetlenül magas összeg volt, például már huszonöt fontért csinos házat lehetett venni. És ha a tizennyolcezer font mesés elem...

– Van valami bizonyíték, hogy antiszemita per volt? – vágott közbe Augustine.

– A vádirat úgy fogalmaz, hogy Lopez megátalkodott gyilkos, felségáruló, aki rosszabb, mint Júdás, és van, amikor csak „zsidó orvosként” emlegeti. William Camden, Erzsébet udvari történetírója, aki az 1594. június 7-i kivégzést is lejegyezte, azt mondja, Lopez utolsó vallomása „a zsidó vallást gyakorló embertől származott”, de arra, hogy Lopez ne lett volna anglikán, semmiféle bizonyíték nincs, az ellenkezőjére viszont bőven.

– Milyen utolsó vallomás? Amit az utolsó szó jogán mondott? – szólalt meg Sylvia.

– Igen. Minden elítéltnak megadatott, hogy közvetlenül kivégzése előtt még egyszer vallomást tegyen, s ennek teljes őszinteségében általában senki nem kételkedett. Lopez utolsó szavait azonban Camden szerint hangos gúnykacaj fogadta.

– Hű, de izgalmas! Mit mondott? – kérdezte Judith.

– Szegény Lopez csak annyit mondott, hogy éppúgy szereti a királynőt, mint Jézus Krisztust. Camden leírásából kitűnik, hogy a tömeg azért nevetett, mert az orvost zsidónak, tehát Krisztus-gyilkosnak tekintette, és szavait valami megátalkodott, szennyes szójátéknak, nyelvi leleménynek vagy inkább nyelvi rejtvénynek fogta fel: ha annyira szerette a királynőt, mint Jézust, akkor nem szerette, sőt, valójában gyűlölte, és tényleg meg akarta ölni. Sokan azt hitték, Lopez ilyen „szellemesen” ismeri be az utolsó pillanatban, hogy jogosan ítélték halálra, vagy akarata ellenére végre elárulta magát.

– Roppant érdekes – mondta most az a színésznő, aki Jessica szerepét kapta, de a bemutatkozásnál nem értettem a nevét –, Shakespeare talán azért nevelteti ki annyiszor Shylockot Solanióval, Gratianóval és a többiekkel, mert ezt a nevetést ő is hallotta Lopez kivégzésekor.

– Stephen Greenblatt, szintén jeles Shakespeare-kutató erről meg van győződve – helyesletem.

– A színházlátogató tömeget Lopez kivégzése valószínűleg alaposan felizgatta, és talán sokáig nem felejtette el – szólt közbe Augustine –, Shakespeare Globe-ja jó fogást csinálhatott a darabbal.

Anthony egyetértően bólogatott.

– A Globe színház csak 1599-ben nyílt meg – mondtam csendesen –, a *Kalmárt* valószínűleg még a Theater nevű színházban játszották, amit James Burbage építtetett. De biztosan szépen kasszíroztak.

– Tényleg Theater volt a neve? Mint a mostani színházi lapnak? – kérdezte Augustine.

Bólintottam.

– Maga valóságos Shakespeare-tudós – mondta Anthony elégedetten –, ezt a Lopez-sztorit megpróbálom valahogy felhasználni a rendezésben. Felheccelt tömeg, a vér szaga, de Shakespeare-nél a kivégzés elmarad, viszont a zsidót, az idegent kicsinálják, ami talán rosszabb, mint a halál, a szavait mindenki félreérti és röhög rajtuk. Nagyon aktuális.

– Ez nem ilyen egyszerű – vélte Graham, akin látszott, hogy nagyon gondolkodik –, a szerződést Antonióval, az egy font húst nemigen lehet félreérteni. Van egyértelműbb dolog a késnél?

– Annál nincs, de ez a szerződés eleve abszurd – búgta Sylvia –, hogyan mehet bele Antonio ekkora hülyeségbe?

– Mert szereti Bassaniót – mondta tompán Augustine.

– De hogyan? – kérdezte Graham.

– Nagyon – mondta Anthony határozottan –, de én nem értek egyet azzal a felfogással, hogy Antonio szerelmes lenne Bassanióba, bár tíz produkció közül kilencben ma így játszószák, tudom. Amikor először vitték így színre a *Kalmárt*, annak még lehetett komoly jelentősége, bátor tetteknek

számított, mára ez lett a közhely. Azt hiszem, a barátság fogalmába is bőven belefér, hogy az egyik habozás nélkül feláldozná az életét a másikért.

– Ez nem ilyen egyszerű – mondta Graham –, én inkább nyitva hagynám a kérdést.

– Azt is lehet – bólintott Anthony. – Természetesen nem erkölcsi, hanem dramaturgiai aggályaim vannak a szerelmi értelmezéssel kapcsolatban. Ha a produkció ezt domborítja ki, elterelődhet a figyelem az Antonio–Shylock viszonyról meg a többiről. Portia biztos szerelmes Bassanióba, de megfordítva így van-e? És egyáltalán nem biztos, hogy a melegek jogait védi, aki egyértelművé teszi, hogy Antonio szerelemmel szereti Bassaniót. Antonio gyűlöli Shylockot; ha belebotlik, leköpi, ott alázza meg, ahol tudja, a végén ő kényszeríti, hogy áttérjen kereszténynek, és ez enyhén szólva sokkal több egy „keresztény úriember szalon antiszemitizmusánál”. Azt is mondhatnám, épp annyira szereti Bassaniót, mint amennyire utálja Shylockot. Az antiszemitizmus Antonióban nyílt és leplezetlen, de ő nem hahotázik „a zsidón”, hanem hideg távolságtartással megveti: ha Shylock szegény volna, levegőnek tekintené, tudomást sem venne a létezéséről.

Most ismét Augustine-ra pillantott, mintha elismerést vagy megerősítést várna. De mindenki egyszerre kezdett beszélni, Anthony alig tudott rendet teremteni, és nehéz volt követni, ki melyik álláspontot képviseli és hova akar kilyukadni. Most először éreztem külföldön, hogy talán nyelvi nehézségeim vannak, azért nem értem őket. Amikor szót kaptam, csak azt idéztem fel a társaság előtt, amit Angelától tavalyelőtt hallottam: Shakespeare korában nem a nemiség felől értelmezték az érzéseket, és így a szerelmet sem, hanem az érzés valóság és intenzitása felől, irányuljon az bárki felé. Magamban pedig csodálkoztam, Anthony mennyire nem foglalkozik azzal, mit gondol és érez Shylock. Mindezt

persze azzal magyaráztam, hogy Ernest Black nem volt jelen. A vita egy idő után parttalannak, sőt, meddőnek tűnt, mindenki ugyanazt ismételgette; arra hivatkoztam hát, hogy másnap órám van, és még semmit sem készültem. Felszedelőzködtem.

Anthony elnézést kért a többiektől, és kikísért a folyosóra.

– Az az igazság – mondta lesütött szemmel –, hogy nagyon összeveszttem Ernesttel. Szörnyű dolgokat vágtunk egymás fejéhez, amiről mi, színészek, a lelkünk mélyén tudjuk, hogy nem kell komolyan venni, és majd kibékülünk, de akkor is.

– Azt akarja mondani, hogy...

– Azt akarom mondani, hogy mi egy kicsit más viszonyban vagyunk a szavakkal, mint mások. Néha azt hisszük, a szavainknak a magánéletünkben is más a súlyuk, azaz következményük, amely, ha vége az előadásnak, szétfoszlik. De ez most nem tartozik ide. Blackkel már korábban is voltak nézeteltéréseim. A lényeg, hogy nem hiszem, most hallgatna rám, sőt, lehet, hogy egy hétbe telik, míg egyáltalán szóba áll velem. De nem akarom tőle elvenni a szerepet; remek színész, nagyon kell nekünk a produkcióhoz. Az idő viszont sürget, és valakinek végig kellene vennie vele a szerepét. Nem tenné ezt meg nekem?

– De hiszen nem ismerem, még nem is láttam!

– Éppen ezért. Maga, velünk ellentétben, semleges területről érkezett.

– Ne haragudjon, Mr. Kaufmann, de ez képtelenség. Hívjam föl ismeretlenül, és kérjem meg, hogy beszélgessen velem Shylockról, velem, aki ráadásul a Filozófiai Tanszéken dolgozom, és nincs két hete, hogy megérkeztem? És anélkül, hogy tudnám, mi az ön rendezői elképzelése?

Anthony töprengett kicsit, aztán bólintott:

– Igaza van. Ne haragudjon, megint hülye voltam. Black úgyis tudná, hogy én küldtem, és akkor meg mindegy, csak

magát is kitenném egy csomó kellemetlenségnek. Ezt nekem kell jóvátennem. De ígérje meg, hogy gondolkodik Shylockról, és elmondja nekem, mire jutott. Esetleg jövő kedden találkozhatnánk, akkor, ha jól emlékszem, nincs órája. Ha csupán ott van, és hangosan gondolkodhatom a jelenlétében, már az is segít. Most is roppant fontos volt, hogy eljött. Nekem biztosan, de szerintem a többieknek is.

– Magával nagyon szívesen beszélgetek.

Csak szombaton vergődtem odáig, hogy Shylockkal foglalkozhassam. Nem nagyon értettem, miért vagyok fontos Anthonynak, a Lopez-ügyet minden jobb szövegkiadás bevezetőjében megtalálja, és egyébként sem éreztem, hogy valami falrengetőt mondtam volna. Mennyivel jobb sztori Lopezé, mint a Shakespeare-szakértőé volt a puskaporos merényletről a *Macbeth* kapcsán? Ezen megint a ringlófa alatt töprengtem, és benyúltam a zakóm zsebébe egy cigarettáért, bár jó úton voltam a leszokáshoz. Kicsi, kemény tárgy akadt a kezembe – a Szövegbe Helyező Szerkezet!

– Megvan! – ugrottam fel, és minden összeállt. Ebben a zakóban utaztam, és ez volt rajtam csütörtökön, a megbeszélésen, sőt, a fogadáson is. Hogyan is feledkezhettem meg a Szerkezetről! Anthony a Szerkezet kisugárzását érezte meg, ami mindvégig ott lapult a zsebemben. Ezért vagyok neki ilyen fontos. Persze nem én, hanem a Szerkezet. (Ezen megsértődtem, és visszaültem a fa alá.) Bekapcsolás nélkül is a hatása alá került! Színházi érzéke pontosan jelezte, hogy nálam valami megoldás rejtőzik, ha nem is a megoldás.

Szinte öntudatlanul tettem a Szerkezetet *A velencei kalmár* negyedik felvonásának elejére, s írtam be a szerzőt és a címet. A kezem remegett, mint ilyenkor mindig... vajon hova érkezem... és ki leszek... ha a Theaterbe kerülhetnék... a színpadra... akkor, amikor először mutatták be...

Most sem volt semmi átmenet. Meglehetősen magas, a kör alakú térség majdnem egyharmadát elfoglaló színpadon álltam. Először mindent betöltő bűzt éreztem; a rohadt káposzta, a bűdös hal, az ürülék és a vizelet szagának orrfacsaró keverékét. Hogy bírják ki? – ez volt az első gondolatom, amikor lenéztem a színpad körül tolongó tömegre, és végigpillantottam a színház deszkákból ácsolt falába épített, páholy-, illetve galériaszerű, háromemeletnyi, négyszögletes kalitkákban, melyekben férfiak és nők vegyesen szorongtak; a kalitkaszűrőség benyomását a falakat belülről támogató, egymástól négy-öt méterre magasodó faoszlopok keltették. A színpad bal szélén álltam, kezemben alabárdal, fodros fehér ing, vörös bársonykabát és térdig érő fekete nadrág volt rajtam, a lábszáramon vastag fehér harisnya, lábamon csatos fekete cipő, a fejemen, mint mindenkién, kalap, csak az enyém – és még két hasonló társamé – fekete, a többieké mindenféle színű. Kilátásomat a nézőtér felé némileg zavarta egy kerek, zömök oszlop, melynek párja jó nyolc méterre, a színpad jobb oldalán emelkedett; ez a két erős henger tartotta a hatalmas színpad fölé ácsolt tetőt. A színpad hátsó részébe hosszabb asztalt állítottak, ennél ültek, persze a közönséggel szemben, Velence idős szenátorai, középen trónolt roppant díszes ruhában a dózse, aki nagyon ismerősnek tűnt. Mögöttük, a színpad hátsó részét lezáró deszkafalban három ajtót láttam, a középső nyitva volt, a jobb és a bal oldali csukva. Más „díszletet” nem lehetett látni. Az ajtók fölött, közvetlenül a tető alatt erkély terpeszkedett, melyen öttagú zenekar ült, leeresztett hangszerekkel; a zenészek is feszülten figyelték az előadást. Az asztal előtt, félig a szenátorok, félig a közönség felé fordulva, minkét oldalon hárman álltak: előttem, a bal oldalon azok, akiket Gratianónak, Saleriónak és Solaniónak véltem, jobb oldalon pedig az asztalhoz legközelebb – szintén igen díszes ruhában – magas férfi, akit Antoniónak gondol-

tam, közvetlenül mellette egy hozzám hasonló alabárdos őr, a harmadik egy szintén alaposan felcicomázott fiatalember volt, aki nem lehetett más, mint Bassanio.

Középen pedig – Shylock: a középtermetnél valamivel alacsonyabb, hajlott hátú, de még fiatalos férfi, barnásvörös parókáján meggyászú sapka táncolt, hosszú, horgas orrán látszott, hogy műorr, zöld, begombolatlan mellénye csupán oldalról fedte meglehetősen nagy pocakját, barna nadrágja neki is csak térdig ért. Szinte énekelve beszélt, már-már patetikusan gurgulázott, széles taglejtésekkel fűrészelte kezével a levegőt, kiejtését pedig annyira nem értettem, hogy ha nem ismerem jól a darabot, azt sem tudom, hol tart, de lassan rájöttem, a dózséhoz intézett monológot mondja:

*Kegyelmeddel közöltem, mi a célom,
És meg is esküdtem szent szombatunkra,
Hogy zálogomnak tárgyát megkapom.
Ha megtagadod, törvényetek és
A város szabadsága sínyle meg.
Azt kérdezed, miért választok inkább
Egy darab döghúst a háromezer
Dukát helyett? Megtagadom a választ.
De, mondjuk, így tetszik – elég e válasz?
Mondd, hogy házamban egy patkány zavar,
S szívesen adnék tízezer dukátot,
Hogy elpusztuljon! Elég ennyi válasz?
Van, ki a malacpecsenyét utálja,
Más megőrül, ha meglát egy cicát,
S van, ki ha duda szól, vizeletét
Nem tudja tartani, mert csak az ösztön,
A szenvedély ura, az dönti el,
Ki mit szeret, utál. Hát itt a válasz:
Aminthogy nincs határozott oka,
A disznósültet mért nem bírja az,
Ez meg az ártatlan macskát miért nem,
Az pedig a szórdudát, s mind kénytelen*

*Engedni szégyenének s másokat
Sérteni ő, a sértett – így magam sem
Tudom s nem is akarom indokolni,
Csak megrögzött undorral s gyűlölettel,
Melyért Antoniót így üldözöm
Jogommal. No, elég nektek e válasz?*

Megállt a levegő: a körben ücsörgők és a színpad körül tolongók egyaránt szinte vallásos áhítattal, sokan szó szerint tátott szájjal néztek a színpadra. Antonio is deklamált, amikor megszólalt, de mondatai ugyanolyan halálos csöndben csendültek fel, mint Shylocké. Tüntetően csak Bassanióhoz beszélt, mintha „a zsidót” előzőleg letörölte volna a színpadról; hideg volt és gögös; szavai úgy koppantak a színpadon, mint a jégdarabok:

*Gondold meg, hogy zsidóval vitázol:
Olyan ez, mintha a partra kiállnál
S a hullámverést csillapulni kérnéd,
Vagy vitázhatnál a farkassal is,
Miért bégetett bárányért juhod,
Vagy megtilthatnád a bérci fenyőnek,
Hogy zajongjon, megrázva koronáját,
Ha zúgatják a menny viharai.
Előbb bírsz a legkeményebbrel is,
Mint meglágyítsd – mert nincs ennél keményebb –
Zsidó szívét: kérlek tehát, ne tégy több
Ajánlatot, új módszert ne keress,
De mondjátok ki nyíltan s egyszerűen
Halálokat s a zsidó akaratját.*

„Istenem, ez nem Shylockról, hanem magáról beszél – nyilallt belém –, ő az óceán, a farkas, a bérci fenyő, az ő szíve nem lágyul, még akkor sem, ha Shylock egy font húsként kivágja.” Magam sem tudom, miért, a dózsét játszó színészre pillantottam, akinek parókás feje alig észrevehetően helyeslően megbiccent és szép ívű ajkának sarkában elégedett

mosoly bujkált. Ekkor rádöbbsentem, ki ül a szenátorok között a főhelyen: William Shakespeare! Azért volt olyan ismerős: az első Fólióból annyiszor reprodukált képe miatt, bár most jóval fiatalabbnak láttam.

Nem sokat töprenghettem Shakespeare-en – bár éreztem, hogy pusztá jelenléte miatt kis patakokban csorog le hátamon a veríték –, mert pergett tovább az előadás, számomra már-már követhetetlen tempóban. Két meglettebb ügyvédnek, illetve írnoknak maszkírozott fiatal fiú érkezett: Portia és Nerissa, harsogtak a nagy beszédek, Antonio patetikus búcsúja Bassaniótól tele volt érzelgősséggel, de a közönségből többen – különösen a színpad körül ácsorgók – szó szerint sírtak, talán mert Antonio is könnyezett.

Középen azonban még mindig Shylock állt. Döbbenetes átalakuláson esett át: handabandázó, felfuvalkodottan, boszszútól elvakultan tomboló bohócból méltóságteljes úrrá magasodott – kihúzta magát, egyre nőtt; kiderült, majdnem egy magasságú Antonióval. A többiek vagy úgy beszéltek hozzá, mintha levegő lenne, vagy mintha kártékony patkánnyal, undok csótánnyal volna dolguk, akit el kell taposni, de éppen ennek arányában lett egyre komolyabb és megrendítőbb minden mozdulata. Amikor a jelenet vége felé az előttem álló Gratiano bekiabálta, hogy „Kérj engedélyt, hogy felköthessed magad, de minthogy vagyonod az államé, már nem maradt egy kötélre való: államköltségen kell felkötni mégis”, a közönség nagyobbik része már nem nevetett, hanem kifütyülte, lefújolta Gratiano beszédét, néhányan bekiabáltak: „hagyd békén! ne bántsátok! inkább te kösd fel magad!” – teljesen átélték, hogy Velencében vannak egy bírósági tárgyaláson.

De most sem nézegethettem sokáig a közönséget: következett Shylock végső megalázása. Amíg Antonio Shylock vagyonának felosztását fejtegette, és különösen, amikor feltételként szabta, hogy a zsidónak azonnal keresztény hitre kell

térnie, az alattam lökdösődő tömegben sokan még nevetgéltek. Azonban amikor Shylock Portia kérdésére – „Örölsz ennek zsidó?” – az „örülök”-öt tompa jajkiáltásként mondta ki, ismét megállt a levegő, és néhányan megint sírva fakadtak. Nehéz megmondani, mi tört fel Shylock ajkán: egyszerre volt végtelenül csalódott, dühös, lemondó, értetlen, de mindent értő, aki kezdettől tudta, hogy sohasem nyerhet, de egy pillanatra ostobán elhitte, hogy mégis; hangjában keveredett a legmélyebb fájdalom és az ördögi, az egész világ, s ezért a saját gonoszságát is belátó önirónia. Elrabolták a lányát. Ügyes szócsavarással, nyelvi leleményekkel kiforgatták a vagyonából. Most arra kényszerítik, tagadja meg a hitét. És mindezt jórészt maga hozta saját fejére: ő ragaszkodott a záloghoz, Antonio egy font húsához. Azaz dehogyis ő a hibás: inkább az általános, szinte kézzelfogható, süket és vak megvetés. A színész egész lénye, minden porcikája játszotta ezt; pusztá létezése már csak arra szorítkozott, hogy nem létezik. Egyszerre láttuk a szenvedéstől kétrét görnyedve, és áradt belőle a mély bölcsesség: a színész tudta, tudnia kellett, mi a teljes veszteség, mit jelent a megsemmisülés, és – éppen ezért – mit jelent élni. De nem sírt, sőt, szeme mintha szárazabb lett volna a szokásosnál.

Fel kellett ocsúdnom az ámulatból, mert ahogy Shylock lassan, meg-megroggyanó lábán levonult a színről, a másik alabárdos is elindult kifelé: jobbnak láttam követni példáját. Egy pillanatra megtorpantam, mert Shylock a bal oldali ajtón ment ki, alabárdos-társam a középsőn; rájöttem, hogy nekem is az utóbbi felé kell vennem az irányt, de zavart a hatalmas alabárd – megbotlottam, majdnem elestem. A szemem sarkából láttam, hogy Shakespeare összevont szemöldökkel sandít rám: „mit szerencsétlenkedik itt ez a segédszínész?”, de sikerült bemanővereznem az ajtók és a beljebb lógó függönyök mögé. Mentségemre legyen mondván, életemben először

voltam színpadon, és nem is akármilyen színházban. Ruhámat átizzadtam, a jelenet kifárasztott; Shylockot is. Egy székre roskadt, behunyta a szemét, hátradőlt. Széket kerestem volna én is, de láttam, hogy alabárdos társam kapkodva vetkőzik és öltözik: valami szolgagúnyát rángatott magára. Ha lassabban is, követtem példáját: úgy látszik, én is szolgáléle leszek Portia palotájában, az utolsó jelenetekben. Szerencsére rengeteg ócska holmi hevert szanaszét, és könnyen találtam a méretemnek nagyjából megfelelőt; társam kedves volt, segített, bár látszott, nem nagyon érti, miért ügyetlenkedem a gombokkal és csatokkal. Közben suttogva magyarázott valamit, de olyan angolsággal, amelyet csak hellyel-közzel értettem, bár lassan kezdtem hozzászokni az itteni kiejtéshez; rájöttem például, hogy az *I*-t, az *én*-t, hol 'ai'-nak, hol 'í'-nek ejti. Hamarosan a középső ajtón át a színpadról a függöny mögé tódult az egész társaság – véget ért, amit én negyedik felvonásként ismertem. Majdnem mindenki eltűnt valahol hátul, Shakespeare azonban csak a parókáját vette le, egy oszlophoz lépett, amin írás lógott, legtetején hatalmas betűkkel ez állt: PLOT, de csak ennyit láttam belőle. Intett egy fiatalembernek és egy lányruhába öltözött fiatal fiúnak: Lorenzo, illetve Jessica lehetett. Társam hátraszaladt, széket nyomott a kezembe, felkapott egy másikat, és valósággal kituszkolt a színpadra, mert Shakespeare már hevesen integrált felénk. A székeket egyetlen fejbőlintással Jessica és Lorenzo mögé tettük – kezdtem élvezni a dolgot –, ők leültek, mi tisztelettudóan a középső ajtó két oldalára álltunk. Lorenzo és Jessica egymást átkarolva beszélgettek; úgy emlékeztem, meg kellene jelennie először egy Stephano, majd egy Lancelo nevű alaknak, akik Portiáék érkezését harangozzák be, ehelyett azonban az erkélyen zene csendült fel: a zenekar gyönyörű, lírai melódiát játszott.

A darab utolsó jelenetei egyébként úgy zajlottak, ahogy ismertem: Portia és Nerissa az elcsalt gyűrűkkel megleckéztette Bassaniót, illetve Gratianót, s a békülés után a párok egyszerre hagyták el a színpadot – csak Antonio maradt egyedül: kétségbeesetten körülnézett, és egy hatalmasat sóhajtott, ami már-már felért Shylock „örülök”-jével. De a közönség nem figyelt annyira, mint a tárgyalás alatt; néhányan ugyan nevetgéltek Bassanio és Gratiano kínos zavarán, legtöbben ettek, a férfiak fakupákból iddogáltak, az álldogálók lökdösődtek, zsongtak, beszélgettek, s csak egy-egy hangosabb szó felharsanásakor pillantottak a színpadra. Láttam, amint odalent egy zöld ruhás, erősen kifestett nő belekarol egy pocakos férfiba, valamit a fülébe súg, és elhagyják a nézőteret.

Ahogy Antonio sóhaja elszállt a színház fedett részének zsindeyteteje fölött – csak most tudatosodott bennem, hogy az ég felhős, de nincs hideg, s a távolban toronyórát pillantottam meg, amely négy óra tíz percet mutatott – a zenekar hangos, hihetetlen tempójú táncdalba kezdett; minden szereplő a színpadra tódult, és összekapaszkodva, mámorosan roptak valamit, ami leginkább a fergeteges skót táncra, a *jig-re* emlékeztetett. Szerencsére meg tudtam lapulni az ajtófélfá mellett, és nem sodortak magukkal – táncolni sohasem szerettem, s a lépéseket végképp nem ismertem. A színészek közül néhányan énekeltek, mások fékevesztetten hujjogtak, óbégattak, kurjongattak – csak Shakespeare-t és Shylockot nem láttam sehol, és Antonio is eltűnt. A tánckarból kivált egy bohócruhás, mókás arcú kis alak – „ez játszhatta a fiatal Gobbót”, gondoltam –, hihetetlen sebességgel szaporázta és figurázta, majd a színpad szélére rohant, lekiáltott valamit, a nézők közül sokan a körülbelül embermagas színpadhoz tapadtak és felnyújtották a kezüket: a bohócruhás segített nekik felhúzódkodni, majd körbetáncolta őket, a nők

szoknyája felé kapkodott, félreérthetetlen kéz- és testmozdulatokat tett – az egész színház dőlt a kacagástól. A galérián ülők is felálltak, tapsoltak, dobogtak, mindenki nevetett, kiabált: a hangulat tetőfokára hágott.

A zene hirtelen elhallgatott, halálos csend lett. A zenekar mellett, az erkélyen feltűnt Shakespeare. Kedvesen megköszönte a közönségnek, hogy eljött, s bejelentette, hogy a nagy sikerre való tekintettel másnap is *A velencei kalmárt* tűzik műsorra. A közönség ugyanolyan gyorsan higgadt le, mint amilyen gyorsan felhevült, és lökdösődve, kedélyesen beszélgetve a kijáratok felé tódult. Hamarosán sűrű kocsizörgést, lódobogást, egy-egy nyerítést lehetett hallani, és nem telt bele húsz perc, a színház és környéke kiürült, pedig rengetegen voltak – a nézők számát legalább ezerötszázra becsültem.

Amikor alabárdos-társammal – akiről megtudtam, hogy a Jack névre hallgat – visszatértem az öltözőházba, tizenkét férfit találtam egy hatalmas tábla körül kuporogva; köztük volt Shakespeare, valamint a Shylockot, Antoniót és Bassaniót játszó színészek, és a két fiatal fiú, akik Portiát, illetve Nerissát alakították; az egyik magas volt és szőke, a másik pici, sötétbarna hajjal és kreolos arcbőrrel, de ott izgett-mozgott a *jig* főtáncosa is, még mindig bohócruhában. A főhelyen idős férfi ült, aki feltűnően hasonlított a Shylockot alakító színészre. A tábla közepén hatalmas pénz-halom emelkedett – ahogy kivettem, a legtöbb egy pennys érme volt. Az idős, komoly férfi mutatójával a halom szélébe kotort és a tőle jobbra ülő elé tolt egy pénzdarabot, aztán a következő elé, és így tovább, s amikor körbeért, újra kezdte. Két halom tulajdonos nélkül púpozódott egyre nagyobbra, a férfi komótosan tologatta az érméket, a bohócruhás meg is szólalt:

– James, nem tudnád egy kicsit lassabban?

Mindenki nevetett, James is. „James”, töprengtem, „csak nem James Burbage, a társulat menedzsere, impresszáriója,

aki a Theatert építtette, sőt, építette, hiszen eredetileg ács-mester volt?” Milyen jó, hogy lelkiismeretesen elolvastam Angela könyveit! Akkor a Shylockot játszó színész Dick, azaz Richard Burbage, aki a *III. Richárd* címszerepével futott be, később nagy tragikus színész lett, ő játszotta Hamletet, Othellót, Leart, Macbethet! Persze, hogy hasonlítanak, hiszen James és Dick apa és fia! Mit szólna Shakespeare, ha most odamennék hozzá, és közölném vele, hogy nem telik bele öt év, és megírja a *Hamletet*? És most megtudhatnám, ki írta az ő *Hamletje* előzményét, az úgynevezett *Ur-Hamletet*! Tényleg Thomas Kyd? De visszaemlékeztem Remko szavaira: a Szövegbe Helyező Szerkezet nem időmasina, amivel jogtalan úton mások elől elzárt információkhoz juthatunk. Ha ilyenre vetemednék, a Szerkezet úgyis azonnal megtorolná, és ott találánám magam a ringlófa alatt. Inkább a PLOT feliratú íráshoz osontam; tudtam, hogy ezen pontosan megvan a darab rövid kivonata jelenetenként, és hogy melyik jelenetben kinek és mikor kell színpadra lépnie, s legfőképpen: a színészek neve; Shakespeare is ebből vezényelt bennünket. De nagyot csalódtam, mert csak hellyel-közzel tudtam kisilabizálni a macskakaparásszerű kézírást. Annyi biztos, hogy Antonio John Heminges, Bassanio Augustine Phillips volt, és hogy a bohócruhás alak tényleg Gobbót, a *clownt* alakította, a neve Will Kempe. Istenem, Will Kempe! Richard Tarlton után a legnagyobb komikus színész, aki majd a Morris tánclépéseivel megy Londonból Norwichba! De ezen sem volt időm elandolodni, mert Jack berángatott a sorba, ahol a kisebb vagy néma szerepeket játszó színészek álltak. A tábla körül ülő „részvényesek” és főszereplők elkészültek az osztozással; James hatalmas markába fogta az egyik, eddig gazdátlan pénzhalmot, és szétosztogatta közöttünk, ugyanazzal a módszerrel, mint az előbb. Én harmincöt egypennyst kaptam: fogalmam sem

volt, sok ez vagy kevés. Megköszöntem, James csak bólintott, láthatóan nem ütközött meg a kiejtésemen.

James a másik pénzhalmot is felmarkolta, és valami ládákért kiáltott. Kempe felugrott, és három ládikával tért vissza: egy aranyozott, egy ezüstözött és egy szürke, ólommal befuttatottnak tűnővel, amelyek persze a darab kellékei voltak. Ezen mindenki úgy nevetett, mintha a világ legjobb viccét hallaná, s még akkor is nevettek, amikor Shakespeare előhozta a társulat nagy faládáját, melyben – így gondoltam – a jelmezekre és egyéb társulati közös kiadásokra gyűjtöttek. James a mellényzsebébe nyúlt, kulcsot vett elő, szertartásosan kinyitotta a ládát, betette a pénzt, elővett egy nagyobb, összefűzött könyvet és beírta az aznapi bevételt, a társulat tagjaiét éppúgy, mint a közös pénzt és a nekünk adott összeget, levette a PLOT, azaz 'cselekmény' feliratú irományt az oszlopról, és betette a könyvbe, majd ugyanilyen rituálisan bezárta a ládát, mellénye zsebébe tette a kulcsot is, Shakespeare hátravitte a ládát. Mindenki jókedvű volt, cihelődtek, kis csoportokban beszélgettek, és nekem nagyon nem akaródzott otthagyni őket: úgy mégsem mehetek el, hogy Shakespeare-rel egyetlen szót sem váltok!

Szerencsémre Jack kedvesen belém karolt, és hamarosan az utcán találtam magam – még mindig az ócska szolgaruha volt rajtam, ahogy Jacken is, ezzel, úgy látszik, nem törődtek –, előttünk Shakespeare, Heminges, a két Burbage, Augustine Phillips és Will Kempe bandukoltak; mindannyian elegáns posztóköpenyt viseltek, melyen ugyanaz a címer díszelgett. A társaságot Kempe szórakoztatta, a többiek hálás közönségnek bizonyultak: harsányan nevettek minden mondatán. Csak akkor komorodtak el, amikor egy másik színház mellé értünk, amelyre nagy betűkkel ki volt írva: „Curtain”; morogtak, köpködtek, Kempe még az öklét is megrázta az épület felé. Általában mindenre sokkal szélsőségesebben és közvet-

lenebbül reagáltak, mint én tettem volna, és szinte minden átmenet nélkül voltak vidámak és szomorúak.

– Ne rázd az öklöd, Will – szólalt meg Shakespeare. – Itt már mély csend honol, mindenki a Bellben iszogatja a sörét; hamarabb megvoltak a számolással; nyilván kisebb volt a bevétel.

Mindenki nevetett, a jó hangulat visszatért. Szélesebb utcába fordultunk, amelyen kocsik zörögtek, lovasok léptettek, tarka tömeg hullámozott. Többen köszöntek a színészeknek, amit ők nyájasan, szinte egyszerre viszonzottak. Némelyik ház felirat hirdette, hogy a Bishopsgate utcán vagyunk. Jobbra nagyobb épület tűnt fel, amelyen a „Bethlehem Hospital” név látszott. Csak nem ez a híres Bedlam, ahonnan a *Lear* királyban Edgar érkezik majd „szegény Tamás”-ként? Hamarosan kereszteltük azt a széles utcát, amelyről kiderült, hogy a Cheapside, s nem sokkal a keresztelés után két nagyobb fogadó tűnt fel, szinte egymással szemben: az egyik cégérén ez állt: „Bell Inn”, a felirat mellé hatalmas harangot festettek; a másikon ez: „Cross Keys Inn”, ezen két, egymást keresztelő kulcs volt. Mi természetesen az utóbbiba mentünk, már tudtam, miért: a Bellbe a Curtain társulata jár.

– Hozta Isten, színész uramék; üdvözlöm mindnyájukat! – rikkantotta jókedvűen a termetes kocsmárosné, hatalmas, veres köténnyel a hasán, amint beléptünk. – Örülök, hogy egészségben látom mindnyájukat! Ide, ide, a legjobb asztalhoz! Adam! Peter! A söröket, a tésztát, de szaporán, mert úgy fültövön cserdítelek mindkettőtöket, hogy nagyapa korotokban is emlegetitek!

– Köszönjük szépen – mondta szívélyes biccentéssel Shakespeare –, hogy van az, kedves Mrs Quickly, hogy magánál minden asztal a legjobb?

– Mert minden asztalnál a legjobb sört és lepényt adjuk, Master Shakespeare – nyelvelt vissza az asszony nevetve. – No, üljenek már le!

A fogadóban még nem voltak sokan; itt a kinti bűzt kellemesen nyomta el az étel- és sörszag, a berendezés egyszerű volt, de bensőséges hangulatú – kicsit az Erasmus kávéházra emlékeztetett. Letelepedtünk egy hosszú asztalhoz; idebent már sötét volt, Mrs Quickly (csak nem róla mintázza majd a kocsmárosnét Shakespeare a *IV. Henrik* két részében?) gyertyákat tett az asztalra. Az asztalfőre Shakespeare-t ültették – „ez a szerző helye”, mondta James Burbage ellentmondást nem tűrő hangon, és lenyomta Shakespeare-t a székre; Jack és én persze az asztal végére kerültünk; a bal oldalamon már nem ült senki, a jobb oldalon Augustine Phillips volt a szomszédom.

Adam és Peter valóban pillanatok alatt előbukkant, Adam három hatalmas tál lángosszerű lepényt tett az asztalra, Peter a söröket egyensúlyozta. Nagy csalódásomra a sör sűrű és meleg volt, de látszott, hogy mindenki így szereti; nagyokat téptek a lángosokból és a sörbe mártogatva ették, a legtöbben csámcsogva, nagyokat csettintve a nyelvükkel; James Burbage – aki rossz és öreg fogairól morgott valamit – egyenesen a sörébe aprította a lángosát.

– Uraim, kedves barátaim – szólalt meg Shakespeare, és már egészen jól értettem a beszédét –, Isten, valamint királynőnk, a felséges Szűz Erzsébet királynő és urunk, Lord Hunsdon kegyelméből őfőméltósága, a Lordkamarás szolgái, először is igyunk királynőnk és Sir Henry Carey egészségére!

– Isten óvja a királynőnket! Urunk, Lord Hunsdon egészségére! – kiáltott mindenki, és nagyot kortyolt.

– Item: másodszor – mosolygott Shakespeare –, rólam az a hír járja, hogy nehezen dicsérek. Nos, ez alkalommal nem esik nehezemre: a velencei kalmár és a zsidó történetének

első előadása olyan volt, amilyennek álmodtam. Talán jobban sikerült, mint négy hónapja a *II. Richárd*. A kalmár és a zsidó históriája komédia, de azt szerettem volna, hogy mindenütt tragikus atmoszféra járja át, és ez sikerült. Mindenki nagyszerű volt. Mert a színjáték feladata nemcsak az – mint a *Curtainben* –, hogy a földszinten állókat szórakoztassa, és különösen nem, hogy rongyos foszlányokká tépett szenvedéllyel a fülüket megrepessze, bár sokukat nem érdekel más, mint holmi kimagyarázhatatlan némajáték és kongó zajáradat. Nem színházhoz méltó az, ahol valaki berohan a színpadra, ordít egy nagyot, majd elvágja a torkát, a másik összevissza lövöldözik, a harmadik fel akarja gyújtani magát, és minden szörnyűség mintegy önmagáért tárul elénk. Hanem a színjáték feladata, hogy tükröt tartson emberi természetünknek: hogy felmutassa az erény önábrázatát éppúgy, mint a gúny önnön képét, és lassan véget érő századunk, tehát maga az idő testének tulajdon alakját és lenyomatát. Isten óvja királynőnket! Isten óvjon mindnyájunkat! Egészségeetekre!

– Hű, de szép! – mondta Will Kempe őszinte csodálattal. – Ez olyan szép, hogy egyszer bele kell írnod az egyik darabodba.

– Köszönöm, megteszem – mondta Shakespeare komolyan –, de inkább egy újabb elbeszélő költeményembe. Az fennmarad; a sok szó egy színdarabban, ha nemes: felzeng, ha dühös: dúl-fúl, és így tovább, de két óra múlva elnémul mindahány, és nincs sehol, nem vonatkozik semmire. Olyan, mint a *jig*, amire bejön a közönség.

– A *jig*nek megvan a maga jelentősége – izgett-mozgott a széken Kempe –, de talán nem állt meg a levegő, amikor Dick azt mondta: „örülök”?

– Nemcsak a levegő, de a szívem is majdnem megállt – mondta Shakespeare –, ekkor értettem meg, szegény jószívű Johnnak mennyire szíves és mennyire szívtelen alakot kell

játszania egyszerre – és John Hemingesre nézett –, de nem hiszem, hogy darabjainkból, mivel légbe mondott szavak, és így árny-húsuk, mint a lehelet, átolvad a szélbe, bármi megmaradna azon kívül, ami a közönség szívében marad. Nem ez a dolguk.

– Majd idővel össze kell szedni mindet, és elvinni a nyomdászokhoz – mormogta John Heminges.

Nem tudtam megállni, hogy ne szóljak, bár rengeteget kockáztattam: hogy otthon találom magam a ringlófa alatt, hogy nem értik meg a kiejtésem, hogy kiröhögnek, hogy elkergetnek, pedig már azért hálásnak kellett volna lennem, hogy Jack így felkarolt, hogy csodálatos módon senki sem tett fel kérdéseket, és hagyták, hogy együtt legyek velük. A torokban dobogott a szívem, jobban izgultam, mint a védésem alatt, amikor B. professzornak válaszoltam:

– Master Shakespeare, szeretve tisztelt uram – kezdtem akadozva –, lehet, hogy amit most mondok, hihetetlenül hangzik, de még rengeteg nagyszerű színjátékot fog írni, évszázadok múlva is játszani fogják szinte mindet, ezrek, sőt, milliók vitatkoznak majd, mit akart mondani egy-egy talányos mondatával, egy-egy remekül megrajzolt alakjával, és nem túlzok, ha azt mondom: minden idők legnagyobb költőjeként és drámaírójaként fogják ünnepelni nemcsak itt, Angolhonban, hanem szerte a világon.

– Hűha – mosolygott Shakespeare –, úgy hangzik, mint valami roppant vonzó, s ezért veszedelmes prófécia. Az effajta jóslatok felpiszkálják a becsvágyat, amely aztán, mint a szeretlen lovas, túl nagy lendülettel akar lóra szállni, és a nyereg másik oldalán találja magát, a porban. Ez volt a baja szegény Marlowe barátomnak is, Isten nyugosztalja.

– Bizony – bólogatott James Burbage –, mindjárt két éve, hogy megölték. De attól tartok, nem nyugosztalja Isten, mert a pokolba került, mint mindenki, aki az ördöggel cimborál.

– A pokolba a pokollal – kiáltott Will Kempe –, vigye el az ördög, Christopher Marlowe-stul, mindenestül. Ígyunk!

Ittunk, én nem mertem többet szólni, de nagyon örültem, hogy Shakespeare – legalábbis ami az angolságomat illeti – megértette, amit mondtam.

– Visszatérve az „örülök”-re – szólalt meg Dick Burbage, miután zekéje ujjával megtörölte a száját –, meg kell hagyni, John is remeket sóhajtott a végén!

– Köszönöm – mondta John mosolyogva –, azt hiszem, Antonio akkor döbben rá, hogy egyetlen sorstársa maradt, és az különös módon Shylock.

– Shylock uzsorára ad pénzt, fúj! – kiáltott James Burbage –, ez olyan igazán zsidós dolog, Will, ezt jól elkaptad. Antonio nagyon jószágos vele, amikor feltételül szabja, hogy térjen át kereszténynek! Nem tudom honnan, Will, de nagyon sokat tudsz a zsidókról.

– Csak olvastam az Ószövetséget, ennyi – mosolygott Shakespeare. – Shylock, ahogy törvénye előírja, csak keresztényeknek adhat kölcsön uzsorára pénzt. Tubal, a másik zsidó azért is kell a darabba, hogy világos legyen: zsidó zsidónak nem számíthat fel uzsorakamatot, ahogy a keresztények sem adnak kölcsönt kamattal Velencében, ellentétben szeregett Londonunkkal. Dick „örülök”-je épp azért volt remek, mert pont az ellenkezőjét sikerült mondania. Kíváncsi vagyok, James, te mit szólnál, ha kényszer alatt kellene más hitre térned?

– Meg van írva: tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén őket...

– De az is meg van írva, Lukács evangéliumában, hogy sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak. Amikor a hivatalosak nem jönnek el a nagy vacsorára, a ház ura azt mondja szolgálainak: menjetek az út szélére, a városon kívülre, ahol a megvetettek, a bénák, a vakok, a szegények, a hajlék

nélküliek, a szenvedők élnek, akik mindent elveszítettek: őket hívjátok be. Ők meg fogják becsülni a meghívást, és örülni fognak. Mert a meghívás egyetlen feltétele az alázat és az öröm, szabad akaratból. Kényszer alatt nem tud örülni senki. Itt a földön nekünk két ilyen önkéntes öröm adatott: a barátság és a szerelem.

– Így van – helyeselt Dick –, Shylock pedig már a kezdetektől azt szeretné, ha Antonio a barátja lenne. „De mondd, miért viharzol? A barátod szeretnék lenni, és elfelejteni, hogy megaláztál.” A szívét akarja, bár sokáig csak egy font húsról beszél. Tényleg, Will, eleinte miért csak egy font húsról beszélek, minden pontosabb meghatározás nélkül, és miért csak a bírósági tárgyaláson derül ki, hogy a szív már benne volt a szerződésben?

– Nem volt benne – rázta a fejét Shakespeare –, az volt benne, hogy Shylock arról a területről vághatja ki az egy font húst, ahonnan kedve tartja. Amikor a tárgyaláson látja, hogy Antonio még jobban megveti, mint eddig, fel akarja mutatni ország-világ előtt, milyen hihetetlen közönyre, mennyi kegyetlenségre képes egy keresztény szív. És ha a keresztények szemében és szívében egy ember ennyire nem ember, ennyire csak a háromezer dukátot látják benne, ennyire nincs, ennyire pusztá semmi a létezése, nem volt-e hiba és hiába Krisztusban Isten fiát, a megváltót látni? Ha a keresztények szívtelenek lettek, amikor régi szívüket újra cserélték, akkor mire volt jó az új vallás, az új szövetség? Akkor miért nem jobb a régi vallás, a Shylocké? És ha Shylocké jobb, akkor őt és hittársait miért hívják Krisztus gyilkosainak? Inkább maradt volna mindenki zsidó, mint ő.

– Ha abból indulunk ki, hogy Antonio azt hiszi, Shylock minden keresztényt gyűlöl – töprengett Dick Burbage –, akkor Shylock viselkedése a törvény előtt olyan, mintha Shylock Antoniót akarná igazolni. A szív követelésével

Shylock mintha azt mondaná: azt hiszitek, hogy én mindenkit gyűlölök, és kiváltképp Antoniót, a keresztény úriember legnemesebb példáját? Igazatok van! De ti is gyűlöltök engem, és akkor talán még sincs akkora különbség köztünk.

– Remek! – kiáltott Shakespeare, és sörös kupáját Dickre emelte. – Meg akarja mutatni, hogy ő is ugyanúgy ember, mint ők. Valahova be kellene tennem egy monológot... valami olyasmit, hogy zsidó vagyok, de ember: ha megsebeztek, én is vérzem, ha megcsiklandoztok, nekem is nevetnem kell... ahogy a dudáról és a vizeletről beszél a végén... Dick, holnap délelőtt meg tudsz tanulni még nyolc-tíz sort? Majd megmutatom, hol kell mondanod...

– Akár húszat is – dörmögte Dick.

– Shylock azért nem fogadja el a hatezer dukátot, amit én ajánlok neki, mert nem hajlandó pénzzé változtatni, amit érez? – kérdezte most Bassanio, azaz Augustine Phillips.

– Azért nem – mondta Shakespeare, és egyre komolyabban és lelkesebben magyarázott –, bár körülötte mindenki mindent pénzzé tesz, de őt vádolják ezzel a leghevesebben. Holott Lorenzónak éppen annyira kellene a zsidó arannyal tömött zsákjai, mint Jessica. Portia, Bassanio és mindenki úgy gondolja, pénzen minden kifejezhető, Bassaniónak is legalább annyira van szüksége Portia hozományára, mint az egyébként valóban szép és okos lányra. A mérleg egyik serpenyőjében – a törvény mérlegének serpenyőiben is – mindig pénz van, a másikon egy szív. Ezt borítaná fel Shylock, a maga mérlegével.

– De Portia szerelmes Bassanióba! – kiáltott fel James Burbage.

– Mondjuk azt, hogy tetszik neki a csinos velencei fiatalember. Erre nem mondanám, hogy szerelem – mondta Shakespeare.

– Észrevettem – morfondírozott James Burbage –, hogy a dalban, tudod, amikor Bassanio azon töpreng, a három ládika közül melyiket válassza, szóval abban a dalban minden sor utolsó szava az „ólom” szóra rímel. Szinte a szájába vagy a fülébe rágja Bassaniónak, hogy az ólomládikát válassza.

– Úgy van – mosolygott Shakespeare –, mindenkinek látnia és hallania kell, hogy Portia már az elején csal, mint a tárgyaláson. S ami Bassaniót illeti: épp az a baj, hogy nem a szép és okos lányt látja Portiában, hanem a pénzt; amikor odaadja a gyűrűjét, amit Portiától kapott, Balthazárnak, az ügyvédnek, vagyis Portiának, nyilvánvaló, mennyire könnyen megy Bassaniónak az esküszegés, és azt se bánja, ha a felesége hűtlen lesz hozzá.

– Igen, Shylock valami olyat köt ki zálogképpen, ami élő, eleven és szó szerint a húsba vág; ami kérlelhetetlenül nem cserélhető el... vagy ki – mondta James Burbage, mint aki most ért meg teljesen valamit.

– De Antonio belemegy az üzletbe. Akkor mégsem közömbös a szíve – vetette közbe John Heminges.

– Tegyük fel, hogy Shylock tényleg kivágja Antonio szívét – mondta Shakespeare izgatottan –, egyébként Shylocknak is ez lenne a legjobb megoldás: rögtön megölnék őt is, és, különösen Jessica elvesztése után már neki sincs vesztenivalója. Shylock ebben a kivágott szívben azt látná, mennyire szívtelenek a keresztények – talán nem is találna szívet Antonio mellkasában. Antonio viszont, ha túlélhetné, azt látná a saját szívében, és azt mutathatná fel egész Velence előtt, mennyire jó barátja Bassaniónak: hogy ő, Antonio, a nyáj megfergettött juha, aki nem alkalmas a házasságra, szívesen adja akár az életét is a barátja boldogságáért, akinek már felesége van.

– Antonio ennél jóval színpadiasabb és patetikusabb – mordult fel Heminges –, Narcissus elbújhat mögötte önmaga csodálatában.

– Mint mindannyiunkban, Antonióban is van önszeretet, és persze távolról sem tökéletes, ahogy maga is elismeri – mondta Shakespeare –, de Shylock mellett ő az egyetlen, aki mindenét hajlandó kockára tenni; az életét adná a legjobb barátjáért, és úgy gondolja, az igaz barátság vérre megy. Ezt Shylock is tudja, így azt is, Antonio rögtön beleegyezik majd a különös zálogba.

– De miért mondd, hogy Portia csal a tárgyaláson? – kérdezte Will Kempe. – Szerintem zseniálisan talál rá, mivel foghatja meg Shylockot. Shylock a törvény, azaz a zálog betűje szerint érvel: egy font hús, ahonnan neki tetszik. Portia a törvény betűjét fordítja vissza Shylockra: rendben, de sem többet, sem kevesebbet nem vághatsz ki, mint egy font, és a vér nem volt benne a szerződésben, ahhoz nincs jogod.

– Rendben, Will – mondta Shakespeare, és megint mosolygott. – Mit szólnál, ha adnék neked valami lédús gyümölcsöt, és azt kérném, vágd fel, és adj nekem belőle egy szeletet, de egyetlen csepp se legyen benne a levéből, azt nem kérem? És ha kimész a piacra, és kérsz egy font sajtot, mindig pontosan egy font sajtot szoktál kapni? Se többet, se kevesebbet?

– De itt közjegyző által hitelesített, jogi szerződésről van szó! – heveskedett Kempe.

– Először is: más a jog és más a törvény. Mindenkinek joga van embernek lenni, de ezt a törvény nem mindig ismeri el. Másodszor: a törvényt és a szerződéseket is emberek írják, emberi nyelven, és azt is a szív dönti el, ki mit hall bele abba, ami kimondatlan marad, mert nem egy esetben kimondatlannak is kell maradnia. Arról nem beszélve, hogy Portia aligha *mondható* elfogulatlan bírónak. Neki az a célja, hogy Bassanióról leoldja a láncokat, amelyek Antonióhoz fűzik, és

valamivel magához láncolja a férjét. Emlékeztek Roderigo Lopez kivégzésére?

– A zsidó gyilkos! – kiáltott James Burbage.

– A tárgyalásról nem tudunk semmit – mondta Shakespeare komolyan –, de hallottam, mik voltak az utolsó szavai: úgy szereti királynőnket, ahogy Jézus Krisztust. Voltak, akik nagyot nevettek ezen, James, de azért, mert abból indultak ki: Lopez mindenekelőtt zsidó, és csak azután ember, s így hallottak bele mindenfélét a szavaiba.

– Tényleg Lopez kivégzése ihlette a *Kalmárt*?

Kicsúszott a számon – abban a pillanatban eltűnt a Cross Keys Inn, Shakespeare és mindenki más; a ringlófa alatt ültem San Juanban. Istenem, mekkora ökor vagyok! Pedig tudtam, tudnom kellett volna... nem időmasina... túl erős volt a sör... a Szerkezetnek is kérlelhetetlen törvényei vannak. Zúgott a fejem, legszívesebben visszamentem volna, de vajon engedné-e a Szerkezet, hogy megint elmenjek a társulattal kocsmazni? Örültem, hogy nem vesztettem el az eszméletemet, mint két éve, azután, hogy Wittgenstein cambridge-i óráján jártam. A laptopom elé ültem, lejegyeztem, amire emlékeztem, és elküldtem Remkónak.

Szerencse, hogy másnap vasárnap volt, szinte az egész napot átaludtam, így este kapkodva készültem az órámrá. Remko válaszolt, örömömre vidámabban, mint a múltkor; azt írta, roppant érdekes, amit küldtem neki, de a Szerkezet részletesebb értékelésére még idő kell.

Hétfőn – miután talán sikerült valamit megértetnem hallgatóimmal az időről – úgy éreztem, kezd beállni a San Juan-i ritmus, és örömmel gondoltam, hogy most nyárig nem kell helyet változtatnom, hogy berendezkedhetem valami véglegesebbre. Hétfő délután értekezlet volt, ahol P. R. „hivatalosan” is üdvözölt, utána kávét ittunk és szendvicseket ettünk, és kollégáim közül szinte mindenki váltott velem egy kedves

szót. Otthon e-mail várt Anthonytól: holnap 10-kor ott lesz a szobámban.

Nagy meglepetésemre nem egyedül jött, hanem egy középmagas, sötét hajú, busa szemöldökű, kissé hajlott hátú, de robusztus, csontos férfival, akiről kiderült, hogy Ernest Black. Azt hittem, kibékültek, de ahogy a velem szemben álló két karosszékbe ereszkedtek, látszott, hogy az elfojtott haragtól vibrál körülöttük a levegő. Black majdhogynem köszönés nélkül fogott velem kezét, és egyetlen szót sem szólt az egy óra alatt, amit az irodámban töltöttek. Anthony nem gondolkodott hangosan, hanem zavartan kérdezte, jutottam-e valamire Shylockkal kapcsolatban. Nagyjából elmondtam, amit a Szövegbe Helyező Szerkezetben átéltem, persze, nehogy bolondnak nézzenek, nem árultam el, értesüléseim honnan származnak, de úgy éreztem magam, mint amikor egy szemináriumi csoporttal kell kapcsolatot teremtenem, és ez sehogyan nem sikerül. Minden eddigi trükkömet bevettem: visszajelzések híján magamat szórakoztattam, igyekeztem a hangommal is hangulatot teremteni, de amikor Blackre néztem, elbizonytalanodtam, mert egy szfinx több érzelmet mutatott volna. Roppant kínos volt, Anthony pedig folyamatosan szégyenkezett, ami csak nehezítette a dolgom.

Épp leparkoltam a Volvót új, egyre jobban szeretett házam előtt, amikor megszólalt a mobilom. Anthony volt, bocsanatot kért Ernest viselkedése miatt.

– Azt hittem, majd feloldódik – magyarázta –, de megint rosszul számítottam. Gondosan megjegyeztem, amit elmondott: roppant érdekes, eredeti értelmezés, amivel majdnem minden ponton egyetértek. Nagyon-nagyon köszönöm.

Most mit mondjak? Hogy mennyire rosszul éreztem magam?

– Örülök – feleltem végül.

– És még valami – hadarta Anthony –, nem is tudom, hogy mondjam el. Roppant kínos. Amikor eljöttünk, felvettem Blacknek, hogy esetleg ön is bejárna a próbákra. Hallani sem akart róla, azt mondta, akkor visszaadja a szerepet, sőt, azzal fenyegetett, hogy más társulathoz szegődik.

– Higgye el, Mr. Kaufmann, én egyáltalán...

– Nem, ne szabadkozzon, nagyon jó lett volna, ha részt vesz a produkcióban. Rettenetesen sajnálom, én rángattam az egészből, alaposabban át kellett volna gondolnom, és most magát is megbántottam. Kérem, bocsásson meg.

– Nem haragszom, egyáltalán nem, úgylátja rengeteg a dolgom...

– Gondolom. Csak abban bízom, hogy egy-két hét múlva Ernest megenyhül...

– Lehet.

– Felhívom, ha pozitív fordulat állna be. És még egyszer: ne haragudjon rám. Szép napot!

– Magának is.

Őszintén szólva nem bántam, hogy így esett. Tényleg sok dolgom volt, és az irodámban lezajlott jelenet után nem vágytam színészek társaságára; feszültségben, rosszkedvűen amúgy is képtelen vagyok bármit csinálni. Belevettem magam a tanításba, minden órára alapos vázlatot írtam, és hallgatóim közül is egyre többen szólaltak meg az előadásaimon. Anthony nem jelentkezett, Remkóékkal viszont szinte mindennap váltottam e-mailt – az eddigieknél vidámabb üzenetek érkeztek tőlük, de a Szövegbe Helyező Szerkezetéről még mindig nem írt semmit.

Hat hét telt el, november elejét írtunk, amikor a kampuszon megjelentek a hirdetések, hogy november 20-án lesz *A velencei kalmár* bemutatója. Úgy döntöttem, még nem veszek jegyet – titkon reméltem, Anthony talán meghív, de azt is tudtam, sok előadás lesz: ráérek, ha mégsem.

November 18-án, délután épp Remkónak írtam, amikor megszólalt a mobilom. A kijelzőn láttam, hogy Anthony, gondoltam, a bemutatóra hív.

– Ne haragudjon, hogy olyan sokáig nem jelentkeztem – Anthony a szokásosnál is izgatottabban beszélt. – Mindent elmagyarázok. Nagyon sürgős. El tudna jönni hozzám ma este? Ocean Drive 1902. Gyalog is csak húsz perc a házatól. Sétáljon végig a Younglove-on, és forduljon jobbra.

Mi tagadás, csalódott és meglepett voltam: mit akarhat két nappal a bemutató előtt? Vagy így akarja odaadni a jegyet? De mi olyan sürgős?

- Ott leszek. Hányra menjek?
- Fél nyolc megfelel?
- OK, Mr. Kaufmann. Akkor ma este fél nyolc.
- Köszönöm. Jól van?
- Megvagyok, köszönöm. És maga?
- Majd mindent elmesélek. Várom. Viszlát!
- Viszlát.

Jókor indultam útnak, mert nem tudtam, az 1902-es szám az Ocean Drive melyik részére esik. Hamar megtaláltam a házat, de még csak hét óra tíz perc volt, lementem az óceánpartra, ahol amúgy is szívesen sétáltam.

Erősen sötétedett, a nap már régen eltűnt az óceánban; a feltámadó szél ködgomolyagokat kergetett a víz fölött, és a part felé hajsztolta a hullámokat. Némelyik hatalmas, tarajos legyezőként terült szét a lábam előtt, de ha erősödött a szél, a hullámok felpúpozódtak, és mintha ezer meg ezer mérges, fehér hátú pók rohamozta volna a partot. Aztán a pókok elernyedtek, felvették a sima, barnásszürke fövény színét, öszszelapulva visszahúzódtak, hogy helyet adjanak egy újabb pókáradatnak, amelynek – úgy látszott – halaszthatatlan teendői lennének a szárazföldön, de sohasem jut tovább, mint az előző. Ha azonban a távolba néztem, csupán a végelátha-

tatlan kék-szürke-zöld vizet láttam, szó szerint a *nyugati par-ton*, mintha a világ végén lennék – egyedül. Tudtam, milyen elmondhatatlanul hosszú ideje terülnek itt legyezők és szaladnak pókok, és milyen elmondhatatlanul hosszú ideig ismétlődik majd mindez, és ugyanerre a ritmusra akkor is, amikor már nem leszek.

Indulnom kellett – pontosan fél nyolckor becsengettem Anthonyhoz, aki szokásos kedvességével fogadott, de rögtön láttam rajta, hogy valami súlyos gond nyomasztja. Hosszú haja összevissza állt, az ingét nem tűrte be rendesen, és mezítláb volt, ami egyébként a szokásos otthoni „viselet” Kaliforniában, de nem akkor, ha valaki vendéget vár.

Háza – még P. R.-éhez képest is – a luxuskategóriába tartozott. Hogy lent hány szoba volt, fel sem tudtam mérni, mert rögtön az emeletre, a hatalmas nappaliba vezetett, amelynek negyedik, óceánra néző fala egyetlen hatalmas üvegtáblából állt, természetesen több tolóajtóval, melyek tágas erkélyre nyíltak. Az ajtók közül már csak egy volt résnyire nyitva, mert este hirtelen hűvösödik San Juanban. A teremszerű szoba ebédlőben és konyhában végződött; különös volt, hogy a terjedelmes konyhapult, a mosogató és a plafonig érő, körbefutó konyhaszekrény a szőnyegpadlóból nőtt ki. Mindenütt hatalmas, fekete bőrfotelek és hangulatlámpák, de az egész berendezés egy áruház bútorosztályának benyomását keltette: háztartásnak semmi nyoma, teljes, szinte kínos rend, ragyogó tisztaság.

A hatalmas ablak közelében, egy dohányzóasztal két végében telepedtünk le; Anthony háttal az ablaknak, én a feje fölött, ha nem is láttam, de sejtettem az óceánt, és a résnyire nyitott ajtón át hallottam a hullámok szüntelen morajlását. Az asztalon félig üres whiskys üveg állt, két öblös whiskys pohárral.

Anthony csak azt kérdezte, jéggel vagy jég nélkül iszom-e a whiskyt (az előbbi mellett döntöttem; pillanat múlva kis vödör jéggel tért vissza), és színiültig töltötte a poharamat; magának is töltött, de tisztán. Inge zsebéből egy doboz fehér Marlborót húzott elő, felém nyújtotta:

– Tudom, hogy itt Kaliforniában nem szokás, de itthon és különösen whisky mellé mindig rágyújtok.

Én is rágyújtottam, poharaink pedig szinte egyszerre hagyták el a dohányzóasztalt, majd tértek vissza rá, amikor az első kortyot egymás egészségére ittuk.

– Itt élek – mutatott körbe Anthony, mintha az egész házat rám hagyná –, hol barátnővel, hol barátnő nélkül, most éppen nélkül. Meddig ér rá?

– Holnap reggelig semmi dolgom.

– Lehet, hogy addig fog tartani – mondta Anthony, megint ivott egy kortyot, és mélyet szívott a cigarettájából. Rám nézett és elmosolyodott.

– Persze, nem ért semmit. Most önző leszek, elrabolom az idejét. Valakinek el kell mondanom, elejétől végig, valaki olyannak, akiben ösztönösen megbízom, de messze tájról jött, alig ismeri az itteni viszonyokat, tehát mégsem tartozik teljesen közénk. Azért is bocsásson meg, hogy most ilyen egyenesen fogalmazok, és nem csomagolom a szavaimat udvariassági formulákba.

– Igazán nem... megtisztel... – hebegtem, és végképp nem értettem.

– Maga bezzeg udvarias. Látszik magán, hogy ha megkérem, senkinek sem mondja el, amit hallani fog. Maga abba a típusba tartozik, aki gyűlöli a pletykát.

Mindezt a legkisebb hízélgés nélkül, tényként közölte, mintha harmadik személyről beszélne. Kénytelen voltam Jago-szerepemre gondolni, amit – igaz, jóformán öntudatlanul – Angelának játszottam két éve, és mélyen elpirultam, ezt

azonban Anthony szerénységem jeleként értelmezte, vagy a hangulatlámpák fényében nem vette észre.

– Hogy mindent megértsen, és én is könnyíthessek a lelkemen, a mai estének különös játékszabályai lesznek. Természetesen nem akarom kényszeríteni semmire; ha akarja, megissza a whiskyjét, feláll és távozik, nem haragszom meg. Ha azonban marad, addig kell itt ülnie, amíg be nem fejezem. Az utolsó, de talán legkülönlegesebb játékszabály azonban, hogy arra kérem, ne szóljon közbe és ne tegyen fel kérdéseket, amíg beszélek. Képzelve, hogy közönség életem egyszemélyes színházában, ahol monodrámát adok elő. Nos, vállalja?

Szótlatlanul bólintottam. Anthony kurtán felnevetett.

– Látom, bátor, és főleg: gyorsan tanul. Bólogatnia vagy „nem”-et intenie szabad, de csak ha kérem rá. Lehet, hogy a történetemet végtelenül szentimentálisnak találja majd. Ma, azt hiszem, alapvetően két típusú ember van: cinikus és szentimentális, és sokan a cinizmust az igazság kimondásával, a szentimentalizmust a hamisság rózsaszín ködfelhőjével azonosítják. A cinikus már semmiben sem hisz, mindenre legyint, ettől reméli, hogy biztonságban marad, mert retteg az érzelmek bizonytalanságától. A szentimentális kétségbeesetten akar hinni valamiben, de ettől meghatódik önmagán, és kiperdül a szeméből a könny. Maga hisz például abban, hogy az emberek nevelhetők, hogy meg tudnak változni?

Bólintottam.

– Persze, különben szögre akaszthatná a tanárságát. De tíz emberből jó, ha egy hisz ebben, mert ez már szentimentalizmus. Én, ha már választanom kell, a szentimentálisokhoz tartoznék, de ne féljen, hogy sírni fogok, mert úgy három-négy éves korom óta képtelen vagyok rá. Még akkor sem sírtam, amikor három éve meghalt az apám. És akkor sem, amikor

elvesztettem a legjobb barátomat, Johnnyt... de ne vágjunk a dolgok elébe.

Ivott egy nagy kortyot, elnyomta a cigarettáját, és rögtön újra gyújtott.

– A helyzet sürgőssége, s így történetem aktualitása abban rejlik, hogy Graham Miller – tudja, aki Antoniót alakította volna – tegnap autóbalesetet szenvedett; talán hallott róla, mert az egész kampusz ezt beszéli. Nem? Ez is mutatja, mennyire immunis a pletykára. Grahamnak több helyen eltört a lába, operálni kell, kizárt dolog, hogy holnapután színpadra lép. Az egyetlen, aki beugorhat helyette, én vagyok, de képtelennek érzem magam rá. Nem a szöveg miatt: rendezés közben az ember szinte valamennyi szerepet megtanulja. Az igazi baj, hogy Augustine Al Chime, aki Bassanio lesz, ma bejelentette, jobb ajánlatot kapott, és ha vége a *Kalmár* előadásainak, itthagyni bennünket; Hollywoodba készül, Al Pacino kérte fel, hogy legyen a partnere a következő filmjében. Ilyen ajánlatot senki sem utasít vissza, én viszont úgy érzem, hogy Augustine-nal a lelkem egy része távozik. Ez, tudom, ma szintén roppant szentimentálisan hangzik, de ez az igazság, és kevés dologban vagyok olyan biztos, mint ebben. Éppen emiatt képtelenség eljátszanom Antoniót: ami a legteljesebb valóság, tapasztalataim szerint nem működik a fikció világában, különösen, ha az érzés ennyire erős a valóságban. Amikor ő volt Hamlet és én Claudius, mindenki szerint óriásit alakítottunk, mert a színpadon halálos ellenségekként álltunk szemben. Lehet, hogy ez mással nem így van, nálam biztosan így működik. Ahhoz azonban, hogy megértse, miért szeretem ennyire Augustine-t, messziről kell kezdenem.

Megint teletöltötte a poharát. Aggódó tekintetemet látva elmosolyodott.

– Ne féljen, nem fogok berúgni. Ez megint furcsa dolog nálam: bármennyit is ittam, sohasem voltam még részeg.

Egyszer kipróbáltam, mennyi kellene legalább egy szalonspicchez, de a második üveg whisky után sem történt más, mint hogy viszontláttam az egészet, és utána kutya bajom sem volt. De nem gusztustalanságokkal akarom traktálni, csak meg akarom nyugtatni. Az igazi monodrámá most kezdődik, dőljön hátra, igyon még, és gyűjtson rá, ha kedve tartja, ezt a színházban úgysem lehet. Vagy tudja mit? Most még kiszállhat, de ez az utolsó lehetőség.

Nem mondom, hogy megnyugodtam, de hevesen megráztam a fejem.

– Köszönöm. Egyszer muszáj elmondanom valakinek. Mondtam: messziről kell kezdenem. Egy tállyal is csak akkor múlik el, ha megnyitják és mindent kikaparnak.

Mélyet sóhajtott.

– Apám ősei németek voltak, anyáméi olaszok; azt mondják, ez a kombináció állandó őrlődést okoz a precizitás és a könnyedség között, én ebben nem nagyon hiszek, de tulajdonképpen mindegy is. Sokkal fontosabb, hogy anyámat alig ismertem: meghalt mellrákban, amikor hároméves voltam. Apámmal akkor New Yorkból Vermontba költöztünk, egy kisvárosba; apám a városi posta vezetője lett; postán dolgozott New Yorkban is, de alacsonyabb beosztásban. Gazdagok nem voltunk, de megéltünk. Ötéves voltam, amikor a velünk szemben lévő lakás, amelynek ajtaját pontosan nyolc lépés választotta el a mi ajtónktól, megürült, mert meghalt az öreg néni, aki nagymamáskodott velem. Apám temettette el, nem volt senkije. Az új lakók viszont egész addigi életünket megváltoztatták.

Nagyot kortyolt és rágyújtott.

– Mrs. Susan Phillips és Johnny Phillips voltak az új lakók, anya és fia, Johnny alig három hónappal volt nálam fiatalabb. Johnny apja, mint kiderült, rögtön fia születése után ott hagyta a családot és eltűnt – akkoriban nem volt nehéz

eltűnni az Egyesült Államokban. Később Johnny és én megpróbáltuk felidézni, hogyan barátkoztunk össze, de mindketten csak arra emlékeztünk, hogy egyik délután – még két hete sem laktak ott –, találkoztunk a lakásainkat összekötő nyolclépéses folyosón – valószínűleg egyszerre indultunk el felkeresni egymást – és némán lementünk a kétemeletes ház udvarára, ahol hatalmas eperfa állt. Ugyanilyen egyetértésben másztunk fel rá – én másztam elől, mert már jól ismerem egy pontot, ahol úgy lehetett leülni, mintha kényelmes fotelbe telepedne az ember. Nem szóltunk semmit, csak néztük egymást, még egymás nevét is csak este tudtuk meg, amikor vacsorázni hívtak minket, és ügyetlenül kezét ráztunk a folyosón. Johnny vékony volt, de ugyanolyan hirtelenszőke és kék szemű, mint én; én voltam az erősebb és a magasabb, ő a szívósabb, érzékenyebb és az okosabb. Másnap reggel megvártuk egymást, amikor iskolába indultunk – biztos tudja, hogy nálunk ötéves korban már kötelező az előiskola, a pre-school – s ezért szüleink is kénytelenek voltak összeismerkedni. Hamarosan ugyanabba a csoportba kerültünk, és két hét múlva szüleink annyira jóban lettek, hogy hol az apám, hol Susan kísért minket az iskolába vagy késő délután haza; mindketten örültek, hogy két, addig jobbára magányos gyerek így összebarátkozott. Egy hónap múlva elválaszthatatlanok voltunk. Egymás mellett ültünk az iskolában; az első nap, amikor Johnny már az én csoportomba járt, és ebédhez készülődtünk – talán tudja, hogy nálunk sok szülő szendvicset ad a gyerekének ebédre, és este esznek meleget, az én apám is, konzervekből és félkész ételekből, de mindig főzött vacsorát – szóval az első nap ebédkor Johnny egyetlen szó nélkül kettétörte a szendvicset és a felét nekem adta, természetesen én is. S mert sohasem sikerült két tökéletesen egyforma darabra törni a szendvicseinket, mindig veszekedtünk, hogy a nagyobbik felet a másik egye meg... „Edd meg a

nagyobbikat, te kisebb és gyengébb vagy nálam” – mondtam én. „Vagyok olyan erős, mint te, de te mindig éhes vagy, én nem vagyok soha annyira éhes” – mondta ő. Majdnem minden délben eljátszottuk ezt, sokszor már fuldokolva a röhögéstől... tizenkét éven át. Iskola után az egyik nap én, a másik nap Johnny jött át játszani, a hétvégeken is. Rengeteget beszélgettünk, persze veszekedtünk, sőt, néha verekedtünk is; én voltam az erősebb, de amikor Johnny sírva fakadt, azt hittem, a szívem szakad meg, nem győztem kiengesztelni: minden, apámtól kapott kincsemet – üveggolyót, kisautót – neki adtam. De a haragunkat sohasem vittük át egyik napról a másikra: még legelkeseredettebb csetepatéink után is kibékültünk estére, és egy idő után már ennek biztos tudatában veszekedtünk. Ahogy megtanultunk olvasni, Johnny falta a könyveket – apám és Susan egyformán tévéellenesek voltak, most sincs televízióm. Ha Johnny befejezett egy könyvet, rögtön kölcsön akarta adni, dicsérte agyba-főbe, de én sokkal jobban szerettem, ha a történeteket ő meséli el. Ültünk az eperfán, vagy egyikünk szobájában, és Johnny mesélt, tőle hallottam először Robin Hood és Gulliver históriáját, majdnem minden Grimm-mesét és az Ezeregyéjszaka meséit, Tom Sawyer és Huck Finn barátságának történetét. Tízévesek voltunk, amikor apám segítségével és a többi lakó engedélyével – egyébként jellemző, hogy ma sem tudom, ki lakott még a házban – a legerősebb ágak közé kis házat építettünk, amire kötélletrán is fel lehetett jutni. Jó időben a leckét is ott csináltuk – Johnny a humán, én a reál tárgyak felelőse voltam –, és langyos nyári éjszakákon ott is aludtunk. Johnny történeteit – sohasem voltam hajlandó elfogadni, hogy ezeket nem ő találja ki – rendszeresen előadtuk az udvaron, egyetlen jelenetben több szerepet játszottunk egyszerre, itt én voltam a főnök, sokszor tovább is képzeltem a meséinket, Johnny ilyenkor örült a legjobban. Egyedül Susan aggódott ennyi

idill láttán – mi nem tudtuk, hogy abban élünk, így azt sem, mennyire boldogok vagyunk.

A többi gyerekkel az iskolában, a lányokkal is, elég jóban voltunk, de iskolán kívül szinte sohasem játszottunk együtt másokkal. Néhányan persze „szerelmespárnak” csúfoltak minket, de hamar elkönyveltek különcöknek, s mivel jó eredménnyel tanultunk, és az iskolában közös megegyezéssel nem rendetlenkedtünk, a tanáraink is békén hagytak – sohasem akartak szétültetni. Általában kevés tudomást vettünk a világról – elég volt, amit ketten építettünk. Azt sem vettük észre, hogy nemcsak mi, hanem szüleink is sokat vannak együtt.

Megint ivott, majd szó nélkül elvette lassan kiürülő poharamat, teleszórta jéggel – hatalmas kezével markolt a jeges vödörbe – és majdnem színültig töltötte whiskyvel. Felállt, a konyharészbe ment, újabb üveg Bourbonnal tért vissza.

– Tizenkét évesek voltunk, amikor egy szombat délután apám behívott minket az udvarról. A mi nappalinkban ültünk le, Susan is ott volt, el sem tudtuk képzelni, mit akarnak. Apám nagyon komolyan elmondta, hogy Susan és ő már régóta szeretik egymást, de nem akarnak addig összeházasodni, amíg nem tudják, mi örülnénk-e ennek. Mi persze nagyon örültünk, de úgy emlékszem, inkább természetesnek vettük, hogy egymásra találtak, és már ők sem lesznek egyedül. Mind a ketten kölcsönösen szerették egymás szüleit – már addig is apám apáskodott, illetve Susan anyáskodott mindkettőnk fölött. De a legjobban annak örültünk, hogy ezzel „hivatalosan” is testvérek leszünk, és még többet lehetünk együtt. Például minden augusztusban Johnny és Susan elutaztak Susan édesanyjához Kansasba, egy hatalmas farmra; én féltékeny voltam az ottani gyerekekre; ilyenkor nem volt kedvem semmihez, általában egy sarokban gubbasztottam, vagy elolvastam a Johnnytól kölcsönkapott könyveket. Pedig apám is ilyenkor

vette ki a szabadságát, egyszer még Disneylandbe is elvitt. Mostantól apám és én is velük mentünk Kansasba, a farmon bőven volt hely, és végre megláthattam a prérít és a tejgazdaságot, amiről Johnny annyit mesélt.

Bocsánatot kért, elment a fürdőszobába, s a szünetet arra is felhasználta, hogy kiürítse a már számtalan csikktól púpozódó hamutartókat, és két doboz bontatlan fehér Marlborót is hozzon: az egyiket elém tette, majd visszaült a helyére, rágyújtott és folytatta.

– Susan gimnáziumi tanár volt, szőke, halk szavú, törékeny, angol irodalmat tanított a városka egyetlen gimnáziumában, a Belmont High-ban; igen, akár hiszi, akár nem, így hívták azt a vermonti kisvárost, ahol felnőttünk: Belmont, mint Portia szülővárosa, a *Kalmárban*. Annak idején azért költöztek ide, mert friss diplomával Susan csak itt kapott állást. Amikor a férje eltűnt, és Johnny még nagyon kicsi volt, egy ideig Kansasban éltek a nagymamánál, aztán New Yorkba költöztek, Susan eladó lett egy ruhaüzletben, Johnny bölcsődébe, majd óvodába került, és anyja küszködve, összeszorított fogakkal, de elvégezte az egyetemet. Apámmal már régen szerették egymást, és esténként, amikor mi aludtunk, állandóan átjártak egymáshoz. Jó ideje össze akartak házasodni, de papíron Susan még mindig Mrs. Phillips volt; már négy évvel azelőtt magándetektívet fogadtak, de a detektív is csak annyit tudott kinyomozni, hogy Johnny apja már nincs az Államokban – talán Angliába ment, ahonnan a családja származott. A vermonti törvények szerint az eltűnt fél eltűnésének bejelentése után hét évet kell várni, míg távollétében hivatalosan kimondják a válást, amennyiben a másik fél ezt kezdeményezi. Susan hivatalosan csak akkor jelentette be férje eltűnését, amikor Belmontba költöztek; addig reménykedett, hogy talán visszajön. Így a hét év akkor telt le, amikor tizenkét évesek lettünk; mindezt persze sokkal később

tudtuk meg. De az esküvő napja talán életünk legszebb napja volt.

Ivott és – mondanom sem kell – rágyújtott.

– Mi a nászút alatt Kansasban voltunk; apám és Susan – aki egyébként sohasem engedte, hogy „anyá”-nak szólítsam, ahogy apám sem, hogy Johnny „apá”-nak – Németországba utazott, először München, majd Drezda környékére, mert apai ágon Susan is német őstől származott, Szászországból. Az együttélés nem volt nehéz, hiszen tulajdonképpen már több éve tartott. Senki sem akart más helyre költözni, így csak áttörtük a közös falat, és egy ajtót rakattunk be, de a két bejáratot is meghagytuk. Johnny és én ragaszkodtunk a közös szobához – az eperfán lévő házunkat kezdtük kinőni –, így aztán úgy esett, hogy Johnnyék hajdani lakását gyakorlatilag mi laktuk, a miénket pedig szüleink.

Elhallgatott, lehajtotta a fejét.

– Gondolkodott már azon, az élet miért nem enged semmifajta tökéletességet, teljes boldogságot? Talán komolyan kéne vennünk, hogy egyszer kiűzettünk a Paradicsomból. A tökéletesség, vagy amit annak hiszünk – és mindig utólag –, valahogy önmagától omlik önmagába. Tizenhárom éves korunkban ugyanaz a tizenhat éves lány tetszett meg nekünk, persze kis pisisek voltunk, csak ábrándoztunk, megszólítani sem mertük, de arra jó volt, hogy sokat veszekedjünk, és először fordult elő, hogy több mint egy napig nem szóltunk egymáshoz. De egyszerre akartunk kibékülni – egyikünk sem bírta tovább, mint a másik, pedig én voltam az erőszakosabb alkat. A lány azonban elköltözött, és kezdett minden visszazökkenni a rendes kerékvágásba.

Nagyot kortyolt a poharából.

– A tavaszi iskolai kiránduláson lemaradtunk az osztálytól, én észrevettem egy sziklafalat, amiről gyönyörű kilátás ígérkezett. Johnny nem akarta, hogy felmásszak, de én már

fent is voltam, jó magasan, amikor rémülten vettem észre, hogy csupán egy keskeny peremen állok; kénytelen voltam a sima sziklafalhoz tapadni, és se fel, se le nem tudtam tovább menni. Életemben először éreztem halálfélelmet. Johnny látta, hogy sápadtan, kétségbeesetten állok, és rögtön mászott felfelé, hiába kiabáltam, hogy maradjon lent vagy hozzon segítséget. Bámulatos ügyességgel és gyorsasággal ért a közelembe, majd egy felnőtt nyugalomával adott utasításokat, hová tegyem a lábam és a kezem, és hamarosan már én is sikeresen ereszkedtem lefelé. Már-már földet értünk, amikor egy kő, amibe Johnny kapaszkodott, a kezében maradt, és úgy két méter magasságból lezuhant, ráadásul kemény, köves talajra. Habozás nélkül ugrottam le mellé: minden félelemről elfelejtkeztem. Johnny a hátára esett, komoly fájdalmai voltak, a bal bokája kificamodott. A karomba kaptam és rohantam vele – nem tudom, honnan vettem az erőt, mert jó másfél mérföldet kellett megtennünk, míg lakott helyre értünk; szerencsére az osztállyal itt töltöttük az éjszakát, és tudtam, merre kell szaladnom. A kórházban helyrerántották Johnny bokáját, megröntgenezték a hátát és a derekát, ekkorra már rémült szüleink is ott voltak. Az orvos nagyon sokáig nézegette a röntgenképeket, hümmögött, újabb röntgent csináltatott más pózokban, végül azt mondta, úgy látja, nincs komolyabb baj, Johnnynak két hét pihenést rendelt, és hazaengedett bennünket. Amíg lábadozott, minden régi rivalizálásunkat elfelejtettük, megint olyan jóban voltunk, mint mindig. Rengeteget nevettünk és rákaptunk a horgászásra – Belmonttól jó három mérföldnyire volt egy kis tó, ahová a hamarosan beköszöntő vakációban sokszor egész napra kibikliztünk.

Megint töltött magának, kinyitotta az új doboz cigarettát és rágyújtott.

– Gondolja, hogy amikor felmásztam a sziklafalra, a tudatalanom már előre látott egy helyzetet, ami meg is valósult, és az egészet azért csináltam, hogy krízishelyzet álljon elő, és ettől megint ugyanolyan jóban legyünk, mint régen? Egyszerűen elviselhetetlen volt számunkra, ha nem voltunk jóban; mai fejjel kezdem azt gondolni, hogy veszekedni is csak azért veszekedtünk, mert világosabban akartuk látni, meddig terjed az egyikünk és a másikunk, önmagunkon belül is. Ne válasszon a kérdésemre, úgysem lehet eldönteni. Illetve Ernest Black és a Freud-konferencia biztosan elemezni tudná – tette hozzá gúnyosan.

Ivott egy kortyot, megköszönte a torkát, és folytatta.

– Egyik este horgászásból jöttünk haza, szomorúan, mert nem volt jó a kapás, és kivételesen a mi régi részünkön át akartunk bemenni a lakásba, ma sem tudom, miért. Az előszobában hallottuk, hogy szüleink a konyhában beszélgetnek. „Nagyon féltém a fiúkat” – hallottuk Susan hangját. „De Sue – mondta apám, csak ő hívta Sue-nak –, hiszen olyan jóban vannak! Néha veszekednek, de az egészséges. És ki mondhatja el, hogy ilyen barátja van? Úgy szeretik egymást, mint a legjobb testvérek.” „Éppen ez a baj – mondta Johnny édesanyja –, túlságosan szeretik egymást, elválaszthatatlannak. Attól félek, nem tudnak majd egymás nélkül élni. Ennyire egyik sem maradhat védtelen, ennyire sebezhető. Hogy fognak párt választani maguknak, külön családot alapítani? Ki fogja nekik megadni ezt az egyetértést, ezt a magától értő szeretet?” „Majd ha szerelmesek lesznek, minden átalakul” – vélte apám. „Nem tudom” – mondta Susan, és hangjából a legkomolyabb aggodalom szólt, „te is tudod, és én is, hogy a szerelemben harc is van, hódítás, nemcsak egyetértés. Szerinted az ilyen szoros érzelmi kapocs, ami őket kiskoruk óta összefűzi, egyáltalán lehetővé teszi, hogy igazán beleszeressenek valakibe? Nem tudom, sohasem voltam ilyen

helyzetben. És mindketten mindent rettenetesen komolyan gondolnak, minden, amibe belefognak, élet és halál kérdése számukra, mert a másik, tehát a barátságuk is az. De az emberek többsége nem ismeri ezt az érzést – hányszor fognak csalódni, és hányszor lesznek képesek kibírni a csalódásokat? Mindkettőnek a másik mindig is abszolút mérce volt, és félek, az is marad. Borzasztóan nehéz dolguk lesz: szüntelenül vissza fognak sírni valamit, ami most olyan nekik, mint a levegővétel”. „Akkor válasszuk szét őket mesterségesen? Adjuk őket különböző gimnáziumokba? Ezt magad sem gondold komolyan, Sue. Milyen indokkal? Egy nap sem telne bele, egymáshoz szóknének, s ahogy ismerem őket, félúton találkoznának. Nem tudjuk megtiltani nekik, hogy szeressék egymást. De ha együtt nevelkedtek is, más érdekli őket – a lányokon kívül erre építhetünk. Johnny biztos irodalommal akar foglalkozni, Anthony mindene a színház, az egyetemen már nem lesznek együtt sülve-főve. Nyilván jóban maradnak, de még az egyetértő ikrek is képesek az önálló életre, ha a maguk útját járják”. Nem mertünk tovább hallgatózni; kiosontunk, és nagy zajjal, csörtetéssel állítottunk be – szüleink sohasem tudták meg, hogy kihallgattuk őket.

Anthony megint lehajtotta a fejét, és kicsit lassabban folytatta, mint eddig.

– Akkor nem tudtunk mit kezdeni azzal, amit hallottunk: arra emlékszem, furcsa volt kívülről hallani magunkról, keveset beszéltünk róla, aztán megegyeztünk, hogy ez valami kötelező szülői aggodás. Később rájöttem persze, hogy Susannak igaza volt. Rengeteg barátnőm akadt, a színészvilágban rengeteg a futó kapcsolat, ami olyan, mint egy széria, egy évad: egyszer csak vége, és jön a következő. Emlékszik Sylvia Suslovra? Három éve vele is jártam, Judith Copperfield pedig még a feleségem is volt, három hónapig, két hétig és két napig. Most már-már baráti viszonyban vagyunk, ők is cserélge-

tik a pasijaikat, ez nálunk zömmel így van. Kevés olyan ember akad, mint Ernest Black, akinek a felesége nem színésznő, hanem itteni egyetemi tanár volt, nagyon szerették egymást, három gyerekük született, Ernest felesége tavaly halt meg; egyszer – mint előtte annyiszor – elment egyedül szörfözni, és egy hirtelen jött viharban az óceánba fulladt. Ernest most ezért is olyan emberkerülő és mogorva. Ami a barátnőimet illeti... senkivel sem sikerült ahhoz hasonló lelki kapcsolatot kiépítenem. A tartós együttléthez más is kell, mint testi vonzódás. A szerelem is csak szükséges, de nem elégséges feltétele a házasságnak, bár ebben a tekintetben egyre nagyobb káosz él bennem. És akkor még nem beszéltünk a gyerekekről. Maholnap ötvenéves leszek... Maga nem iszik?

Bólogattam, hogy majd fogok, de nem rendelkeztem azzal a képességgel, amivel Anthony; féltem, hogy – ráadásul éhgyomorral – elázom. Mintha kitalálta volna a gondolatomat, a homlokára csapott, a frizsiderhez szaladt és egy nagy tál tonhalas szendvicset tett elé.

– Látja, milyen hülye vagyok? Teljesen elfelejtkeztem róla, már biztos kopog a szeme az éhségtől.

Mi tagadás, éhes voltam – mohón nekiláttam. Anthony is elrágott egy szendvicset, de aztán rögtön folytatta.

– Az igazi baj akkor kezdődött, amikor tizenhat évesek voltunk, már mindketten a Belmont Highba jártunk, persze nem Susan osztályába, és az angol irodalmat sem ő tanította. Johnnyról karácsony előtt kiderült, hogy veseelégtelenségben szenved. A ősz folyamán többször volt rosszul, végül szülei alaposan kivizsgáltatták. Akkor is, és azóta is sok orvost kikérdeztem, összefüggésben lehetett-e a betegsége azzal az eséssel, ami – mindig így gondoltam – miattam történt, amikor felmásztam a sziklafalra. Nem felejtettem el az orvos arcát, aki Johnny röntgenfelvételeit vizsgálta. Mindenki mást mondott – mindenesetre teljesen nem kizárható. Az akkori

orvosunk születési rendellenességről beszélt, ami kamaszkorban jön elő, végül elvittük Johnnyt egy New York-i specialistához, aki veseátültetést javasolt. Ilyenkor persze a donor a legnagyobb probléma, sokan éveket várnak, mert a vércsoport-egyezés csak a kezdet; rengeteg mindennek kell egyeznie, de a legfontosabb a szövetek minél nagyobb hasonlósága. Amint megtudtam, hogy az élődonor a legjobb, azonnal alávettem magam a megfelelő vizsgálatoknak. A New York-i orvos arra az eredményre jutott, hogy ideális donor lennék; kijelentette, hogy ikreken kívül sohasem látott még két embert, akiknek a szövetei ilyen hasonlóságokat mutatnak. Én heveskedtem, követeltem az azonnali műtétet, de három hónapba telt, míg sor került rá. Először is kiskorú voltam, az apám beleegyezése is kellett, és bár ő is nagyon szerette Johnnyt – aki persze eleinte hallani sem akart róla, hogy engem bármilyen veszélynek kitegyen –, szóval apám éjszakákon át beszélgetett velem, hogy tisztában legyek vele, mit vállalok. Az operáció nekem sem veszélytelen, fél vesével – legalábbis statisztikailag – megrövidülhet az életem; van, amikor minden szakértelem ellenére az egész hiábavaló stb., stb. Akkor, a kamaszkor tetőzése idején különösen rossz vitapartner voltam; beszélgetéseink általában azzal végződtek, hogy – életemben először – ordítottam az apámmal, nem fért a fejembe, miért nem érti, hogy ott, azonnal az életemet adnám Johnnyért, ha tudom, hogy ez használ neki, ahogy ő is azonnal utánam mászott a sziklafalon. Apám, szegény, épp azt akarta, hogy ne érzelmileg viszonyuljak a kérdéshez, erre persze képtelen voltam. Végül apám engedett – Susan sohasem akart beleszólni –, és együtt mentünk végig a bonyolult jogi hercehurcán; még az elmeállapotomat is megvizsgálták, hogy szabad akaratomból vetem-e alá magam az operációnak, és közjegyző előtt kellett aláírnunk a kórházzal kötött szerződést. Johnny hamar abbahagyta a tiltakozást – ezt

apám a lelke mélyén önzésnek vélte, én azonban értettem: Johnny tudta, mi vár rám, ha egyedül maradok. Persze erről sem beszéltünk soha: teljesen felesleges volt. Ő volt az egyetlen, aki értette: nem áldozatot hozok, hanem én is élni szeretnék.

Egy egész percre elhallgatott.

– Nem tudom, mennyit nyom egy fél vese, sohasem mértem meg. Nem csodálkoznék, ha egy fontot. De azt persze még mindig nem értheti, miért vagyok képtelen eljátszani Antonio szerepét úgy, hogy Augustine Bassanio.

Rágyújtott, és újra töltött magának.

– Az operáció jól sikerült. Johnny szervezete hamar befogadta a vesémet, de így is fél évbe telt, amíg újra viszonylag egészségesnek mondhattuk; azt a tanévet mindketten kihagytuk. A következő, őszi iskolai kirándulást az orvos még nem engedélyezte Johnnynak, még nem volt szabad megérőltetnie magát. Ráadásul mindketten betöltöttük a tizenhetet, nagyot nőttünk, épp akkor. Én persze nem akartam elmenni a kirándulásra, de Johnny rábeszélte. Négy napról volt szó, ő egyre jobban érezte magát, és tényleg semmi értelme nem volt, hogy otthon maradjak. Messzire, a Grand Canyonba készült az osztály repülővel, megígértem, hogy mindent lefényképezek és majd mesélek, ahogy ő szokott. Az első napon minden rendben volt, este sokáig beszélgettünk telefonon. Másnap azonban csak sokára vették fel a kagylót, szörnyű balsejtelem fogott el, emlékszem, a kagyló a szívdobbanásaim ritmusára rezgett a kezemben. Ami ezek után következik, a borzalmak borzalma. Ilyenkor jönne jól, ha képes lennék sírni.

Majdnem két percig egy szót sem szólt, lehajtotta a fejét, hosszú haja előre lógott, nem láttam az arcát. Nagyon sajnáltam, de nem szólhattam – természetesen pontosan tudtam, mi következik.

– Veseátültetés után az esetek egy százalékában lép fel tüdőembólia. Álmában halt meg, szüleink reggel halva találták az ágyban. Igazán borzalmas nem akkor volt: nem a hazaút, még csak nem is a temetés, hanem két-három hónap múlva, mindennap, minden órában, minden percben egyedül, egyedül, egyedül. Ezzel keltem és feküdtem. Reggelenként abban reménykedtem, hogy az egész nem igaz, ott áll majd az ágyam mellett és kelteget, hogy elkészünk az iskolából. Ehelyett a semmi volt: körülöttem, bennem, mindenütt, a semmi, érti? Ezt nem értheti, ezt senki sem érti. Később legalább álmodni szerettem volna vele, de egy évbe telt, amíg egyszer, egy zavaros álmomban felbukkant.

Félig szívva nyomta el a cigarettát.

– Egy másik bolygóra kerültem, más világba. Mechanikusan jártam, ettem, ittam, lefeküdtem, felkeltem, tanultam, beszéltem, de mintha nem én lettem volna, hanem valaki más, egy harmadik személy, aki kívülről nézi, amit csinálok. Fél év múlva elköltöztünk – apámnak és Susannak ekkorra sikerült munkát találnia New Yorkban –, ez jót tett, bár az alaphelyzeten nem változtatott. Az utolsó gimnáziumi évet egy New York-i középiskolában jártam ki, de az érettségik pocsékul sikerültek, meg se próbáltam egyetemre kerülni. Abban a postahivatalban lettem rakodómunkás, amiben apám is dolgozott, leveles zsákokat, csomagokat rakodtam teherautókról fel és le, a fizikai munka sokat segített, bár a cigarettára ott szoktam rá; a többi munkás állandóan kínálgatott. De ha egyedül maradtam, rögtön rám tört minden szörnyűség; dühös voltam, hogy süt a nap, hogy még vannak házak, amikben emberek laknak, utcák, amiken autók járnak, ostoba, pimasz, vérlázító, elviselhetetlen közönnyel. Apámmal és Susannal akkoriban rengeteget voltunk együtt. Persze azóta sok minden összekavarodott bennem, különösen, ami az események és érzelmi hullámaim sorrendjét illeti; itt nem

működik az időérzék, mert emlékek emlékének az emlékeit idézem.

Felhajtotta a poharát, aztán a szemembe nézett.

– Mondja, hisz maga valamiben, ami transzcendens? Nem valami tételes vallásra gondolok, még csak nem is feltétlenül Istenre. Csak valamire vagy valakire, aki nem múlandó, mint mi vagyunk.

Bólintottam.

– Akkor talán érti, amit most mondok. Hosszú töprengéseimnek voltak eredményei. Rájöttem, hogy Johnny, akit öt-évesen a szívembe zártam, velem van, bennem, akárhova megyek, és ezt nem veheti el tőlem senki, amíg élek. A másik majdnem ugyanez volt, csak transzcendens módban: egyszerűen nem lehet, hogy ami Johnnyt és engem összefűzött, elmúlik, vége, nincs tovább – valahol az időn kívül igenis megmarad, van, valóságosabban, mint a világ, ami körülvesz, valóságosabban, mint az idő, ami múlik, öregít, tönkretesz.

Újabb pohár whiskyt töltött magának.

– Ezeket ma is így gondolom, még ha sokak szemében közhely is vagy szentimentalizmus. A közhelyben egyébként van igazság, de mint az ércet a kőből, ki kell olvasztani, eredetiséggel, ötlettel, nem várt fordulattal. Az, hogy van egy apa, akinek két lánya hízeleg, és csak a legkisebb szereti igazán, óriási közhely, Shakespeare mégis tragédiát írt belőle. De most nem erről van szó. Az bizonyos, hogy voltak ostoba és – mint kiderült – félrevezető gondolataim is. Például néha azt gondoltam: én haltam meg, és ő él tovább általam, hiszen annyira hasonlóak voltunk. Ez hiba volt, mert senki sem él egy másik ember helyett, mindenki különböző, bármennyire is hasonlít a másikra, és csak a saját életét szabad élnie. Ahogy az is hiba volt, hogy Johnnyt idealizáltam, egyre jobban tökéletesítettem magamban, és ezt, épp az élők érdekében, még halottakkal sem szabad megtenni. De akkor ezt sem

tudtam, csak az utóbbi két évben jöttem rá. Mentségemre legyen mondván, hogy akkoriban ezekkel a gondolatokkal bírtam ki a létezést.

Megint engedelmet kért, és kiment a fürdőszobába. Én – talán illetlenül – arra használtam fel a szünetet, hogy még egy szendvicset ettem.

– Ami most következik, gyorsan elmondható, egészen tavaly előttig – folytatta Anthony rekedten. – Egy kis New York-i színházban lettem segédszínész, nem panaszkodhattam, egyre nagyobb szerepeket kaptam, aztán az igazgató rábeszélte, hogy szerezzek diplomát, ami apám és Susan anyagi segítségével meg is történt. Ők változatlanul jól megvoltak, én már nem laktam náluk, de vasárnaponként ott ebédeltem. Megtanultuk a fájdalomunkat magunkba zárni. Mintha a fájdalom megtalálná helyét az életünkben, már nem akarta az egészet uralni, tudtunk mellette beszélgetni, és mivel igazi volt, a színpadi játékomnak hitelt adott, még a komikus szerepekben is. Szüleink mindig megnézték a bemutatókat, Susan ugye, irodalomtanár, és sok jó tanácsot adott. Egyre többet emlegettük Johnnyt, egyre többet jártam társaságba, ismerkedtem, udvaroltam, akkor voltak a legkomolyabb kapcsolataim, de, mint mondtam, sajnos, egyik sem tartott túl sokáig. A színházban általában szerettek, persze sok volt a féltékenység, a vita – ez nálunk mindig így volt és így is lesz. Visszajártam a dráma-akadémiára is, megírtam a disszertációt kedvenc darabomról, a *Hamletről* – ezt is mondtam már, igaz? –, és huszonnyolc éves koromban el is játszhattam, ahogy sok remek szerepet, amivel most nem untatom. Néhány kisebb filmszerepet is kaptam, akkor láttam, mennyire gyönyörű Kalifornia; az akadémián tanítgattam is. Talán életem végéig annál a színháznál maradhattam volna, és én, legalábbis ami a hivatásomat illeti, hűséges típus vagyok, nem akartam más helyre szegődni. De rendezni akartam és

komolyabban tanítani is. Megláttam a *Theater* című lapban a pályázatot ide, San Juanba. A társulat akkor sem volt rossz, Ernest Black például itt volt már – mint megtudtam, előle nyertem el a művészeti vezető posztját, ezért sem kedvel –, de sok kollégát én vettem fel. Shakespeare adva volt, de én ezen túl is igyekeztem a társulatnak sajátos arculatot adni. Az utolsó, akit felvettem, éppen két éve, Augustine Al Chime volt, és amikor a meghallgatására igyekeztem, nem gondoltam, hogy megint fordulatot vesz az életem.

Rágyújtott, de rögtön elnyomta; inkább ivott egy kortyot.

– Augustine már a meghallgatáson lenyűgözött, és nemcsak engem, hanem a roppant kritikus Ernest Blacket és a társulat többi tagját is. Elsőként Hamlet „lenni, vagy nem lenni”-monológját mondta, ami eleve merész választás, mert minden valamirevaló férfiszínész kívülről tudja, és sokat foglalkozott vele. Ennyi is elég lett volna, hogy Augustine-t felvegyük, de a többiek még produkáltatták, kérdezték, én nem szóltam, mert alig tudtam leplezni a döbbenetemet: elképesztő volt a hasonlóság Augustine és Johnny között, persze huszonhat éves kiadásban. Nemcsak az arca, hanem a mozdulatai, a mosolya, a fellépése, a modora: először azt hittem, ez valami csoda vagy gonosz trükk, mert eleinte, a döbbenet mellett inkább irritált; Johnnyról persze egészen más kép élt bennem, amit Augustine egyszerre erősített és tagadott. Később megfordult a fejemben, hogy Johnny apja azonos lehet Augustine-ével, és életében talán többször eljátszotta dicstelen szerepét, mert Augustine sem ismerte az apját, de sem kedvem, sem lehetőségem nem volt, hogy nyomozzak. Minek is? A lényegen úgysem változtatott volna.

Most én kértem bocsánatot és mentem a fürdőszobába, mire visszatértem, Anthony rendet rakott az asztalon, de ahogy leültem, folytatta:

– Roppant nehéz helyzetbe kerültem, amiben csak hibákat követhettem el. Augustine-t fel kellett venni, ez nem volt kérdés, de én sem hagyhattam ott a társulatot, ami a másik megoldás lett volna: akkor lettünk igazán egy csapat, amennyire ez nálunk lehetséges, egyre jobb kritikákat kaptunk, egyre több komoly színházi ember figyelt fel ránk. Eleinte kerültem a találkozást Augustine-nal, de láttam, hogy ez fáj neki: azt hitte, egyedül én, a művészeti vezető nem akartam, hogy csatlakozzon hozzánk, ráadásul ő megszokta, hogy mindenki szereti, ami tényleg nem nehéz, mert mindenkit levesz a lábáról, roppant tehetséges, valószínűleg jobb színész lesz bármelyikünkénél, ha kellő tapasztalatot szerez. Majd odaadom a *Hamlet*ünk DVD-felvételét, még a filmen is átjön, mennyire nagyszerű Hamlet volt. Legszívesebben mindent elmondtam volna neki magamról, mint most magának, de nem akartam megijeszteni, pláne nem elijeszteni tőlünk. Aztán észrevettem, hogy a tudatommal nem megyek semmire: azon kaptam magam, hogy majdnem úgy szeretem, mint hajdan Johnnyt. Vissza akartam perelni az elveszett éveket. Egyszerre voltam boldog és furdalt a lelkiismeret, mert nem tudtam eldönteni, őt szeretem-e vagy Johnnyt.

Nagyot sóhajtott.

– Tudja, melyik darabot tűzzük műsorra a *Kalmár* után? A *Téli regét*. Régen szeretném eljátszani Leontes szerepét. Olvasta?

Bólintottam.

– Akkor talán egyetért velem, hogy Leontesnek, legalábbis szerintem, az a baja, hogy mindenkit mással helyettesít be, ezzel idéz elő szörnyű tragédiákat. Polixenést összetéveszti önmagával, aztán Perditát Hermionével, Florizelt Polixenésszel és így tovább. Most, hogy Johnny elmegy, azt hiszem, elég hihetően tudom majd alakítani Leontes vezeklését rengeteg ostoba bűne, önszeretete, önzése miatt. Mert nagyon

sok hibát, sőt, bűnt követtem el, és nemcsak Augustine-nal szemben, és nem ment fel, hogy talán törvénytörő volt, hogy így legyen. Emlékszik, mit mond Paulina a vezeklő Leontesnek? Szinte hallom, ahogy Sylvia mondja majd nekem: „Ez való neked: kétségbeesni. Téli fürgetegben térdelhet érte szüntelen ezer térd, tízezer évig, böjtben, meztelen, tar szirtfokon, és még feléd se néznek majd a nagy istenek”. Benne van ebben mindaz a hiábavalóság is, amit akkor éreztem, amikor valahogy, valamilyen módon, fel akartam támasztani Johnnyt. Amikor azt hittem, feltámadt, elfelejtettem, el akartam felejtetni, hogy akármennyire is hasonlít rá, Augustine mégsem Johnny, és hogy fájdalmat okozok Augustine-nek is, magamnak is. Valaki más helyett csak meghalni lehet, élni nem. És ahogy nem élhetünk valaki más helyett, nem is élhetünk valakit valaki más helyett.

Mechanikusan töltött magának és nekem is, de nem nyúlt a poharához, hanem rágyújtott.

– Mondja, nagyon zagyván beszélek már? Nem untatom halálosan?

Megráztam a fejem, és nem akartam megmondani neki, hogy egyszer Augustine helyett Johnnyt mondott.

– Köszönöm. Legalább maga is látja, mennyire önző vagyok. Mindjárt hajnali egy óra.

Kortyolt egy nagyot, és valamivel nyugodtabban folytatta.

– Igyekeztem a lehető legjobbra fordítani a helyzetet. A barátja akartam lenni. Elhatároztam, hogy mindent megtanítok Augustine-nek, amit tudok – ezzel csak nem árthatok. Titkon reméltem, hogy közben megszeret, mert bár általában tartózkodóan viselkedett, sohasem volt undok vagy udvariatlan; a tanácsaim érdekelték, sőt, néha ő jött hozzám. Én azonban arra vágytam, hogy kitüntessen a szeretetével. Ennek, legalábbis ami a látható jeleket illeti, pontosan az ellenkezője történt. Elég nyilvánvaló, hogy miért, persze sokáig

nem értettem: én vagyok a művészeti vezető, és a látszatát is el akarta kerülni, hogy hízeleg nekem. Én gátlástalanul dicsértem: Augustine-ért könnyű lelkesedni; néha elképedtem, milyen könnyedséggel oldja meg a legnehezebb feladatokat, de titkon reméltem, hogy visszadicsér. Talán kritikusabbnak kellett volna lennem vele, mert a sok ajnározással biztosan sokszor elbizonytalanítottam. Ő azonban sohasem dicsért meg, nemcsak azért, mert nem akart hízelegni, hanem mert fogalma sem lehetett, hogy nekem erre szükségem van, és nem másoktól: éppen tőle akarom hallani, hogy jól csinálom.

Megint ivott egy kortyot.

– A *Hamlet* bemutatója után például elmentünk egy kínai vendéglőbe ünnepelni. Én tüntetőnek éreztem, mennyire kerüli a társaságot; amikor szóba igyekeztem elegyedni vele, gyorsan válaszolt valamit, és előrerohant a többiekhez; a vendéglőben – legalábbis így éreztem – levegőnek nézett; amikor beszéltem, a mondatom közepébe vágott, vitte a szót, elővette mindenkit lenyűgöző képességét. A vacsora után – ma, ha csak a közelébe kerülök annak a vendégelőnek, elfordítom a fejem – Graham vitt haza az autójával, ő játszotta a Színészkirályt, Sylvia mellette ült, ő remek Gertrúd volt, és azokon a lelkes SMS-eken és bókokon nevetgéltek, amiket Augustine küldött és mondott nekik az előadás után. „Nem baj – gondoltam magamban –, nyíltan nem akarta mondani, de majd küld nekem is egy e-mailt, vagy felhív, és elmondja, külön nekem, hogy mennyire jó voltam, elvégre a darabban Claudius a második legnagyobb szerep”. Már a harmadik előadás után voltunk, amikor írt egy e-mailt, hogy nagyon jó voltam és pont.

Elnyomta a cigarettáját, és újra akart gyújtani, de már kiürült a doboza; én rögtön megkínáltam abból, amit korábban elémt tett, ebben még bőven volt.

– Pontosan tudtam, hogy a produkció éppolyan jó, mint a saját játékom; minden normális ember, ráadásul annyi tapasztalattal, amennyi nekem van, minden álszerénység nélkül meg tudta ezt állapítani, és nem áhítozott volna Augustine szavainak pecsétés bizonyítékára. Én azonban hallgatását halálosan komolyan vettem, és fájt, persze jól bele is éltem magamat a fájdalomba, másnap pocsék voltam, talán a szomorúságtól, talán daczból, dühből. Pontosan tudtam, hogy nem gonoszsgából teszi, hogy fogalma sem lehet, mi játszódik le bennem, a dühöm és szomorúságom eredetét végképp nem sejthette, de szörnyű dolgot csináltam: kezdtem keresni az alkalmakat, amikor megsértődhetem.

Mélyen leszívta a füstöt.

– Azt hiszem, nyilvánvaló, mennyi mindenért kell Leontesként vezekelnem. Ugyanakkor jó volt megint éreznem, ami Johnnyhoz fűzött, sokszor csak pillanatokra, jobb időszakokban néhány napra is. Lehet, hogy ez is illúzió, hiszen nem kölcsönös, mégsem bántam meg, hogy nem menekültem el. Ha mérlegre teszem, azért többször voltam boldog, mint szomorú, és az is bizonyos, hogy sok mindent csak most értettem meg, magammal és Johnnyval kapcsolatban is. De ne kívánja, hogy megmondjam, mennyi mindebben az önáltatás.

Elhallgatott, hátradőlt és a szemembe nézett.

– És most elveszítem, megint át kell élnem legalábbis valami hasonlót ahhoz, amit idestova harminc évvel ezelőtt. Hadd ne folytassam, és főleg hadd ne elemezzem, miért érzem képtelennek magam, hogy színpadra álljak holnapután mint Antonio. Elég emberrel találkoztam, hogy tudjam: maga elég okos, hogy megtegye helyettem. Az én történetem ezzel véget ért. Most már beszélhet, kérem is rá – az volt a fontos, hogy elmondhattam, nagyon köszönöm.

Most én kortyoltam nagyot a whiskyből és gyújtottam rá, amin Anthony halványan elmosolyodott.

– Megrendítő a története, Mr. Kaufmann – kezdtem lassan, megfontoltan –, és az én tapasztalataim szerint aki belülről lát és érez valamit, mindig sokkal közelebb áll a megoldáshoz, mint a kívülálló; a kívülálló inkább ahhoz kell, hogy a másik vállalni merje a döntést, ami többé-kevésbé már világos előtte, és amit a kívülálló nem tud pontosan megfogalmazni; a kívülálló csak bátoríthat. Tudja, hogy nagyon keveset értek a színészet lélektanához – sohasem voltam színpadon, sohasem kellett felépítenem egy szerepet, de talán olyan nagy színész esetében, mint maga, a dolog visszafordítható, és akkor egy szintre kerülhet Antonio és a művészeti vezető szerepe. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy a művészeti vezető szerepe legyen a fikció, és Antonioé a valóság: éppen nem. Arra bátorítanám, hogy egy pillanatra lássa önmagát szereplőként, fiktív alakként abban a fájdalmas és gyönyörű történetben, amit ma este elmondott nekem. Természetesen tudja, hogy saját élettörténete nem fikció, és hogy mi a húsba vágó, alku nem ismerő, és tudom, nagyon fájó valóság. Ha erről próbálna megfeledkezni, az meghátrálás, menekülés volna. De talán nem az, ha egyszerre éli át a történetét mint valóságot és fikciót. Mintha egyenesben beszélné, mint Anthony Kaufmann, de közben lenne egy másik Anthony Kaufmann is, aki mindezt idézőjelben vagy gondolatjelek között mondja, és létét nem a minket körülvevő valóságnak köszönheti, hanem a ma esti történet belső és koherens logikájának. Ez volna az a belső lépcső- vagy létrafok, amin át fel, illetve beléphetne Antonio a velencei kalmár világába. Nem tudom, érthető-e, amit mondok.

– Folytassa! – mondta Anthony kurtán, előre hajolt, nagyon figyelt.

– Nem nagyon tudom folytatni, sajnos, legfeljebb még egyszer el tudom mondani. Meggyőződésem, hogy a fikció nem szemben áll a valósággal, és nem kivezet belőle, hanem

éppen fordítva: a fikcióval egyrészt bővíthetjük a valóságot, másrészt abban segít, hogy szembenézzünk vele és bátran belelépjünk. Hogy végig tudjuk csinálni. Ezért tilos a valóságra azt mondani, hogy fikció, és a fikcióra, hogy valóság, mert ha összekeverjük, hogyan ismerik meg egymást?

Anthony hátradőlt, a cigarettásdobozt és a whiskys poharat szemlélte, aztán rám nézett, és akkorát sóhajtott, mint John Heminges a Theater színpadán.

– Azt hiszem, bölcsebb, mint gondoltam – mondta csendesen –, de ne haragudjon, most egyedül kell maradnom. Nagyon sok mindent kell átgondolnom. Ugye, nem haragszik?

– Dehogy, nagyon megértem – mondtam, és ahogy felálltam, éreztem, hogy legalább olyan fáradt vagyok, mint első szereplésem után, alabárdosként –, jó éjszakát.

Amíg kikísért, már egyetlen szót sem szóltunk, az ajtóban kezet nyújtott és gyorsan becsukta utánam az ajtót.

Másnap levelet találtam az egyetemi szobámban, amit az ajtó alatt csúsztatott be valaki. Jegy volt benne a másnapi bemutatóra, és egy képeslapra írt néhány sor; a képeslap a San Juan-i egyetemi színházat ábrázolta. Anthonynak jellegzetes, férfias kézírása volt, amit csak erősített, hogy a levelet fekete tollal írta.

„Kedves Barátom!

Az előadás után szeretettel várlak a színész-büfében egy koccintásra.

Tisztelettel és köszönettel (ez a szó alá volt húzva)

Anthony Kaufmann, a velencei kalmár”

Igen, így volt: Anthony játszotta Antoniót, Ernest Black Shylockot, Augustine Al Chime Bassaniót, Sylvia Suslov Portiát, Judith Copperfield Nerissát. Lélegzetelállító, fantasztikus előadás volt. Shakespeare-ék produkciójával nem akarom, de nem is tudnám összemérni, mert egészen más eszközökkel játszottak. Egy bájos, halk szavú, idős hölgy mellett ültem, akiről kiderült, hogy Susan Kaufmann, örültem, hogy

megismertem. A másik oldalamon P. R. és felesége foglalt helyet, igazán meg voltam tisztelve.

Az előadástól kicsit kótyagosan mentem a színpalak mögé: a színészbüfét kerestem. A színészek még jelmezben ténfergetek, abban a különös mámorban, amibe én kerülök egy-egy jól sikerült óráim után.

Anthonyt kerestem, aki maga elé révedve állt, aztán felriadt, mert valaki határozott léptekkel közeledett felé. Ernest Black volt. Egyetlen szó nélkül kezét nyújtott Anthonynak. Anthony boldogan megragadta és egyszerre ölelték meg egymást.

Nekem – tetszik, nem tetszik, így van – ilyenkor könnyek szöknek a szemembe. Nem bírtam volna ott maradni, udvariasan csevegni, sorban gratulálni a színészeknek. Kimentem az autómhoz, rágyújtottam, néztem az óceánt, amit a színház parkolójából is remekül lehet látni. Legalább egy fél órát álltam ott; magamban levelet fogalmaztam Remkónak.

A parkoló egyre több pontjáról hallottam induló autók hangját. Nem messze tőlem három alak ugrott be egy piros sportkocsiba: Augustine, Sylvia és Judith, hangosan nevettek; az autó nagy sebességgel kanyarodott ki a főútra.

Úgy döntöttem, mégis visszamegyek és megkeresem Anthonyt. Minden tárva-nyitva volt, teljes csend, senkit sem láttam. Már éppen indulni akartam, amikor a színpad felől különös, szinte földöntúli hangot hallottam: vinnyogást, fuldoklást, hörgést. Mintha állatot kínoznának.

Anthony egy széken ült, a színpad hátsó részében, a leengedett függöny mögött. A magas, nagydarab ember kétrét görnyedt; minden tagját egyszerre rázta a görcsös, öklendező zokogás.

Kiosontam, előkerestem a csavarhúzót, beindítottam a Volvót; mivel a szemem állandóan elhomályosult, lassan, nagyon lassan indultam el. Képtelen voltam hazamenni; a főútra érve balra fordultam, a városból kifelé, az óceánpartra.

ERNEST BLACK

Akkoriban ismét terebélyes ringlófám alatt ültem a Young-love utca 2190 alatti bérelt házam kertjében. Laptopom üres lapján csak a kurzor várt. Szombat délelőtt 10 óra 06 perc. Ezt a képernyő jobb sarkában meghúzódó óra jelezte. Minden készen állt, hogy írni kezdjek. A fa törzsét bámultam.

A Kaliforniai Egyetem San Juan-i kampuszán tanítottam filozófiát. Épp, hogy elkezdtem a harmadik, tavaszi negyedévet, március közepén. A téli negyedév vége erősen próbára tett: nemcsak több száz vizsgadolgozatot javítottam, de főnököm, P. R. nehéz témájú tanulmánnyal is megbízott. A tanulmányt – az előírt terjedelem huszonöt oldal – egy fontos folyóirat rendhagyó évkönyve számára kell elkészítenem, amely az etika metafizikájával foglalkozik. Szabadkoztam, hogy ez nem az én területem, fogalmam sincs, hogyan kezdjek hozzá, P. R. meg kedves, de ellentmondást nem tűrő hangon közölte, hogy témám a száműzetés – *banishment, exile*: most is hallom, ahogy ízlelgeti a rideg szavakat –, és roppant fontos, hogy a Filozófiai Tanszék új tagjaként szerepeljek az általa szerkesztett évkönyvben. „Ha nem vagy benne, még azt hinnék, San Juanban a szék sem melegedett meg alattad, máris száműztelek” – nevetett, és a kezét nyújtotta. Bele kellett csapni. „A témával azt csinálsz, amit akarsz; egyet tudok: nagyszerű lesz – mosolygott. – Legyen valami etikai vonatkozása, egyébként teljesen szabad vagy. Vakmerő vállalkozás: a résztvevőket mind én kértem fel Amerika-szerte, és konkrét témákat is javasoltam. Képzeld, még ahhoz is vettem a bátorságot, hogy Saul Kripkét felkérjem, írjon az önazonosság kérdéséről. Lehet, nem is válaszol az e-mailemre, de egy próbálkozást megér. Szóval, jó társaságban leszel. Olyan témák szerepelnek, mint boldogság, magány, veszteség, nyereség, gyász – a végső szerzőlista azonban még titok.” Elkomolyo-

dott, majd hozzátette: „Felőlem akár irodalmi műveket is bevehetsz, a filozófiának használ az irodalom. És viszont.”

Ezen – már a ringlófa alatt – elgondolkodtam. Kétségtelen, hogy disszertációmban, amelyet a világ talán legszebb egyetemi városában, a belgiumi L.-ben védtem meg, sokszor segítségül hívtam irodalmi műveket egy-egy filozófiai kérdés vizsgálatához. Erre témavezetőmön, J. V. V.-én, a metafizika professzorán kívül főleg legjobb barátom, Remko bátorított. Remko nem hétköznapi ember: a Husserl Archívum munkatársaként, de elméleti fizikusi felkészültséggel, s persze eredeti gondolkodásával megalkotta a Szövegbe Helyező Szerkezetet, amellyel többféleképp be lehetett lépni egy szövegbe. A Szerkezet egyik példányát nekem ajándékozta; most kikapcsolva pihen íróasztalfiókom mélyén, bár lehet, hogy így is van hatása: mintha feltalálója arra alkotta volna, veszítse el gépi tulajdonságait. Pontos természetét még barátomnak sem sikerült – ahogy ő szerette mondani az „én szép nyelvemen”, mert magyarul is jól tudott – teljesen „kifürkésznie”. Gyakran éreztem, hogy nem én cselekszem a Szerkezettel, hanem az (vagy ő?) velem, ezért épp annyira féltem tőle, mint amennyire vonzott. Már ott dongott a fejem körül a gondolat, hogy ismét próbára tegyem, hátha legalább indító ötletet ad a tanulmányhoz. De melyik szövegbe „huppanjak”?

Bementem a házba, kis „váramba”, biztonságos „Bakonyomba”, „menedékembe”, amely nélkül nehezen tudtam elképzelni az életem. Pedig semmi különös nincs benne: a szokásos mellékhelyiségeken kívül tágas, utcára néző, amerikai módra egybenyitott konyha-étkező-nappali és egy közepes nagyságú, kertre néző hálószoa; az utóbbi a dolgozószobám is. A falak gyermekkorom balatoni nyaralóját idézik. Annak idején, amikor megérkeztünk, még előtttem volt a végtelen nyár; vártam, amire számíthattam, mert már sokszor voltam

itt. Mély bizonyosságot éreztem, mintha valaki mellettem tanúskodott volna, de a lehetőségek ezreit is láttam, újabb és újabb változatokban; a félig nyitott ajtók, az enyhén dohos falak, a kilöködésre váró, napszitta zsalugáterek úgy néztek rám, hogy legszívesebben odamegyek, és azt mondom: „igen, helyes, ez vagy te, maradj így örökké”. Leülnék, és csak nézném, de ugrálnék, ünnepelnék is, hogy megint itt vannak, hogy vannak, hiszen amíg én a budai iskolámba jártam, kelttem-feküdtem, éltem mindennapjaimat, nem voltak, s most miattam és értem életre keltek néma hűséggel.

A Szövegbe Helyező Szerkezet csendesen lapult a téli negyedévre készített előadásjegyzeteim alatt. Lassan vettem a kezembe, mintha először látnám, ujjaim épp hogy érintették, amikor valaki hahózott az utca felől. Mint akit tetten érnek, a Szerkezetet a nadrágzsebembe süllyesztettem, és kiléptem a házból.

Ernest Black állt a kapunál.

Black az egyetemhez szorosan tartozó Shakespeare San Juan Társulat vezető színésze és egyik legrégebbi tagja, mintegy harmincöt év színpadi tapasztalattal, ráadásul igazi, eredeti tehetség. Az elmúlt évben találkoztunk, amikor Shylockot játszotta; tudtam, hogy komoly riválisa a Társulat nála tizenöt évvel fiatalabb művészeti vezetőjének, Anthony Kaufmannak. Anthony pályázatát nyolc évvel azelőtt a Dráma-, Színház- és Filmművészeti Kar jobbnak találta Blackénél, holott a Társulat természetesnek gondolta, hogy Black lesz a vezető. Anthony még San Juanba érkezésemkor megkért, vegyek részt *A velencei kalmár* színpadra állításában, de ez épp Black miatt hiúsult meg: egyetlen beszélgetésünk volt hármasban, életem egyik legkínosabb órája, és amit akkor mondani tudtam, szintén a Szövegbe Helyező Szerkezetnek köszönhettem. Segítségével ugyanis – akármilyen hihe-

tetlenül hangzik – részt vettem Shakespeare és társulata Kalmár-előadásán, vélhetően 1595-ben.

Akkor sem igen értettem, miért csöppentem abba a melo-drárába; egyáltalán: mi közöm a színházhoz. Nézőként szerettem, de belülről... nos, belülről úgy voltam vele, mint a Szövegbe Helyező Szerkezettel: taszított és vonzott. Anthony aztán néhányszor felhívott még, itt-ott összefutottunk egyetemi rendezvényeken, Blackkel viszont a bemutató óta nem találkoztam.

– A Safeway-áruházba megyek hétvégi bevásárlásra – mondta kemény, határozott hangon, s mögötte látszott a fekete Ford-kombi, ami elvágólag parkolt az én öreg Volvóm előtt –, P. R.-tól tudtam meg, hol lakik, csak egy pillanatra venném igénybe az idejét. Nem zavarom?

Semmit nem értettem. Kaliforniában nem szokás csak úgy „felbukkanni”; ha a címemet megkérdezte, miért nem kérdezte a telefonszámomat, miért nem hívott fel? Black nem tűnt olyanak, mint aki bejelentkezés nélkül toppan be; komor, zárkózott, sőt, mogorva embernek láttam, aki csak a színpadon más. Nekem a szimpátia szikráját sem mutatta, s bár általában könnyen kijövök az emberekkel, vele semmire sem jutottam. Szinte pontosan az ellentéte Anthonynak, aki az első percektől barátságos volt velem, már-már erőltetve a jó viszonyt. Hajnalig tartó beszélgetésünkkor Anthony elmesélte, Black azért lett ilyen, mert néhány éve szörfözés közben eltűnt a felesége. A San Juan-iak itt, hetven mérföldnyire San Francisco alatt az úszásra még hidegnek tartják a Csendes-óceánt, de testhez simuló fekete gumiruhában aggastyánok is repülnek a hullámokon; ehhez persze kisgyerekkortól a vízben kell lenni. A szörfbaleset azonban listavezető a statisztikákban.

– Parancsoljon, Mr. Black – nyitottam zavartan a kertkaput –, leül egy pillanatra? Talán a kertben...

– Csak azt ne kérdezze, hogy vagyok – sietett be Black, és úgy lendült a kerti asztal felé, mint aki mindig itt lakott –, gyűlölöm ezt az erőltetett, torzmosolyos amerikai udvariaskodást. De tudom, maga Belgiumból jött, szerencsére más, mint ezek.

– Belgiumban tanultam, de magyar vagyok – loholtam utána –, és azt hiszem, Amerikában a „hogyan van?” a köszönés szerepét vette át.

– Szóval magyar – zökkent le Black a székre, amin eddig ültem –, szinte semmit sem tudok a magyarokról. Igaz, már tízéves voltam a forradalmuk idején, s ma is pontosan meg tudom mondani, mi történt október 24-én, amikor a szüleim vacsora közben beszélgettek a maguk felkeléséről. Én közben azon törtem a fejem, hogyan mondom meg nekik, hogy öt dollárt kell fizetniük, mert focizás közben betörtünk egy ablakot az iskolában. Akkoriban öt dollár nagy pénznek számított, de apámat, akinek élete legnagyobb élménye egy haláltábor felszabadítása volt, s az ardennes-i erdőben is harcolt a németek ellen, annyira érdekelte, mit csinálnak az oroszok, hogy állandóan a tévét nézte meg a rádiót hallgatta. Szótlannul nyújtotta át az öt dollárt, s egy fejcsóválással megúsztam. Aztán tavasszal lett egy kimondhatatlan nevű magyar osztálytársam, aki 1956. október 24-én este nem tudott elaludni, mert az apja reggel elment hazulról, és még késő éjjel sem jött haza, telefonjuk nem volt... én meg rongyos öt dollár miatt reszkettem akkor... De nem azért jöttem, hogy az élet igazságtalanságairól filozofáljunk. Illetve, ki tudja? Maga szokott beszélgetni Anthonyval... Mondott valamit Augustine-ról... aki *A velencei kalmárban* Bassaniót játszotta – vagy rólam?

Nagyot nyeltem. Nem értettem, mi ez. Black nálam kémkedik Anthony után?

– Nézze, Mr. Black – mondtam nem túl kedvesen –, már régen nem beszélgettem Anthonyval, és akkor sem mondanék semmit, ha Anthony nem kér külön erre.

Black szemében különös fény villant; egyszer láttam már ezt színpadon, amikor Shylockként a lányával, Jessicával beszélt.

– Helyes, csak próbára akartam tenni. Tudni akartam, hogy amiről beszélünk, köztünk marad-e.

– Elég lett volna, ha megkér.

– Jó, igaza van. Ne haragudjon! Néha azt gondolom, gyanakvó öregember lett belőlem.

Valóban hajlottabbnak tűnt, mint amikor utoljára láttam; de még mindig csupa erő és lendület, fekete szeme szinte égett sűrű szemöldöke alatt – az arcán és a karján már látszottak az öregkori soványság jelei. „Valahogy megroskadt” – gondoltam; most már kíváncsi lettem, mit akar.

– Szóval vegyük úgy, hogy a beszélgetésünk most kezdődik. De mielőtt felteszek néhány valódi kérdést, adna nekem egy pohár vizet?

– Látja, milyen udvariatlan vagyok – ugrottam fel –, van narancslém, főzhetek kávét, sőt, sörrel is szolgálhatok....

– Köszönöm, már régen nem iszom alkoholt. Csak egy pohár vizet kérek, de ha van jég, tegyen bele bőven.

Itt Kaliforniában már március közepén nyári meleg van, egész kancsó jeges vizet tartottam, s amikor – mintegy kibékülésképpen – egyszerre hajtottuk fel az első pohárral, cigarettával is megkínáltam.

– Nem, tíz éve leszoktam... vagyis abbahagytam... hosszú szünetet tartok. De nyugodtan gyűjtson rá, ha mindenáron mérgezni akarja magát.

Míg a gyufával bajlódtam, belekezdett.

– Nem tudom, hallotta-e, hogy Augustine holnapután visszajön hozzánk.

Ettől a harmadik gyufa is elaludt a kezemben. Black mosolygott.

– Úgy látszik, Hollywood mégsem neki való. A filmből, amibe hívták – talán a válság miatt –, semmi sem lett, más felkérést nem kapott... De a részletek fikarcnyit sem érdekelnek. Visszajön... végül is tehetséges színész, két... nem, három éve én támogattam leginkább, hogy vegyük fel a társulatba. Anthony viszont már a pusztá hírtől úgy megbolondult, mint amikor Augustine még nálunk játszott. Csütörtökön volt társulati ülés... Ne féljen, nem faggatom, bár valami azt súgja nekem, maga tudja, mi van Anthonyval. Igaz, hogy semminek sincs egyetlen oka, de Anthonyval, a nagy kibékülésünk ellenére – erről tud, ugye?... azt is én kezdeményeztem... és most csütörtökön megint úgy összevesztünk... most talán rosszabb, mint bármikor.

„Mi közöm van nekem ehhez? Veszekedjenek kedvükre, fojtsák meg egymást, és hagyjanak békén. Idejön, se szó, se beszéd, próbára tesz, a magánéletével traktál, menjen a ...”

– Gondolom, a pokolba kíván most – hallottam Black hangját, s a gyufa megint elaludt a kezemben, úgyhogy leraktam a cigarettát is. – Nézze, csak egy kis szívességre szeretném kérni, s gondoltam, jobb személyesen, mint telefonon... aztán itt se vagyok. Tiltakozásom ellenére Anthony az eredeti terv, a *Téli rege* helyett azonnal meg akarja rendezni a IV. Henriket; a két részből most valami zanzát csinál, amivel eleve nem értek egyet, de hát ő a főnök. Persze ő lesz IV. Henrik, Augustine Harry herceg, azaz Prince Hal, s nekem Falstaff szerepét szánta. Ezer dollárba fogadok, hogy az egészset Augustine agyalta ki, és Anthony máris ragyog az ügybuzgóságtól, hogy a kedvencének megrendezze a darabot.

– Bocsásson meg – vágtam közbe, bár magam sem értettem, minek vitatkozom –, de Falstaff sok nagyszerű színész szerepálma, Orson Welles például...

– Tudom, egész életében erre vágyott, és az volt az utolsó Shakespeare-filmje. De én nem vagyok Welles. Önmagában hízelgő az ajánlat, de nekem nem való. Fogalmam sincs, mit csináljak a színpadon, s jelenleg a pusztá gondolattól kiver a hideg, hogy egy nagy hasú – na jó, kitömnék –, részeges, nagyszájú, hazudozó, erkölcstelen alakot játsszam, aki rajong a Hercegért. Régen nem rajongok Augustine-ért...

– Mr. Black, ne haragudjon, úgy beszél... – azt akartam mondani: „mint egy amatőr”, de szerencsére, „mint egy durcás kisgyerek”-re változtattam. – Tudtommal a színpadon a színészek elfelejtik, milyen viszonyban vannak a magánéletben... és arra szerződnek, hogy bármit eljátsszanak...

– Bármit nem. Elismerem, hogy Anthony jó szakember, a rendezéseiben sok eredeti ötlet van, és a színészi stílusa is egyéni. Egyáltalán: Anthonyt lehetetlen nem észrevenni, és ez a színészet kezdete. Ha valaki bejön a színpadra, mindenki nézzen oda... De most, mint mindig, ha Augustine-ról van szó, elfogult és... bolond. És ha ő nem tudja félretenni a magánéleti vonatkozásokat, miért tegyem félre én?

– Mert maga az idősebb és a bölcsebb – mondtam, bár magam is elcsodálkoztam saját szavaimon.

Tudtam, hogy kioktató, sőt, szemtelen vagyok egy nálam jóval idősebb emberrel. Miért nem állok föl, miért nem mondom, hogy határidős munkám van?

– Most inkább maga beszél úgy, mint az idősebb és a bölcsebb – Black olyan szerény, szinte alázatos lett, hogy meg-sajnáltam. – Igaza van, elfogult vagyok.

Jócskán töltött magának vizet, a jégdarabok koppantak a pohár alján. Megfontoltan kortyolgatott, majd lassan beszélni kezdett; csak a szemében izzott ijesztő indulat.

– Elfogult, féltékeny, sértett, talán kicsinyes is... Mennyire gyűlölöm... különösen a kicsinyességet. Sebesült vagyok,

akinek felszakadnak... ez jó melodramatikusan hangzik, mindegy... kedvem volna rágyújtani, de nem fogok...

Mutatóujját végigjártatta a pohár peremén, a szemembe nézett, tekintetével szinte a székemhez szögezett.

– Mondja, volt már úgy, hogy azt érezte: legyőzték? Hogy istenigazában vereséget szenvedett? Áll egymagában, mint király az üres sakktáblán, semmije sincs, ráadásul nem talál semmit, amivel mentegethetné magát a szokásos repertoár kínálata szerint: „nem játszottak tisztességesen”, „én vagyok a jobb, csak nem veszik észre”, „sokat vesztettem, de nyertem egy tapasztalatot”... semmi efféle... nincs mentség, csak a szűgyen, mások egyszerűen jobbak magánál. Tisztességes volt a küzdelem, és ők győztek. Pont. Magára maradt, nincs, aki kiállna és tanúskodna maga mellett. Úgy érzi, nem létezik. Nincs. Érti? Nincs.

Felnevetett, de befelé, mint aki levegő után kapkod, és elfordította a tekintetét. A torkom száraz volt, s mintha vizsgáznék, potyogtattam a szavakat:

– Ehhez mit szól, Mr. Black? Megismer valakit, aki nagyon-nagyon fontos lesz magának. Rendszeresen találkoznak, eleinte úgy tűnik, a szimpátia kölcsönös, nagyokat beszélgetnek, vitatkoznak, majd több félreértés adódik, mert a másiknak maga kevésbé számít. A másik a kedves-közömbös szintre áll be: nem bántja magát, már nincsenek nagy vitáik. Szeretne legalább egy veszekedést kierőszakolni, de az ő figyelme mások felé kalandozik. Maga kétségbeesetten küzd a régi helyéért, aztán úgy dönt, a régi hely is illúzió volt, nagyon ostoba illúzió... Kezdi keverni a képzeletét a valósággal, már nem tudja, mit talált ki, és mi történt... Egyre többször megalkuszik, csúszik lefelé. Tudja, hogy semmiképp nem tarthatja meg a másikat, mert réges-rég elveszítette, úgy nem is lehet, nem érdemes. Mégis futna tovább, összeszorított foggal, újra meg újra felkelne a padlóról, az egyre

mélyülő szakadék legaljáról is, de csak mászik, araszol, és hiába, a másik kedves közömbösségéről minden visszapattan, leginkább a kép, amelyet eleinte alkotott róla és önmagáról, vagyis kettőjükéről, igen, kettőként, nem egy meg egyként.

Black élesen nézett.

– Ezt csak én gondolom... úgy általában... – nyeltem megint nagyot. – Tudom, hogy ez lépten-nyomon előfordul... a legbanálisabb...

– Ne legyen gyáva – förmedt rám Black, de most láttam először valami elismerésfélét az arcán. – Mondja végig!

– Nincs igazi vége annak, aminek régen... Elveszíthetjük-e, ami sohasem volt a miénk?

Úgy égett a fülem, mint az osztály legjobb tanulójaé, akit puskázáson kapnak.

– Jó, nem gyötröm tovább – mondta Black szárazon. – De ne gondolja, hogy butaságokat mondott. Sőt.

Megint ivott, a poharat töprengve eresztette az asztalra, előrehajolt, és tagoltan, lassan beszélt.

– Amikor a rektorasszony Anthony pályázata mellett döntött, tehát az enyémet elutasította, kihallgatást kértem a rektori titkárságon; Brabanti csak egy hét múlva fogadott, és arra hivatkozott, hogy Anthonymak van doktorátusa, nekem nincs. Hogy a társulat vezetéséhez, amelyet úgy ismertem, mint a tenyeremet, miért kellene doktorálni, nem tudta megmondani. De nem volt értelme vitatkoznom, egyébként ebben az országban a rektor nem köteles megindokolni a döntéseit. Eleinte szétvertem volna az irodáját, bosszút forraltam, fel akartam mondani, de hát hova mehetnék? Anynyi az állástalan színész, hogy egy kisebb várost megtölthetnének. Máskor is így vagyok: egy ideig majd szétvet a méreg, aztán megbékélek, és nézem, mit lehetne tenni épp ott, ahová a sors lerakott. Anthony kellemes meglepetésnek tűnt. Nem főnökösködött, mindent nyíltan, a társulati üléseken és

a próbákön beszéltünk meg, néha fel is szólított, mondjam el a véleményemet, tisztelettel meghallgatott, érvényesítette a szempontjaimat, sok mindent hozzám igazított. Például a próbatáblát. Egyszer-kétszer meghívott vacsorázni, beszélt önmagáról is, hogy a szülei nem ellenezték a színészetet, meg hogy milyen volt New Yorkban, de főleg a társulat jövőjéről és darabokról, az aktuális rendezéséről... többnyire egyetértettünk. Volt, hogy e-mailt írt, vagy felhívott... együtt húztunk meg egy-egy darabot, sohasem volt fölényes velem, bár különösebben szívélyes sem. Inkább tartózkodó és óvatos, mint aki olyan állatot igyekszik szelídíteni, amelyiknek nem ismeri a természetét. Nem lettünk barátok, de tűrhető, már-már jó kollégák igen. Nem untatom?... Hallgasson végig, tanulságos lesz!... Második felvonás: Augustine Al Chime, ifjú zsenijelölt balról be. Úgy tűnt, jó, ha felvesszük. És Augustine megbabonázta Anthonyt. Nem rögtön... eleinte Anthony került... aztán meg csak az ő kedvét kereste... nem a gyerek tehetsége miatt... Persze nem az ok, hanem a végeredmény számít... nekem szomorú és visszatetsző volt... Harmadik felvonás: Anthony Augustine köré rendezi a darabokat... már esze ágában sincs megkérdezni, mit tartok jónak... a kölyök odaad neki egy drámát, közli, melyik szerepet kívánja játszani, s Anthony ugrik... Rajtam kívül mások is zúgolódtak, de Augustine tényleg kivételes tehetség, és remekül játszott... elbűvölő tud lenni, ez az igazság... a spontán rendezői ötletei sem rosszak. Sőt. Szívesen adtam volna neki tanácsokat. Eleinte még meghallgatott... Ez rendben lett volna, senki sem köteles a másakra hallgatni, csak a rendezőre. A színész elég kiszolgáltatott... a társulat vezetőjéhez és főleg a rendezőhöz igazodik, a kenyere függ tőle... senkitől sem veszem rossz néven... De próba közben előfordult, hogy Augustine megállította a jelenetet, és ő látott el engem jó tanácsokkal.

A rendező majdnem mindig Anthony volt, úgyhogy neki panaszkodtam... a helyzet mit sem változott.

Megint töltött, nagyot kortyolt, a hangja egyre jobban remegett.

– A *Hamlet* egyik próbáján... Anthony volt a rendező és Claudius, Augustine Hamlet, én Polonius... az „őrültség, de van benne rendszer”-jelenetet csiszolgattuk. Augustine-nak aznap nem volt kedve próbálni, bár közeledett a bemutató. A szövegét átélés nélkül, az asztalnak támaszkodva darálta, s ezt Anthony is roppant viccesnek találta; jókat nevettek. Én következtem, de a döbbenettől talán egy vagy két másodpercet késlekedtem. Ez színpadon nagyon hosszú idő, mire Anthony elkomorodott, és durván lecsapott: „mi lesz már? mozdulj!” Ki kellett volna kérnem? Jelenetet rendeztem volna? De hiszen már egy jelenet közepén voltunk, és Anthony rendezett. Nem akartam a bemutató előtt rontani a hangulatot. Ráadásul igaza volt, mert valóban lekéstem a belépést. Tönkretettem a jelenet ritmusát. De Augustine? Őt miért nem utasította rendre? Mosolyoghatott a győztes fölényével.

Türelmetlen mozdulatot tett, mintha félbe akarnám szakítani, s gyorsabban folytatta:

– Akkor éreztem először, mennyire megkönnyebbülnének, ha nem lennék az útjukban. Egy másik próbán kínai kajákat hoztak be; az ötödik sorba ültek, ettek, bizalmasan susztorogtak, összemosolyogtak, mialatt Ophelia – szegény Judith Copperfield – és én a jelenetünkkel küszködtünk. Elbizonytalanodtam. Judith azt mondta utána, szánszalmasan mekegtem... Nem a nevetgélés vagy az evés zavart... persze az is... de Augustine azon a helyen ült, ahol nekem kellett volna, vagy legalábbis szerettem volna... Egyszer nagyon sokáig tartott a próba, utána rögtön haza kellett mennem, másnap megtudtam, hogy éjjel a társulat nagy murit csapott – nélkülem. Mindenki elmondta a véleményét a produkcióról,

értékeltek... a hátam mögött engem is, és a szót leginkább Augustine vitte. Aztán, ha próba közben a nézőtéren voltam, Anthony tüntetően messzire ült le, és próba után sem kérdezett semmiről... Augustine-nal viszont sokat sűgdosott, rendszerint közvetlenül a hátam mögött, mintha ott sem lennék. A főpróbán Anthony hihetetlenül jó Claudius volt... gratuláltam neki, és kiemeltem néhány mozzanatot, amit különösen nagyszerűnek találtam. Összeráncolt szemöldökkel, komoran hallgatott, de nem telt bele egy perc, a hátam mögött felbukkant Augustine, aki a mondatom közepébe vágott, tódítani kezdte, amit fejtegettem, mire Anthony arcát boldog mosoly öntötte el... se szó, se beszéd, faképnél hagytak. És most fogadni mernék, minden kezdődik előlről.

Úgy vizsgálta az arcomat, mintha Anthony vagy Augustine lennék.

- Gondolja, hogy szándékosan csinálták? - kérdeztem.

- Épp az a baj, hogy nem. Amit mások összeesküvésnek látnak, valójában ritkán tudatos... Ostobaság elképzelni egy társaságot, vagy akár két embert, akik kifőznek valamit, és kárörvendőn kacagnak, hogyan játszanak majd Ernest Blackellenest... nem, egymásra találtak, jól megértették egymást, és én kiestem a tudatukból. Megszűntem mint tényező. Keresztülnéztek rajtam. Persze, „az idősebb és a bölcsebb” válat von, úrrá lesz a hiúságán, sőt, együtt örül velük... Tudtam, hogy féltékeny vagyok a szerepre, amit lassan, sok küzdelemmel szereztem meg Anthony életében... sohasem éreztem biztosnak... Augustine viszont néhány hét alatt, minden erőfeszítés nélkül... Százszor pergettem le magamban a jeleneiteinket. Miért fontosak nekem? És miért nem veszem tudomásul, hogy nem kellek nekik? Miért képzelek el újra meg újra olyan jelenetet, amelyben Anthony, a rendező felkiált: „ez az, remek, most nagyszerű voltál, most elkaptad”? Ilyesmivel én sohasem fukarkodtam...

Úgy szorította a poharát, hogy elfehéredtek az ujjai.

– Mint egy szerep, amiről úgy gondoljuk, nem nekünk való, nincs rajta fogásunk... pedig ezt szeretnénk leginkább eljátszani, s épp a vágyunk... hogy vágyódók vagyunk... hogy a vágyunk vagyunk... haha... borítja homályba...

Megint nem tudtam eldönteni, nevet vagy fuldoklik. Még jobban előrehajolt:

– A legrosszabb az volt, hogy szörnyű sejtetem vert gyökeret bennem: lehet, hogy Brabantinak igaza volt, amikor elutasította a pályázatomat. Akár látott színpadon, akár nem, akár olvasta a pályázatomat, akár másra hallgatott, Anthony jobb... sőt, Anthony és Augustine, így, együtt... jobbak nálam, alkalmasabbak a társulat vezetésére. És kész... Maga mit gondol?

Mit akar? Sértő volt és sértett. Bosszúságomban azt mondtam, ami épp eszembe jutott:

– Nézze, Mr. Black, nagyon keveset tudok a szereplőkről, ne kívánja, hogy véleményt mondjak! A többiek változata valószínűleg nagyon más. Sajnálom, hogy megbántva érzi magát, de sohasem dolgoztam színházban, soha életemben nem álltam színpadon, fogalmam sincs, hogy ott mi a ...

– De tanít, és az hasonlít a fellépéshez, ahogy megáll egy zsúfolt előadóteremben, néha diákok százai előtt...

– Ilyen sok diákom csak ritkán van, de nem a szám a lényeg, hanem hogy az előadásaim legfeljebb monodrámák a maga fogalmai szerint, nekem nem kell összepróbálni...

– Ez még nagyobb falat, mint a miénk, épp, mert egyedül van...

– Hízolgő, de én nem adom ki magamat másnak, én az vagyok, aki...

– Ne próbáljon kibújni... az is szerep, hogy valaki tanár, ott sem magánember...

– Nagy baj, ha nincs kapocs a magánember és a tanár között...

– Nagy baj, ha nincs kapocs a színész és a magánember között...

– Nekem nincs rendezőm, nem követek instrukciókat ...

– Saját maga rendezője...

– Ismereteket adok át...

– De átéli, amit tanít...

– Mégsem képzelt helyzetben alakítok képzelt személyt...

– Képzelt személy? Nincs valóságosabb, mint a színész teste, személye, amivel életre kelt valakit!

– Mindenki tudja, hogy Polonius vagy Hamlet nem létezik, csak a dráma világában...

– Ott viszont nagyon is! Ha a játék jó, a közönségnek nincs más valóság, csak a színpadi.

– És hogy a nézőtéren ül?

– Nagy baj, ha eszébe jut...

– A széke és a színpad közötti távolság nélkül egyetlen szereplővel sem tudna azonosulni!

Black lendülete megtorpant, és őszinte elismeréssel nézett rám.

– Igaza van. A néző tudata küszöbén ott van, hogy színházban ül, de ez inkább mélyen motoz benne... A színész is önmaga és a szerep közötti résen át lép a színpadi valóságba, ezt a látszólagos űrt... a semmit sűríti energiává, amiből játszani tud. S ott van neki a másik, aki még a monológjaiban is jelen van; ha más nem, hát saját maga mint ember és karakter. Jó színész mindig a másik szeméből játszik, és ha egyedül van a színpadon, akkor a saját tekintetét látja.

– Erről maga sokkal többet tud, Mr. Black – mondtam, mintha egy óra anyagát foglalnám össze, jelezve, hogy itt a vége –, de amit elmondott... Mintha maga nem nézné a másik szemét.

Sajnáltam már, hogy kicsúszott a számon. De az egész helyzetet abszurdnak éreztem, s valami elbődült bennem, a gyomrom mintha a torkom felé igyekezne.

– Bocsásson meg, nem akarom bántani... úgy tűnik, maga apró sérüléseket tátongó sebekké tágit, vért látna, ahol csak karcolások vannak, és azt képzei, üldözik. Túl sokat foglalkozik az érzéseivel... Talán Anthony vagy Augustine lenne... vagy mindkettő egyszerre, holott jobban járna Ernest Blackkel... Egyszer láttam színpadon, amikor Shylockot alakította, nagyon meggyőző és...

– Hagyja abba, nem akarom, hogy szembe dicsérjen!... de amikor azt mondta, ki lennék, azzal...

– Engedje, hogy végigmondjam – ugrottam fel türelmet vesztve, s éreztem, a zsebemből kiesett valami – tompán puffant a füvön. A Szövegbe Helyező Szerkezet.

– Ez mi? – nyúlt le Black.

Mikor kezébe vette, a Szerkezet kéken villogott, s ahogy megfordította, egy gomb vált láthatóvá, amit – akkor legalábbis úgy hittem – nem láttam még.

– Meg ne nyomja! – kaptam a Szerkezet után.

Megérintettem a kezét, vagy a karját, de nem volt semmi átmenet...

Éppúgy nem volt átmenet, ahogy soha máskor, ha működött a Szövegbe Helyező Szerkezet. Lehet, hogy a kertben voltunk még, lehet, hogy színpadon vagy középkori utcán. Blacken bő köpönyeg lengett, háromszor látszott szélesebbnek, mint néhány másodperce, nagy karimájú tollas kalapját jobb kezében szorongatta, s fél térden állva hajbókolt előttem.

– Harry király! Nagy Harry! Isten áldjon! – kiáltotta felém.

Hallottam, hogy valaki odasziszeg neki: „Észnél vagy-e? Tudod, kivel beszélsz?”

A szám magától nyílt meg, mintha az ajkam és a nyelvem tudná a szavaimat, nem az, amit óráimon „tudatnak”, „elmének”, „a gondolatok és a képzelet világának” szoktam nevezni. Éreztem, hogy valami tőlem merőben idegen szólal meg belőlem, holott sohasem voltam ennyire önmagam. Láttam, ahogy minden megformált hang, minden odakívánczó szó telibe találja a felém hajló ősz koponyát. Semmi sem volt természetesebb, semmi sem volt különösebb, mint hogy a fejemen korona ül, karom sötétvörös palástból bújik elő.

– *Nem ismerlek, vénember, mit kívánsz?* – kezdtem. – *Milyen rosszul áll ősz haj a bohócnek!*

– Harry, Harry, hercegem, jó barátom...

– Hiába sorolsz akár ezer nevet!

Azt hiszed, mindegyik visszapattan,

S így mérve magad, megtudod, ki vagy?

Nyolc betű vagy hang: nyolcas, ennyi vagy:

Két hasas nulla, egymás fölött-alatt,

Két karika, mely belülről üres.

Egy ilyen emberről álmodtam egyszer,

Ilyen puffadt, vén és garázda volt,

De ébren már megvetem álmomat,

Testedet fogyaszd, lelkedet növeld,

A dőzsölést hagyd abba: kétszer úgy

Tátong a sír éléd, mint más élé.

Bolond tréfával most ne válaszolj:

Ne hidd, hogy az vagyok még, aki voltam,

Isten tudja, s hadd tudja a világ is,

Hogy elfordultam régi önmagamtól,

S azoktól is, kik voltak társaim.

Ha hallod, hogy az vagyok, aki voltam,

Gyere hozzám, s te is légy, aki voltál,

Tivornyáimnak gyámja és vezére:

Addig halálos büntetés alatt

*Száműzlek többi megrontóm közé,
Személyemtől tíz mér föld messzeségre!*

– Harry, királyom, hol van, aki voltál,
És mi lett belőled? Csak korona s palást?
Kivé lett, kivel ismét gyermek voltam,
A kerek világra éhes kiskamasz?
Hol van, kivel elhittem, testvérem van,
S együtt játszhatunk lovagot, királyt?
Csak azt ne mondd, hogy mindez tévedés volt,
És sosem voltál igaz cimborám.
Nem hercegem volt valódi királyom?
Csapszékek, élcek, heccek fejedelme,
Ki tudta még: színház e vak golyóbis,
Hol mindig vár ránk egy újabb szerep.
A borospince volt lent a pokol,
A kocsmatető fölöttünk a menny;
Menny s pokol között bejártuk a földet,
Sok álarcunkban sem voltunk különbek,
De alábbvalóak sem, mint emberek.
Nem álmod volt-e az igaz valóság:
A söntés füstös, fanyar illata,
Fehér faggyúban pislogó kanóc,
Disznó zsírja csikorgó csizmaszáron,
Az istállóban szorongó lovak,
A könnyed bókók Sürge asszonyságnak,
Vaskos mondások inasnak, lovásznak,
Szakácsnének, aki kövér kappant
Pecsenyelében sokáig felejt?
Nem érted, Harry, hogy azért játszhattunk,
Mert valós valónak voltál az ura?
Én mondom, Jack, az iddogálós Falstaff,
Lesz, ki országát egy lóért eladná,
Te koronáért adtad – a világot.

– A szót, Jack Falstaff, mindig jól forgattad,
De álmokból szótt, tarka, szép beszéded
Ne hidd, hogy újra ámulatba ejt...

– A szótól félsz hát, hercegem, a szótól,
Mely tükröz, trükköz, lerombol, emel?
Az istennője éppúgy Mab királyné,
Ki álmaidban vágat kocsiján,
Ő szívja ki belőled, hogy ki lennél,
Ő léptet föl azon a színpadon,
Hol szembe jöhetsz egyszer önmagaddal,
S tőled függ, mit teszel képmásoddal:
Más képnek mondd, megint csak szavakkal,
Száműzöd tőled tízmérföldnyire,
Vagy szemébe nézve így szólsz: ez vagyok!
Most ne szólj közbe, Harry, hadd beszéljek!
Én jól tudom, hogy a szó veszedelmes,
Főként mert nincs más tudni, kik vagyunk,
Szó nélkül világ sincs, de még sör sem,
Mert nyelvem *kétszer* érti, sört iszom.
Szavam teremti azt is, ami nincs,
Vagy mind teremtmény, de akkor mi van?
A Nincs maga, az éjfékete asszony
A Mab királyné méltó rokona,
Éppúgy teremtmény, mint minden egyéb. –
De hogyha így van, hányszoros a nincsünk?
Szorozza magát? Ez sincs: nem lehet.

– Elég volt gyatra filozófiádból!
Tűnj el; semmit se dadogj semmiről.
Azt hiszed, nem tudom, már királyként,
Hogy él a szó, hogy éleszt, hogy temet?
De mégis úgy van: szavunk pusztá szó csak,
Ha nincs mögötte, mit rejt a szivünk.

A szíveddel van baj, öreg Jack Falstaff,
Mely dohos, szűk, csapszéknymi tákolmány,
Hely igazán csak magadnak van benne,
Meg annak, aki hagyja, tivornyázz.
Te beszélsz nekem a világszínházról?
Te mondod, mit tegyek a színpadon?
Még álmodsz? Játsszod, hogy megbántottak? –
Kedélyes léhaságod mindenestül
Sunyi, rémisztő, fekete gonosz.

– Mondd, jó politika-e, királyi Harry
Uralkodásod első aktusát
Úgy megrendezni: még az ügyelő is,
Azt gondolja, ez igazságtalan?
Tudom, mi történt: bent jártál apádnál,
Súlyos beteg volt, mélyen elaludt.
A párnáról elloptad koronáját,
– Mint gyilkos, ki bátyja vesztére tör –,
Mit most viselsz, már akkor fejedén volt,
S mint színész, aki tükör előtt próbál,
Úgy illegetted magadat vele.
Tudom, hogy így volt: játszottam apádat:
Emlékszel, Harry?
Utánoztam őt, sőt, még téged is.
Tudom, hogy milyen srófra jár az elméd...

– Nem engedem, hogy apám szent emlékéen
Gyalázatos szavakkal mocskolódj!

– Ugyan, Harry, most te adod a szentet,
Ne ordíts velem, édes jó fiam!
Ne fáraszd magad: én voltam apád is,
S én voltam te is, ott, apád előtt.
Vagy tudod mit? Ha megtagadsz apádként,
Talán lehetnék a keresztapád.

Ki mondta ki először: „Drága Herceg”,
A kedves Harry, örök cimborá...

– Hízelkedésed éppoly émelyítő
Mint minden egyéb trükköd, Jack lovag...

– De nem számtalan trükköm volt-e tükröd,
Amelyben akkor is láttad magad?

Ki tanított bánni a szavakkal? –

Emlékszel válaszodra jó apádnak,
Mikor ő gyenge hangon azzal vádolt,
Hogy soha-soha nem szeretted őt?

*„Tanúm az Ég, hogy amikor bejöttem
S nem láttam felségedet lélegezni,
A szívem megdermedt! Ha tettetek,
Haljak meg ilyen vadon és ne tudjam,
A hitetlen világnak megmutatni
Tervbe vett nemes változásomat.”*

Nem haltál meg: a tettetés, az álszín

Legjobb leple maga a tettetés,

S míg apád elé csak szavak peregtek

– jó, egy-két könny is –, nincs félnivalód:

Ha ilyen eskü öl, később teszi.

Apád hitte is, nem is, amit mondtál,

S ha igen, akkor mert akarta is,

De hitted te, fiam, és ez a lényeg,

És éppen ezért lehetsz Színészkirály!

Most vizsgálj csak meg lelkedet s a szíved

– Az enyémre kedvvel hivatkozol –,

Kitől tanultad ezt a mesterséget

– Mert mesterség ez, művészet, bizony –,

Hogy hol mit mondj, és milyen dallamívvvel,

Melyik hangra tedd nyomatékoskodat,

Hogy mikor térdelj, könnyed hol buggyanjon,

S mikor emeld meg fájón kézfejed,
Hogy szertevonszolt arcod hátterében
A pillanat még drámaibb legyen.
Legjobb fegyvered tőlem kaptad, Harry,
S tőlem tudod, hogy miként bánj vele. –
Ha sok nemes úr tülekszik eléd,
Esős országunk színe és java,
És tőled kérdi, vajon mit remélhet,
Vagyont, hatalmat meg pozíciót,
Te tudni fogod, mit mondjál nekik,
És úgy emelsz, hogy rögtön rájuk sújtasz,
S egy mozdulattal adsz majd és veszel.
Vagy képzeld: több rangos külföldről
Jön hozzád néhány komor nagykövet,
Legyen spanyol don, büszke francia,
Úgy vélik, gyermek vagy, és nevelhetnek,
De épp te adsz kemény leckét nekik.
Mert így lesz, s akkor jusson az eszedbe,
Hogy kitől kaptad remek tudományod,
Hálás leszel még a jó öreg Jacknek...

– Hagyd abba, Falstaff, nem bírom hallgatni
Csaló, méltatlan, aljas beszédedet!
Merő álságnak gondolod a kormányt,
Melyet nekem kell megragadni most,
Urad, királyod legnagyobb hazugnak,
Ki éjjel is azon gondolkodik,
Üresen kongó, bő ígérekkel
Szemét kinek épp hogyan szúrja ki.
Való igaz, hogy tőled nem tanultam
Mást, mint hogy miként másítsam szavam,
Ravasz beszéddel időt hogyan nyerjek,
S hogyan hitessem el, mit nem hiszek.
De amit vélsz, hogy nekem tanítottál,

Először rajtad teljesül ma be:
Ha mást vártál, most csatlakozni fogsz.

*Ami az élethez kell, megkapod,
Nehogy szükségből bűnre kényszerülj,*
De máskülönben szedd a sátorfádat,
És gyűlölt hátad fordítsd országunknak,
Ha száműzött fejed még itt találjuk,
A perc haláloed: és most nincs tovább.

– Ha hálás nem tudsz lenni, drága Harry,
Legalább azt nézd, hogy már ősz vagyok,
Koromat sajnáld, nehéz éveim...

– Mondom, régi trükköd, Sir Jack Falstaff,
Hogy szánalmat kelts önmagad iránt...

– Sorolhatnám, kiket vesztettem el,
Sok lovagtársat, sok víg cimborát,
Sok szépasszonyt, hűtlen szerelmeim,
De leginkább a dúsan rakott asztalt,
Aranyló sört, a malacpecsenyét,
A kacsacombot lila káposztával,
Az édes aszút, legfinomabb kortyot,
Mely locskán lapul hordó fenekén...

– Hagyd már abba ostoba fecsegésed,
Ne sorold nekem itt az étlapot...

– De Harry, mikor úgy szeretek enni;
Akkor érzem, hogy anyag is vagyok.

– Rossz anyag vagy, Jack, sohasem fizettél,
Rendezd a számlád, a testit, s lelkit is...

– Tudod, barátom, most haragos Harry,
Új maszkom készül, de ez az utolsó,
Halotti maszk. És a szemfödelem...

- Ne ásd a sírt, te örökké fogsz élni,
Sosem állt jól a temetői póz.
- Zokogsz te még a koporsómon, Harry,
S bánod, nem hagytad, megöleljelek,
Bánod, nem vettél karjaidba itt,
Nem vigasztaltál, szegény öregembert,
Nem voltál kedves, csúnyán cserbenhagytál...
- Csak azt tudnám, hogy vajon mért fecsérlem
Veled még mindig a drága időt...
- Mert szeretsz. Vagy mondd: sohasem szerettedél,
És itt, előtted szakad meg szívem.
Mondd, mért kerested mások barátságát,
S mért hagytál ki, találva másokat?
Csak rám untál, vagy elég volt a lecke,
Azt hitted, hogy kijártad iskolám,
Hogy nem tanulhatsz tőlem többé semmit?
Azt hitted – mondd, ide a két szemembe –,
Az én színházam ócska, elavult,
Amit tanítok, már magam se értem,
Készségem elfolyt, mint bor, elfogyott,
Nem megy a játék, nem kell rendezésem,
S te új színházban leszel intendáns?
- Elég a játék, tűnj szemem elől...
- Mért csatlakoztál az úri rablókhoz?
- Én nem rabolni, dolgozni fogok...
- Azt gondolod, ők különbek, mint én?
Kifosztanak majd, te is koldus leszel. –
Egy dolgot nem tagadhatsz, Harry herceg,
Hogy Jack mindig őszinte volt veled,
És először, mikor magad megláttad...

– Ne kezd elölről, most már körben forgunk...

Ismét nem volt semmilyen átmenet. A kertben ültem, velem szemben Black, ugyanazon a széken, rendes alakjában; a vizeskancsó után nyúlt, kitöltötte a maradékot, egy hajtásra megitta. Kedvesen és minden keserűség nélkül nézett rám:

– Nahát. Ez igazán érdekes volt. Köszönöm. Rengeteget segített. Nem tudtam, hogy ennyire ismeri a *IV. Henriket*. Most pedig mennem kell.

– De Mr. Black, azt mondta, egy szívességet akar kérni, amit csak személyesen...

– Nem kellett kérnem.

Felállt, kezét nyújtott, s határozott léptekkel indult a kertkapuhoz. Már nem mondott semmit, csak intett, beült fekete Fordjába, és elhajtott a Safeway áruház felé.

Ekkor vettem észre, hogy a Szövegbe Helyező Szerkezetet a kezemben szorongatom. Nem villogott; halvány, kék derengés látszott a képernyőn.

Visszaszaladtam a laptopomhoz: 10 óra 57 perc. Black egy szűk órát volt nálam. De most nem töprengtem, ennyi idő elég volt-e, hogy megíadjuk a *IV. Henriket*. Pontosan tudtam, milyen esszét akarok írni P. R. -nek. „Száműzlek többi megrontóm közé” – pötyögtem a billentyűkön, s alá szögletes zárójelben: [munkacím]. Majd tovább: „Shakespeare *IV. Henrikének* végén Harry herceg, már V. Henrikként, száműzi ifjú tivornyáinak hősét, Sir John Falstaffot...”

Alkonyodott, amikor befejeztem. Tudtam, hogy sokszor kell átolvasnom, több helyen változtatnom, néhány bekezdés hiányzott, egyetlen hivatkozás vagy lábjegyzet sem volt még, de ami száműző és száműzött etikai megítélhetőségét illeti, az esszének, úgy éreztem, határozott gondolatmenete van.

Nagyot nyújtózkodtam, majd én is elmentem a Safewaybe, mert alig volt ennivalóm.

Csak vacsora után gondoltam, hogy Remkónak meg kell írnom, mi történt. Persze leginkább az izgatott, mit élt át Black. A színházon kívül azonban semmiféle elérhetőségét nem ismertem. Nyomozhattam volna utána, felhívhattam volna P. R.-t, vagy Anthonyt – kínosnak tűnt. És különben is: mit kérdeztem volna tőle? „Mondja, Mr. Black, maga is úgy érezte, hogy benne van a *IV. Henrik*ben, maga játssza Falstaffot, én V. Henriket, vegyesen mond sorokat, amelyek benne vannak az eredeti darabban, és olyanokat, amelyek nincsenek, de lassan talán érteni kezdi, miről van benne szó?”

Remkónak hosszú e-mailt írtam; igyekeztem a lehető legpontosabban beszámolni az eseményekről. Barátom egy jó óra múlva – bár Belgiumban még éjszaka volt – visszaírt, hogy ő is különös dolgokat észlel a Szövegbe Helyező Szerkesztel kapcsolatban, ám úgy gondolja, nem ezek okát kell keresni, hanem – így végződött a levél – „ha van hozzá merszed, használd minél többet, ne zárd el a fiókodba, és jóval több tapasztalat alapján töprengj a természetén. Én most ezt teszem. Ölel barátod, Remko.”

Úgy esett, hogy az esszém végleges változatát aznap délben küldtem át P. R.-nek, amikor este a *IV. Henrik* bemutatóját tartották a Shakespeare San Juan kora nyári fesztiválján. Black és Anthony meghívója – persze külön-külön küldték – egy napon érkezett, úgyhogy akár több jegyet is igényelhettem volna. Megint úgy ültem, ahogy *A velencei kalmár* előadásán: egyik oldalamon P. R. és felesége, a másikon egy bájos, idős hölgy, Anthony anyja. P. R. hosszasan rázta a kezem, és mosolyogva újságolta, hogy épp színház előtt készült el esszém szerkesztésével. Csak egyetlen szó cseréjére tett javaslatot,

és néhány tengeri kígyó hosszúságú mondatomat darabolta, egyébként szerinte a cikk úgy, ahogy van, mehet a kötetbe.

– Holnap átküldöm. Saul Kripke valóban nem válaszolt – suttogetta már a sötétülő nézőtéren –, viszont képezem, mennyire élvezed majd ezt az előadást. Nem tudtam, hogy ilyen jól ismered a IV. Henriket. Mintha már játszottál volna benne...

Ettől még jobb hangulatban néztem az előadást, amiről nekem, színházban és drámában járatlan nézőnek csak olyan szavak jutottak eszembe, mint „káprázatos”, „fergeteges”, „magával ragadó”. Valóban Anthony volt – a rendezésen felül – IV. Henrik, Augustine Harry herceg, Black pedig – igen, kitömve – Falstaff. Nekem ő tetszett a legjobban: vén kujon volt, az udvari bolond, de jeleneteit sehol sem bohóckodta szét, mert áradt belőle a mély életbölcsség is; egyszerre tartottam tőle mint erkölcstelen, veszedelmes embertől, és akartam volna vele mulatni, hiszen olyan csábítóan szellemes cimbora. És persze elsősorban ő volt a nagy színész, akiről sohasem tudni, mit mond őszintén és mikor játszik – ezt talán már maga sem tudja. Az utolsó jelenetben Augustine is remekelt: miközben kihirdette a száműzetést, folytak a könynyei, s mielőtt a földre lökte volna, felemelte és szorosan magához ölelte Falstaffot. Olyan nagyszerűen játszottak, hogy képtelen voltam véghezvinni titkos tervemet: a színpadon láttakból kitalálni, milyen viszony fűzi most össze ezt a három embert.

Talán mert annyira szerettem volna elhinni, hogy kibé-
kültek, felálltam a szűnni nem akaró tapsvihar alatt, kionson-
tam, és hazahajtottam csak csavarhúzóval beindítható, öreg
Volvómban. San Juanban ritka, langyos, nyári este volt, a ház
minden ablakát kitártam, ettem valamit, kedvetlenül tettem-
vettem a konyhában: mégsem kellett volna megszöknöm,
mégis hátra kellett volna mennem gratulálni.

Épp az ágyazáshoz kezdtem, amikor valaki hosszan csengetett és hahózott az utca felől.

A kapuban Black állt, kissé ingatagon, kezében egy üveg pezsgő. Mögötte Augustine mosolygott, és – Anthony.

– Már mindenütt kerestünk – kiáltotta reszelős hangján Black. – Hol vagy? Hogy vagy? Miért tűntél el? Van kedved meginni velünk egy pohár pezsgőt?

A BOLOND LEVELEI CORDELIÁNAK

1.

*Mióta legifjabb asszonyunk Frankhonba ment,
a bolond egészen elemészti magát bújában.
(Lear király, I; 4)*

Kis asszonyom, messze, Párizsban
– nemcsak asszony, királyné már –,
ablakom kinéz a szobából,
nem vár a kert. Kertel a vár.
Ma elakadt a harang nyelve,
a torony szélütést kapott.
Az idő: maga az ítélet,
csonka hold lopja a napot.
Jól helyben hagyott: nem fog a hely,
képtelen képet rajzoló,
emléke fél: nem hagytam futni,
idővel már én sem futok.
Többé nem enyém tarka ingem,
ezért magamra nem veszem,
ma minden szúr, mert tűvé tettem,
azért, ki elment. Az eszem?
De jó bolond így lesz belőlem,
bolond bolondul boldogul,
irgalmat kacagással várjon,
vagy sírjon irgalmatlanul.
Egy szolga rossz fát tett a tűzre,
hát megrakom jóval magam,
ne fázzak, ha bejövök kintről.

Mást nem találok. Csak magam.
A gond került, míg azt gondoltam,
végre nem vagyok egyedül.
Most nem vagyok. Ez lett a gondom.
Most egy „e” dűl. Sokba kerül.
Hát dőljön minden: torony, kert, vár,
szakadj el ing és le hold, nap,
idő: idétlen állj, Bolondként,
ne legyen tegnap, ma, holnap.
A kertre nézek. Ablaktáblán
keze nyomát most megfogom.
A levelemmel mit csináljak?
Elküldöm majd. Vagy nem fogom.

2.

Kis asszonyom, messze, Párizsban,
a hold már hétszer elfogyott
és kerek lett, mint malomkerék –
választ azóta nem kapok.

Szavát nyílsebes négy szél hozná,
tengervíz akkor szót emel,
a hajó mélyén levele ring,
ha úgy választ, nem adja fel.
Én kikapnék, én fel se adtam
levelem: bolond miben hisz?
Ezüst nyilát magából vonja,
ajzza s lövi ki Artemisz?

Írja, hogy gondol rám, hogy jól van.
Írja: az írás nem nehéz,
hiszen maga az Írás mondja:

sóbálvány lesz, ki hátranéz.
És ha megízetlenül a só,
mivel sózzunk ételt, eszet?
Bolond sem választ sótlan bálványt:
vagy esze kosztjaként meszet.

Látja? Sorban feladják egymást
a szavak: ez a veszünk.
Nem szólnak át a kerítésen:
„Szomszéd, beszéljessünk!”
Nem hívják egymást, nem barátok,
bennük fojtott harag lakik,
jelen létükből kivetkőztek,
magukban nem azok, akik.
Hallgat a Hold, a föld is néma,
csak lent öröl örült kerék;
annak dereka nem hajolhat,
akiről úgy tudják, derék;
tenger, négy szél sem bír vele:
de nem furcsa, hiszen nem élet,
ha magába nem hal bele.

3.

Tettem, vettem.
Az ebéd végén édesapja egyedül
ült.
Üres asztal.
Lekerült minden: kihűlt szósz s a sült,
érintetlenül.
Egy pogácsa állt csak magában,
porcelántányér közepén,
rajta az apja úgy tűnődött,

mint búskomor sötét epén.
Szeme hirtelen odatévedt,
ahol maga ülni szokott;
kezét emelte,
a pogácsára
irtóztatós nagyot csapott.
Szétporladt pogácsa, a tányér,
az asztal végig megrepedt,
a dördülésre rohant a háznép;
– a kézen mély sebből vér eredt.

Hogy mindezt megírom magának?
Ha megtehetném, sem teszem.
Sötét és vér mind telhetetlen,
tetézve csak csúffá teszem.
Ennyi maradt, és még sincs vége,
kevés is lehet végtelen,
az ég lehet földhözragadt,
a föld is lehet égtelen.

Mit meg nem tennék, megtettem volna
magáért: mondani nem lehet;
teszem azt: enni megehetném,
de nem érti; erről nem tehet.
Mércémmé tettem, önmagáért,
aminek néz: vagyok, teszem.
Álló pogácsa egymagában?
Minden tettem egy-egy tetem.

Terítenek –
már vacsorára,
kézen kötés, asztalban ék;

megint roskad, most ételektől.
Csak az üres. Ott. Az a szélek.

4.

Kent: Hol tanultad ezt, bolond?

Bolond: Nem a kalodában, bolond.

(Lear király, II; 4)

*És lészen azon a napon, azt mondja az Úr,
kiáltó szózat a hal-kaputól fogva és jajgatás
az alsó városból, és nagy recsegés a halmok felől.
(Sofóniás próféta könyve, 1:10)*

Szobájában sohasem jártam.
Hogy jártam volna? Nem szabad.
Póruul járt rab a kalodában
tágas udvaron sem szabad.
Most innen indul a tekintet,
falra mászik, repkényt szakít;
csak képezem a lehetetlent,
sötét ablakszem megvakít.

A szem számos célra szolgál,
néz, lát, tekint, vakulva sír,
a könnycsepp gömbje felnagyíthat,
mégsem látja, mit falra ír.

Akkor jegyezze fel a krónikás
próféta: szófonó Sofóniás:
tavaly ilyenkor magáról többet tudtam,
most „nagy recsegés halmok felől”, falunkban,
„az alsó városból hangzik a jajgatás”,

kaloda-élet: halál-halogatás.

Ajtaját most hét lakat őrzi,
de belépek orrom után,
hallom, hogy áll a karszék, asztal,
embertelen csendben, bután.
Porlepte szekrény hogy csikordul?
Ruháit megérinthetem?
Hisz csomag nélkül utazott el;
viszontlátom, hogy intettem.

Indult a hintó, sűrű űr támadt
helyén: tömény sötét, szurok;
hiányából, mondja, mely isten
gyúr újabb univerzumot?

Kalodában a vég-tagok.

Mint mással, velem sose sétált
egyszerre – előre szaladt;
tovább jutok, ha jelnek értem?
Ülök tovább fala alatt.

az orr: a por a fül: befűl
a szem: eszem az arc: az harc
az áll: megáll a száj: muszáj
a nyelv: csak elv.

5.

A hír – igaz vagy sem – nem üzenet,
hogy újraélessze tüzetem.
Hosszúra sikerült a tűzszünet.

Fellegek közt várok, hiszen ez fellegvár,
várárok árváknak, legfeljebb ír mocsár.

A gróf urak: Southampton és Essex
halomra gyilkolták az íreket,
de híres nem így lett az ír eset, az ír
láp ingoványos, az angol lépre megy,
a hadsereg nagy része ottveszett.

Elég már.

Képzelden inkább ezer víg koboldot,
ezer jó tündért, most mindegyik boldog,
lázba hozta őket, amit kitaláltam:
köztük-velük végül ír-ó-géppé váltam,
de az írás, látom, ó, mégsem mechanikus,
mert transzcendens és organikus, ötletes,
már-már tökéletes, nem halálos, tök életes.

Elég.

Írok sebesen. Asztal, tinta ing.

Tündér és kobold köröttem kering,
s ahogy a szavak papíron mondattá állnak,
egy villanás, és máris magához szállnak,
csakhogy útközben, direkt-e, megkeverik,
betűkkel a dolgot össze- vagy szétverik,
kobold didergő Bolondot sem kímél,
olvashatná (csak viccből, felteszem):
„kihányzi”, „báhia” „ó, csárbak”, „tereszem”.

Elég?

Vagy papír, toll és tinta hiába valóság?

Ha nincsen hatása, hiábavalóság?

Főszereplő lett az életemben,

de ha maga mesél, megemlít-e engem?

Mi hát a való lét?

Soha nincsen készen, dehogy elég.

Fogadás. Élet-tét.

A való bennünk él gondolatban, szóban,
de nem kijelentő, hanem függő módon.
Amit akaratban, vágyban létre szánunk,
életünk lapjára tesszük fel, és várunk.
Hátha szól. Hátha ír. Hátha ki is mondja.
Megdicsér, kedves lesz, rám is lesz majd gondja,
meséjébe bevesz – feltesz egy életet.
(Így lesz puszta hírből végül is üzenet.)

6.

OLIVIA:

S te mit csinálnál?

VIOLA:

*Kis fűzfakunyhót tákolnék kapudnál,
Hivogatnálak, lelkeket, a házban,
És megvetett szerelmem dalba írnám,
S zengném az éj csöndjén is hangosan,
Visszhangzó dombok közt zengném neved,
S a pletyka szellők is kiáltanák:
„Olívia!” S nem lenne itt nyugalmad,
Ég, föld, fény és sötétség ostromolna,
Hogy szánj meg végre engem.
(Vízkereszt, vagy amit akartok, I; 5.)*

– Miért, mit csinálnál?

– Szomorúfűz házacsát kapudnál,
Mint magamét hívnám bent lelkeket,
Elítélt verseim szószólója

Versem lenne: ének éjsötétben.

Hegyláncot zengetnék meg neveddel,
Azt dadogná a puszta, pletykás lég is,
Nem nyughatnál se lég, se föld között:

Mondd a Bolondnak: szerencsés-e mégis?

E párbeszéd egy darabból van.

Tudja?

Vízkeresztkor adta egy társulat a nagytermünkben;

szerzője is itt volt,

vidám fickó,

csak szeme nem mulat.

Úgy nézett ránk, ahogyan én szeretnék,

ki egyszerre van kívül és

belül:

bölcsen helyén ül, akkor is,

ha állna,

s szilárdan áll, ha ostobán

leül.

A párbeszédet egy kicsit átírtam,

de ő is

– mondta –

másét írta át,

„A látó lét a fontos, nem a forrás,

résen csak az van, aki

közt, rést

lát.”

Hát nézze meg:

melyik résem a részem?

Amin szavam szól, vagy amin könny dől?

Hogyan ragozzam

Fő Nevét a számban:

-ra, -re, -ban, -ben, -on, -en,

-Ön,

és -ból, -ből?

Tűnődtem már, mit jelent
ülni, állni,
a fenti szerző tudja is,
mi az.
„Magától
úgyszincs soha, soha semmi”,
kinek-kinek
más semmi lesz igaz.
Vártam egyszer,
egy semmiért
dicsér meg.
Nagyon komoly
a házacska,
a fűz,
a lég;
résen állok,
ülök,
itt bent,
és az, hogy
van szerencsém:
nem dőlt
el kint se még.

7.

*'A hó fehér' kijelentés igaz,
akkor és csak akkor, ha a hó fehér.*
(Alfred Tarski)

Csillagom dőlt szögben
a maga
útját járja,
a Nappal

nappal jut a
Vénusz-Mars határra,
de éjjel rásüt a
Hold hideg, fehér fénye;
vonzza az Alvilág, sötét vizek
mélye.

Jöjjön-e Mars, harc, tűz,
véres bosszúdráma?
Méreg, gyilok, tőr, könny,
gyász, jajongás, lárma?
A tragikus légkör
kényszeredett stíl volt?
Olyan tragikum lesz: leszakad a
mennybolt.

Mert most elég.

Elég a köteles, magam-csinált járom,
Elég, hogy lépését maradozva járom,
Elég, hogy nem szólal a rőt iszap-közöny,
Elég, ami elvész szíven, kézen, közön.

Elég mértékéhez magamból engednem,
Elég, hogy lát mindent, mindenkit, engem nem,
Elég, hogy másnak néz, és ezért nem vagyok,
Elég a hiánya annak, amit hagyok.

Elég, hogy nem keres, sosem hív magától,
Elég, hogy semmisem indul meg magától,
Elég, hogy ki lettem, így függjön magától,
Elég, hogy levelet kár várnom magától.

Elég, hogy egymásba csúsznak a névmások,
Elég, hogy fontos lett, hogy mit nyertek mások.
Elég ez a vers is, betű, papír, szavak,
Elég a név, Bolond, amin szólítanak.

Elég minden, és ha
minden, akkor én is,
A végén elég majd
még ami elég is.
Elég mulatságos?
Sok elég, meg elég:
Lenne elég merszem:
így toporzékolnék.
(Megeléghetné –
hogya elküldeném.)
Megeléghetné
ég, föld, még e lég is,
megeléghetné
maga az Elég is.

Nem elégia ez,
nem is episztola;
episztemológia?
Versíró iskola.
Színész monológja
(aki sétáló árnyak analógja);
megfojtott vallomás,
siratás egy módja;
hófehér igazság
üszkös, sötét kódja.

Már ritkán álmodom –
mesél: velem szemben.
Nyújtánám a kezem,

de
érinthetetlen.
Látom teljességét,
mellette magamat,
aztán szakadékba
zuhanó
szavakat;
lenni mentek volna,
dacolni a mélyvel,
kemény koponyájuk
sziklán csattant széjjel.

Ha -tól: nincs egérút.
Ha -hoz: elvesztettem.
Pont
egy ponton állok:
pont a lehetetlen.
(Ugye milyen nehéz mondani:
„vesztettem”?)

Eltűnőben ismét
ablakomban állok;
bevettem volna ám,
bármit is csinállok.
És maga? Csak kised?
Kivesz? Kiküld? Kihagy?
(Pedig hányan mondták – kedvesen –:
„bolond vagy”!)
Nem hinném már azt sem:
jönne, hívna, szólna.
Maradjak, s őrizzem
azt – ha maradt volna?

Elszántam: ami jön,

várjam várón, készen,
de csak akkor jöjjön:
kész vagyok egészen.
Jussak át: vigyen hát
túl képen és éssen,
fölé, mellé, alá...

késel-e, révészem?

8.

Talán elértem:
nem félek magától,
a mikort mindig mosttól
mérem,
mától,
„magában áll”:
ez szilárdabban állít,
a fül léptekre,
kopogásra számít;
a „puszta pandalt” jobban
érzi lábam,
kiderül, hogy
nem is középen
álltam;
üreg-teremre üvegajtó
nyílik, hajlik a térd,
a kéz kilincsig nyúlik,
lélek porába lépnek
emlékárnyak,
szálljatok fel,
suhogó ajtószárnyak,
homály dereng, megrebben a köd,

szemben villan,
ami még összeköt.
Foglaljon helyet, hadd beszélgethessünk,
nehogy – elejtett – szavak mellé essünk.

Ennyi enyém még (ha követni bírtok –
bolond országban megbújó Bolond-birtok):
nem ott lenni, ahol: iszonyatos;
mert nem időm: terem viszonylagos.

És bocsásson meg:
muzáj számba venni,
hogy voltaképp semmit sem tudok tenni.

Így próbáljam? Beszédesen, némán,
újra – súlyra –, csak néhány szinonimán?
vár, várakozik, számít (valamire),
számot tart, számít, épít (amire),
(komoly) szerepet játszik, (szót) érdemel,
számon tart, (nagyon is) fontos, szót emel,
érdemes (szóra), tekintet(é)be vesz,
(jogot) formál, mindent (egy lapra) tesz.

Megmaradt annyi, most, hogy fordulok.

Elrendelem: parancs szerint az árnyak
adják elő (már emlékező-próba!),
a bolondok e rokkant színpadán,
– cselekvényt szóhoz, szóhoz tettet tégy! –
mindazt, mit, mint hatalmas Folióba',
fejemben őrzök négy évszázad óta.

Mit állsz? Ugorj ide, téged kereslek,
Ne rejtőzz, téged épp nem hessegetlek,

„nem mi vagyunk?” De, pontosan ti vagytok,
futtok? megint jól helyben hagytok?
Mi látható, az játszható... legyen!
Másutt nem lesz régmúltból most-jelen.

Hagyjátok. Nem megy. Ne vergődjetelek.
Egyvalamit még ő sem tudott,
pedig engem – tudom – ő alkotott.
Vihart kavart, szobor lépett: ez ment,
lent pokol izzott, rengett a mennybolt fent,
sűrű vérből buggyant az indulat,
időt zökkenetett egyetlen mozdulat,
gyilkosok buktak, tépett szerelmek szálltak,
komédiáztak és tragédiáztak.
De szava csak a szín széléig ért,
– látta, hisz Shylock mérlegével mért –:
igaz volt, valós nem, csak árny,
a valóság lett nem ismert tartomány.

De újra, mégiscsak,
nekigyürkőzött,
Mit bánta már, vesztett-e, vagy nem
győzött.
Mert – hátha – ami
felidézhetetlen,
mégis megvan, itt-ott,
idézetekben?

Mert ami nekem nem
kimondható,
hátha magától ható?

És hallható?